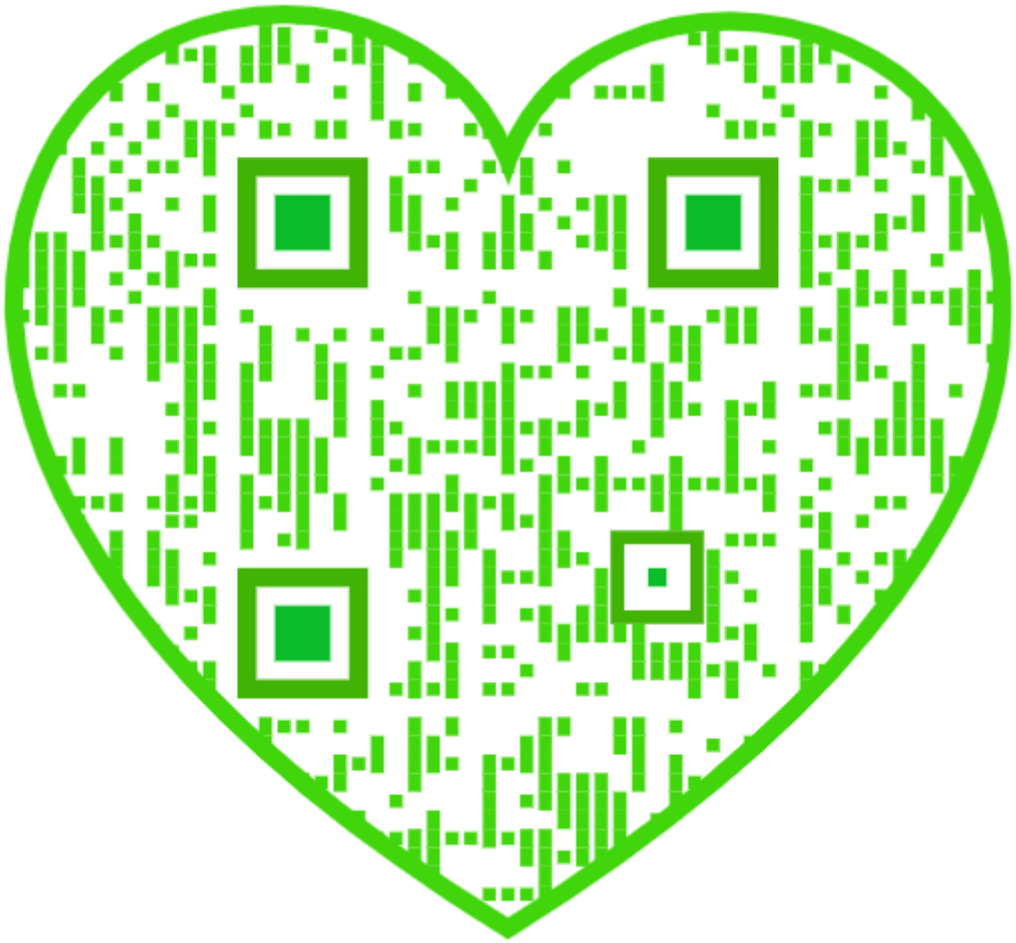

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DRIE EN VEERTIGSTE DEEL.

1865.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

	Blz.
Heiligheid der Kerk.	1
Nieuwe verdediging der Pauselijke regering.	18
„Geschiedenis der regering van Pius IX.“ Door Dr. Nuijens. I.	19
„Le gouvernement pontifical jugé par l'histoire, le bon sens et le droit.“.	20
Het Protestantisme van den Jenaschen hoogleeraar Lange, en der universiteit van Jena.	38
Kerkelijker geest der schriftverklaring in Duitschland. . .	65
„Br. Bernards *Aphorismen über katholische Behandlung der Bibel in Theorie und Praxis.*“. . . .	69
Het Sinaitische handschrift van den bijbel.	89
De predikanten in Noord-Amerika.	102

Blz.

Duizendjarig jubelfeest voor de Slavische Katholieken . . . 129
De Slavenapostelen Constantinus en Methodius. . 132
Constantinus bij de Chazaren. 134
Terugvinding der relikwiën van den H. Paus Clemens. 136
Godsdienstige toestand onder de Slavische volken. . 138
Constantinus vindt het Slavische letterschrift uit. . 144
Beide broeders als priesters in Moravië. 146
Cyrillus sterft te Rome. 150
Methodius, aartsbisschop van Moravië en Pannonië. 152
Methodius viert de godsdienst in de Slavische taal. 153
Aanklagt tegen Methodius en beslissing van Rome. 155
Nieuwe aanklagt en Methodius naar Rome ontboden. 158
De aartsbisschop op alle punten geregtvaardigd. . 162
Ondergeschoven brief tegen Methodius en nieuwe kwellingen. 170
Zijn dood. 173
De Slavische kerkinrigting na zijnen dood. . . . 175
De uitgravingen in de basiliek van den H. Clemens te Rome. 179
Bulle der heiligverklaring van den H. Michael de Sanctis. . 193
Tischendorf's verdediging van den Sinai-bijbel. 215
Een woord uit het seminarie van Mainz over bijbelstudie. . 227
Nieuwe uitgave van de „Acta Sanctorum" der Bollandisten. 232
Een oogslag door de Kerk. 236
Veroordeeling van Dr. Frohschammer's geschriften. 257
Twee avondmaalsvieringen. — Ter kenschetsing van het tegenwoordig Protestantisme in Nederland. 272
De 12 April te Rome. 305
Aanleiding en ongegrondheid der schriftbezwaren van den Anglikaanschen bisschop Colenso. 321
Eene nieuwe en eene oude uitlegging van Exodus XIII, 18. . 348
Herinneringsfeest van het sluiten der Kerkvergadering van Trente. 358

VERSCHEIDENHEDEN.

Twee belangrijke besluiten van de S. Congregatio Indulgentiarum et SS. Reliquiarum. 53

Blz.
Verboden boeken. 56
Kort verhaal van den beeldstorm te Leiden in 1566. . . . 57
Aanhalingen uit de tweede hand. 60
Hoe Is. Capadose in den vreemde over Nederland sprak. . . 116
Een vers in „de Gids". 124
De Cyrilliza en de Glagoliza. 187
Voor den zeeman. 189
Verboden boeken. 250
Een nieuw liefdewerk. . . . . —
De zaak van den Anglikaanschen bisschop Colenso. . . . 254
Een adres aan de Synode. 316
Jubelfeest van den Heidelbergschen katechismus. 320
Protestantsche woeling in Hannover. 372
Vergaderingen der Engelsche genootschappen. 373
De armen-zustertjes voor de Engelsche regtbank. 374
Vorstelijke kunstbescherming van Pius IX. 377
Mr. Opzoomer over den heer Groen. 378

SPROKKELINGEN.

De H. Vincentius-vereeniging in Nederland. . . . 62
Gunstige beschikking van Radama II. 63
Bekeering eens afstammelings van Calvijn. . . . 64
De Kerkelijke Hiërarchie in 1862. 127
Bijbelverspreiding ter gelegenheid van de Londensche tentoonstelling. 128
Bevolking van Groot-Britanje. . . . . —
Oorkonde eener door den H. Methodius gewijde kerk. 191
Viering van het Slaviesch Jubilé. . . . . —
Tischendorf's verweerschrift. . . . . —
Als bij ons. . . . . —
Anglikaansche geestelijkheid. 192
Godsdienstige statistiek van Duitschland. . . . . —
Consequentie. 255
Kerken in België. 256
Een vergaan en een nieuw Protestantsch tijdschrift. —

Blz.

Bloedige vervolging in het Anamitische rijk, . . 382
Het tiende Slavische eeuwfeest. 383
Gedwongen celibaat. . . . . —
Overlijden van pater a Bulsano. 384
Protestantsche tijdschriften in Oostenrijk. . . . . —

Bladz. 232, r. 2 v. o. *staat:* G. A. van Trigt, *lees:* Ch. J. A. Grouse.
» 250, in de noot, » Pronter, » Procter.

HEILIGHEID DER KERK.

Het verhevenste en verheffendste, het meest omvattende en plegtigste feit van 't verloopen jaar was de heiligverklaring van zeven en twintig trouwe dienaren huns Heeren, die voor hunne alles opofferende liefde het alvergeldend loon ontvingen, en thans aan alle geloovigen ter openlijke vereering, ten toonbeeld en voorspraak zijn gegeven. Reeds hooren we van de hulde, welke de Nieuwverheerlijkten allerwege ontvangen; en de vastgestelde feestdag [1]) nadert, waarop de XXVI Japansche Gekruisten van nu af jaarlijks door de gansche Kerk in de hun toegekende glorie zullen deelen. Deze gebeurtenissen des tijds, gelijk ook de berigten, dat er voorbereidingen aan-

[1]) De 5 Februarij; in het diocees van Haarlem de 12 Febr. — Voor den H. Michael de Sanctis de 5 Julij, in het diocees van Haarlem de 7 dier maand.

hangig worden gemaakt ter heilig-, of ter zaligverklaring van personen uit later, ja ook uit onze dagen, leidden onze aandacht als van zelf op de heiligheid dier Kerk, welke voortdurend zooveel Heiligen en voortbrengt en verheerlijkt en aanroept. Men zal het daarom niet ongepast vinden, dat we naar aanleiding van eene betrekkelijk zeldzame gebeurtenis als eene heiligverklaring is, vooral uit dat oogpunt onze gedachten over de heiligheid der Kerk laten gaan. Daarmede is reeds gezegd, dat wij het onderwerp niet in al zijne uitgebreidheid zullen behandelen.

Wilden we dit doen, we zouden, gelijk het reeds geschied is, den grond van alle heiliging en heiligheid vooropzettend, eerst kunnen zeggen: de Kerk is heilig, wijl zij God volkomen eert door het vlekkeloos offer, dat van zonne-opgang tot -ondergang in haar wordt opgedragen, en zij, van den H. Geest bezield, door wien de Zoon den Vader bemint, ook dien mensch-geworden Zoon dient en mede-opdraagt aan den Vader. Door hare werkelijke deelneming in die geheimvolle liefdedaad is zij heilig, dat is, in de eenheid der hoogste liefde, deelt zij in dien volkomen band, waarin onze gemeenschap met God zich voltrekt.

De Kerk ook is heilig, daar zij, met zulk een heilig offer en Hoofd, als Christus is, ook een priesterschap bezit, geheel geschikt, om de menschen tot God te leiden en voor Hem op te voeden; een eenig priesterschap met een bestuur, dat sterker is dan alle magten der aarde; en dit tot 's menschen heiliging zoo vermogend gezag bestaat uit kracht van het heilig, onbevlekt en volmaakt offer. Omdat Christus zich algeheel ontledigd heeft, gehoorzaam geworden tot den dood des kruises, dáárom is Hem een naam boven alle namen gegeven, en moet in

dien naam alle knie zich buigen van wie in den hemel, op aarde en onder de aarde is (Philipp. II, 7—11). Zoo, naar het goddelijk toonbeeld, is het nog; wijl er in de Kerk een hoogepriesterlijk offer wordt opgedragen, is er ook een hoogepriesterlijk gezag; zonder altaar daarentegen geene kerkelijke magt! In het Protestantisme zien we het sprekend bewijs.

De Kerk is heilig; want zij heeft, gelijk ons reeds de Katechismus leerde, de bijzondere middelen om ons heilig te maken; zij heeft Sakramenten, zegeningen, gebeden, welker heilzame, het gansche leven omvattende invloed zelfs aan het bloot menschelijk oog niet kan ontgaan; ook die middelen bestaan uit kracht van het offer; want slechts de Kerk, die Christus in het offer dient, kan Hem dienen in het uitdeelen der genaden van dat offer, en de zonde in zijnen naam vergeven.

De Kerk is heilig; want zij leert en eischt van allen volmaakte deugdbetrachting naar stand en staat; en zij alleen kan dit, wijl zij God ook volkomen dient en de liefde zich in haar tot een offer voltrekt, hetwelk toonbeeld is van alle volmaking. Ook daarom is zij heilig, wijl zij instellingen bezit, waarin men alles verlaat en het armoedig en smartelijk kruis volgt, om God en om den naaste; en tot zulk eene heldhaftige liefde kan zij alleen aansporen, omdat het oneindig offer in haar leeft!

De Kerk nog is heilig, wijl zij den mensch niet plaatst onder de hoede eener algemeene voorzienigheid der natuur, maar in de *persoonlijke* tegenwoordigheid van zijnen God; wijl zij hem van den eenen kant den hoogsten bijstand toezegt, en hem van den anderen kant tot de hoogste werkzaamheid opvordert; en zij kan dit alleen, omdat zij bezield is van de liefde, die de hoogste afhankelijk-

heid is en de hoogste vrijheid tevens; omdat zij een offer opdraagt, en daarmede tegelijk hare onbegrijpelijke behoefte belijdt en haar onbegrijpelijk vermogen.

De Kerk, verder, is heilig, wijl zij den mensch niet enkel toespreekt met eenige woorden, maar hem van alle zijden aanvat, zich van al zijne vermogens meester maakt, Christus op ontelbare wijzen voor hem uitdrukt, diens liefde doet dringen in het hart; en zij kan dit alleen, omdat Hij, de Schepper der dingen, zich in haar met zijne schepselen vereent; omdat zij op haar altaar Hem bezit, die in zijne menschheid alles heeft geheiligd wat om den mensch is gemaakt.

Om deze en nog andere redenen noemen wij de Kerk heilig; doch niet op al die punten wilden we de aandacht vestigen; slechts een enkel reeds aangeduid feit, dat het gevolg zoowel als het bewijs der aangegeven gronden is, beschouwen we, naar aanleiding der geschiede heiligverklaring, meer van nabij, en we zeggen: de Kerk is heilig, wijl zij Heiligen én voortbrengt én vereert én aanroept. De Protestanten daarentegen moeten, naar de „veelbeteekenende klagt" van den Wassenaarschen predikant L. J. van Rhijn [1]), openlijk bekennen: „Wij hebben eene kerk [?] zonder heiligen."

Als we de Kerk heilig noemen, is hiermede echter, gelijk we van der jeugd af leeren, niet gezegd, dat al hare kinderen of leden heilig zijn. Het onkruid moet opwassen tot den oogst, en mag niet worden uitgerukt, om de goede tarwe niet te benadeelen (Mt. XIII, 29 v.). Ja, allen behoeven Gods genade, allen zondigen.

---

1) Zie *de Katholiek*, Dl. XLII, bladz. 61.

Maar er zijn er die zich bekeeren en leven; er zijn er, die, met God altijd in de liefde vereenigd, slechts in kleine zonden vervallen; er zijn helden van deugd, of Heiligen, en diensvolgens moet zij vervuld van den Heiligen Geest, moet zij heilig wezen.

Wat Heiligen zijn ten opzigte van de Kerk, kunnen we het beste afmeten uit hetgeen groote mannen zijn in betrekking tot de menschelijke maatschappij. Groote, historische mannen zijn zeer maatschappelijke mannen; want zij zijn niet groot en historiesch, omdat zij zonderling zijn; maar omdat zij den tijd, de maatschappij, de volkseenheid waaruit zij zijn geboren, in hoogen graad uitdrukken, en er wederkeerig een veelvermogenden invloed op uitoefeñen. Geen volk is er dat zijn groote mannen niet heeft; en het heeft er zooveel grooter en zooveel meer, als het beter maatschappij uitmaakt, door meer waarheid, meer goedheid of liefde vereenigd is. Zoo bragt het door God bevoorregte geslacht, dat door zijnen zegen groeide tot een volk, een Abraham, een Moses, een David en de profeten voort; en deze mannen waren zoo groot, dat zij afbeeldsels waren van Jesus Christus. En zij waren dit, omdat de waarheid van Christus reeds was voorspeld; omdat de beloofde Verlosser wet en grond was van die maatschappij, en alle lotgevallen, instellingen, godsdienstoefeningen, plegtigheden, gebruiken, het gansche volksbestaan Hem verkondigden. Daar moest dan wel de geschiedenis waarheid worden, daar moesten wel mannen opstaan, die bijzonder uitdrukten, wat die natie was, voorbereiding namelijk en opleiding tot Christus' komst; *lex paedagogus noster in Christo*, εἰς Χριστὸν (Gal. III, 24). Zouden er dan thans, nu Christus zelf gekomen is, en, naar zijne be-

lofte, eeuwig met de zijnen blijft (Mt. XXVIII, 20), geene afbeeldsels, geene wederbeelden van Christus worden gevonden, nu wij allen geroepen zijn, om heiligen, priesters en koningen te worden, en wij, gelijk de H. Gregorius van Nyssa zegt, als zoovele Christussen moeten wezen? Naar het Protestantisme te oordeelen, bestaan zij er niet. Gods geest heeft gewerkt in David, in de profeten en apostelen; maar sedert Jesus ons heeft verzoend, en zijn Heilige Geest in het menschdom werkt, houden de Heiligen op; de aartsvaderen worden er met eerbied herdacht, maar van Heiligen in het Nieuwe Verbond der Kerk, meldt men geen woord! En wel duidelijk is dan ook het Protestantisme niet heilig. De Katholieke Kerk alleen kan die rij van regtvaardigen voortzetten, door den H. Paulus (Hebr. XI) opgenoemd; en zij kan er ontallijk meer opnoemen, dan de apostel. Want ofschoon, gelijk de H. Cyprianus zegt, Christus reeds in Abel is geslagt: na de komst van Hem zelven heeft de genade overgevloeid; en die Kerk, waar Christus zich dagelijks offert, haar in de liefde van den H. Geest omhelst, haar tot vleesch maakt van zijn vleesch, is het nieuw Jerusalem, door den H. Joannes gezien, waar rondom het Lam dat geslagt is, eene ontelbare menigte vergadert, uit alle volken, tongen en talen, martelaars, leeraars, maagden en belijders; geen stand of staat, die in haar geen Heilige heeft voortgebragt.

Aan wonderen, 't is waar, die de heiligheid van Gods dienaren bewijzen, slaat men geen geloof: historie is hier alleen geene historie; maar wat zegt dan toch hun gansche feitelijk, met alle zinnen waar te nemen hooger leven en offer, hetzij dan korter of langer, maar enkel en alleen ter eere van God en tot heil van den evenmensch

voortgezet? Zien we onder de Nieuw-verheerlijkten, om van hen slechts te spreken, geene waardige zonen van eenen H. Franciscus van Assisië, die volstrekt alles om Christus verliet, ten einde Hem zooveel mogelijk gelijkvormig te worden? geene volijverige opvolgers van den H. Franciscus Xaverius, die evenzeer aan alles vaarwel zeide, om verre koningrijken voor Christus te winnen? geen liefderijk nastrever van den H. Joannes de Matha, een H. Felix van Valois, die zich ten offer wijdde, om aan ongelukkige slaven de vrijheid weder te geven? Snellen er nog niet, vooral uit verschillende orden en congregatiën, de zeeën over en naar de verwijderdste landen heen, om daar het evangelie te verkondigen, al is het ook met het zeker vooruitzigt van het, en welligt spoedig, te bezegelen met een gruwzamen marteldood? Is er eene menschelijke ellende, waar geen held of heldin van liefde eene blijvende vereeniging voor oprigtte, in welke zij voortleven, om hunne werken uit te breiden en te bestendigen? Welk een rijkdom van liefde moet de stichters en stichteressen van al die instellingen hebben vervuld, en welk een offer der liefde moet er, en door alle eeuwen heen, in die Kerk aanwezig zijn, die zoovele, ja ontelbare scheppingen van dien aard heeft voortgebragt, onderhoudt en vernieuwt? Een diepdenkend schrijver durfde voor het vierde eener eeuw, en niet zonder grond, reeds om ééne dier instellingen zeggen: „De Katholieke Kerk brengt liefdezusters voort, dus zij is de ware!"..... Zeer zeker hebben zij, gelijk Clarus aanmerkt, „iets vergeestelijkts en vergeestelijkends". Dat „iets" van hooger geest zag ook eene Protestantsche schrijfster (Emma von Niendorf) in de zusters, daar zij haar mensch-geworden beschermengelen noemt; „en als kwamen daar Heiligen,

gaat zij voort, zoo gingen zij midden door het volk, zonder het in hare ootmoedigheid te weten." Wel heeft het Protestantisme met een gansch eigenaardig zendingwerk, zijne diakonessen en dergelijke, eenige Katholieke instellingen willen namaken: doch de armelijke gevolgen toonen genoeg, dat daar het eigenlijke offerleven, en de vruchtbaarmakende liefdegeest ontbreekt; 't is alles, ook bij de beste pogingen, niet meer dan karikatuur van hetgeen de Kerk vermag, en hiermede een feitelijk getuigenis te meer, dat alleen de Katholieke Kerk leeft en werkt in den H. Geest, dat zij heilig is, en daarom Heiligen in allerlei werkkring en stand vermag voort te brengen. De nieuwe Heiligen uit allerlei staat, en elken leeftijd, van den jeugdigen knaap tot den grijsaard, ongehuwden en gehuwden, geringen en hoogst aanzienlijken, geleerden en ongeletterden, komen het weder bevestigen.

Maar 't is evenzeer een bewijs voor de heiligheid der Kerk, dat zij de Heiligen, die zij voortbrengt, ook eert. Wat dit zegt, zullen we weder het best uit eene eenvoudige vergelijking met hetgeen in de gewone menschelijke maatschappij plaats heeft, kunnen opmaken. Het gebeurt, dat groote mannen in het land hunner geboorte geene hulde erlangen, en zij niet slechts gedurende hun leven, wanneer hunne verdiensten moeijelijker te waarderen zijn, onopgemerkt worden voorbijgegaan; maar zelfs in het graf de hen vervolgende ondankbaarheid en haat niet kunnen ontwijken. Waar dit plaats heeft, mag men vermoeden, dat zij hunne grootheid niet aan hun vaderland verschuldigd zijn, en zeker, dat er een andere geest heerschte in hen dan in de maatschappij waarin zij

werden geboren. Het tegenovergestelde gevolg moet men trekken, wanneer zij, zoodra hunne verdiensten erkend zijn, worden gehuldigd. Edel is het volk, dat verdiensten eert, en het vindt in die vereering zelve een middel om zich te veredelen.

Zoo dan zou de Kerk niet heilig zijn, indien zij hen, in wie ware Christen deugd schitterde, niet vereerde, hen niet met dezelfde liefde van den H. Geest beminde, waaruit hunne deugd was voortgesproten. Geene eer daarom is gelijk aan die, welke de Kerk aan de Heiligen bewijst. Zij bemint alle menschen, wijl zij in allen Christus ziet; zij bemint nog meer hare afgedwaalde kinderen, wijl zij ook in zijnen naam zijn gedoopt en geheiligd; en geene opoffering zou zij te groot achten, om hen in haren schoot terug te voeren. Nog meer bemint zij diegenen welke haar gehoorzaam zijn; en, om met een teeder woord des apostels te spreken, hare barenssmart houdt niet op, totdat Christus in hen gevormd worde (Gal. IV, 19), en zij naar alles in en tot Hem opgroeijen, die het Hoofd is, Christus (Eph. IV, 15). Maar als zij zijne genade in hen ziet zegevieren; als zij in hen de beeldtenis herkent van Hem die zich voor haar heeft overgeleverd in den dood (Eph. V, 25 vv.; Tit. II, 14): dan kent hare blijdschap geene palen, dan roept zij al hare kinderen op, om hen te verheerlijken; dan biedt zij aan den Vader en den Zoon en den H. Geest het eeuwig offer aan, en wendt zich in verhoogde liefde tot den goddelijken Bruidegom, die haar zulke kinderen heeft geschonken. Of het geringen of aanzienlijken, jeugdige misdienaars of langbeproefde strijders, of het geestelijken of leeken zijn, en waar ter wereld zij door de genade heldhaftig hebben gestreden en overwonnen: niets doet

dit bij haar af; weest hunne navolgers! roept zij met den apostel ons toe, gelijk hij het van Christus was (I Cor. IV, 16); door alle tempels weerklinkt hun lof; volken vereenigen zich met volken, om aan de deugd hunne hulde te brengen, en het schitterend bewijs is geleverd, dat de Kerk heilig is en Jesus Christus bemint!

Voorwaar niets van die eenheid der geestelijke liefde, niets van die heiligheid begrepen zij, die bij de jongste heiligverklaring spraken: Waarom die uitnoodiging aan alle bisschoppen om daarbij tegenwoordig te zijn? waarom dat toegestroomde tal van priesters en geloovigen? waartoe zulk een praal, zoodanige verspilling? *ut quid perditio haec?* Zelfs heeft men aan onwaardige bijoogmerken gedacht, en aan tijdelijke doeleinden toegeschreven wat de Kerk in haar moederlijk gevoel ter eeuwige verheerlijking van hare verwinnende kampvechters deed. Zij zijn wel te beklagen, die zoo weinig van de bovennatuurlijke liefde en blijdschap der Kerk beseffen; onwillekeurig denkt men aan de verklaring des apostels: „De zinnelijke mensch vat niet wat van den Geest Gods is; want het is hem dwaasheid, en hij kan het niet begrijpen, omdat het geestelijk beoordeeld wordt" (I Cor. II, 14).

Maar de Kerk is ook heilig, wijl zij de Heiligen, die zij voortbrengt en vereert, tevens aanroept om hunne voorspraak. Want hierdoor bewijst zij hare innige vereeniging met Christus. Waren wij met God slechts door de rede in betrekking, mogelijk zou de geestenwereld aan ons vreemd zijn, en het woord der rede wegstervend in het graf, niet reiken tot de afgescheiden zielen; maar nu de Vader tot ons spreekt in den Zoon (Hebr. I, 2), en de liefde waarmede zij elkander beminnen, ook het

menschdom in zich sluit, dezelfde Geest in ons en in de zaligen bidt met onuitsprekelijke zuchten (Rom. VIII, 26): nu is de scheiding van hemel en aarde niet denkbaar dan met verloochening van Christus.

Reeds in het Oud Verbond wist Abraham wat op aarde zou gebeuren, en verblijdt zich als hij den dag van Christus verneemt (Jo. VIII, 56). Nog was deze niet gekomen, en toch bezweert Moses God bij dien Abraham en de aartsvaderen (Exod. XXXII, 13); getuigt David, dat God om Moses het volk niet vernietigde (Ps. CV, 23); zegt weder Isaias (XXXVII, 35), dat God om David het volk spaarde, en ziet Onias in eene openbaring den profeet Jeremias voor het volk bidden (II Mach. XV, 14) [1]). Menigvuldig is de tusschenkomst der Engelen, met welke, volgens het evangelie, de zaligen zooveel overeenkomst hebben; en van het begin af schijnt eene zelfde levensbeweging door deze en eene andere wereld voort te gaan.

Maar welke moet dan thans de eenheid zijn van ons en de zaligen, nu de uitersten weder zijn één gemaakt (Eph. II, 14, 16), nu alles wordt omvat door het Woord der oneindige maatschappij, Jesus Christus, die uit het graf is opgestaan en tegelijk heerscht in hemel en op aarde! — „Bidt voor mij, gij die in Christus zijt!" zoo schreven de eerste Christenen op de nog heden bestaande graven der martelaren. „Bidt voor mij, die in Christus zijt!" beter kon de diepte der Katholieke leer niet worden uitgedrukt. 't Is hetzelfde wat de Apostel zegt: Allen hebben wij één ligchaam, die van één brood eten (I Cor.

---

1) De rabbijnen geven aan de aangehaalde plaatsen dezelfde uitlegging en leeren uitdrukkelijk, dat de synagoog aan de voorbede en verdiensten der Heiligen geloofde.

X, 17); en wanneer één lid lijdt, moeten alle andere leden medelijden; wanneer één lid verheerlijkt wordt, moeten alle andere zich medeverblijden (I Cor. XII, 26). Dit ligchaam van Christus is voorzeker niet op aarde alleen, of wordt door den dood niet vaneen gescheurd. Het is de bovennatuurlijke eenheid: één zijn wij, gelijk Christus één is met den Vader (Jo. XVII, 22); en de Kerk, door zich aan de leden van dat maatschappelijk ligchaam aan te sluiten, zich er mede te verblijden, toont daardoor het hemelrijk te zijn, waarin wij, naar het woord van den H. Paulus (Eph. II, 19), huisgenooten Gods worden, en medeburgers der Heiligen.

De eenheid der Kerk met Christus, en hoezeer zij bezield is door den H. Geest, blijkt ook daaruit, dat zij aan hare volmaakte en verheerlijkte kinderen de hoogste gelijkenis en eenheid met Christus toeschrijft; hier vooral doet zij de liefde kennen!

Wat is volgens haar de zaligheid? wat het geluk der Heiligen? De liefde, de liefde tot Christus en zijn ligchaam, of de Kerk. De H. Geest deed hier op aarde deze vromen den Verlosser, en om Hem den naaste beminnen, deed hen voor den naaste bidden en handelen; en God verhoorde die beden, en nog meer die handelingen; want handeling, daad der liefde is wel het hoogst en voltooid gebed, en Hij bekroonde hunnen arbeid met de behoudenis van velen. Het is dezelfde H. Geest, diezelfde liefde voor God en voor anderen, welke daar hunne belooning is en door hen genoten wordt in hare onbegrijpelijke werkzaamheid en overvloeijende vruchtbaarheid; omdat, gelijk de kardinaal Sadoletus zeer juist in zijnen brief aan de Genevers opmerkt, „de liefde, welke de voornaamste gave des H. Geestes aan de Christen Kerk,

en altoos goedgunstig, altoos vruchtdragend, en nooit ijdel is, in hem wien zij vervult, altoos behouden en *werkdadig* blijft voortbestaan, ook in het andere leven." Hunne daden gelden dus nog bij God, die daden zijn hunne krachtigste gebeden; en dat die daden zooveel vermogen, is deel van hun geluk, hetwelk zij in Christus hebben verdiend. In eigenlijken zin voor ons verdienen, kunnen zij zeker niet; dit doet Jesus Christus alleen, maar men moet de liefde verloochenen, om met de Protestanten te zeggen, dat de Heiligen, die zich baden in haar geluk, ons niet beminnen, of dit te vergeefs doen. De Heiligen toch zullen, blijkens het evangelie, nog iets meer verrigten dan bidden: zij heerschen met Christus, zij zitten op zijnen troon; zij zullen de stammen van Israel (Mt. XIX, 28), de wereld, de Engelen zelven oordeelen (I Cor. VI, 2, 3). Want ofschoon men tegen de Heiligen niet kan zondigen, maar wel tegen God: zij zijn door de liefde met Christus vereenigd; en Hij die alles doet met zijne Kerk, Hij doet dit voorzeker dáár nog meer, waar zij aan zijne heerlijkheid is deelachtig geworden.

De Kerk, eindelijk, bemint in den H. Geest, omdat zij de liefde des hemels maakt tot de hare. De Protestanten die de Heiligen niet aanroepen, eeren daardoor, — in spijt van hetgeen zij ons, Katholieken, verwijten: dat wij, door hunne voorspraak te vragen, aan Christus' eer te kort doen, — juist Christus niet genoeg. Niet wij hier alleen, die in zijnen naam gelooven, maar al de magten en krachten der hemelen, alle profeten, apostelen, martelaren, alle koren der Heiligen moeten den Verlosser loven, zij hunne kroonen nederleggen voor zijnen troon (Apoc. IV, 10); en de Kerk moet, om Hem volkomen te

huldigen, zich levend en werkelijk, en in het volle bewustzijn van hetgeen zij verrigt, met die eeuwige aanbidding vereenigen. Zij doet het waarlijk en waarachtig, prijst Hem in beurtgezang met de hemelen, en belijdt daardoor al de grootheid der verlossing. Door de Heiligen aan te roepen, door bijv. tot hun aller Koningin te zeggen: *H. Maria, Moeder Gods, bid voor ons!* toont zij, hoezeer het menschdom is verheven geworden, wijl eene dochter der menschen, Moeder geworden des Verlossers, nog in den hemel de teedere kinderliefde van dien Zoon niet heeft verloren, al zit Hij aan de regterhand des Vaders; maar door niettemin te vragen om haar *gebed*, plaatst de Kerk de oneindigheid tusschen haar en Jesus Christus, en drukt alzoo het geheim der liefde in zijne volheid uit!...

Hier dan voelen wij, hoe zich des Heeren bede ten volle vervult: „Vader, dat zij één zijn gelijk wij!" (Jo. XVII, 21.) Maar hier ook begrijpen wij, waarom de Kerk ons tot de aanroeping harer verheerlijkte kinderen opwekt, en dit vooral doet jegens diegenen, welke zij ons het jongst tot voorsprekers heeft gegeven. Als wij hun onze hulde van vereering en aanroeping brengen, huldigen zij met ons door hun verheerlijkt gebed den Verlosser, in en door wien zij hunne glorie zijn deelachtig geworden, en wenschen tegelijk in hunne volmaakte liefde niets vuriger, dan dat met hen zoovelen mogelijk Hem op aarde en in den hemel aanbidden en danken, beminnen en loven!

Spraken we bij het begin des vorigen jaars, om de toen uiteengezette redenen, van „eene zich vervullende hoop", dat „in eene niet verwijderde toekomst een beslissende omkeer ten goede moet plaats grijpen": we

voelen ons, door hetgeen wij bij de heiligverklaring hebben aanschouwd, niet weinig in die hoop bevestigd.

Altoos meer gaat „de offergedachte en de offerdaad de beide halfronden door"; „het offer heeft altoos ter verheerlijking der Kerk gediend, en *moet* er uit haren dringenden aard toe dienen"; want, in de liefde des H. Geestes gebragt, betuigt het niet enkel die liefde, maar verwerft haar en breidt haar altoos meer en meer uit.

En welk eene omvattende eenheid der liefde, of wat heiligheid der Kerk is ons, alleen reeds in het grootsche feit der heiligverklaring, op verschillende wijzen toegeblonken! Op de enkele uitnoodiging van een Kardinaal, komen opperherders, priesters en geloovigen uit vrije liefde van alle kanten naar het middenpunt der eenheid, om Christus' beminden Stedehouder, te zamen, om of zijne raadgevers, of van nabij getuigen te wezen bij zijne uitspraak, waardoor aan een zes en twintigtal martelaars en een belijder van vroeger eeuw de glorie der Heiligen zou worden toegekend, en om hun tegelijk de hulde der eerste vereering en aanroeping onder dien eeretitel toe te brengen.

De opperherderlijke ooggetuigen van den grooten Pinksterdag, het feest der uitstorting van den H. Geest, spraken, geheel vervuld van dat geheim, na de verheven gebeurtenis tot den H. Vader: „Sedert de Apostelen van Jesus Christus op den heiligen Pinksterdag, met Petrus, het Hoofd der Kerk, in één gebed vereend, den Heiligen Geest ontvingen, en op zijne goddelijke aandrift aan de mannen uit schier alle natiën, in de heilige Stad vergaderd, voor een ieder in zijne eigene taal Gods wonderbare magt verkondigden, hebben nog nooit, naar wij meenen, tot op dezen dag toe, zoovelen hunner erfge-

namen, bij het wederkeeren van hetzelfde feest, den eerbiedwaardigen opvolger van Petrus in zijn gebed omgeven, bij zijne uitspraken aangehoord, in zijn bestuur gesterkt." En in den drang hunner liefde waren zij met zoo velen, en van zoo verre daar, ondanks niet geringe bezwaren en ten koste van vele opofferingen, om al den eerbied en de gehechtheid huns harten in eigen persoon aan Christus' Stedehouder open te leggen. Dezelfde eenheid en verheffing der liefde door den éénen H. Pinkstergeest deed hen eenparig en zoo welsprekend uitroepen: „Een nieuw vuur ontvlamt onze harten, een levendiger geloofslicht bestraalt onzen geest, een heiliger liefde grijpt onze ziel aan. Wij voelen onze tong trillen door de vlammen van dat heilig vuur, hetwelk het teeder hart van Maria, wie de Apostelen omgaven, in te brandender verlangen naar 's menschen heil ontstak, en de Apostelen aandreef, om Gods grootheden te verkondigen."

En zij, de opvolgers dier apostelen, hebben, te meer nog door de Pinkstervlammen ontstoken, tot de hunnen weêrgekeerd, over heel de aarde Gods grootheden en de heerlijkheid zijner nieuwe Heiligen verkondigd; zij hebben dat „nieuwe vuur", dat „levendiger geloofslicht", die „heiliger liefde" allerwege in de geloovigen overgestort, die thans met hen als om strijd zich beijveren, om de aan de Kerk geschonken Heiligen te vereeren en aan te roepen. In de kerken vooral der orden, waartoe de Nieuwverheerlijkten behoorden, zijn en worden voortdurend luisterrijke feesten gevierd, waaraan de H. Vader bijzondere gunsten heeft verbonden.

Bleek hierin de eenheid der heilige liefde van de Kerk op aarde en van de Kerk in den hemel: hoe sprak dezelfde ééne onderlinge liefde der hier nog strijdende

leden in deze teedere woorden: „Gelijk het ligchaam met het hoofd, waarmede het door het verband der leden en door één leven vereenigd is, in alles medelijdt, zoo moeten wij noodwendig met U (Heilige Vader!) in overeenstemming wezen. Wij zijn met U in geheel deze Uwe zware bedruktheid zoo vereenigd, dat, wat lijden U ten deel valle, ook wij het, door de overeenstemming der liefde, met U lijden." Plegtig en eenparig doemden en veroordeelden de zaâmvergaderde opperherders al wat er tegen de Kerk en den Stoel van Petrus was gepleegd, en deden het, zoo verklaarden zij, gerustelijk ook in den naam van hunne afwezige broeders, alsmede van hunne trouwe geestelijkheid en volk, die met dezelfde liefde tot den H. Vader, en met denzelfden eerbied bezield als zij, hunne geestdrift voor hem, zoo door hunne onophoudelijke gebeden, als door hunne meestal verwonderlijke milde bijdragen voor den St. Pieterspenning, overvloedig hadden gestaafd.

En sedert voorzeker is die hooge eenheid der liefde en harer offervaardigheid onder de geloovigen nog altoos toegenomen. Nu dan de Kerk tegenover het klimmend kwaad zoodanige bewijzen geeft van den H. Geest, die haar vervult; van de heiligheid, die Hij in haar werkt; van hare vruchtbare eenheid met Christus; mogen wij veel voor haar en Christus' Stedehouder verwachten, zoo van de tusschenkomst der H. Maagd, door hem voor ruim acht jaren met een nieuwen eeretitel bekroond, als van de voorbede der nieuwe Heiligen, die op dien Pinksterdag zelven, gelijk de Bisschoppen zeiden, door zijne opperste uitspraak in den rang der Hemellingen opgenomen, toen ook met hun nieuwen glorietitel de bescherming der Kerk op zich namen, en van hunne altaren hunne beden

aan den Almagtigen God voor ziju behoud zullen opdragen. Nu de Kerk, reeds bij dit ééne groote feit, door zooveel eenparige liefde, door zooveel heiligheid schittert; nu zij met haar zigtbaar Hoofd zich door lijden, door gebed eu offer zoo gelijkvormig betoont aan Christus; nu, ja! hoe somber ook de gezigteinder zij, wordt onze hoop te meer bevestigd, dat God haar eene bijzondere verheerlijking toebereidt en „het kwaad welhaast eene groote nederlaag zal ondergaan."

Moge God voor haar, om de heiligheid van zoovele leden op aarde en in den hemel, die gelukkiger tijden verhaasten!

NIEUWE VERDEDIGING DER PAUSELIJKE REGERING.

Le gouvernement pontifical jugé par l'histoire, le bon sens et le droit. — Paris, Bray; La Haye, Frentrop. 1863.

Geschiedenis der regering van Pius IX, door Dr. W. J. F. Nuijens. Deel I. — Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1862.

Blijven de vijanden van den H. Stoel hunne beschuldigingen, hoe dikwerf wederlegd, onder allerlei vorm hardnekkig herhalen, er treden ook aanhoudend verdedigers op, zoowel leeken als geestelijken, om hunne valsche aantijgingen te beschamen. Behalve hetgeen dit maandwerk zelf herhaaldelijk over dit onderwerp aanbood, heeft

het van menig geschrift den zakelijken inhoud gegeven, of althans loffelijke melding gemaakt. Het laatste doen we van het tweede hierboven genoemde boek, waarvan ons de „1e afdeeling" is toegekomen, welke de geschiedenis der regering van Pius IX bevat, van zijne troonsbestijging tot zijne vlugt naar Gaeta, op den 24 November 1848. Gelijk de titel luidt, is het werkelijke *geschiedenis*, welke de schrijver geeft, en daarmede reeds weêrlegging van tallooze lasteringen en verdichtselen, door schaamtelooze leugenaars voor historie uitgegeven; 't is teregtwijzing van verminkte of verdraaide gezegden en voorstellingen; regtvaardiging van handelingen, die uit onkunde, partijzucht of godsdiensthaat gansch verkeerd beoordeeld waren [1]); kortom 't is eene degelijke *historische* verdediging der roemrijke regering van den grooten Pius IX. Met veel genoegen lazen we bepaaldelijk ook de logenstraffingen, meest in de aanteekeningen aan Stein Parvé over zijne *Geschiedenis van Italië* toegediend.

Van het eerstgenoemde geschrift: „*De Pauselijke regering beoordeeld door de geschiedenis, het gezond verstand en het regt*", wenschen we, onder eene enkele toevoeging, de hoofdzaken hier zamen te vatten. Het is in den vorm van een (vrij langen) brief gesteld, en toont, meer of minder uit dat drievoudig oogpunt, de ongegrondheid van een aantal beschuldigingen stuk voor stuk aan. Vele daarvan zijn reeds, schoon niet op gelijke wijze, behalve door anderen [2]), ook door Dr. W. J. F. Nuijens,

---

1) Ter aanvulling van hetgeen de schrijver (bl. 67) over het Sanfedisme aanmerkt, verwijzen we op *de Katholiek*, Dl. XXXIX, bl. 258 vv.

2) In het werk van Dr. J. Hergenröther, getiteld: *Der Kirchenstaat seit der französischen Revolution*, vonden we veel van den

in „*De regering van Pius IX en hare beschuldigers*" [1]) wederlegd, die zelfs in dit werk nog andere even ongegronde aanklagten heeft te niet gedaan. Daarentegen biedt het Fransche vlugschrift weder wat vroegeren niet gaven, en in eigen vorm; in een betrekkelijk kort bestek wordt door een ongenoemde, maar die blijkbaar der zake zeer kundig is, zóóveel geleverd, dat elk regtschapen man ronduit moet verklaren: De Pauselijke regering behoeft geene vergelijking met andere landen te duchten. Met den schrijver overtuigd, dat, waar de vijanden blijven beschuldigen, de verdedigers niet moeten zwijgen, al moet men dikwerf hetzelfde, slechts in een anderen vorm, voorhouden, antwoorden wij met hem in 't kort op de gewaande grieven, welke men het meest tegen de Pauselijke regering aanvoert.

We mogen deze algemeene opmerking van den graaf de Falloux vooropzetten: „Van den dag af, zegt hij, waarop men eenparig zal aannemen, dat eene regering afgezet, een gezag miskend mag worden, wijl er in een gegeven oogenblik, naar het zeggen van dezen of genen nabuur, die meer of minder goed regter in zoodanige zaak, meer of minder van begeerlijkheid of bijoogmerken verdacht is, gebrek aan bekwaamheid, achterlijkheid of langzaamheid in het uitvoeren van eenige hervorming bestaat, zal het laatste bolwerk der beschaving, de laatste wijkplaats der zedelijke onschendbaarheid van de wereld verdwenen zijn. Met behulp van zulk een beginsel, met het voor-

---

Franschen brief terug. Zeer natuurlijk, wijl beide schrijvers dikwerf uit dezelfde onverdachte bronnen, getuigenissen en statistieken hebben geput.

[1]) Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1859.

beeld van zulk een misbruik der kracht tegen het regt, na zulk eene overwinning van het sophisme op de waarheid, bezit het hoofd van het geringste gezin, de erfgenaam van het matigste erfgoed geen onomstootelijk bewijs, geen ontegensprekelijken titel meer; wij rehabiliteren de demagogische school, met allerwege den staat in de plaats van het gezin te stellen; wij komen tot deze leer van Baboeuf: de eigenaar laat zijn gebied, dat is, eenig element der publieke fortuin of van den nationalen eigendom, bederven: de Staat moet dien schadelijken vruchtgebruiker afzetten en zijn erfdeel in zijne plaats beheeren" [1]). Hooren we na dit zeer ware woord, en toetsen we in 't bijzonder wat men gemeenlijk aan de Pauselijke regering verwijt.

De *eerste* overbekende *beschuldiging* komt hierop neêr: Twee zulke strijdige magten als van den Paus en den Koning, zijn in denzelfden persoon onbestaanbaar!

Die twee magten, zeggen we, zijn niet *strijdig*, maar slechts *verscheiden*, en het verscheidene sluit volstrekt geene vereeniging uit. Het feit van zooveel eeuwen is in den Paus-Koning daar; en vroeger toonden we [2]), dat het, zoowel uit een wijsgeerig als vooral uit een Katholiek oogpunt beschouwd, niet wel anders *kon*. Men ziet een Pruissischen Koning-Paus, een Russischen Czaar-Paus, eene Engelsche Koningin-Paus, en zwijgt er over; ofschoon dáár zeer wanordelijk de tijdelijke magt, zooals gewoonlijk in het Protestantisme, zich aanmatigt, den meester te spelen in het geestelijke. 't Is overduidelijk, dat men

---

1) Du devoir dans les circonstances actuelles. *Correspondant*, Janvier 1860.

2) *De Katholiek*, Dl. XLI, bladz. 261 vv., en elders.

geene gewaande tegenstrijdigheid in den Roomschen Paus-Koning, maar heel zijn bestaan wil opgeheven hebben. Het zeggen: dat in hem straffen en zegenen niet kan zamengaan, is eene huichelachtige bezorgheid voor 's Pausen waardigheid, eene kinderachtige bewering, en hetzelfde fluweelen ongeloof, dat in God geen regtvaardigheid en liefde, dat geen hel en hemel te zamen bestaanbaar acht.

Tweede beschuldiging. — De Paus is uit zijn stationairen aard tegen alle vrijheid, beschaving en vooruitgang.

Dat zijn holle woorden, waarmeê men ledige hoofden begoochelt. Zeker is hij tegen eene vrijheid, beschaving, vooruitgang, gelijk de schandhelden van den dag die verstaan. Wat zegen ze aanbrengen, kan men in Amerika, Italië, Zwitserland, Engeland en overal nagaan. Met al die gewaande voorregten heeft Engeland intusschen de meeste armen, namelijk 1 op de 6 inwoners, terwijl de gelasterde Kerkelijke staat juist de minste telt, namelijk 1 op de 86; waarlijk geen gering verschil! Opzigtens de achterlijkheid in het bestuur, gelooven wij meer aan de getuigenissen van mannen als Tournon (1810—1814), Rayneval in 1856, dan aan Cavour's aantijging voor den Parijschen areopaag, dan aan al dat slag van volksberoerders en stokebranden, die hunne kwaadaardige bedoelingen niet eens meer bemaskeren, maar op het schandelijkst durven uitspreken.

Wat de Pausen voor de vrijheid van Italië hebben gedaan, is wereldkundig; daaromtrent zeggen we met P. Lacordaire: „Er zijn beschuldigingen, die, met de geschiedenis in de hand, zich zelven beantwoorden, en onregtvaardigheden, die de eer zijn der groote dingen." Eene valsche vrijheid, die bandeloosheid wordt, voor welke waarheid en dwaling, goed en kwaad, regt en

onregt onverschillig zijn, kan en mag Christus' Stedehouder zonder pligtverraad in zijne staten niet gedoogen. Waarlijk de landen zijn niet te benijden, waar zoodanige vrijheid den schepter voert!

Dat de Paus zich tegen de ware beschaving aankant, is in lijnregten strijd met de werkelijkheid. Zelfs de Protestantsche Guizot verklaart, na over de werking der Kerk voor de verbetering van den maatschappelijken toestand te hebben gesproken, openhartig: „Alles zamengenomen, is die invloed heilrijk geweest; niet slechts is er de verstandelijke beweging in Europa door onderhouden en vruchtbaar gemaakt, maar het stelsel van leeringen en voorschriften, in welker naam de beweging plaats had, was verre verheven boven hetgeen de oude wereld ooit had gehad. Er was beweging en vooruitgang beide [1]). — Balbo zeide in 1848 in de kamer van Turijn: „Zoo Europa de bron des lichts voor heel de wereld is geweest, Rome was het voor Europa." En dikwerf heeft Gioberti herhaald: „Het Pausdom is de eenige levende grootheid van Italië. De Paus was de schepper van het Italiaansch genie". Een Voltaire zelf getuigt: 't Is eene algemeen erkende zaak, dat Europa zijne beschaving aan den H. Stoel te danken heeft.

Tegen het zeggen eens naamloozen: dat de tegenwoordige beschaving geen gezag van een Paus-Koning meer wil, behoeven we onze bisschoppen of schrijvers niet aan te voeren; daarop hebben Protestanten, als Guizot, philosophen, als Cousin, universitairen, als Villemain, parlementairen, als Thiers, liberalen, als Odilon Barrot en de Broglie, republikeinen als Lamartine,

---

[1]) *Histoire générale de la civilisation en Europe*, ch. 7, pag. 220.

regtsgeleerden als Sauzet, onafhankelijke socialisten van allerlei kleur reeds geantwoord en dien den Katholieken in het aangezigt geworpen hoon gewroken [1]).

Dat de Pausen onder allerlei opzigten voor den waarachtigen vooruitgang, zoo in de stoffelijke als de verstandelijke orde, hebben geijverd, is met vele feiten uit verschillende eeuwen te staven. Voeren we er enkele van aan. Pius II begunstigt de uitbreiding van den aluin te la Tolfa, bij Civita Vecchia, en de aluin van Rome is nog heden de meest geachte. Alexander VI herbouwt de sterkte van Civita Castellana, welke Julius II en Leo X verfraaijen. Julius II trekt de schoone forteres van Civita Vecchia op en haakte naar den vooruitgang. Leo X gaf de grootste beweging aan gansch Europa; zijn standbeeld op het kapitool, door Michaël Angelo gebeiteld, herinnert de grootheid zijner regering. Pius IV maakte de havenkom en den bagne van Civita Vecchia. Clemens VII doet de nog bestaande prachtige brug van dertig bogen over den Livio bouwen. Clemens XII sticht te Viterbo eene groote inrigting voor de weezen, laat het havenhoofd van Ancona verlengen, en een groot lazaret bouwen, door Pius VI, Leo XII en Gregorius XVI verbeterd. Pius V ontwerpt en volvoert het plan, om Italië van de wreedheid der Turken te bevrijden en behaalt de overwinning van Lepante. Sixtus V wist vrij wel politie in zijne staten te houden; de gestrengheid zijner besluiten redt het land van de roovers. Terwijl Frankrijk worstelt met de Ligue, Spanje zich uitput in zijn strijd tegen de Nederlanden, Engeland ten prooi is aan Elisabeth's willekeurig en bloedig bestuur,

---

1) Ramière, *L'Eglise et la civilisation modernes.* 1862.

en het keizerrijk ineenstort voor de schreden der fanatieke horden, door de eerzucht der vorsten gaande gemaakt en voortgedreven, genieten de Romeinsche staten eene diepe rust, kweeken alle takken van nijverheid en handel aan, en verrijken zich door eene vruchtbare werkzaamheid. Die groote Paus, welke zelfs door Voltaire wordt geprezen, is in zijne ondernemingen van vooruitgang door Frankrijk en Engeland gevolgd. Innocentius XII is de bouwer van het groote St. Michiels-gesticht, waar hij voor de beroepsopvoeding der jongelingschap en jeugd een denkbeeld, waarvan Hendrik IV iets gezien en René Descartes de uitvoering overdacht had, onder den naam van museum van nijverheid verwezenlijkt heeft. Die instelling ging meer dan eene eeuw de eerste proeve eener hoogere industrie-school vooraf, welke in 1794 door den bekenden Vaucanson te Parijs is begonnen. Clemens XI is de beroemde chrestomathie of het panopticon van Bentham, en de cellulaire gevangenissen van Amerika eene eeuw voor. Clemens XIV sticht in 1772 in de provincie Fermo een gansch vlek, Castel Clementino geheeten, om er de inwoners van Servigliano, welks huizen door eene aardinstorting waren omgeworpen, op te nemen. Pius VI durfde in het belang van den handel het grootsche werk, door Augustus, toen meester der bekende wereld, ondernomen, weder opvatten en mogt het grootendeels volvoeren; hij herschiep de Pontijnsche moerassen in vruchtbaar land:

> Regis opus, sterilisque diu palus, aptaque remis
> Vicinas urbes alit, et grave sentit aratrum.

Hij laat op zijne kosten een geheel nieuw dorp, St. Lorenzo Nuovo, voor de inwoners van St. Lorenzo

Vecchio bouwen, wijl zij op die ongezonde plaats niet langer konden verblijven. Pius VII begunstigt eene ruimere en zachtere wetgeving. Paus Leo XII geeft het groot edikt van den 5 October 1824 en den *Codex reformatorius administrationis Status Pontificii* van den 21 December 1827. Onder Gregorius XVI verscheen de municipale wet, een begin en waarborg van de vrijheid der gemeenten, en veel grooter dan zij ergens anders bestaat. Hij doet, op de wijze van Sixtus V, in den rotssteen der gebergten van Tivoli eene afleidende bedding graven voor de snelle en onstuimige wateren van den Anio.

Men durft Pius IX van onbewegelijkheid en werkeloosheid beschuldigen, en ziet alles voorbij, wat hij in de zestien moeijelijke, onrustige jaren zijner regering, in spijt van alle hinderpalen, tot stand heeft gebragt. Opmerkelijke openbare werken heeft hij uitgevoerd; wetenschappen en kunsten krachtdadig ontwikkeld; handel, nijverheid, landbouw, gewijde en ongewijde oudheidkunde op tallooze wijze bevorderd; groote werken van liefde, van weldadigheid, en openbaar nut gesticht of volmaakt; hervormingen gegeven en middelen gevonden, om het geluk zijner onderdanen en den bloei zijner Staten te verhoogen [1]).

Bepaaldelijk gaat bovengenoemd Fransch vlugschrift te dezer plaatse het *Statut. apud S. Mariam Majorem*, van 14 Maart 1848, en het *Motu proprio*, van 12 September 1849 na, en doet overtuigend uitkomen, dat de

---

1) Men zie: *L'inertie du gouvernement pontifical*, traduit de l'*Osservatore Romano*, par J. Chantrel. Paris. 1862.

verleening van het Statuut bijzonder heeft bijgedragen: 1. ter regtvaardiging van het Pausdom; 2. tot de eer en glorie van Pius IX; 3. ter ontsluijering van het afschuwelijk komplot der reformisten en der progressisten. Vervolgens leest men daar, hoe het Statuut zeer wijselijk door het *Motu proprio* is vervangen, tot groote vreugde der Romeinsche onderdanen en onder den bijval van Frankrijk en heel Europa. Op het *Motu proprio* zijn verschillende besluiten gevolgd, welke er de ontwikkeling en vervollediging van ziju.

1. Men heeft den raad van Ministers, bij besluit van 10 September 1850.

2. Een raad van state is ingesteld bij eene wet van dezelfde dagteekening.

3. De consulta van Finantiën, bij besluit van 28 October van hetzelfde jaar.

4. De provinciale organisatie, bij besluit van 22 November deszelfden jaars.

5. De gemeentelijke organisatie, bij besluit van twee dagen later.

De doelmatigheid en heilzame werking van al die instellingen hebben bewezen: 1. dat de verleende hervormingen gerustelijk de vergelijking met die van andere landen en het onderzoek van wezenlijke staatslieden en verlichte bestuurders kunnen doorstaan; 2. dat de in 1831 door de Westersche diplomatie verzochte hervormingen onder Pius IX toegestaan en in volle werking zijn. „Het memorandum is, naar een onverdacht getuigenis, in al de takken des bestuurs overgegaan; en dit werk is geschied zonder drukking van buiten, enkel en alleen onder den invloed der gevoelens en beginselen, waarmeê de H. Stoel zich altoos uit eigen beweging

bezield heeft getoond" [1]); 3. dat de Pauselijke regering slechts rust en vrede behoeft, om die hervormingen de heilrijkste vruchten te doen dragen. De moeijelijke tijden en kuiperijen der vreemde onruststokers hebben de invoering van verdere verbeteringen verhinderd. Zelfs is de regering bereid, gelijk de graaf Walewski den 5 November 1859 zeide, verdere hervormingen toe te staan.

Maar altoos, alsof er nog niets ware gedaan, gelijk zeer onlangs onze H. Vader zeide; altoos, alsof het tegenovergestelde niet zonneklaar was aangetoond, heet het Pauselijk bestuur slecht, en zijn er ondragelijke misbruiken. Lord Palmerston durfde zelfs het bestuur van Mazzini boven dat des Pausen stellen! Tegen zulk een onverbeterlijk hoofd valt niets te zeggen.

Wie echter zal bij die *derde beschuldiging* beweren, dat ergens ter wereld, zelfs te Rome, alles volmaakt is in inrigting en bestuur des lands. Die ongelegenheden en misbruiken dient men, om billijk te wezen, naar tijden en omstandigheden te beoordeelen; en of er in dezen hagchelijken staat van zaken voor de Pauselijke regering wel *mogelijkheid* is, om eenige welligt wenschelijke wijziging, afschaffing of verbetering in te voeren. Men schermt in 't wilde, en beroept zich op diplomatieke *dépêches*, die in 't algemeen van misbruiken spreken, en rept geen woord van andere, die het tegendeel bewijzen. 't Is ligt verklaarbaar, dat men voor Rome ten breedste uitmeet wat men er verkeerds opmerkt, of meent op te merken, terwijl men voor de schromelijkste misbruiken, veilheden en geweldenarijen in andere landen de oogen digt toegesloten houdt. Rusland bijv., Engeland, en dat

---

[1]) *Annuaire des Deux-Mondes*, 1855 et 1856, l. 6, p. 256.

Frankrijk zelf, hetwelk hervormingen vordert, ze mogten wel eerst op zich zelven letten. Zelfs de *Annuaire des Deux-Mondes* verklaart (t. a. p., bl. 220) van de Pauselijke regering: „Zoo het goede er niet sneller geschiedt, 't is veel minder aan het bestuur te wijten dan aan de hinderpalen die het ontmoet." En de Engelsche diplomaat Lyons verzekert in zijne op orde van het Parlement openbaar gemaakte *dépêches* ontelbare malen, dat men niet een slecht bestuur, maar de regering zelve omver wil werpen. — Dát is het eigenlijke misbruik: het bestaan van 's Pausen tijdelijke magt. Hare omverwerping is het afdoende middel, hare vernietiging, de verlangde hervorming!

Eene *vierde beschuldiging* luidt, dat er in de Pauselijke staten eene algemeene ontevredenheid heerscht, een afkeer van de priesterregering, ja, dat de Paus en zijn volk vijandig tegen elkaâr overstaan.

De schrijver, die de menschen en de dingen in den Pauselijken staat van nabij kent, verzekert, dat verre de groote menigte des volks niet klaagt en geenszins ontevreden is; maar er bestaat eene menigte, die, van buiten opgestookt, of van elders gekomen, ontevreden is en de ontevredenheid poogt gaande te houden en te verbreiden; het is de menigte, die, tot schrik der weldenkenden aan de galeijen ontsnapt, het oproer zoekt, om te rooven en te moorden; de menigte der eer- en winstbejagers, die slechts uitzijn op eigen voordeel; kortom, de menigte van dezulken, die heel Europa met brandfakkels en springbommen zijn rondgegaan, en tegelijk in het duister voortwerken, om de Staten te ondermijnen. Die onverzadelijke menigte is, gelijk overal elders, ook te Rome, hetzij zigtbaar of onzigtbaar, in rustelooze beweging.

De al of niet bestaande afkeer van de priesterregering, zegt de schrijver, dagteekent van gisteren, sedert de Piemontesche regering dien wekte, om de Romeinsche bevolkingen te revolutioneren en te verleiden. Er was oproer te Napels in 1820, te Turijn in 1821, maar de Romeinsche staten, Beneventa alleen uitgenomen, bleven in rust. De pogingen tot opstand in 1831 en 1845 waren het werk van de Fransche omwenteling, de geheime genootschappen en revolutionaire klubs. Dezelfde agenten hebben het schandelijke schouwspel van 1848 te weeg gebragt. Pius IX werd bij zijn terugkeer met de uitbundigste vreugde ingehaald; en toen hij in 1857 de provinciën rondging, om alles van nabij gade te slaan, vond hij geene klagende, misnoegde bevolking, maar vierde een aanhoudenden zegetogt der liefde, onder de innigste betuigingen van eerbied en vereering jegens den Opperpriester, van vertrouwen en dankbaarheid jegens den Vorst.

De laatste beweging is door het berucht protokol van 8 April 1856 voorbereid, door de proclamatie van Milaan op 8 Junij 1859 uitgelokt, en te midden van het krijgsrumoer volvoerd door middelen, welke het regt der volken veroordeelt, en onder versmading van alle internationale pligten. De beweging in de Romagne was niet het werk der bevolking, niet de uitdrukking van haren wil. Maar „Sardinië, zegt een bevoegd getuige, heeft die beweging, na haar sedert lang te hebben voorbereid, door middel van eenige muitzieke inboorlingen aangegrepen, om haar aan zijne plannen dienstbaar te maken" [1]). — Wat de bijval en algemeene stemming des volks betee-

---

1) Dépêche van den graaf von Rechberg aan den prins von Metternich, 17 Februarij 1861.

kenen, behoeft niet gezegd; een ieder weet, hoe die verkregen worden. Niet het Romeinsche volk, maar Piemont is de antagonist van den Paus, en men moet wel zeer blind wezen of willen wezen, om dit niet te erkennen.

De *vijfde beschuldiging* geldt hoofdzakelijk het gebrek aan wetboeken en de slechte regtsbedeeling. Het eerste is geheel tegen de waarheid; er zijn verscheidene en zeer geprezen wetboeken; andere worden naauwgezet herzien. Maar gesteld, er waren geene wetboeken, is daarom alleen het bestuur noodzakelijk slecht? De beroemde regtsgeleerde Savigny ziet de volstrekte noodzakelijkheid van wetboeken niet in. Engeland heeft niet eens een wetboek van koophandel. Waar zijn de wetboeken in Rusland en Amerika? Waarom maakt men er die landen geen verwijt van, en valt men alleen over den Paus? Het Code Napoleon, met hetgeen het tegen de Katholieke beginselen behelst, kan, zelfs verbeterd en gewijzigd, bezwaarlijk in overeenstemming worden gebragt met de zoo eigenaardige zeden en gebruiken van Romeinsche onderdanen.

Wat de regterlijke organisatie betreft, Guizot zelf bekent, dat door de organieke reglementen van het burgerlijk regt, en van instructie voor strafzaken, „de algemeenst verweten grieven verdwenen zijn". De regtsbedeeling zelve heeft hare voldoende waarborgen; dat de debatten in sommige gevallen niet volstrekt openbaar zijn, heeft zijne wijze redenen. Hiermede is echter niet beweerd, dat er in de regterlijke organisatie nog geene verbeteringen zijn aan te brengen: doch onwaar is het, dat de regtsbedeeling te Rome slecht ingerigt is; vele rijken kunnen er een voorbeeld aan nemen.

Eene *zesde beschuldiging* is gerigt tegen het onderwijs,

het finantie-stelsel, en het kwijnen van den landbouw, de nijverheid en den handel.

Op al die punten een enkel wederwoord.

Heel het openbaar onderwijs is door Paus Leo XII bij zijne constitutie: *Quod divina sapientia*, van den 18 Augustus 1824, naauwkeurig geregeld, en een naauwgezet toezigt wordt door de Congregatie der studiën over alle inrigtingen, officiële en vrije, uitgeoefend. — Het officiële hooger onderwijs telt zeven universiteiten voor de godgeleerdheid, de regten, geneeskunde en wijsbegeerte; waarbij men te Rome en te Bologne nog eene vijfde fakulteit voor de letteren heeft. Het vrij onderwijs heeft daarbij zijne eigene fakulteiten voor godgeleerdheid en wijsbegeerte. Dat de universiteiten van haren luister verloren, ligt, zegt de schrijver, niet aan de werkeloosheid der regering, maar aan de ongunstige omstandigheden des tijds.

Voor het middelbaar onderwijs heeft men geen staatsinstituut, maar drie soorten van nagenoeg geheel vrije instellingen: de scholen voor geestelijken, door bisschoppen bestuurd; de collegies, door ordesgeestelijken gehouden; de gemeentelijke collegies en bijzondere inrigtingen.

Voor het lager onderwijs is, gelijk Tournon getuigt, zoo overvloedige gelegenheid, als men het slechts bij weinige regeringen vindt. Er zijn tot in de kleinste dorpen gemeentelijke en bijzondere scholen; er is bijna geen kind, dat niet kosteloos onderwijs kan ontvangen. Eene menigte pensionaten en opvoedingsgestichten vullen het lager onderwijs, tegen eene geringe bijdrage, aan. — Er zijn een aantal bewaarplaatsen voor kinderen, instituten voor doofstommen, geheel op de hoogte des tijds.

In weerwil echter van al hetgeen er voor lager onder-

wijs bestaat, zijn er nog wel onwetenden, en zelfs die niet kunnen lezen of schrijven; doch in welk land, waar geen verpligt schoolgaan bestaat, vindt men dit niet? In de Pauselijke staten heeft men daarbij meerendeels met landbouwers en herders te doen, die ouder gewoonte hunne kinderen reeds vroeg op het veld gebruiken [1]). Intusschen poogt de regering, altoos met eerbiediging van het ouderlijk gezag, door gepaste middelen het verzuimen der school te verminderen.

Over het finantie-wezen behoeft weinig gezegd. In den laatsten tijd kwam, na voorafgegane rampen, de republiek van 1849 alles te gronde rigten en allen uitplunderen. Niettemin, met overneming zelfs der door haar gemaakte schulden en papieren munt, kon men binnen tien jaren officiëel aankondigen, dat het budget (van 1859) een batig slot van 183,507 kroonen zoude opleveren. Men weet, wat er verder is gebeurd: de voornaamste hulpbronnen zijn ontweldigd, en de algemeene onkosten weinig verminderd. — Nog teekenen we aan, ten eerste: dat de inkomsten sedert 1815 meer dan verdubbeld en tot 14,600,000 geklommen waren, zonder eenige merkelijke verzwaring van lasten; ten tweede: dat de regering zeer dikwerf, bij slechten oogst bijv., een groot deel der belastingen heeft kwijtgescholden.

Over landbouw, nijverheid en handel kunnen we slechts kort wezen; ook zijn daaromtrent allerwege afdoende statistieken te vinden. We laten daar, wat er vóór en

1) Voor tien jaren bedroeg, volgens de *Statistica della popolazione dello Stato Pontificio dell'anno* 1853, het getal landbouwers 963,578, en herders 37,983, te zamen 1,001,561. Daar hier enkel het *mannelijke* geslacht gerekend is, en de geheele bevolking ruim drie millioen was, ziet men, wat groot gedeelte tot beide genoemde standen behoort.

onder Pius VII ter aanmoediging van den landbouw is gedaan en noemen slechts enkele der vele bemoeijingen van Pius IX; hij heeft de weiden van alle servituut ontslagen, een jaarlijkschen prijs voor boomplanting aangewezen; bij een leerstoel, ook een gesticht voor den landbouw, de *Vigna Pia*, opgerigt, welke reeds honderd kweekelingen telt en geschikte gebouwen heeft voor hunne verschillende studiën. Hennip- en zijdeteelt worden bevorderd, de moerassen van Ostia en Ferrara droog gemaakt, voor tuinbouw, zaadkweeking en veefokkerij zijn prijzen uitgeloofd.

Ofschoon de landbouw, gelijk we hierboven aanstipten, de hoofdzaak is in den Kerkelijken staat, legt men er zich betrekkelijk niet minder dan elders op de nijverheid toe. Er zijn velerlei fabrieken, weverijen, spinnerijen, suikerraffinaderijen, oliemolens, enz., alles in bloeijenden staat en van stoomwerktuigen voorzien. Den landbouw aan de industrie op te offeren, gelijk dezer vergoders schijnen te willen, is toch met eene wijze staathuishoudkunde al te zeer in strijd en te dwaas, om er gevolg aan te geven [1]). Ieder oogenblik immers, om van geene andere gevaren te spreken, kan men het aanschouwen, hoe wisselvallig het bestaan van fabriekarbeiders is. Vele honderdduizenden lijden op dit oogenblik de diepste ellende.

De handel zeker was vroeger niet groot, maar breidt zich meer en meer uit; de koopvaardijschepen zijn in aantal merkelijk toegenomen [2]), de wegen en middelen van vervoer vermenigvuldigd, vergemakkelijkt, groote openbare werken, ook ten dien einde, uitgevoerd of

1) Verg. Dr. Hergenröther, *Der Kirchenstaat*, enz., bl. 136.

2) Eenige getallen geeft Hergenröther t. a. p. Alleen van 1846—54 waren er 570 schepen bijgekomen.

opgezet; de telegraafdienst is geregeld, aan de spoorwegen werkt men voort.

Eene *zevende beschuldiging* stelt het Fransche bezettingsleger voor als een ongeregeld middel van behoud, een gevaar voor de rust van Europa, en eene veroordeeling der Pauselijke regering.

Dat Katholieke soldaten, van welk volk ook, het geestelijk hoofd aller Katholieken beschermen, is wel verre van iets ongeregelds te zijn, gansch in de orde. Wat is natuurlijker dan dat kinderen hunnen Vader verdedigen?

Welk gevaar er voor de rust van Europa in ligt, dat eenige duizenden Franschen het heiligste en hoogste bolwerk van regt en gezag tegen overmagtige roovers, fielten, schurken, allerlei boeven, verraders en moordenaars handhaven, is niet wel te begrijpen. Door zulke eedgenooten, vijanden van alle regering behalve de hunne, niet door eigen toedoen, is de Paus in zoodanigen toestand gebragt; ter handhaving der inwendige rust, is zijn eigen klein leger voldoende; sedert de intrede van Paus Martinus V te Rome, tot de groote revolutie, was de Kerkelijke staat in rust, nagenoeg zonder eenige gewapende magt; het bezettingsleger is alzoo geene veroordeeling van den Paus, maar van al het gespuis, vooral uit Piemont, dat hem onttroonen wil en heerschen in zijne plaats.

Overigens weet heel de wereld, dat, zoo Frankrijk alleen, of tezamen met de andere mogendheden, eenvoudig weg, maar *in ernst* verklaarde, den Paus in het bezit zijner staten te willen handhaven, dadelijk alle bezetting overbodig zou wezen.

Ten slotte eene korte teregtwijzing van twee uiterst

erbarmelijke verwijten. De priesters namelijk zouden niet geschikt zijn, om bij het leeken-bestuur van een land voor te zitten, en Rome's politiek is eene politiek van weigering en afwachting. De eerste bewering wordt vooreerst door eene reeks van historische celebriteiten, die priesters en uitnemende staatslieden waren, gelogenstraft; ten andere is voorlang in de Pauselijke staten het leeken-element veel grooter dan dat der geestelijken. Tegenover 7000 leeken, die vóór de Piemontesche overrompeling even zooveel burgerlijke posten bekleedden, werden er ter naauwernood 124 geestelijken voor zuiver burgerlijke betrekkingen gebruikt. Zoo men de eigenaardigheid van den *Kerkelijken* staat in het oog houdt, is de secularisatie zoo verre mogelijk doorgevoerd; algeheele secularisatie zon juist wat men beoogt, onnagaanbare verwarring, en in het eind de vernietiging van *dien* Staat ten gevolge hebben. Immers „de Kerkelijke staat, die geestelijk gezag heeft tot grond en wortel, en meer dan ieder andere staat dien wortel of dat beginsel van zijn bestaan behoudt, moet, om niet op te houden en te vergaan, geestelijken hebben tot voornaamste bestuurders en dienaren" [1]).

Het tweede verwijt is uiterst valsch: de feiten spreken het tegen. Rome's politiek is niet altoos die van weigering en afwachting, maar voorzeker wel, en zeer wijselijk, in die buitengemeen verwikkelde omstandigheden, wanneer zij niet *kan* toegeven of handelen. Die wijze van doen, die zachte kracht, die ééne verklaring „*Non possumus*" heeft, om enkel den laatsten tijd te gedenken, aan Pius VI en Pius VII de verwinning over het brutaal geweld ver-

[1]) Zie dit bondig aangetoond in *de Katholiek*, Dl. XXXVI, bl. 70 vv.

schaft; en Pius IX, die naar zijne verhevene roeping de eeuwige beginselen van waarheid en regt handhaaft, zal, sterk door de ondervinding van het verledene, sterk door de hoogere hulp, die hem niet zal ontbreken, met verheven kalmte de toekomst verbeiden, en, naar wij vastelijk vertrouwen, wat er ook geschiede, over zijne ongeduldige bestrijders de zegepraal behalen.

Voor opregte Christenen en regtschapen geesten zijn de verschenen verdedigingen der Pauselijke regering, en ook deze laatste van het voortreffelijke Fransche vlugschrift, overtuigend genoeg en afdoende. Maar die het luidste roepen over misbruiken, welke niet eens bestaan, of zeer overdreven zijn, zij *willen* van het tegendeel niet overtuigd worden; daar is moedwillige onkunde, vooroordeel, kwade trouw, godsdiensthaat in het spel. Hoe verre dit gaat, kan men opmaken uit hetgeen de H. Vader dezer dagen aan den Franschen gezant opmerkte: „Het gebeurt somwijlen zelfs," zeide hij, „dat men ons hervormingen aanraadt, die voor-„lang bij ons zijn ingevoerd: zeer weinig weet men van „hetgeen er bij ons omgaat." Is er, gelijk thans, spraak van eenige nieuwe hervormingen in het bestuur: vooruit reeds, zonder dat men weet, hoedanig ze zullen wezen of werken, worden ze, naar de gegeven leus, door de klubsmannen, door hunne naschreeuwers en naschrijvers, als onvoldoende, als eene misleiding, en wat al niet meer, gebrandmerkt. Zij leveren hiermede, gelijk met al hun ongeregtig bedrijf, het hatelijk bewijs van hetgeen zij eigenlijk zoeken: den algeheelen ondergang van den Pauselijken staat en den Paus. Bij zulk slag van lieden valt aan geene verdediging hoegenaamd te denken.

HET PROTESTANTISME

VAN DEN

JENASCHEN HOOGLEERAAR LANGE,

EN DER

UNIVERSITEIT VAN JENA.

In 1858, met het 300jarig bestaan der universiteit van Jena, gaf Gustav Frank een geschrift ten „feestgeschenk", dat ten titel heeft: „De Jenasche theologie in hare historische ontwikkeling." De hiermede reeds uitgedrukte inhoud is verdeeld in perioden, waarin de aangeboren veranderlijkheid van het Protestantisme ten duidelijkste uitkomt. De eerste periode loopt van de oprigting tot 1573, en wordt aldus aangegeven: „De geesten van Luther en Melanchthon strijden om het bezit van Jena"; in de tweede periode, van 1573—1677, is „Jena onder de heerschappij der orthodoxie"; in de derde, 1677—1758, is „Jena onder den invloed van het syncretisme en piëtisme"; in de vierde periode, 1758—1858, is „Jena de burgt der vrije wetenschappelijke theologie". In het laatste gedeelte dezer vierde periode valt het hoogleeraarschap van bovengenoemden Joh. Lobeg. Ferd. Lange, die in 1824 zijn ambt aanvaardde, en het bij het derde eeuwfeest der universiteit in 1858 nog bekleedde. In Frank's „feestgeschenk" wordt zijne theologische rigting met weinige woorden geschetst:

„Lange", lezen we daar (bladz. 115), „vlugtte uit het geharrewar der tusschen idealisme en realisme, spiri-

tualisme en materialisme, deïsme en pantheïsme in 't onzeker zwevende schoolphilosophie in de haven van een bijbelsch rationalisme, volgens hetwelk het hoogste, beslissende gezag in het vaststellen der geloofsleer alleen toekomt aan de zuivere en pure leer der Schrift, zooals die zich uit dezer juiste en onbevooroordeelde verklaring doet kennen, en overeenstemt met de eischen en begrippen eener over God en goddelijke dingen verlichte rede (*aufgeklärte Vernunft*). Dit standpunt gedoogde en vorderde de receptie van geloofsleeringen, welke het gewone rationalisme voorlang als irrationeel verworpen had, zooals het dogma der wederkomst van Christus."

Naar deze voorstelling zou Lange niet eens van de ongeloovigste, maar zelfs, om zoo te spreken, van de behoudsgezinde rationalisten zijn. Maar juist die vrome schijn van nog aan den bijbel te hechten, maakte zijne voorstellingen te gevaarlijker. Hoe verre hij nogtans gaat, blijkt vooral uit zijne verhandeling, welke ten titel voert: „*Het Protestantisme in kerkelijk en politiek opzigt, wat het eigenlijk is en zijn en worden moet.*" We zullen uit enkele plaatsen overvloedig zien, wat rationalistiesch ongeloof er in schuilt. En daar, volgens Frank (bl. 133), de beroemde Jenasche universiteit uit alle magt met *éénen* geest naar *één* doel streeft, mogen we eenigermate van Lange's rationalisme tot dat der gansche hoogeschool besluiten.

Lange toont wel is waar uiterlijken eerbied voor het woord Gods, maar mishandelt het er in den grond niet te minder om. Zoo doen, merkte L. Clarus onlangs aan [1]), de

---

1) Verg. het IIe deel van zijn „*Simeon*", bl. 413 vv. — 1862.

Russen met hunnen pope (priester): zij kussen hem vol diepe vereering de hand, als hij in zijn kerkelijk gewaad heentreedt, maar schromen niet, zich feitelijk aan hem te vergrijpen, waar hij zich zonder dat kleed vertoont. De Jenasche hoogleeraar wil den *talloozen* Protestanten, die, let wel! zoo diep in de XIXe eeuw, nog „geen begrip hebben van het eigenlijke wezen en doel van het Protestantisme, van deszelfs ware betrekking tot den staat en de wetenschap", daaromtrent de noodige kennis ontsluiten. Protestantisme in den ruimsten zin, of in 't algemeen, is, volgens hem, „een noodzakelijke eisch onzer zedelijk-redelijke natuur, om in de maatschappelijke vereeniging der menschen dwaling en onregt van den kant der regerende en regterlijke magt te verhoeden." Tegenover het Protestantisme staat het absolutisme, dat is, die meening, welke het „op 't gebied van waarheid en regt niet op de beslissing *naar* en *op* gronden wil laten aankomen, maar voor het eerste *onvoorwaardelijke gehoorzaamheid*, voor het tweede *blind geloof* verlangt, en derhalve alle verdere staving, bestrijding en toetsing van het stellig gegevene verwerpt."

De aanhangers der eerste vordering worden door Lange met den naam van *redelijk denkenden* of *rationalisten*, aangeduid; de tegenstanders moeten „het zich laten welgevallen, dat zij door de redelijk denkenden als vijanden der rede, als *irrationalisten*, worden bestempeld." *Protestantisme en rationalisme beteekenen*, naar zijne meening, *hetzelfde*. De gronden, door die „onredelijken" voor hun gevoelen aangevoerd, zijn slechts schijngronden. Het gezegde geldt, gelijk in 't algemeen, zoo ook bepaaldelijk opzigtens godsdienstige dingen. De godsdienst of het geloof aan een hoogst wezen en de betrekking van ons

leven op dat wezen kan oorspronkelijk slechts eene vrucht van ons redelijk nadenken, en alle ware godsdienst slechts rede-godsdienst zijn. Door deze opvatting wordt, volgens Lange, de Christelijke godsdienst en hare openbaring niet te na gekomen. Want Christus' nog voorhanden zijnde predikingen wijzen uit, dat Hij voor de hoofdzaak de rede-godsdienst eenvoudig en zuiver, gelijk haar ieder mensch, die over zich en de wereld nadenkt, kan en moet kennen, tot de godsdienst der gezamentlijke menschheid van alle landen en volken heeft verheven, en hiermede zoowel aan het eenzijdig en uitsluitend Jodendom als aan het verzonken heidendom een einde wilde maken. Wanneer Lange nu deze leer van alle menschelijke inzettingen afscheidt, die haar sedert eeuwen misvormd hebben, houdt hij dit volgende als kern der godsdienst van Christus over:

Er is een hoogst wezen, een God in den hemel, die alle dingen geschapen heeft, onderhoudt en regeert. Hij is een geest en openbaart zijne wijsheid en goedheid, zijne alverzorgende voorzienigheid in de gansche ons omringende natuur. Alle menschen, zonder onderscheid van land of stand, zijn zijne schepselen, en moeten en kunnen hunnen Schepper vereeren op eene manier en wijze, welke overeenkomt zoowel met hunne van God ontvangen zedelijk-redelijke natuur als met Gods wezen zelf (in geest en waarheid). Zij moeten allen dien God als eenen vader in den hemel beschouwen, wiens kinderen zij daardoor worden, dat zij elkaâr beminnen, dat zij door volmaking hunner zedelijke natuur naar gelijkenis met hunnen hemelschen vader trachten, en zich aldus, door ijverig streven naar waarheid, geregtigheid en deugd, de liefde diens vaders en den bij-

stand zijns heiligen geestes verwerven, die dan als de alwetende en almagtige regeerder van 't heelal voor hun tijdelijk welzijn wil zorgen. Bij de zwakheid der menschelijke natuur moeten zij elkander gaarne hunne misgrepen vergeven, voor God en de menschen op hunne deugd niet roemen, veeleer in het bewustzijn van zedelijke schuld een ernstig berouw hebben over hunne fouten, en van Gods genade en barmhartigheid vergiffenis verwachten. Bij zulk eene gesteltenis zullen zij den dood blijde te gemoet gaan, en een onsterfelijk, regtvaardig vergeldend leven verbeiden.

't Is hieruit ligtelijk te zien, zegt Clarus t. a. p., hoe het Protestantsche Christendom van Lange op een naakt deïsme uitloopt, het overschot is van eene of andere vrijmetselaarsachtige verdamping der positieve godsdienst; een geregt, dat reeds ontelbare malen op tafel gebragt, en even zoo dikwerf door elk geloovig dischgenoot zeer bepaaldelijk afgewezen is, en nu weder, op nieuw opgewarmd, den hongerenden naar de wijsheid aangeboden wordt. Is er alzoo volstrekt niets nieuws uit die met gemoedelijke gevoelslompen opgeschikte voorstelling te leeren: 't is toch een nieuw bewijs, op wat dwaalwegen het formeel beginsel van het Protestantisme voortdurend leidt, zonder dat men den Jenaschen hoogleeraar van ongevolgelijkheid mag betigten. Bij hem is alweder, en op eene andere wijze, te leeren, hoe meest al het positieve wat nog in de Christelijke geloofsleer der Protestantsche belijdenisgenooten bestaat, eigenlijk niets anders dan overgebleven Katholicisme is, of absolutisme, zooals Lange ons dogmenstelsel liever noemt. „De stichters van het Protestantisme, zegt hij, waren nog niet tot eene klare en overeenstemmende meening over de betrekking van het Christendom tot de men-

schelijke rede gekomen. Zij hielden de leer van Augustinus over de genade en de erfzonde nog voor Christelijke waarheid. - - Waren en bleven zij opzigtens deze geloofsleeringen bevangen, van den anderen kant is 't even onloochenbaar, dat zij werkelijk door het bewustzijn der gezonde rede en de stem des gewetens genoopt werden, tot het opsporen van de zuivere leer der Schrift terug te gaan."

Vermits Lange als quintessence des Christendoms niets anders ontdekt dan de zooeven woordelijk medegedeelde armzaligheid, kan de driestheid der volgende bewering niet bevreemden: „dat de mensch door Adams val de geschiktheid der rede, om Gods wezen en werken te kennen, of verloren of zeer verzwakt ontvangen heeft, daarvan spraken Christus en de apostelen geen enkel woord." Is het eerste waar, dat zij niet spreken van eene *verloren* vatbaarheid der rede, het tweede is volstrekt valsch; want zeer bepaald en dikwerf spreken zij over de bedorvenheid van 's menschen natuur. Doch Lange weet er raad op, en laat dat enkel slaan op de bedorven Joden en Heidenen van dien tijd. Voor hem is het echte rationalisme: „dát alleen voor Christelijke leer en openbaring te houden wat door Christus zelven geloofd en geleerd, en niet in tegenspraak is met de over God en goddelijke dingen verlichte rede." Dienovereenkomstig wil hij „uit het kerkelijk leerbegrip al die dogmen verwijderd hebben, welke of niet in de heilige Schriften te vinden, of met de uitdrukkelijke leeringen van Moses en de profeten in strijd zijn." Daartoe rekent hij, bij wijze van voorbeeld, de leer van Gods driepersoonlijkheid, en die van Christus als godmensch, welke naar zijn godslasterlijk zeggen reeds zooveel onheil onder de Christenen aan-

gerigt hebben." De triniteitsleer is „uit onnutte metaphysische speculatie ontstaan, en door het algeweld der kerkelijke hiërarchie vastgesteld." Hij schuift de onvruchtbaarheid der zendingen onder de heidenen op de verkondiging van alzulke, aan de eenvoudige leeringen van het reine en zuivere evangelie onbekende dogmen. De zendelingen „beginnen niet zelden hunne predikingen aan de heidenen met de leer over den duivel, het wereldgerigt, het algemeen zondebederf, over Christus den Verlosser en dergelijke. Wat moeten de heidenen, die van dat alles geen begrip hebben, daarvan denken?"

Lange ziet de apostelen dat werk geheel anders aangrijpen. „Wij lezen niet, zegt hij, dat zij de opwekking en onderrigting der heidenen dadelijk met die geloofsleeringen begonnen zijn; nog veel minder, dat zij traktaatjes en bijbelvertalingen hebben uitgedeeld. Zij waren nog van de juiste meening, dat ook de heidenen kracht der rede in zich hebben, om Gods bestaan uit de natuur te kennen", enz. Dit laatste zeker zegt de Jenasche godgeleerde in overeenstemming met den apostel Rom. I, 20 vv.; maar hij vergeet, wat dezelfde apostel Hebr. XI, 6 verklaart: „Zonder geloof is 't onmogelijk aan God te behagen", en dat men alzoo met eene bloot natuurlijke godskennis, zonder bovennatuurlijk levend geloof, niet ten hemel komt. Hij vindt het ongemeen dwaas, dat de heidenboden al dadelijk bij den aanvang hunner prediking het dwaze der afgodendienst afkeuren. Dat hebben de apostelen nooit gedaan. Men moet ook wat in het heidendom waar en overeenkomstig de rede is, huldigen, het Protestantisme in het heidendom opzoeken en daaraan vastknoopen. „Daarom mag de ware Protestant bijv. niet miskennen, dat Mohammed in menig opzigt

een voorlooper van het Protestantisme is geweest; hij wilde de kennis en vereering van den eenigen God, van den almagtigen en goedigen Allah herstellen en in dit opzigt in de voetstappen van onzen Christus treden. Waarom willen wij Christenen schromen, het verdienstelijke van dit streven te huldigen? - - - Bevat de Koran niet vele redelijke grondstellingen en waarheden, waarvan maar zelden in de besluiten der Christelijke kerkvergaderingen, in de schriften der Christelijke bisschoppen en priesters van de middeleeuwen, in de verordeningen der Roomsche Pausen eenig spoor te vinden is? Nooit hebben Christus, Paulus en de andere apostelen Joden en Heidenen als zoodanig gesmaad."

Met dat al wil Lange, hoe willekeurig hij ook met den inhoud der Schrift te werk gaat, nog altoos daardoor van andere rationalisten onderscheiden heeten, dat hij den bijbel voor Gods woord houdt, en er eene autoriteit aan toegekend wil hebben, die dat boek tegen de philosophische willekeur van een Strausz en anderen beveiligt. Wat nu volgt, mogen zich honderden predikanten, ook in ons Nederland, voor gezegd houden! — Indien het Protestantisme, verklaart hij, het gezag der H. Schrift wilde opgeven, zou het niet enkel voor zich zelf uiteenvallen, maar ook tegenover de andere Christelijke belijdenissen eene allen grond en bodem missende stelling innemen. - - - Wil het zich handhaven, en zijnen invloed langs den weg der onderrigting en overtuiging op de andere belijdenissen bewaren, dan moet het zich als bijbelsch rationalisme aan het beginsel houden, waaraan het zijnen oorsprong dankt."

Hoe dit geschieden moet, geeft Lange te kennen, waar hij zegt: „Al wat zich niet door klare schrift-

plaatsen als bijbelsch-Christelijke leer laat regtvaardigen, worde als inzetting van menschen, als misvorming van het goddelijk woord bestempeld en verworpen, al zou het ook kennelijk het gezag aller kerkvaders, synoden en symbolische boeken voor zich hebben. Hier geeft het Protestantisme, dat [wat zelfveroordeeling!] *in geenen deele stabiel kan zijn*, volkomen regt, om het werk van het hervormen op nieuw te beginnen, en het door de vroegere hervormers vastgestelde kerkelijk leerbegrip, dat door de symbolische boeken onzer kerk nog op openlijke geldigheid aanspraak maakt, aan eene nieuwe toetsing te onderwerpen. -- Danken wij het aan het edel streven der hervormers, dat wij vrij geworden zijn van de dienstbaarheid des priester- en pausdoms: 't is volstrekt geene verkleining der verdiensten dier groote mannen, zoo wij in hunne voetstappen treden en het door hen begonnen werk verder zoeken voort te zetten. Die mannen waren te bescheiden [?!], om zich onfeilbaarheid toe te kennen en het begonnen werk voor reeds voltooid te houden."

Zulk eene opvatting is, gelijk ieder weet, noch op de schriftelijke noch op de mondelijke uitdrukkingen der hervormers gegrond. Evenmin kan de volgende opmerking van Lange zonder beperking toegegeven worden: „Wij weten, hoe gaarne de hervormers hunne meeningen aan eene toetsing onderwierpen, ze zochten te verbeteren en aan geen ander opgedrongen wilden hebben; hoe zij herhaald verklaarden, dat zij door hunne leeringen het geloof en geweten hunner medechristenen niet wilden binden, en zelfs de in de openbare belijdenisschriften gegeven grondstellingen slechts getuigenissen moesten zijn, op wat wijze *zij zelven* de Christelijke godsdienst hebben opgevat; dat

die geloofsstellingen diensvolgens aan eene herhaalde toetsing naar het rigtsnoer der H. Schrift mogten onderworpen worden." Nog minder passen die gezegden op de latere godgeleerden der XVI eeuw, wier vaststelling van het symboolgeloof tot eene ware stijfgeloovigheid oversloeg. Daar Lange de driepersoonlijkheid Gods en de godheid van Christus, ofschoon als leer in de symbolische boeken opgenomen, voor op te ruimen dwalingen houdt, geeft hij hiermeê tevens aan, op wat wijze het bijbelsch rationalisme het kerkelijk begrip dier boeken toetsen en hervormen, en van alle Katholieke achterblijfselen zuiveren moet. „Het heeft voor al die dogmen, welke wij niet meer voor schriftmatig en als met de rede overeenkomstig kunnen houden, met klaarheid en bepaaldheid die geloofsleeringen in de plaats te stellen, welke het gezag der H. Schrift voor zich hebben en met de leeringen eener over God en goddelijke dingen verlichte rede overeenstemmen." Hoe echter die allerlei rede, welke zich als verlicht over God en goddelijke dingen uitgaf, en toch leerde wat met elkaâr in lijnregten strijd was, in overeenstemming is te brengen, dat laat de Jenasche hoogleeraar geheel onaangeroerd.

Tot de punten, die met de Schrift en de rede in strijd en uit de symbolen te verwijderen zijn, rekent Lange vooral, gelijk gezegd is, de leer van Augustinus over de erfzonde en de goddelijke genade. Daarvoor moet aldus worden geleerd: „God heeft ons menschen allen met en sedert Adam in het paradijs in den strijd geplaatst tusschen de deugd en de zonde. Dien strijd hebben wij allen te bestaan, niet om de erfzonde, maar wijl in onze natuur, als zij eenmaal door God geschapen is, het vleesch (de zinnelijkheid) tegen den geest (de van de goddelijke wet

bewuste rede), en de geest tegen het vleesch strijdt. Bezwijkt de mensch in dien strijd, handelt hij, door de zinnelijkheid geprikkeld, tegen de goddelijke wet, dan ontstaat de zonde, en hij verliest het bewustzijn der goddelijke genade en liefde."

Bij al deze en andere meeningen, welke Lange zijnen lezers als grondleeringen der H. Schriften waarborgt, laat hij zeer voorzigtig na, de schriftmatigheid er van aan te toonen. Hij neemt ze als eene zich van zelf verstaande onderstelling aan; bewijzen houdt hij voor onnoodig.

Grootelijks ergert hij zich aan de symbolenleer over de sakramenten, bepaaldelijk van den kinderdoop, welke, zegt hij, niet alleen door geene klare uitspraken der H. Schrift bewezen kan worden, maar ook klaarblijkelijk met het begrip en het doel dier heilige handeling in den zin van Christus en zijne apostelen in tegenspraak is." De kinderdoop is hem iets geheel Katholieks. „Men moge derhalve het doopen van pasgeboren kinderen, op wat gronden dan ook, in de Protestantsche, dat is, bijbelsch-rationele kerk, hebben pogen te verdedigen en handhaven: het zijn dezelfde gronden, waarvan men zich voor 300 jaren bediende, om tegen den goeden Luther de zeven sakramenten, het celibaat, het monnik-, paus- en priesterschap te verdedigen. Men moet dus den doop der pasgeboren kinderen laten varen, zal de Protestantsche kerk datgene wezen en worden, wat het klare, redelijke woord der Schrift vordert. De wakkere hervormers zagen dit slechts nog niet in."

Hetzelfde heeft Lange bij het H. Avondmaal te herinneren, „welks ware doel de hervormers ongelukkigerwijze niet in staat waren juist te vatten; ja Luther vergat

zich hier zoover, dat hij in zijn strijd met de Zwitsers over het Avondmaal het bare onverstand kon voorspreken." Dat was wel niet fraai van een verbeteraar der Kerk, maar „doet toch niet het minste nadeel aan zijnen lof". Niet de transsubstantiatie alleen, maar ook de Luthersche symboolleer: „dat onder en met het brood en den wijn het ware ligchaam en het ware bloed van Christus genuttigd wordt", noemt Lange eene „onzinnige bewering".

In het tweede deel zijner verhandeling verdedigt hij het Protestantisme tegen de beschuldiging: dat het, met zijne bedoeling, van zich niet onvoorwaardelijk aan de *bestaande* orde te willen onderwerpen, altijd als oppositie optreedt, tot het streven naar ongebonden vrijheid aanzet en alzoo revoluties te voorschijn roept en geroepen heeft. Hij zoekt het Protestantisme voor te stellen als niet revolutionair, maar „reformatoriesch". Alsof, — gelijk wij er dagelijks overvloedig van hooren, en vooral Pius IX het ondervindt, — alsof ook niet alle revolutionairen voorgeven, het bestaande te willen verbeteren! De Jenasche professor moet echter toegeven en zelfs beweren, dat Protestantisme op staatkundig gebied constitutionalisme is.

Lange's oppervlakkig, veelloochenend rationalisme zal uit het aangevoerde genoeg gebleken zijn. 't Is intusschen op verre na niet het ergste; men was hem in die ontkennende rigting in Duitschland reeds lang voor; en sedert hij deze verhandeling schreef, heeft het rationalistiesch ongeloof en dáár en ook onder het meerendeel onzer hoogleeraren en predikanten ontzettende vorderingen gemaakt; het was en is door geene terugwerking der jammerende en veel bespotte orthodoxie te keeren. Dit reeds bewijst, hoever in 't algemeen het kwaad ging; over de

Jenasche godgeleerdheid bepaaldelijk, welker roem vooral in de negatie bestaat, lichte ons nog met een enkel woord een tegenstander en een vereerder in. Luide en openlijk sprak Dr. Hengstenberg: „Het feit, dat de Evangelische kerk noch te Gieszen, noch ook te Jena in waarheid verdedigd wordt, moest de aandacht van alle kerkelijk-gezinden veel meer trekken, dan het tot heden toe het geval is. Zoo ergens, dan ware hier een getuigenis van den Kerkedag op zijne plaats. Eene van Gods woord en van de belijdenis der kerk vervreemde fakulteit rigt veel meer schade aan dan een slechte katechismus." En, zegt Frank in zijne „feestgeschenk" spottend, „aan dien stichtelijken man heeft zich een heir van apostelen en meer of minder duistere uitroepers der geloovigheid met hartbrekende lamentatie aangesloten. Doch door geen geschreeuw zijner lasteraars van het spoor gebragt, en gedachtig, dat zijne stelling eene wereldhistorische en vol van de toekomst is,... heeft Jena zijnen weg altoos rustig, maar ook vrijmoedig, waar het noodig was, vervolgd; het mag zich niet aankanten tegen de geschiedenis, tegen den geest der Duitsche Christenheid, tegen de waarheid; het mag de dooden niet helpen opwekken, door de vorige eeuw begraven. Wat eenmaal in het Protestantisme, zou het geen Paganisme worden [!?], genegeerd moest worden, dat heeft de vorige eeuw genegeerd, en het eerste tiental jaren dezer eeuw is er in voortgegaan [1]). Jena

1) Niet die eerste tien jaren alleen, gelijk Frank beweert, maar aanhoudend tot op den dag van heden toe, is in het Protestantisme, behalve en in spijt van de reactie der orthodoxe rigting, de *negatie* altoos toegenomen. We hebben dit herhaaldelijk aangetoond. En men gedenke slechts, hoeverre het ongeloof niet enkel in gansch Duitschland, maar zelfs in het anders aan traditie zoozeer hechtende Engeland en Nederland gegaan is

houdt aan al die negaties, voor zooverre zij geregtigd zijn, vast; maar zijne aanstaande taak is, zich uit de bloote negaties uit te werken tot eene „positie", die aan den geest des Christendoms, aan de vrijheid der kerk en de tegenwoordige beschaving voldoet. Mag de theologie naar dit doel niet streven, moet zij bij de beschouwing der XVII eeuw blijven staan, dan is zij eene ongelijke zuster naast de overige wetenschappen, eene doode relikwie, die het regt niet heeft in het heden te zijn, wijl zij het heden verloochent; zij mag dan toezien, dat zij niet, als een anachronisme uit den pruikentijd, sterft aan een gelach des Duitschen volks."

Zoo draaft een kweekeling van Jena's hoogeschool, die bij haar derde eeuwgetij het publiek op zijn feestgeschenk onthaalde, in zijne jeugdige geestdrift uiterst dapper door; nogtans wordt deze plaats door het brallend slot in onbekooktheid overtroffen; het luidt aldus:

„De schakel eener driehonderdjarige ontwikkeling is gesloten; zij zelve, de ontwikkeling, in lang nog niet. De toekomstige taak der Jenasche theologie bij hare eigen werkdadige deelneming in die verdere ontwikkeling, is reeds met klaar bewustzijn uitgesproken [1]). Zij moet voor haar deel evangelische wetenschap zijn, dat wil zeggen, kritische vooruitgang, vrij en zonder vrees het werk der XVIe eeuw ter voltooijing voerend. — Hamann heeft het eens gezegd: „De mensch leeft niet enkel van het brood, dat de professoren inbrokken." Nogtans is het iets groots, eene universiteit, die uit alle magt in *éénen* geest naar *één* doel streeft; in haar is het

---

1) Rückert, *Die Aufgabe der jen. Theol. im 4 Jahrh. der Hochschule.* Jena 1858.

toppunt van het leven des geestes, en stroomen van levend water vloeijen van haar af. Jena is het oog van Thuringen, en in zeker opzigt andermaal, als voor 300 jaren, het hart der Evangelische kerk. Het streve voort in dien geest; dan blijft het, wat het is, een tempel der waarheid en komende geslachten zullen haar zegenen, die hoogeschool, die getrouw het palladium bewaart van het Protestantisme en de menschheid."

„ Hoog op de tinnen der vrijheid daar schittert
Al onze kennis nog eens zoo schoon. "

We hooren hier, al loopt er ook wat grootspraak onder, welk een invloed aan Jena's universiteit wordt toegekend: wij vernamen genoeg van Lange, Frank, Hengstenberg, wat Jena's Protestantisme is. Die hoogeschool, met haar alleroppervlakkigst, ongeloovig rationalisme, heet een tempel der waarheid, waar het hoogste geestesleven zetelt! waar het palladium van het Protestantisme en de menschheid wordt bewaard! Jena heet het oog van Thuringen, het *hart* der Evangelische kerk. Heeft die kerk zulk een hart, wat zal dan haar ligchaam wezen!...

VERSCHEIDENHEDEN.

TWEE BELANGRIJKE BESLUITEN VAN DE S. CONGREGATIO INDULGENTIARUM ET SS. RELIQUIARUM.

De gewone voorwaarden om aan een vollen aflaat deelachtig te worden, zijn de Biecht, de H. Communie en het kerkbezoek, ten einde daar eenigen tijd te bidden naar de meening van onze Moeder de H. Kerk. Bij besluit van 12 Maart 1855 werd toegestaan, dat zij, die gewoon zijn iedere week tot het sakrament van Boetvaardigheid te naderen, den vollen aflaat, ook zonder voorafgaande biecht, kunnen verdienen, mits zij aan de overige voorwaarden voldoen. Onlangs is er op nieuw eene belangrijke vergunning verleend ten behoeve van die personen, welke aan eene langdurige ziekte lijden. Daar deze zieken gewoonlijk slechts op de hooge feesten de H. Communie ontvangen, en niet in staat zijn, het voorgeschreven kerkbezoek te verrigten, zoo heeft onze H. Vader de Paus bij besluit van 18 September 1862 alle biechtvaders gemagtigd, om voor hen de Communie en het kerkbezoek met andere godvruchtige werken te verwisselen, zoodat die zieken den vollen aflaat kunnen verdienen, indien zij slechts met een waar berouw over hunne zonden het H. sakrament der Biecht ontvangen en de hun opgelegde godvruchtige werken getrouw volbrengen. Deze vergunning echter geldt niet voor de personen die in eene communiteit leven. Wij laten hier het besluit volgen, zooals het in de *Analecta Juris Pontificii* [1]) wordt medegedeeld.

DECRETUM URBIS ET ORBIS.

Ex Audientia SSmi, die 18 *Septembris* 1862. — Est hoc in more positum quod ab animarum Pastoribus Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum in aliquibus tantum infra annum praecipuis festivitatibus

[1]) 52 livraison. Sept. et Oct. 1862; pag. 1808 et 1809.

ad fideles habitualiter infirmos, chronicos, ob physicum permanens aliquod impedimentum e domo egredi impotentes solemniter deferatur, proindeque hujusmodi fideles tot Plenariis Indulgentiis privantur, quas consequerentur si conditionibus injunctis adimplctis ad Sacram Eucharisticam Mensam frequentius possent accedere. Itaque quamplures animarum Curatores, aliique permulti Ecclesiastici Viri humillimas preces porrexerunt Sanctissimo Domino Nostro Pio PP. IX, ut de Apostolica benignitate super hoc providere dignaretur, factaque per me infrascriptum Secretariae S. Congregationis Indulgentiarum Substitutum Eidem Sanctissimo de his omnibus fideli relatione in Audientia habita die 18 Septembris 1862, Sanctitas Sua spirituali gregis sibi crediti utilitati prospiciens clementer indulsit, ut praefati Christi fideles, exceptis tamen illis qui in Communitate morantur, acquirere possent omnes et singulas Indulgentias Plenarias jam concessas vel in posterum concedendas, quasque alias acquirere possent in locis in quibus vivunt, si in eo physico statu non essent, pro quarum acquisitione praescripta sit Sacra Communio et visitatio alicujus Ecclesiae vel publici Oratorii in locis iisdem, dummodo vere poenitentes confessi, ac caeteris omnibus absolutis conditionibus, si quae injunctae fuerint, loco S. Communionis et Visitationis alia pia opera a respectivo Confessario injungenda, fideliter adimpleant. Praesenti in perpetuum valituro absque ulla Brevis expeditione. Non obstantibus in contrarium facientibus quibuscumque.

Datum Romae ex Secretaria S. Congregationis Indulgentiarum et SS. Reliquiarum. Loco † Signi. F. Card. Asquinius *Praefectus*. A. Archip. Prinzivalli Substitutus.

Het tweede besluit derzelfde Congregatie betreft het schapulier der H. Maagd van Carmel, en luidt aldus:

Decretum Urbis et Orbis.

Ex Audientia SSmi, die 18 *Septembris* 1862. — Etsi per plura Decreta, praesertim vero sub diebus 12 Februarii, 7 Martii 1840, et 24 Augusti 1844 ab hac Sacra Congregatione Indulgentiis Sacrisque Reliquiis praeposita satis superque provisum sit circa legitimam fidelium admissionem in Sacri Scapularis Sodalitatem, declarando inter alia pro Indulgentiarum ac privilegiorum acquisitione, *ut fideles ipsi in eamdem Sodalitatem ingredientes, habitum seu Scapulare ab habentibus facultatem*

benedictum legitime recipiant, ipsumque deferant continuo pendens a collo unaque sui parte pectus, et altera scapulas contegens; et licet a Sacerdotibus facultatem habentibus non servetur forma in Rituali et Breviario Ordinis Carmelitarum praescripta, rata habeatur adscriptio, dummodo praefati Sacerdotes non deficiant in substantialibus nempe in Benedictione, et impositione habitus, ac in receptione in Confraternitatem; plures tamen hujusmodi fidelium adscriptiones invalidae ac nullae prorsus inveniuntur, ita ut fideles Sacris Indulgentiis, ac privilegiis frustrentur ob habitus impositionem peractam a non habentibus facultatem, vel ob ipsum habitum diversa forma confectum. At vero ne Christi fideles eo modo in Sodalitatem adscripti ultro decipiantur, Sacerdos Jacobus Etehepare Missionarius Bajonensis Dioecesis dubia huic Sacrae Congregationi enodanda proposuit, videlicet

1°. An pro valida admissione ad Confraternitatem B. Mariae Virginis de Carmelo caeteraque omnia lucra sufficiat *reliquis servatis* impositio habitus confecti duobus pannis in una eademque extremitate funiculorum positis, modo postea ad lucrum effectivum Indulgentiarum, privilegiorum etc., ipsemet admissus quilibet sibi imponat habitum rite confectum juxta Decretum 12 Februarii 1840?

2°. An admissiones hujusmodi etiam bona fide hucusque factae sint validae donec iterentur, vel a S. Sede in radice sanentur? — Et quatenus affirmative,

3°. An ad praecavenda piorum perturbationes ac alia incommoda ipsi Etehepare Presbytero Missionario liceat de tali sanatione pro tota Gallia quoad omne praeteritum Sanctitatem Suam obsecrare?

Itaque in Comitiis generalibus in Aede Vaticana die 11 Augusti 1862 habitis, Emi Patres audito prius Consultoris Voto, respondendum esse duxerunt — Ad primum — Negative. — Ad secundum — Affirmative. — Ad tertium — Non expedire, et supplicandum SSmo pro sanatione omnium adscriptionum modo praedicto hucusque ubique factarum, et typis publicetur Decretum.

Facta demum de his omnibus SSmo Domino Nostro Pio PP IX fideli relatione in Audientia habita die 18 Septembris ejusdem anni per me infrascriptum Secretariae Sacrae Congregationis Indulgentiarum Substitutum, Sanctitas Sua Eminentissimorum Patrum resolutiones benigne confirmavit, ac insuper de Apostolica Sua benignitate omnes et singulas adscriptiones modo praedicto hucusque non solum in Gallia, verum etiam ubique peractas clementissime sanavit, et ut praefatae

resolutiones, et hujusmodi sanationis gratia ab universis Christifidelibus facilius dignoscantur, hoc generale Decretum typis publicari mandavit.

Datum Romae ex Secretaria S. Congregationis Indulgentiarum die 18 Septembris 1862. F. Card. Asquinius *Praefectus.* Loco † Signi. A. Archip. Prinzivalli Substitutus.«

VERBODEN BOEKEN.

Bij dekreet van den 20 Junij 1862 heeft de H. Cougregatie van den *Index* de volgende boeken verboden:

Ai Vescovi adunati in Roma. — Lettera cattolica, per Giovanni Siotto-Pintor, Senatore del Regno. — Milano. Maggio 1862.

L'enfer, par Auguste Callet. — Paris 1861.

Auctor operis cui titulus: »Les principes de 89 et la doctrine catholique, par un professeur de grand séminaire. Paris 1861.« Laudabiliter se subjecit, et opus reprobavit.

Bij dekreet van den 15 December jl.:

Sunto di lezioni di diritto ecclesiastico ad uso degli studenti dell' Università di Torino. Torino, Tip. G. Favale e Comp. 1861.

Catéchisme de l'Église du Seigneur par le T. R. Bugnoin, évêque honoraire de cette Église. Troisième édition. — Saint-Denis (Réunion), Lith. et Imp. de A. Roussin. Rue de l'Église 40. 1862.

Opus praedamnatum ex Regula II Indicis.

Einleitung in die Philosophie etc., id est: Introductio in philosophiam et fundamentalis delineatio metaphysicae, ad philosophiae reformationem. Auctore Doctore T. Frohschammer, ordinario Professore in Universitate Monacensi. Monachii 1858.

Ueber die Freiheit der Wissenschaft von Dr. T. Frohschammer, ordentl. Professor der Philosophie an der Universität München 1861. Verlag der T. T. Lentner'schen Buchhandlung; latine vero: De libertate in scientia.

Athenäum. Philosophische Zeitschrift herausgegeben von Dr. T. Frohschammer ordentl. Professor der Philosophie an der Uni-

versität München. *Damnantur per epistolam SSmi D. N. ad Archiepiscopum Monach. et Frisingen. sub die* 11 *Decembris* 1862.

La Christiana procedura nell' attuale Inquisizione romana, giustificazione del Parroco Pietro Mongini contro le menzogne dell' *Armonia* e consorti. *Decreto S. Officii Feria IV* 10 *Septembris* 1862.

Auctor operis cui titulus: « Défense des principales propositions de la Thèse soutenue à l'Université de Gènes le 19 juillet 1860, par Vouthier. » *Laudabiliter se subjecit et opus reprobavit.*

KORT VERHAAL VAN DEN BEELDSTORM TE LEIDEN IN 1566.

In het IIIe deel van het *Kerkhistorisch Archief* is (bl. 438 vv.) door Jhr. Rammelman Elsevier, archivaris der stad Leiden, bij andere stukken over den beeldstorm te dier stede, het verhaal medegedeeld van een ongenoemd priester der St. Pancras- of Hooglandsche kerk aldaar, die de door hem beschreven gebeurtenissen beleefd heeft, en van wiens opstel eene kopij in het archief van Leiden wordt bewaard. 't Is treffend, thans, na bijkans drie eeuwen, dat allereenvoudigst, schilderachtig verhaal eens ooggetuigen te lezen. Wij geven het hier genoegzaam in zijn geheel en veelal met de eigen woorden weder.

Op den 28 Augustus 1566 wisten eenige oproermakers de sleutels van de noorddeur der Pieterskerk magtig te worden door zekeren onderkoster, Jan Michielsz., die 's morgens vroeg de Metten moest luiden en de Mis dienen. Zoo kwamen zij bij nacht in de kerk, en hebben veel altaren geschonden en beelden verbroken; dit gaf een groot rumoer, zoodat de menschen, om en bij de kerk wonende, naar den koster liepen, die niet te vinden was. In de kerk komende, zagen zij daar de twaalf apostelen van marmer en meer andere beelden aan stukken geslagen, de altaren verbroken, maar de sakristij, die met groote, sterke sloten verzekerd was, niet kunnende openbreken, verlieten zij de kerk. De

kommandeur met den opperkoster kwamen vervolgens in de kerk, openden de sakristij en namen de kostelijkste kerkgoederen, de „monstrantie" met het H. Sakrament, naar hunne huizen in verzekering; zij maakten vervolgens dit werk aan den schout en burgemeesteren bekend, verzoekende, dat men de poorten sloot en naar de heiligschenners zocht. Maar middelerwijl waren deze naar andere kerken en kloosters geloopen, de deuren openbrekende, en sloegen alles wat zij bekomen konden aan stukken. De priesters en anderen poogden wel het beste te bergen, maar het werd hun op straat met geweld ontnomen. In de Pankras-kerk sloegen zij al de beelden aan stukken, en de gestoelten der kanunniken werden deerlijk geschonden, maar de sakristij bleef gesloten. Ondertusschen kwamen de schutters in 't geweer, bezetten alom de straten, doch desniettegenstaande vielen de muiters als verwoed in de Vrouwekerk, waar zij ook op gelijke wijze huishielden, waardoor een man en eene vrouw dood bleef, die bij nacht aan de vest begraven werden. Daags daarna liepen meer dan driehonderd mannen en wijven en jongens naar 't Minnebroederskloosler buiten de stad; maar de paters, die het werk van den vorigen dag hadden gehoord, hadden de kostelijkste zaken in een kelder onder het hoogaltaar geborgen, en hielden hunne deuren en vensters wel vast gesloten; maar de woedende menigte hakte de poort met bijlen open, liep verwoed in razernij naar binnen, trokken de twaalf groote standbeelden onder den voet, en vernielden de vijf altaren; de missalen en andere kerkboeken namen zij mede en joegen de paters uit het klooster; alpen, kasuifels, stoelen en andere altaarstukken voerden zij naar de stad, waar zij die voor weinig geld verkochten.

Hier van daan togen zij naar de kloosters te Leiderdorp; maar dat van de monniken was zoo wel bezorgd, dat zij daar geen kans toe zagen; dus moest het nonnenklooster het misgelden; zij joegen de nonnen langs den dijk en pleegden met haar veel „vuiligheden"; doch de boeren daaromtrent in de weer komende, verjoegen dezen hoop naar de stad. Daar zijnde, vielen zij aanstonds in het Witte-nonnenklooster, braken de drie aldaar zijnde altaren, het Lieve-Vrouwebeeld en de kostelijke schilderijen, waaronder eenige van Lucas van Leiden waren; alles werd aan

flarden gescheurd, de jongens liepen met stukken en brokken op stokken, als vaandels, langs de straten. De kleedkamer der nonnen werd geplunderd, en zij die daarin gebleven waren, uitgeschud en weggejaagd. Een gedeelte van dit volk liep naar Marienpoel; maar daar waren de beste goederen meest geborgen, dus moesten het de beelden ontgelden, die zij allen aan stukken sloegen; doch zeker heer van aanzien, daar komende, vulde eenigen van de voornaamsten de handen met geld, waardoor zij aftrokken.

In de andere kloosters binnen de stad leefden zij op gelijke wijze. Dus bragten zij in den avond een groot getal beelden, schilderijen, kruisen en andere goederen op het Pieterskerkhof bijeen, om te verbranden; maar eenige burgers en gildebroeders vielen op den hoop en joegen hen op de vlugt.

De raad dezer stad gaf geen bevel aan de burgers om dit te verhoeden en liet alleen eenige straten bezetten. De nonnen verborgen zich hier en daar bij hare vrienden. Kerken en kloosters bleven gesloten; de godsdienst stond stil; maar na verloop van eenige dagen, en toen alles in rust was, gingen de priesters en gildebroeders in de kerken en zagen dit droevig schouwspel. Men zocht, zoodra mogelijk, de geroofde goederen weder magtig te worden, ze rijkelijk betalende, onder belofte van niemand te zullen beklappen. Lange Jan, een smid, was gewoon langs de straten oud ijzer, koper en lood te koopen; deze kreeg last, om alles wat uit de kerken geroofd was, in te koopen, die alle avonden een geheelen kruiwagen met kasuifels, alpen, stolen en andere altaargewaden te huis bragt. Het stuk van Lucas van Leiden, het laatste oordeel verbeeldende, nog op het raadhuis te zien, hing weleer in de Pieterskerk en werd door een burgemeester van het graauw gekocht.

De paters Minnebroeders werden wel het meest vervolgd en lieten hun klooster ledig, waarop die van de nieuwe leer iemand verkoren, dien zij daar lieten prediken; maar dit duurde niet lang; want de oproermakers werden naauw gezocht, zoodat de monniken in 't volgende jaar dit klooster weder in bezit namen; en in de stad deed men de Mis in de kloosters zonder klok te luiden, totdat op alles beter order gesteld was, en sommige Spaansche soldaten in de stad kwamen, die de burgers veel overlast

deden; maar zoo haast dezen weder vertrokken waren, groeiden de onlusten van 't graauw dag aan dag meer aan, zoodat de Katholieken met veel schroom en zorg moesten leven, totdat in den oogstmaand 1572 het kerkschenden en vernielen van beelden en altaren weder vreeselijk aanging, en toen werd het Minnebroedersklooster door geweld van brekers en den brand genoegzaam ten eenemaal verwoest.

Dit lot viel ook de kloosters van Leiderdorp te beurt, zoodat het met onze godsdienst gedaan scheen.

AANHALINGEN UIT DE TWEEDE HAND.

Het zou kunnen verwonderen, dat zoovele verkeerde voorstellingen over de leer, de gebruiken, de werking en den invloed der Katholieke Kerk, door veler gezag bevestigd en algemeen geworden zijn, indien niet eene dieper indringende studie te gelijk met de onwaarheid dier meeningen welke vroeger onbetwijfelbaar schenen, den weg had aangetoond, langs welken zij zulk eene heerschappij hebben verkregen. Eene oorzaak van dusdanige misvattingen, gelijk wij ze willen noemen, is de niet zeldzame gewoonte van niet regtstreeks de hoofdbronnen zelve, maar slechts door middel van er aan ontleende uittreksels of aanhalingen te raadplegen; waarbij ingewortelde vooroordeelen dikwijls als de verklaring moeten gelden, waarom er niet verder is nageslagen. Niet slechts van de zijde der Katholieken, maar ook door Protestanten is menigwerf op dergelijke dwalingen gewezen, doch niet met dat gevolg, hetwelk men er voor de wetenschap van had mogen verwachten. Verscheidene schrijvers toch geven hunne beweringen, om wat reden dan ook, niet gaarne op, en blijven de aangeboden teregtwijzing eenvoudig weg *ignoreren*. Daar zijn er echter, die meer eerbied voor de waarheid en de wetenschap toonen, en erkennen, dat zij gedwaald hebben. Een niet onaardig voorbeeld, hoe eenige valsche bewering ligtelijk kan veld winnen, maar ook openhartig werd teruggenomen,

ontmoetten we voor eenigen tijd bij het vergelijken van Hallam's *View of the state of Europe during the Middle-Ages* [1]).

De ongunstige gezindheid van dien geschiedschrijver jegens de Katholieke Kerk is bekend. In de drie eerste uitgaven van dit werk haalt hij een tekst van den H. Eligius volgenderwijze aan:

„ Een goed Christen, zegt Eligius, een heilige der zevende „ eeuw, is hij, die dikwijls ter kerk komt; die eene offergave aan- „ biedt, opdat zij op het altaar aan God worde opgedragen; die „ de vruchten van zijn land niet proeft, voordat hij een gedeelte „ aan God heeft toegewijd; die de Credo of het Onze Vader kan „ opzeggen. Koop uwe zielen van straf vrij, terwijl het in uwe „ magt is; geef geschenken en tienden aan kerken, ontsteek op „ heilige plaatsen zooveel kaarsen als gij kunt, kom meermalen „ ter kerk, roep de bescherming der Heiligen in; want als gij dit „ onderhoudt, kunt gij op den dag des oordeels met gerustheid „ tot den Heer zeggen: Geef ons, o Heer, want wij hebben U „ gegeven. „

Hieruit maakt Hallam de zeker niet geheel juiste gevolgtrekking: „ Met zulk eene bepaling van de kenmerkende eigenschappen eens „ Christens, is het niet te verwonderen, dat alle bedrog en onregt- „ vaardigheid eerlijk werden, wanneer zij de rijkdommen der geeste- „ lijkheid en het aanzien hunner orde vermeerderden. „

In de vierde uitgave echter van zijn werk, was de schrijver openhartig genoeg, om er deze verbetering in eene noot bij te voegen: „ Aldus Mosheim. (Cent. VII. c. 3.) Robertson heeft (*Hist.* „ *Charles V*, vol. I, n. 11) deze plaats aangehaald, uit wien ik „ ze misschien heb overgenomen. Ik laat deze aanhaling, gelijk „ zij in vorige uitgaven gestaan heeft. Maar de regtvaardigheid „ vordert, dat het uittreksel uit Eligius nimmer meer zóó worde „ aangehaald, als Robertson en verscheidene anderen deden, en „ ik zelf op het gezag van Mosheim's vertaler heb gedaan. Dr. „ Lingard heeft duidelijk aangetoond, dat dit eene zeer onvol- „ komene voorstelling is van hetgeen Eligius heeft geschreven; want „ ofschoon hij op deze godvruchtige praktijken als deelen der be- „ paling van hetgeen een goed Christen is, drukt, voegt hij er

[1]) Paris, Baudry, the 7th edition; vol. II, p. 231.

„ ongetwijfeld veel meer bij, waartegen niemand eenige moeijelijk-
„ heden maken kan. En toch kan men niemand over deze ver-
„ keerde voorstelling, die, in veel gelezen boeken voorkomende,
„ zoo ver verspreid is, lastig vallen. Mosheim haalde deze plaats
„ niet aan als eene volledige bepaling van hetgeen den Christen
„ onderscheidt. Zijn overzetter, Maclaine, vatte dit verkeerd op,
„ en schreef de strenge aanmerking, welke Robertson heeft na-
„ geschreven. Ik heb den geheelen tekst in 't *Spicilegium* van
„ d'Achery (vol. V, p. 213, 4° edit.) gezien, en kan getuigen, dat
„ Dr. Lingard volkomen naauwkeurig is. In 't geheel is dit een
„ slaand bewijs, hoe gevaarlijk het is, aanhalingen uit de tweede
„ hand over te nemen. „

Alle hulde aan deze gulle erkenning; jammer slechts, dat Hallam niet nog een aantal andere verkeerde voorstellingen verbeterd heeft. Zijne openhartigheid echter steekt gunstig af, bij de half, onopregt, schoorvoetend, niet zonder hatelijkheden uitgebragte schuldbekentenis van den Groninger Professor Hofdstede de Groot, in zake zijn beruchte citaat uit den H. Thomas van Aquine [1]).

SPROKKELINGEN.

De H. VINCENTIUS-VEREENIGING IN NEDERLAND. — Het *Handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst* [2]) heeft in zijn jongsten (17ª) jaargang, behalve de gewone naauwkeurige staten, weder, als naar gewoonte, zeer belangrijke stukken en statistieken. Aan het „Statistieke overzigt der Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo „, ontleenen we enkele bijzonderheden voor Nederland.

De eerste conferentie werd daar gevestigd op den 10 Februarij

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XXX, bl. 365—370; Dl. XXXII, bl. 74—85; vergelijk ook Dl. XXXIII, bl. 23—43, over „ een voorganger van Prof. Hofstede de Groot „, den Leidschen hoogleeraar Joan van den Honert.

[2]) Te 's Gravenhage, bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen. 1862.

1846, te 's Gravenhage. Deze conferentie splitste zich in het laatst van dat jaar in *vieren* en bevorderde de stichting van afdeelingen in andere steden, waarvan die te Delft, Leiden, Vlaardingen en Schiedam, reeds in datzelfde jaar tot stand gekomen, de oudste zijn.

Op den 2 November 1846 werd, als band van eenheid voor de bestaande, en later op te rigten conferentiën in Nederland, een Hoofdraad ingesteld. Deze Hoofdraad was op 1 Januarij 1862 het vereenigingspunt van 7 Bijzondere Raden en 110 Conferentiën, welke zamen 1789 werkende leden telden.

Het gewone liefdewerk dier vereeniging is, gelijk men weet, het wekelijksche huisbezoek der armen. Hierdoor leert men hunne behoeften van nabij kennen, en ontstaan verschillende liefdewerken om er in te voorzien.

Genoemde 8 Raden en 110 Conferentiën besturen en onderhouden: 35 bibliotheken, 18 spijskokerijen, 3 armscholen, 9 bewaarscholen, 11 zondagscholen, 4 teekenscholen of inrigtingen voor ambachtsleerlingen, 6 zondagsche bijeenkomsten voor armen; 3 inrigtingen tot het verschaffen van gereedschappen aan armen, 3 tot het verstrekken van geld aan arme reizigers, 5 tot het verschaffen van breiwerk aan huismoeders, 2 tot troost en opbeuring van gevangenen, 4 voor de briefwisseling, genaamd *sekretariaat der armen*, 7 voor godsdienstig onderrigt op zondag; 1 gesticht voor oude vrouwen, 3 gestichten voor verwaarloosde kinderen, 1 gesticht voor verpleging van zieken; 3 kleine conferentiën tot inzameling van giften voor scholen, 3 inrigtingen tot het uitbesteden van kinderen bij landlieden, en 3 voor het begraven van overledenen.

Op deze, en nog vele andere wijzen, pogen de leden het goede te doen, waar zij slechts kunnen. Ruste Gods zegen op al hunne werken!

GUNSTIGE BESCHIKKING VAN RADAMA II. — De koning van Madagascar, Radama II, heeft een nieuw bewijs gegeven van zijne goede gezindheid jegens het Katholicisme. In het traktaat, door hem onlangs met Frankrijk gesloten, komt deze gunstige beschikking voor:

„De Fransche onderdanen zullen vrijheid hebben om openlijk hunne godsdienst uit te oefenen; de missionarissen zullen vrijelijk

mogen prediken, leeren, kerken, seminaries en andere vrome gestichten bouwen, waar zij het voegzaam achten, met inachtneming van de wetten des lands. Zij zullen regtens alle voorregten en vrijdommen, gunsten en voordeelen genieten, welke aan zendelingen der natie of van verschillende sekte zijn toegestaan.«

»Geen Madegasser zal gehinderd mogen worden wegens de godsdienst, welke hij zal belijden, met inachtneming van de wetten des lands.«

Reeds gaf de zending van Madagascar, aan den ijver der Sociëteit toevertrouwd, de schoonste verwachtingen. Men mag nu, zegt de *Revue du monde Catholique*, op groote uitkomsten rekenen. Sedert lang deden de Madegassers pogingen om op den weg der beschaving te komen. Radama I dacht zijn doel bereikt te hebben met de invoering van eenige Europesche gebruiken, en de krijgstucht onder zijne troepen. Radama II doet wijzer, en vraagt de beschaving aan de Kerk.

BEKEERING EENS AFSTAMMELINGS VAN CALVIJN. — De *Kerkelijke Courant*, welke zeer dikwerf belangrijke correspondentiën, mededeelingen en berigten geeft, biedt in haar nummer van 24 Januarij ll. Dr. Ch. Ozanam's kort verhaal der bekeering van den heer Cauvin, een Schot van geboorte, maar van Franschen oorsprong, en afstammeling van den beruchten hervormer, Jean Cauvin (Latijn: Calvinus), van Noyon. Zijne dochter ging hem voor, en wel zonderling was de aanleiding tot haren terugkeer. Zij hoorde eens een Protestantschen predikant de Katholieke geloofsleer voordragen en te gelijk wederleggen. Zij bewonderde de schoonheid dier leer, en voelde al het zwakke der wederlegging; van nu af had zij geene rust meer bij de gedachte, dat er eene geheel zekere waarheid bestond, en zij die niet bezat. De genade dreef haar voort: zij werd Katholiek, en niet lang daarna religieuse. Haar vader komt van Londen naar Parijs, om nog eenige dagen haar bijzijn te smaken, en volgde haar weldra in het afzweren der dwaling.

KERKELIJKER GEEST DER SCHRIFTVERKLARING

IN

DUITSCHLAND.

Wat we sedert eenigen tijd, bij het nagaan van latere Katholieke werken, voor ons zelven opmerkten, dat er zich over 't geheel bij de Duitsche geleerden een steeds kerkelijker geest openbaarde, vonden we onlangs tot ons groot genoegen door een zeer geacht maandschrift meer bepaald bevestigd [1]). Na de opmerking, dat de Katholieke wetenschap gedurende het twintigtal jaren sedert den dood van Möhler en Klee wel velerlei strijd en rigting te zien gaf, doch niettemin teruggeleid werd tot het echt Katholieke standpunt, 'twelk men in de eerste dertig jaren dezer eeuw maar al te vaak had verlaten, verklaart de schrijver, zonder evenwel de moeijelijkheden voorbij te zien, welke zich nog tusschen Katholieke geleerden opdoen, met allen nadruk: 't Is onloochenbaar, dat de Katholieke wetenschap vol is van zulk eene toewijding aan de kerkelijke autoriteit, als er sedert de hervorming bezwaarlijk meer in Duitschland te vinden was. De tijden

---

1) *Der Katholik*, Januar, 1863.

zijn voorbij, dat men den roem van een Katholiek geleerde kon handhaven of zelfs verhoogen, met de conciliën aan te vallen, of den H. Stoel te beleedigen. Het is niet meer mogelijk, de verklaringen der Congregatie van den *Index*, de breven van den H. Vader, een censuur der Kerk te miskennen en nog achting te behouden in Katholieke kringen.

Wel is waar hoort men in dit oogenblik niet weinig klagen over het ingrijpen der kerkelijke autoriteit in wetenschappelijke vragen; men heeft boeken en vlugschriften vol dergelijke zuchten, dat de wetenschap niet vrij is; men roept zelfs tot eene gezamentlijke afwering van het romanisme, en tot een soort van kruistogt tegen de verketteringszucht eener nieuw aangebroken uiterste rigting op. Dit alles echter strekt enkel ten bewijze, dat de Katholieke wetenschap zich over 't geheel weder in Duitschland op den kerkelijken bodem heeft gevestigd; in vroeger tijd had men er zich geheel aan onttrokken; men bekreunde zich volstrekt niet om het gezag, en de *Index* deerde niemand, wijl ieder er slechts een bestoven aktenbundel der Vatikaansche bibliotheek in zag, die het allerminste het beschaafde Duitschland konde hinderen. Men denke slechts aan de Hermesianen, aan de geharnaste verklaringen van Baader, en de eerste tijden der school van Günther. Hoe spotte men destijds met de bliksems van het vatikaan, en spraken er met het welbehagelijkst zelfgevoel van de soevereiniteit der wetenschap!

Dat is gansch anders geworden.

De Katholieke geleerden hebben inderdaad, slechts eenige weinige dolle hoofden uitgenomen, hunnen tijd begrepen, en het *sentire cum ecclesia romana*, de overeenstemming met de Kerk van Rome is zelfs diep in

hen overgegaan, die voor de zelfstandigheid en vrijheid der wetenschap ijveren. Er is eene middenpuntzoekende beweging in de geesten der Katholieke Kerk, waarbij de tegenovergestelde, op zich zelve staande rigting van geen beteekenis is.

Met dit terugstreven naar den kerkelijken bodem gaat tevens, wat nog meer moet verheugen, in de laatste tientallen jaren eene ontheffing aan den invloed van het Protestantisme gepaard. De schrijver wil de vorderingen der Katholieke wetenschap op haar verschillend gebied niet uitvoerig nagaan, maar stipt slechts eenige hoofdpunten aan. Hij wijst bijv. op het ontzaggelijk verschil tusschen de Katholieke canonisten van de eerste helft dezer eeuw en de werken van Phillips en Walter. Het kerkelijk regt heeft zich zoodanig op Katholieken grondslag vernieuwd, dat eene afhankelijkheid van de Protestantsche wetenschap, gelijk die vroeger bestond, geheel ondenkbaar schijnt. Hetzelfde is met de dogmatiek het geval. Welk een afstand tusschen de tegenwoordige dogmatische werken en die van een niet verwijderd verleden. Welk eene zelfstandigheid en zekerheid van het Katholiek beginsel hier, wat eene onhelderheid daar!

De kerkgeschiedenis geeft ons hetzelfde te zien. Sedert Hefele zijn „*Ximines*" enz., Döllinger zijne geschiedenis der Hervorming schreef, is de Katholieke geschiedvorsching vooruitgegaan; zij heeft zich niet bij de kerkgeschiedenis bepaald, maar is ook zelfstandig in de ongewijde geschiedenis opgetreden, en heeft zich, in vereeniging met Protestanten als Otto Klopp en Leo, tot zulk eene onafhankelijkheid van de Protestantsche geschiedschrijving verheven, dat zij zich slechts behoeft uit te breiden, om er de overwinning op te behalen.

Die zucht naar emancipatie van de Protestantsche manier ziet men evenzeer in de exegese veld winnen; (wat we aanstonds meer bepaaldelijk zullen toonen.) Men wendt zich in de verklaring der H. Schrift meer naar de oude meesters. Ook gaat de wetenschap der Inleiding, de Isagoge, haren eigen weg en bindt zich niet meer aan Protestantsche voorbeelden.

Zoo is mede de rigting der philosophie, vooral in de laatste tien jaren, veel verbeterd; zij werd tot de Katholieke beginselen teruggeroepen, en met den bespottelijken eerbied voor vroegere sofisten is 't genoegzaam gedaan. Bij al den strijd, dien men nog voert, is 't reeds veel gewonnen, merkt de schrijver aan, dat men het over de betrekking van de philosophie en de theologie op Katholieken bodem althans niet meer eens is met de Protestanten. Ongetwijfeld wordt er nog veel getwist en zal er nog veel getwist worden; maar heeft dit bij groote lichtpunten in de geschiedenis niet meer of minder altijd plaats gehad? Bij vooruitgang ten goede blijven de menschelijkheden niet uit.

Hoe intusschen de kerkelijke geest meer en meer in Duitschland ontwaakt en zich uitbreidt, moge, behalve het groot aantal echt Katholieke vereenigingen, ook de thans besloten oprigting eener vrije Katholieke universiteit getuigen. Wie de vrijheid der Kerk en de kerkelijkheid der wetenschap begrijpt, ziet dadelijk de noodzakelijkheid van zulk eene stichting in. Het is er ook tijd voor, merkt de schrijver op; want we weten niet, hoe lang aan de Kerk die rust zal vergund blijven welke zij thans geniet; zij heeft eene groote taak: zij moet zich onder alle opzigten in zich zelve bevestigen, en, zoo in het leven als in de wetenschap, volstrekt aan eigen haard

voeden. Het denkbeeld eener Katholieke universiteit is op die overtuiging gegrond; de bijval dien het vindt, is een onderpand voor de toekomst der Kerk in Duitschland.

Na deze verkort teruggegeven opmerkingen over den toenemenden kerkelijken geest in Duitschland, bieden we hiervan een bepaald voorbeeld op het gebied der exegese aan. We wijzen nu niet op de echt Katholieke schriftverklaring van Wilh. Reischl, Franz Kaulen, (den reeds overleden) Aloys Meszmer, en anderen; maar bij voorkeur op den anoniemen geleerde, van wien onlangs „*Aphorismen* over Katholieke behandeling der H. Schrift in theorie en praktijk" in 't licht zijn verschenen, en die zich broeder Bernard, kluizenaar te Falkenberg, noemt [1]). Bij voorkeur verwijzen we op dien schrijver, vooreerst, wijl hij de praktische voorbeelden, door hem aanbevolen, van zijne theorie en begrippen over Katholieke exegese laat voorafgaan; ten andere, wijl hij er zoo rond en kordaat voor uitkomt, dat niet enkel hij, maar velen met hem, van de nieuwerwetsche manier volstrekt geen heil verwachten, en hij voor zich er ook niets meer van wil weten. 't Is welligt niet overbodig, hier dadelijk op te merken, dat broeder Bernard, hoe eenvoudig hij zich voordoet, toch genoeg in zijn werk toont, met de moderne exegese, zoo Protestantsche als Katholieke, zeer wel vertrouwd te zijn.

Schrijver dezes wil niet geacht worden met al hetgeen hij uit broeder Bernards boek zal zamenvatten, geheel

---

1) „Br. Bernards, Klausners zu Falkenberg, *Aphorismen über katholische Behandlung der Bibel in Theorie und Praxis.* — Freiburg im Breisgau, Herder. 1862." (X en 335 bl. gr. 8°.)

in te stemmen; zeker niet, zonder nadere verklaring, met hetgeen hij over den veelvuldigen *woordelijken* zin der H. Schrift voorstaat; een geschilpunt overigens, waaromtrent, naar onze bescheiden meening, de voor- en tegenstanders elkaâr veel konden naderen, ja welligt genoegzaam verstaan, zoo men slechts begon met eerst het zekere van het onzekere te scheiden, en ieder dan over dat onzekere zeer duidelijk en bepaald aangaf, wát hij hiervan en op wat grond hij het zóó en niet anders wil gehouden hebben.

't Is bekend, dat de Leuvensche hoogleeraar Beelen reeds in 1845 eene dissertatie van bij de anderhalf honderd bladzijden heeft uitgegeven, waarin hij poogt te betogen, dat die gewone meening, welke een veelvuldigen *letterlijken* zin in de H. Schrift aanneemt, niet genoeg gegrond is. Met zijne meening en resultaten kunnen we ons tamelijk wel vereenigen; nogtans niet altoos met de wijze en tekstopvattingen, waarmede hij er toe geraakt. In 't algemeen kan men toegeven, dat de H. Schrift slechts één, althans naasten *letterlijken* zin heeft; — van den strikt *mystischen* zin met diens verschillende zijden is hier geen spraak; — en toch verdedigen, dat enkele plaatsen, uit den aard des *persoons* of der *zaak*, méér dan één letterlijken zin inhouden. Ook broeder Bernard erkent, gelijk we straks hooren, dat er gewoonlijk slechts *één naaste* woordelijke zin is. Wel beschouwd loopt het geschil hoofdzakelijk over drie plaatsen: Is. LIII, 4 in verband met Mt. VIII, 17 en I Petr. II, 24; — Is. LIII, 8 naast Akt. VIII, 33; — en Ps. II, 7 naast Hebr. I, 5; V, 5 en Akt. XIII, 33.

We mogen nu in geene bijzonderheden gaan, maar merken alleen op: al die teksten gelden den *persoon* van

Christus; en in de eerste plaats van Isaias (LIII, 4) is heel het vermeende meerzinnige: dat Matthaeus er *ligchamelijke* krankten, Petrus er 's menschen *geestelijke* kwalen of zonden in las, de eerste van *weg*nemen, de tweede van *op zich* nemen spreekt. Eens toegegeven, wat echter niet behoeft, dat Matthaeus en Petrus op *dezelfde* woorden van Isaias doelden, en er verschillende zijden van aangaven, dan staan we *zulk* een veelvuldigen of liever veelzijdigen zin, somwijlen uit den aard der *zaak* en des *persoons* noodzakelijk gevorderd, ongetwijfeld voor. Christus kwam ziel en ligchaam verlossen, en wat Hij, de Godmensch, van beider krankten op zich nam en droeg, nam Hij daardoor ook weg. — Waarom mag de tweede plaats van Isaias (LIII, 8): *Generationem ejus quis enarrabit?* (altoos ondersteld, dat geene enkele reden ons tot één van beiden beperkt,) niet met sommigen van Christus' tweevoudige geboorte, de eeuwige en de tijdelijke beide, worden verstaan; in gevalle men daar niet met anderen aan zijn *geslacht*, hetzij geestelijke *nakomelingschap*, of zijne goddelooze *tijdgenooten* wil denken? *Kon* de profeet, van den God-mensch sprekend, niet beiderlei voortbrenging te gelijk voor den geest hebben en beiden onuitsprekelijk noemen, gelijk ze zijn? — De derde plaats (Ps. II, 7) heeft, dunkt ons, slechts één naasten zin. Die blijkbaar door God den Vader gesproken woorden: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, verkondigen Christus' eeuwig zoonschap, en dus zijne eeuwige godheid, en worden verder gebruikt tot grond en bewijs: ten eerste, van Christus' meerderheid boven de engelen (Hebr. I, 5); ten tweede, van zijn eeuwig hoogepriesterschap (Hebr. V, 5); ten derde, van zijne mystieke geboorte uit den moederschoot der aarde, van zijne verrijzenis (Akt. XIII, 33). — Waar er spraak is van

Christus, God en mensch, of van den mensch, uit ziel en ligchaam bestaande, of van het godsrijk, 'twelk aardsch en hemelsch is, en dergelijke, kan de ééne woordelijke zin naar verschillende zijden of toepassingen waar en bedoeld zijn, wanneer slechts de bijtekst niet dringt, op soortgelijke plaatsen *éénen naasten* letterlijken zin, hetzij voor den eerst- of eenig-bedoelden zin aan te nemen.

Het is hier de plaats niet om dit verder uiteen te zetten; het geschilpunt zou eene opzettelijke behandeling vorderen; op gezegde wijze echter zouden, naar we meenen, beide partijen, zoo niet overeen, toch elkander nader te brengen zijn. Doch uiterst bekrompen is ons de uitlegging van: „*ego hodie genui te*", met: „Heden heb ik U gewekt"; dat is, voor de wereld doen optreden, geopenbaard, namelijk bij Jesus' doopsel, Mt. III. — Wie tegen den door ons gevolgden zin inbrengt, dat *hodie* nooit voor het *eeuwig heden* staat, vergeet, dat hier de *eeuwige Vader* spreekt, en huldigt alligt eene exegese, die den levendmakenden geest van de doodende letter scheidt, om deze alleen aan te kleven. Hooren we tegenover dezulken den Falkenbergschen kluizenaar, in zijne trouwhartige taal over de hedendaagsche studie en uitlegging der H. Schrift spreken.

De schrijver dezer Aphorismen, zoo begint zijne voorrede, meent van de waarheid meer te hebben, dan van de „geleerdheid"; anders zou hij het volstrekt niet — zelfs niet op het aanraden der geleerdste begunstigers en vrienden — gewaagd hebben, met zijne gedachten openlijk op te treden. Wij leven in een tijd van vooruitgang — dat is waar; want alles gaat *met den tijd* voort

naar de eeuwigheid; alles gaat voort, in zooverre het zich verwijdert van hetgeen geweest is; en waarheen? dat weet de honderdste niet — *in regionem longinquam et peregrinam*, naar een ver en vreemd oord; — voorwaarts maar; vooruitgegaan maar! slechts niet zooveel als stilgestaan; wie niet mede *wil*, is een eigenzinnige duisterling; wie niet mede *kan*, — wel nu, bij hem moet er het phrenologiesch gebrek van dien uitwas aan den schedel, waar het talent voor den *progrès humanitaire* moet zitten, de schuld van zijn. Op, op dan! het worde licht! De menschheid is eindelijk aan de kinderjaren ontwassen — zoo in de wetenschap, zoo in de politiek, zoo in het leven in handel en wandel, zoo in alles.... *Veritas autem Domini manet in aeternum*, de waarheid des Heeren blijft in eeuwigheid; en *Die* heeft gezegd, dat de eenvond, ootmoed en regtheid der kinderen ons zoo noodzakelijk zijn als het doopsel, om zalig te worden en na een aan 't geloof getrouw, deugdzaam leven voor eeuwig in den hemel te komen.

Wat den vooruitgang in die wetenschap betreft welke zich met de H. Schrift bezig houdt en voorgeeft, haren zin op te sporen en te ontdekken, men is in die „wetenschap" insgelijks — verder gegaan en heeft zich veelvuldig ook verwijderd van hetgeen er was, en hetgeen een anderhalfduizendjarig bestaan in de H. Kerk Gods voor ieder bescheiden geleerde eerwaardig had gemaakt. Schrijver dezes, zegt broeder Bernard, en honderden van grooter inzigt dan hij, willen niet meer medegaan. Hij voor zijn geringen persoon schaamt zich niet, en geeft bij dezen aan het nieuwmodiesch drijven zijn *libellum repudii* (afscheidsbrief), terwijl hij, met vele onkerkelijke voortbrengselen der nieuwheid op dit gebied voor zich,

met een eenvoudig hart en dorre woorden luide bekent: dat hij het heden — duizend achthonderd zestig — nog in de meeste dingen houdt met een ouden, grondig geleerden Franciskaner pater de Bukentop, die voor 150 jaar geleefd, geleerd en geschreven heeft; en met een Melchior Canus, die reeds 300 jaar dood is, en met al die theologen, welke vóór, met en na Cornelius a Lapide het gezag der Vulgaat verdedigd hebben, en bij het verklaren der H. Schrift de Vaders en kerkelijke uitleggers gevolgd zijn. Er is volgens broeder Bernard slechts één *zekere bijbel*, en dat is de *Katholieke*; en slechts ééne regte wijze van dien te verklaren en te behandelen, en dat is de *traditionele* van de apostelen en de vaders en leeraars der Kerk door alle eeuwen heen; hier behoeft niets meer uitgevonden, of beter gestaafd te worden: alles is ons gegeven; we hebben slechts — en wel op dezelfde wijze, grootendeels ook met dezelfde steenen en denzelfden kalk — voort te bouwen *super fundamentum patrum nostrorum et „super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, Ipso summo angulari lapide Christo Jesu*", op den grondslag onzer vaderen, en, „op den grondslag der Apostelen en Profeten, terwijl opperhoeksteen is Christus Jesus zelf". Eph. II, 20.

Niemand, gaat hij voort, moge den schrijver zulk eene taal ten kwade duiden; hij maakt enkel gebruik van eene vrijheid, welk een gemeen goed is, en waarop iedereen, geleerde of ongeleerde, aanspraak kan maken, de vrijheid namelijk, van onbevooroordeeld zijne overtuiging uit te spreken, welke hij voor te solieder houdt naar mate zij ouder in de Kerk en dieper in een zuiver Katholiek gevoel geworteld is. — Hij heeft aan geene wetenschappelijke waarde van zijn werk gedacht: zijn doel is eenvoudig

stichting des harten; nogtans heeft hij ook een klein overzigt van de nienwe geleerden gehouden, van welke hij eenigen der besten en braafsten aanvoert. Dit geschiedde niet, om hen wijsneuzig te kritiseren of onbevoegd te laken, maar om zich zelf gerust te stellen bij den inwendigen strijd, die er ontstond tusschen hetgeen hij met zijne oogen zoo tamelijk algemeen zag plaats hebben, en wat hij in zijn hart voelde en uit het verledene wist. De hedendaagsche exegese is hem in haren akademischen (physico-philologico-kritischen) vorm en methode vlakweg onuitstaanbaar geworden, omdat zij of opgehouden heeft of eerlang ophouden zal kerkelijk en Katholiek te zijn. Dr. Dieringer's kort en treffend gezegde: „de Vulgaat is de bijbel van den dogmaticus", kan men ook, en welligt nog meer op den moraal theoloog, en wel het meest op den asceet toepassen. De Vulgaat is dan de bijbel der Katholieke dogmatici, moralisten en asceten, — en de bijbel van den Katholieken exegeet zou zij niet zijn? Waarlijk, zij is ook de „bijbel van den exegeet", zoo lang deze nog niet in een philoloog is opgegaan. Waarlijk, zij alleen is „*de bijbel*", naast welken alle andere voor ons Katholieken op zijn hoogst slechts als varianten kunnen gelden. — Zoo althans denkt en voelt de schrijver, en zooveel te liever en vrijer spreekt hij zijne meening en gevoel uit, als hij daarmeê allen belieft en verheugt die met hem van dezelfde meening zijn. — Alles hangt er van af, of iemand gelooft, dat men den inhoud der H. Schrift — zonder haar gezag en den haar verschuldigden eerbied te na te komen — wetenschappelijk kan behandelen *evenals* den inhoud van elk ander oud boek? Dan zeggen de oude Katholieke exegeten ronduit *neen*, *omdat* het een bovennatuurlijk boek is; en de jonge zeggen meestal *ja*,

ofschoon het een bovennatuurlijk boek is; en al zeggen zij het niet vlakaf, zij geven hun antwoord nog sterker door hunne handelwijze te kennen. Wat men aanvankelijk slechts deed, om met onze Protestantsche broeders op *hun* veld te strijden, (want bij ons scheen dit van het begin af niet enkel aan alle eenvoudigen, maar ook aan vele geleerden, schier nutteloos en doelloos toe), dat is van lieverlede ook bij ons eene blijkbaar streng en slaafs verbindende schoolwet geworden, in de bijbelstudie zoowel als in andere takken der heilige kennis; en zoo is het niet te verwonderen, dat wij alle tien jaren nieuw werk aan het Hoofd der Kerk geven, om af te weren wat men met den inhoud van hare overgeleverde leeringen en van oudsher tot ons gekomen grondstellingen in strijd is. Wat de heilige leeraars aller tijden over de zinrijkheid van de letter der H. Schrift gezegd en geschreven hebben, gold (naar de meening des schrijvers) niet eenen *per saecula ventura* allengs uit alle Oostersche talen eerst nog kritiesch vast te stellen bijbeltekst, maar de Latijnsche Vulgaat zelve, den Katholieken kerkbijbel, gelijk die ten hunnen tijde bestond. Nog bij geen hunner heeft hij den openlijken of heimelijken wensch gelezen naar de terzijdestelling der oude, of de vervaardiging eener andere en betere overzetting. Wat de Kerk, — de door God aangestelde bewaarster ook van het geschreven woord, — hun gaf, dat hielden zij met regt voor goed. De letter der Vulgaat was goed, en de bij overlevering van de apostelen en oudste Vaders ontvangen methode van verklaring was goed; en wat de door den H. Geest vervulde oude heilige leeraars over den inhoud en zin der Schrift gesproken en geschreven hebben, en de Kerk — daarvan gebruik makend of er over stilzwijgend — had goed-

gekeurd, dat alles was goed en bleef goed [1]). Heden is het, als ware er met het jongste morgenrood een nieuw licht in de geestesschemering aangebroken, bij welks stralen altoos andere, betere en hechter grondslagen der Katholieke wetenschap te voorschijn *moesten* komen. Wie dit licht meent te hebben en voor goed houdt, die mag het zonder zonde *in bona fide et ad tempus* volgen; menigeen zegt met den schrijver: dat hij het niet heeft en er niet aan gelooft, en zijn Katholiek gevoel verheft zich tegen iedereen, die het ongeroepen voor hem wil ontsteken. Zoo juist voelen en denken duizenden, die daarover beter kunnen spreken dan hij; hun zal zijne taal niet mishagen, voor de anderen echter vreest hij, op goeden grond, reeds te veel te hebben gezegd.

Nu men weet, *voor wien* het boekje geschreven, en wat hier *niet* te vinden is, moge het in de wereld uitgaan en het doel des zamenstellers naar den zin Gods vervullen, met het zijne bij te dragen, om den zoo heilzamen smaak in het *godvruchtig* lezen en overwegen der H. Schrift aan te kweeken waar die niet bestaat of verloren ging, te behouden en te vermeerderen waar hij reeds in praktische oefening is.

Zoo nagenoeg luidt de voorloopige inlichting, welke broeder Bernard over zijn geschrift geeft. Het is in vijf boeken verdeeld. „Het *eerste*: „Over den bijbel bij de

---

1) Broeder Bernard teekent hier aan: „Gods bescherming over de heilige boeken der openbaring hangt en hing bij de volken altijd af van het *ware geloof*. De Joden, de scheurmakers van het Oosten, de dwalenden onzer dagen, afgevallen van de eenheid in het ware geloof, verloren alle zekerheid in het bewaren van deszelfs echte oorkonden, welke zij van toen af verkeerd verstonden."

Vaders en oudere schriftgeleerden in de Kerk", handelt, meerendeels in aanhalingen uit anderen, over de wetenschappelijke en praktische waarde der Latijnsche Vulgaat, „hoe zij Katholiek geëerd en verklaard moet worden", en geeft dan tot een voorbeeld een aantal „schriftglossen uit den H. Thomas van Villonova", die een model van een Katholiek schriftverklaarder wordt genoemd, en bijzonder de Vaders en beste exegeten der Kerk volgt.

Niet zonder opzet, meenen we, wordt daarachter in het *tweede* boek gesproken „over den bijbel bij de schriftgeleerden van den jongsten tijd." Hier vinden we eene reeks van latere Katholieke exegeten, aan wier arbeid meerendeels hulde wordt gebragt; vooral ontvangt Prof. Kistemaker over zijne vertaling en verklaring van het N. T., en Prof. Schegg over zijne Psalmen (tweede uitgave) veel lof. Dan gaat de schrijver het ontstaan en den zin van het besluit der kerkvergadering van Trente over de Vulgaat en de exegese der H. Schrift historiesch na; hetwelk met een „Stück Real-Exegese", als aanhangsel op het tweede boek, wordt besloten. De H. Bonaventura, de H. Bernardus verschaffen een aantal voorbeelden, hoe men zeer grondig van vele teksten voor preken kan gebruik maken, enkel door ze in verband met de gewoonlijk aangegeven parallelplaatsen te beschouwen.

Het *derde* boek heeft tot motto: „*Cum simplicibus sermocinatio Illius*" en ten opschrift: „Over den bijbel in de handen der vrome practici, zij mogen geleerd of eenvoudig zijn." — „Wat de H. Schrift is, en hoe men er tot heil zijner ziel in moet lezen — daarover willen we eerst de heilige leeraars der Kerk eenige woorden laten spreken"; en de schrijver voert eene reeks

treffende teksten van vele Vaders en Heiligen aan. Volgens hem hebben de bijbelsche hulpwetenschappen wel eene zekere, maar toch zeer betrekkelijke waarde, en kunnen ze in allen geval slechts de zaak van zeer weinigen zijn. Om de H. Schrift te verstaan, zegt hij (bl. 151), hebben wij hoofdzakelijk drie middelen: 1. de Kerk in hare taal en in haar leven; 2. de H. Schrift zelve; 3. de Vaders. — Maar, broeder, wat zegt gij daar? is daartoe dan de oudheidkunde niet dienstig? Nu ja! — omtrent zooveel als men in eenige namiddagen kan doorlezen. En de natuurwetenschap? — Neen, die kunnen we gerust hare wegen laten gaan, de H. Schrift is een *bovennatuurlijk boek*. Maar de taalkennissen? Hebreeuwsch, Chaldeeuwsch, Syriesch, Grieksch, enz. — O God, neen!" [1]) — Gelijk hij vroeger toonde, zijn ootmoed, reinheid van hart en gebed de drie

---

1) De schrijver merkt hier zelf aan: „Deze bewering is juist niet *ad verbum* te nemen; doch als extreem staat zij *met volle regt* tegen het andere extreem over: dat men in een boek over de H. Schrift plaats vindt voor *al wat geschapen is*, maar alleen niet voor eene stichtelijke gedachte en een vroom gevoel, welke men met zigtbare vlijt vermijdt, onder het voorwendsel — van wetenschappelijkheid! — Deze kale godenwijsheid zal in 't eind nog geheel van het Christendom abstraheren, om voor *des te reiner en degelijker* te gelden. Die gansche rigting schijnt onkerkelijk en onkatholiek te zijn. Op vele, dikwerf lange en kromme wegen der philologie en kritiek eindigt zij op het laatst met eene volledige krystallisatie des woords, dat is, des menschenwoords der Schrift, hetwelk volgens alle historische getuigenissen harer wetenschap slechts dien eenen zin hebben kan, en hebben mag en moet, dien zij dit jaar voor de eerste maal heeft gevonden. Hier nu zeg ik tot allen, die mijne overtuiging en gezindheid deelen: Vrienden! we willen omkeeren, ten einde God en de Kerk met meer eenvoudigheid en zegen te dienen, en er niet toe meê te helpen, dat in 't vervolg alle schrift-commentairen bloote leerboeken der Oostersche philologie worden."

voornaamste eigenschappen, om uit de *stichtelijke* lezing der H. Schrift, en daarvan is hier vooral spraak, geesteliik gewin en voedsel te trekken. Als „praktiesch toevoegsel op het derde boek" volgen „Overwegingen van een nog levenden kluizenaar over den 118 psalm", en „over de bijbelsche bergen": *Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis.* Ps. LXXV.

Het *vierde* boek heeft ten opschrift: „Schetsen voor ascetische overwegingen of preken over teksten uit de brieven der Apostelen"; het *vijfde*: „Moraal-glossen over teksten (meest) uit het O. T."

Ter betere waardering van hetgeen de schrijver wil, hebben we eene en andere plaats uit zijn geschrift mede te deelen.

Ieder *ware* zin der H. Schrift is, volgens hem, door den H. Geest bedoeld, zelfs wanneer de gewijde schrijver als *auctor secundarius* er niet aan gedacht heeft, of als beperkt mensch er niet aan heeft kunnen denken. De letterlijke zin der H. Schrift is die, welken de woorden in de bedoeling des H. Geestes onmiddellijk hebben naar de grammâtica of het idee. De letterlijke of woordelijke zin naar de grammatica is het naast gewoonlijk slechts een eenige, als een afgekapte stam, die niet meer groeit; de woordelijke zin naar het idee daarentegen is de levende andere stam, waaruit voortdurend nieuwe takken en twijgen ontspruiten. Rondom genen zitten sedert 300 jaar de Protestanten en knagen zich ziek en dood aan de verdroogde schors; onder dezen zitten wij Katholieken, blijde kinderen der Kerk, en vinden schaduwen in zijn loover, en gezond voedsel in zijne vruchten. De Kerk is, zooals zij bestaat en leeft, en in al wat zij spreekt en doet, de eenig ware bron voor het regt begrip der

H. Schrift. -- De Hebreeuwsche en Grieksche grammatica en de Joodsche geschiedenis, en de geologische en archaeologische kennissen, alle zelfs tot den hoogsten graad opgevoerd, zijn ons van weinig nut; en willen we *daarmede alleen* den zoogenaamden *sensus unicus* op menschelijke wijze er uit studeren en *mordice* verdedigen, dan zijn ze ons blijkbaar nog veeleer schadelijk dan onnut geweest. Waarom? Wijl deze in zich afgesloten *sensus litteralis unicus* het H. Boek in zijn bovennatuurlijk karakter en gezag het meeste afbreuk doet, daar zoodanige zin er alles aan poogt te ontnemen wat het van andere bloot menschelijke boeken onderscheidt. Bij dezer woorden moet men te regt slechts éénen zin onderstellen, daar zij een menschelijk persoon ten vervaardiger hebben; anders is het met de H. Schrift, waarvan God de H. Geest de *auctor principalis* is. Dat men in de H. Schrift, ook den eenigen woordelijken zin *alleen* urgerend, de Katholieke en enkel Katholieke leeringen uitgesproken vindt, en aldus beter met de andersgeloovigen hoopt klaar te komen, is voor de Kerk geene reden, om van haren bijbelschat één enkelen tienling weg te werpen. Zoo dikwerf men in dien geest met afvalligen heeft willen onderhandelen, verkreeg men het tegendeel van hetgeen men hoopte, bij bijzondere personen zoowel als bij de menigte. Hebben we niet hier en daar hooren spreken van een „onberekenbaar, niet te loochenen nut", dat de Kerk en de Katholieke theologie getrokken hebben uit de wetenschappelijke methode en meerderheid der Protestanten, bij wie de Katholieke theologen ter school konden gaan [1]).

---

1) Velen herinneren zich nog, teekent broeder Bernard aan, hoe een professor in de theologie, die als schrijver na zijnen dood

Zulke uitdrukkingen hebben een kwaden haak; en als zelfs „Katholieke" geleerden zich verpligt achtten, van een werkelijk, voor God geldend, wetenschappelijk gewin te spreken, dat de Kerk uit de „vorderingen" der heterodoxe theologie trekt, — dan is dit slechts te betreuren. Zij moesten meer in het moederhuis rondzien, in plaats van altoos de *regiones alienigenarum gentium* af te reizen en te bewonderen. Is zulk een doen wel geschikt ter opwekking van een jong theoloog, die nog volstrekt geen overzigt heeft van de Croesus-schatten der oude Katholieke godgeleerdheid, vooral op het gebied der schriftverklaring; bij welke ook de beste geestesprodukten aan de andere zijde inderdaad slechts bedelpenningen zijn; en zal men op die wijze een enkelen dwalende in het erkennen der waarheid behulpzaam zijn?

Onbewimpeld verklaart broeder Bernard: „Alleen in de Kerk is eene heilige Schrift. Wanneer de Kerk niet zegt: *Dát* is de heilige Schrift en *dát* staat er in, — dan is er geene H. Schrift en geene regte exegese."

De inhoud der H. Schrift is Gods woord en menschenwoord te gelijk. (De schrijver wil zeggen, dat hetgeen de H. Geest ingaf onder zijne hulp door menschen voor menschen in menschelijke taal is opgeschreven.) De ouden verstonden zich beter op het godswoord, zij hadden een grooter en vrijer werk in het geloof, zij deden meer aan „Real-Exegese" ter godsdienstige bezieling en zedelijke opwekking; de lateren beproeven hun meesterschap meer op het menschenwoord, zij zijn daarom beperkter in

---

door den H. Stoel veroordeeld werd, het dikwerf betreurde: dat er op exegetiesch gebied nog zoo weinig van Katholieke zijde geleverd was!

hunne geloovige aannemingen, hunne exegese is meer woordverklaring naar de grammatica en taalregels dezer wereld.

De oude Görres was van gevoelen, en hij sprak het dikwijls uit en schreef het meer dan eens neder, dat de philologen er langen tijd aan gewerkt hebben, om over 't geheel den geest uit de taal te verdrijven; met veel meer waarheid nog kan men zeggen, dat die lettergeleerden, waar zij zich op de hun gewone wijze op de H. Schrift werpen, wel verre van het gemoed van de aarde ten hemel te verheffen, het veeleer ter aarde nederdrukken, ja het met behulp van zekere archaeologen in de aarde inschuiven."

„Zoo dikwerf ik mij wat dieper met een lateren commentair inliet, moest ik telkens verbaasd uitroepen: *Tantus labor, et tam modicus fructus*!" Zooveel arbeids, en zoo weinig vrucht! Van waar komt dit toch? Uitstekend geleerde personen, groote zalen vol kandidaten in de theologie, een talent op den katheder en weetgierige leerlingen in menigte, — en nogtans klagen zij over verveling en het geringe nut; ja velen verliezen door die wijdloopige drooge exegese ten eenenmale den smaak in het lezen en overwegen der H. Schrift? Van waar komt dit? Wie weet het? Er rust een vloek op die *Protestantsche* methode, die zelfs hare beste vruchten en uitkomsten met den stempel der steriliteit teekent: *non fructificabis, non cresces*!

De opdelvingen en vindingen van den menschengeest krenken met haar aanmatigend gebaar het bovennatuurlijk karakter des bijbels; de H. Geest schijnt zich terug te trekken in zijn *lumen inaccessibile*, en zoo zijn we er toe beperkt, ons met de uiterlijkheden van het H. Boek te

behelpen. Wel verre echter van hierin eene straffende toelating van God te zien, zijn wij reeds begonnen, met veel welbehagen in dit ons bedrijf te nemen; en om het des te rustiger te kunnen voortzetten, doen wij telkens het hooge gewigt er van uitkomen, spreken slechts van *grondslag* en „*Urtext*", verklaren gedurig vrijzinniger, wat het concilie van Trente besloten, en wat het *geenszins* bedoeld heeft, zijn veel verheugder over hetgeen het *niet verboden*, dan over hetgeen het *voorgeschreven* heeft; -- naauwelijks zijn wij zoo ootmoedig, van bij afwijkingen van den zoogenaamden grondtekst, meêwarig ook op de Vulgaat een oog te slaan! Waarlijk zoo het waar is, dat onze wetenschap die der ouden overtreft, — hun kerkelijke zin en hunne geloovige eenvoudigheid jegens God en de Kerk schijnen ons toch meer en meer te ontsnappen. De ouden met hunne eenvoudigheid en ootmoedigheid vingen voor God de zielen in het net bij honderden, op de wijze der visschers; wij echter gaan nog enkel deftig op de jagt, als valkenjagers, en hoe zelden gelukt het ons, een moeden vogel te vangen! Alles werkt aan de kweeking van 't verstand, — en God laat de wereld aan het materialisme over!"

Het aangevoerde kan volstaan, om ons van broeder Bernard's streng kerkelijke rigting te overtuigen; 't is echter, meenen we, even genoegelijk als leerrijk, hem nog eenige oogenblikken te hooren.

De Kerk geeft, meent hij, aan hare geleerden, die met de dwalenden in het strijdperk moeten treden, en zoolang zij goede bedoelingen hebben, grootere vrijheden; maar hieruit volgt niet, dat zij het algemeen gebruik dier vrijheden wenscht en bevordert, of die wijze van studeren voor heilzaam houdt. Wie die opregt is,

ziet niet in, dat wij door dat eindelooze wroeten in de talen en dat woelen *in* de aarde en *op* de aarde de bovengenoemde wettige bronnen der waarheid voor ons verstoppen of nutteloos maken? Hoe komt het dan, dat wij in deze door ons ingeslagen rigting zoo lang verwijlen, en het bedrog des boozen vijands niet bemerken? — Dat is onze welverdiende verblinding. Wij beelden ons iets in op onze vele kennissen, die met de *innigste kern* der H. Schrift niets gemeens hebben; we zijn met ons zelven voldaan, worden trotsch en aanmatigend en verliezen het goddelijk licht, waarvan Ps. IV zegt: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*; want God ziet niet in genade neder op de hoovaardigen, maar weêrstaat hun in hun bedrijf.

Broeder Bernard gaat nog verder en verklaart: „Ik vrees volstrekt niet, eene verkeerdheid te beweren, wanneer ik zeg, dat men heden met de H. Schrift *meestal* rationalistiesch en materialistiesch te werk gaat, zelfs dáár, waar men het niet meent en niet wil. Wij wachten ons voor duizend wonderschoone ideale opvattingen der tekstwoorden bij de oude Vaders, onder het *nietig* voorwendsel, dat zij wat de heilige schrijver niet zegt, niet wilde zeggen, niet kon willen zeggen, willekeurig in den tekst hebben gelegd; — hoe dikwerf gaat men bij dergelijke uitspraken veel te ver! — en dan komen wij met tweeduizend vaak even willekeurige als in de heilsorde der menschheid volstrekt onverschillige natuur-uiterlijkheden aan uit het delfstoffelijk rijk, plantenrijk en dierenrijk, en zingen triomf en victoria over den eindelijk juist gevonden, eenig en alleen waren woordelijken zin der H. Schrift! O lieve God! *Omnes inutiles facti sunt.... Oculos suos statuerunt declinare in terram.*" — Onze schrijver vindt het iets

onwaardigs in een Katholiek leeraar der H. Schrift, dat hij, ik zeg niet met geringachting, maar onverschillig en stilzwijgend den verwonderlijk diepzinnigen arbeid der oude heilige Vaders voorbijgaat, en daarentegen wat Protestantsche geleerden van den laatsten tijd geleverd hebben aanhaalt, en altijd den mond vol heeft van hun lof.

Dat staat bij hem vast: den *vollen* zin der H. Schrift geeft ons geene taalkennis alleen, ook de grondigste en alomvattendste niet. -- Zoolang onze *beste* Katholieke exegeten bij hunne in menig opzigt te bewonderen werken, bepaaldelijk over de Evangeliën en de Brieven der Apostelen en eenige Profeten, altoos nog meenen, dat zij den Griekschen of Hebreeuwschen tekst „ten grondslag" moeten nemen, en enkel „acht slaan" op de Latijnsche Vulgaat, terwijl de omgekeerde wijze de Katholieke zoude zijn: zoo lang moest men van geen *waren* voornitgang in dezen tak van kerkelijke wetenschap spreken. --

Aan de philologiesch-kritische behandeling van den tekst is, meent broeder Bernard, genoeg gedaan, wil men niet, op de manier der kinderen, door het zoeken naar iets anders het verkregene uit de hand laten vallen. -- Eer en dank aan de uitzonderingen! Maar over 't algemeen komt mij de tegenwoordige exegetische methode om hare wijdloopige, vermoeijende, onpraktische gestalte, voor, als had zij schier zich zelve alleen ten doel: zóó nutteloos is zij meerendeels voor het leven geworden. Die bekentenis heeft onze schrijver meermalen uit den mond van vele priesters gehoord, van wakkere mannen, zonder twijfel geroepen, om veel goeds in de Kerk Gods te werken. Met groot genoegen neemt hij deze woorden

van Prof. Schegg uit de voorrede van zijnen „Isaias" over:

„Het steunpunt wat den tekst aangaat, gaf mij (evenals bij de Psalmen) de Vulgaat, niet enkel als de kerkelijk aangenomene tekstrecensie, maar ook wijl zij voor elken beschaafde ligt toegankelijk, en den theoloog geheel eigen is. Bij de matelooze willekeurigheid in de behandeling van den grondtekst is het vasthouden aan eene bepaalde, traditioneel geautoriseerde recensie eene onmisbare behoefte geworden..... Ik heb de citaties zooveel mogelijk vermeden, mij van alle polemiek onthouden en allen geleerden pronk geheel laten varen. De exegese onzer dagen is er na aan toe, van in haar eigen vet te verstikken. Bezwaarlijk meent men een vers grondig verklaard te hebben, zoo men niet over alle 1001 uitleggers het oog heeft laten gaan. Hierdoor is die afkeer en walg ontstaan, welken onze jongere theologen van eene grondige bijbelstudie hebben; hoe toch willen zij over al die doornenhagen heenkomen, waarmeê het paradijs onzer heilige boeken dreigend omgeven is?"

Na deze reeks van gedachten, uit verschillende gedeelten van broeder Bernard's geschrift tezamengevoegd, behoeven we niet meer te zeggen, dat hij over 't geheel eene schriftverklaring wil, die verstand en hart beide bevredigt en voedt; die aan verstandelijk onderrigt ook godsdienstige opwekking paart; in dien geest namelijk, als de H. Augustinus schreef (Serm. de temp. 112): „De lezing der heilige Schriften brengt ons een dubbel geschenk, hetzij die het verstand verlicht en leert, of den mensch van de ijdelheden der wereld aftrekt en heenvoert tot de liefde van God. Ja, die lezing verleent ons bij eene belangrijke kennis, een zekeren voorsmaak tevens van de eeuwige zaligheid."

Wie zal met den schrijver der Aphorismen niet gaarne erkennen, dat geene philologie, geene menschelijke wetenschap alleen volstaan kan, om een door *God* ingegeven en onder zijnen bijstand geschreven boek naar behooren te verstaan en te verklaren. Zoo men dit niet houdt, is men niet meer Katholiek. Maar is de bijbel een goddelijk boek, 't is toch door menschen voor menschen geschreven, en derhalve zijn de menschelijke hulpmiddelen volstrekt niet te versmaden, indien men ze slechts niet *ten koste* van de hoogere hulp, zooals we o. a. in de uitspraken der onfeilbare Kerk, in de overeenstemming der Vaders en de geloofsanalogie hebben, aanwendt en misbruikt. Ook hier mogen we des Heeren woord toepassen: het eene behoort men te doen en het andere niet na te laten. Broeder Bernard zelf, die zoo duchtig tegen de *overdrijving* en *uitsluitende* beslissing der menschelijke wetenschap ijvert, toont intusschen genoeg op hare hoogte te wezen, om er op goede gronden tegen te waarschuwen. De Kerk zeker behoeft de *ware* wetenschap niet te vreezen, en heeft haar ook nooit versmaad. „De letter doodt, maar de geest maakt levend", is een woord der H. Schrift zelve; en daarom spreekt de uitstekende exegeet Windischmann te regt van „hare ideale zijde, die zich altoos herbaart", en dus, gelijk de Falkenbergsche kluizenaar er met allen grond aan toevoegt, duizendmaal waar wordt, zonder dat het eene enkele maal aan den H. Geest, den oorsprong der H. Schrift, onbekend kan geweest zijn. De mond der profeten is verstomd, doch het geluid hunner stem klinkt *waarschuwend* en *vermanend* door alle tijden voort, en treft, waar de omstandigheden er om roepen, voor de duizendste maal met dezelfde waarde en kracht als destijds, toen de woorden voor de eerste maal over

de lippen des zieners kwamen. Het ideale moment, — dat is, zoowel het algemeen en altoos goddelijk-ware en gedurig weêr toepasselijke als het feitelijk-typische, kan dikwerf *gewigtiger* zijn dan het historische. Dat reeds mag, om op zooveel andere punten niet te wijzen, de geloovige schriftverklaarder, die in de heilige geschiedenis eene zich ontwikkelende en vervullende hoogere orde erkent, nimmer vergeten!

HET SINAITISCHE HANDSCHRIFT

VAN

DEN BIJBEL.

Het vorige jaar gaf Dr. Joh. Ernst Volbeding eene „Literariesch-historische schets" uit, welke ten titel heeft: „Constantijn Tischendorf in zijne vijf-en-twintigjarige werkzaamheid als schrijver [1]). Eerstgenoemde geleerde is met Tischendorf van zeer nabij bekend, en heeft niet enkel zijne uitgebreide correspondentiën mogen raadplegen, maar ook uit zijn eigen mond vele inlichtingen ontvangen, zoodat wij zijne schets wel voor zeer naauwkeurig mogen houden. Reeds waren we voor eenigen tijd met een beknopt overzigt van Tischendorf's veelvuldige werkzaamheden begonnen, toen we, ingevolge een jongst berigt over den *Codex Sinaiticus*, die door

1) „Leipzig, Verlag von Carl Fr. Fleischer. 1862."

Dr. Volbeding natuurlijk op het eind wordt besproken, het tijdiger achtten, ditmaal in omgekeerde orde het laatst het eerst te behandelen. We geven dan, en eenigzins uitvoerig, na hetgeen de auteur der schets zelf over dat veel geroemd handschrift meldt, wat andere geleerden in verschillende landen daaromtrent hebben verklaard.

In April 1859 kwam Tischendorf's eerste berigt aangaande de gelukkige „Sinaitische ontdekking" uit Egypte naar Duitschland over; zij bekroonde, zoo sprak men welhaast algemeen, het volhardendste streven naar een hoog doel met het schoonste resultaat. Hij was toen, op kosten der Russische regering, op zijne derde Oostersche reis, bezocht Egypte, Sinai, Jerusalem, San Saba, Smyrna, Patmos, Constantinopel, en was zoo gelukkig, bij de hier en daar gevonden oudere en jongere handschriften, in het klooster van den berg Sinai het daarnaar genoemde bijbelmanuscript te ontdekken, en mede te brengen. Na zijn terugkeer ging hij driemaal naar Petersburg, minder om inzage te nemen van de zich daar bevindende manuscripten, dan wel om met de keizerlijke regering over de voorbereidselen der hem opgedragen uitgave van dien Sinaitischen Codex te handelen.

Reeds in den zomer van 1860 gaf Tischendorf een voorloopig geschrift uit, waarin hij o. a. de getroffen overeenkomst meldt ter onverwijlde uitgave van den „Sinai-bijbel"; want dat kostbaar prachtwerk zou, zoo mogelijk, nog in den herfst van 1862 verschijnen, om het alsdan invallend jubilé van het duizendjarig bestaan des Russischen rijks te helpen verheerlijken. Dat voor-

loopig werk heeft ten titel: „Notitia editionis codicis bibliorum Sinaitici auspiciis imperatoris Alexandri II susceptae. Accedit catalogus codicum nuper ex Oriente Petropolin perlatorum. Item Origenis scholia in Proverbia Salomonis partim nunc primum partim secundum atque emendatius edita. Cum duabus tabulis lapidi incisis. Ed. A. F. C. Tischendorf" [1]). De *Notitia* behelst, bij de naauwkeurige opgave der medegebragte codices, belangrijke daaruit genomen excerpten en andere wetenswaardigheden. We bepalen ons bij het voornaamste, wat Tischendorf en Volbeding over den *Codex Sinaiticus* mededeelen.

Het is een HS. zoowel van het O. als van het N. Testament; van het eerste echter bevat het slechts een gedeelte, namelijk: een blad uit het I boek der Chronijken (Paralip.), dat zich aan de fragmenten van hetzelfde boek in den *Codex Friderico-Augustanus* [2]) aansluit; verder zes bladen van het boek Tobias, dat door een blad van evengenoemden codex volledig wordt; acht bladen van het boek Judith, waaraan in 't midden een blad ontbreekt; het I^{e} en IVe boek der Machabeën beiden in hun geheel.

---

1) „Lipsiae, Brockhaus 1860." gr. 4°.

2) Een codex, door Tischendorf op zijne eerste reis naar het Oosten in 1844 ontdekt, en aldus, bij de uitgave, naar zijnen vorstelijken beschermer, den koning van Saksen (Friedrich August) genoemd. 't Is een handschrift van 43 bladen met tekst der LXX, hetwelk diezelfde geleerde wegens de onmiskenbare sporen der hoogste oudheid niet slechts onvoorwaardelijk in de IVe eeuw stelde, maar herhaaldelijk ook voor het oudste van alle nog bestaande Grieksche perkament-handschriften verklaarde. Opmerkelijk is het overigens, dat deze fragmenten van het O. T. deel uitmaken van den zooveel later ontdekten *Codex Sinaiticus*, gelijk Tischendorf althans dadelijk in zijn eerste openlijk berigt over deze vondst (in April 1859) verzekerde.

Van de hierop volgende groote profeten is Isaïas volledig; de tekst van Jeremias, gelijk de *Codex Friderico-Augustanus* dien bevat, is door zes bladen van den *C. Sinaiticus* aan te vullen. Alleen de Klaagliederen in den *C. Fr.-Aug.* blijven fragmenten. Van de kleine profeten zijn er negen over: Joël, Abdias, Jonas. Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias. Dan volgen in hun geheel de zeven van oudsher stichometriesch geschreven boeken: de Psalmen, de Spreekwoorden, de Prediker, het Hooglied, het boek der Wijsheid van Salomon, Jesus Sirach, Job. Hieruit blijkt, dat nagenoeg nog de helft van het O. T. in den Sinaitischen codex voorhanden is. Het Psalterium is kompleet; wat noch in den *C. Vaticanus*, noch in den *C. Alexandrinus* het geval is. De tekst van Tobias en Judith verschilt veel van de gewone lezingen.

Belangrijker echter is het N. T., vooral om de volledigheid, daar er geen enkel blaadje aan ontbreekt; het Vatikaansche HS. daarentegen mist, gelijk men weet, een gedeelte van den brief aan de Hebreërs, en vier geheele brieven: die aan Timotheus, aan Titus, en aan Philemon, en het boek der Openbaring; terwijl mede van den *C. Alexandrinus* twee geheele boeken: het evangelie van Matthaeus en de IIe brief aan de Corinthiërs, benevens twee hoofdstukken uit het evangelie van Joannes, verloren zijn gegaan. Daarbij heeft het Sinaitische HS. den brief van Barnabas en het eerste derde gedeelte uit den „Herder" van Hermas; welke geschriften, beweert Dr. Volbeding, sedert de tweede eeuw tot het midden der vierde, van vele kanten bij de kanonieke boeken werden geteld. Tischendorf vond in die toevoeging een bewijs te meer voor de buitengemeene oudheid van den Codex, dien hij tot het midden der IV eeuw terugbrengt,

ja, voor ouder houdt dan den *Vaticanus*, die er echter het digtste bij komt.

Het manuscript is zeer gelijkmatig geschreven en in den prachtdruk zooveel doenlijk met opzettelijk er toe vervaardigde typen nagebootst. Ter vergelijking heeft men er een aantal photographiesch-lithographische tabellen bijgevoegd, welke te Petersburg, doch onder Tischendorf's leiding, vervaardigd zijn. Een kritiesch-palaeographische commentair, inzonderheid over de op meer dan 10,000 plaatsen door verschillende oude handen aangebragte korrekturen, benevens uitvoerige *prolegemona*, verhoogen de waarde van het werk. Het is op vier folio-deelen van het grootste formaat gebragt, terwijl ook het papier aan zulk eene uitgave beantwoordt. Dr. Volbeding schrijft: wij hebben het werk, en met verbazing, gezien, en zeggen met alle gerustheid, dat noch de *Codex Alexandrinus*, een prachtwerk der Engelsche regering, noch Tischendorf's eigen *Monumenta sacra inedita*, hoezeer ze ook den hem gegeven lof verdienen, bij de prachtuitgave van den *Codex Sinaiticus* kunnen vergeleken worden. De uitgever heeft al zijne ondervinding, de pers van Giesecke en Devrient te Leipzig al het hare te koste gelegd, om een werk te leveren, dat zijne hooge feestbestemming waardig is [1]).

---

1) Proeven dezer uitgave waren op de Londensche tentoonstelling te zien, met een begeleidend *Avis*, waarin Tischendorf o. a. zegt: „'t Was een allermoeijelijkst werk, daar ik de eerwaardige oorkonde zóó wenschte weder te geven, als bij dergelijke uitgaven nog niet was geschied; ik wilde niet enkel het oude schrift afbeelden, maar ook de verschillende wijzigingen, ja grillen van de hand der afschrijvers, de verandering der gewone vormen, enz. duidelijk voorstellen. — Ten dien einde gaf ik er afteekeningen van, want het oorspronkelijke stuk mogt nooit uit mijne handen gaan, en de heeren Giesecke en Devrient hebben zich zooveel mogelijk beijverd, om mijne bevelen uit te voeren.

Het gansche werk, op kosten van den keizer aller Russen uitgevoerd, is uitsluitend voor keizerlijke geschenken bestemd. Nogtans zal er ook (bij Brockhaus te Leipzig) eene min kostbare, alhoewel ook diplomatiesch-naauwkeurige handuitgave van verschijnen, eerst van 't N. T. met den Brief van Barnabas en de fragmenten uit den *Herder* van Hermas [1]). Verder had Tischendorf plan, mede voor de leeken de resultaten zijner ontdekking toegankelijk te maken, en zoodra mogelijk eene Duitsche vertaling van het N. T. te bezorgen. Deze lezing zal, meent hij, naar behooren aan de helaas! dikwerf uitgesproken verdenking perk stellen, dat de Protestantsche bijbels vervalscht zijn; immers men zal naar dezen oudsten, uit de Christenheid herkomstigen tekst, zoowel elken Protestantschen tekst, als de vertalingen, in de Katholieke en in de Grieksche Kerk verbreid, kunnen afmeten.

Ieder deskundige zal moeten erkennen, dat Tischendorf, die met zijne uitgave ten bepaalden tijde gereed was, een schier ongeloofelijk reuzenwerk heeft volbragt. Het drukken van 't O. T. naar den *Codex Alexandrinus* heeft eene tijdruimte van veertien jaren gevorderd, en de bezorger er van, H. Baber, verklaart zelf, dat hij daarbij „Herculische werken" te overwinnen heeft gehad.

Op de aan Prof. Tischendorf gedane vraag: wat invloed de eenmaal diplomatiesch-naauwkeurig uitgegevene lezing van het oorspronkelijke op de tekstkritiek zou uitoefenen, gaf hij ten antwoord, dat hij zelf in de eerstkomende jaren met eene editie van het N. T. in 't Grieksch zou optreden, onder den titel: „Ad codicem principem

---

1) Ook van deze uitgave moeten proeven naar de Londensche tentoonstelling gezonden zijn.

Sinaiticum similesque reliquos recensuit"; de toekomst der tekstkritiek van het N. T. ziet hij daarin, dat de *Codex Sinaiticus* met den naastverwanten *Vaticanus*, en de overige naauwverwante er bij, eenen tekst ten grondslag zal geven, die onvoorwaardelijk voor den buitendien reeds zeer van gezag ontblooten en ledigen *textus receptus* in de plaats te stellen is [1]). Hiermeê zou eene niet onwezenlijke wijziging der tot hiertoe door Tischendorf gevolgde beginselen, en eene toenadering tot die van Lachmann verbonden zijn. Doch, merkt Volbeding aan, eene ontdekking als die van een volledig handschrift uit de IVe eeuw zou zulk eene schijnbare inconsequentie regtvaardigen; schijnbaar, voor zooverre de voorhanden zijnde kritische hulpmiddelen de kritische beginselen in de eerste instantie moeten bepalen.

Men kan hieruit, die hoogere oudheid en waarde van den Sinaitischen Codex eens toegegeven, ligtelijk opmaken, hoe weinig men met al die Protestantsche tekstkritiek van drie eeuwen, vooral van de laatste tijden, zou gevorderd zijn. Op nieuw moet er dan begonnen, en aangaande den waren tekst, het eigenlijke woord Gods, blijft men intusschen op tallooze plaatsen in voortdurende en volslagen onzekerheid!

Hooren we nu wat er reeds van verschillende kanten in de geleerde wereld over Tischendorf's vondst, meest echter op gezag van zijne *Notitia*, gezegd is.

Dadelijk na het eerste berigt der gedane ontdekking

---

1) Meesterlijk is die Protestantsche *textus receptus* in al zijne onwaarde ten toon gesteld door Mr. Lipman in de Inleiding voor zijne vertaling van het N. T., bl. LVI vv.; gelijk die gansche Inleiding overwaardig is om gelezen en herlezen te worden.

schreef de *Univers*, 18 Mei 1859: .... „De Christenwereld zal met ongeduld de uitgave verbeiden; het is eene nieuwe bron voor de geleerden, die zich met de gewijde literatuur en die der Apostolische tijden bezig houden; wij vreezen niet, bij voorraad te verzekeren, dat er uit die nieuwe studiën een schitterend bewijs voor de autenticiteit onzer heilige boeken en eene niet minder schitterende weêrlegging van het scepticisme zal voortkomen, dat door eenige geleerden aan genen kant van den Rijn in de mode gebragt is." In denzelfden geest luidt het slotwoord van een met groote belangstelling geschreven artikel, geteekend P. A. Dutau, in de *Etudes de théologie et d'histoire*, welke onder de leiding van de Paters Jesuïeten Daniel en Gagarin te Parijs het licht zien. „Over die wetenschappelijke gebeurtenis van zulk een groot gewigt" wordt (bl. 673) gezegd: „Zooveel edelmoedigheid van den eenen en zooveel opoffering van den anderen kant, hebben regt op eene erkentelijkheid, welker hulde wij niet zullen verzwijgen. Moge God, die belooningen heeft voor alle goede werken, aan dit den eenigen prijs geven dien wij er aan toewenschen!... Verwonderlijke zamenvoegingen! een der geleerdste en uitstekendste geleerden van het Protestantisme geeft op kosten van een groot schismatiek vorst een volledig, tot de IVe eeuw opklimmend handschrift van het Nieuwe Testament uit! Zou het kunnen zijn, dat de goddelijke Voorzienigheid, die het gebied der zielen met zulk eene verwonderlijke zachtheid beheerscht, beiden ter vereeniging hunner pogingen heeft geroepen, om tegen zich zelven een autentiek monument op te rigten, dat eene ontegensprekelijke getuigenis aflegt voor den onafgebroken duur van het Roomsch Katholiek geloof!"

Gelijk te verwachten was, heeft vooral Duitschland

zijn woord over den Sinai-bijbel laten hooren. Heinrich Ewald schrijft (in de *Götting. gelehrte Anzeige*" van 5 November 1860): „De ondergeteekende twijfelt niet aan de juistheid van zijne (Tischendorf's) bewering, (dat dit Sinaitische handschrift in ouderdom en waarde gelijk staat met den *Codex Vaticanus*). Palaeographische en tekst-historische gronden in 't gemeen komen hier te duidelijk met den eigen ouden aard der bijzondere lezingen overeen, dan dat een kenner aan dit hooggewigtig verschijnsel zou kunnen twijfelen; en zoo wij bij het ijverig zoeken der laatste eeuwen reeds moesten wanhopen, een bijbelcodex weêr te vinden, die den *Cod. Vaticanus* in ouderdom en deugdelijkheid gelijk komt, ja zelfs overtreft: wij zien dien twijfel nu. reeds door de voorloopige beschrijving van het Sinai-handschrift op het aangenaamst wederlegd". — Ook Prof Buttmann, een beroemd palaeoloog, zwaait (in de *Protestant. Kirchenzeitung* van 26 Januarij 1861) aan Prof. Tischendorf den hoogsten lof toe, en „beweert met alle gerustheid, dat er in later tijd, hetzij voor bijbelsch-theologische, of klassiek-philologische literatuur, wel geen vondst gedaan is, welke in belangrijkheid bij die van den *Codex Sinaiticus* kan halen." — Met geestdrift ingelijks verklaarde Dr. Lipsius (thans overleden) in het *Literar. Centralblatt* van 20 April 1860: „Referent houdt het voor ontwijfelbaar, dat het handschrift tot de IVe eeuw, en nagenoeg tot denzelfden tijd behoort als de *Codex Vaticanus*; men kan het daar laten, of het dezen niet in ouderdom te boven gaat.... Wat hier van zij, in allen gevalle is het nieuwe handschrift van onschatbare waarde, en zal op de kritiek van het O. en het N. T. den gewigtigsten invloed uitoefenen. — Het *Magazin für die Literatur des Auslandes*, door Joseph

Lehmann uitgegeven, zegt (Jaargang 1861, N°. 8), na grooten lof aan Tischendorf, vooral als „geboren schatgraver", te hebben toegebragt: „Zijne jongste ontdekking van het Sinaitische bijbel-handschrift is zoo gewigtig, dat zij *epoque* zal maken in de „bijbelsche tekstwetenschap". In de Heidelberger *Studien und Kritiken* (I Heft 1862) prijst Prof. Wiseler de uitnemende verdiensten van Tischendorf, en zegt o. a. van den gevonden Codex: „Had Lachmann dit handschrift reeds gekend, hij zou het zeker, zoo niet uitsluitend, toch voornamelijk tot grond van zijne objectieve kritiek genomen hebben."

In Engeland liet men niet minder van zijne levendige belangstelling blijken. Het Londensche blad: *The Union* (van 16 November 1860) wijdde een lang artikel aan de *Notitia*, verheft den Sinaitischen bijbelschat, en verheugt zich, dat de uitgave in zulke bekwame handen gevallen is. — Doch voor alle andere Engelsche getuigenissen, kan die van Dr. Tregelles, Tischendorf's mededinger, volstaan. Vam hem zegt de Noord-Amerikaansche *Bibliotheca sacra* (van Oct. 1861): „Geen geleerde dezer eeuw, Tischendorf alleen uitgenomen, heeft zulk een regt op de dankbaarheid van al wie er belang in stellen, den zuiverst mogelijken tekst van de oorspronkelijke oorkonden onzer godsdienst te verkrijgen." Ook die geleerde Tregelles, al is, naar hij meent, zijn arbeid in Tischendorf's N. T. van 1859 niet genoeg erkend, huldigt niettemin diens onvergelijkelijken ijver, „waardoor hij meer deed dan al zijne voorgangers te zamen". Het handschrift schijnt hem, naar de *Notitia* te oordeelen, „van denzelfden tijd en schier van even groote waarde" als de *Codex Vaticanus* te zijn (T. „*Additions* to the 4 vol. of the *Introduction to the Holy Script.*", bl. 784); en

in zijn *Codex Zacynthius* van 1861 schrijft Tregelles bl. XVIII o. a., dat „de belangrijkheid dezer ontdekking bezwaarlijk te hoog kan geschat worden" (*overestimated*). — Eene erkenning van Tischendorf's verdiensten was ook wel het diploom van het eerelidmaatschap der *Royal Society of Literature*, hem den 7 Maart 1860 toegezonden, met de eigenhandige onderteekeningen van 18 bestuursleden, aan wier hoofd de namen staan des lord-bisschops van St. Davids, van den hertog van Devonshire en lord Clarendon.

We willen met deze welligt reeds te lange opsomming van loftuitingen eindigen en nog enkel aanstippen, dat ook de *Nord-American Review* van Januarij 1861, en, met andere bladen van het Noorden, het Universiteitstijdschrift van Upsala (*Nordisk Universitets-Tidskrift*, Upsala 1861, bl. 118—28) lofprijzend van de ontdekking spreken. — In Rusland werd in het orgaan van den beroemden metropolitaan Philaretes bijzondere bijval aan de *Notitia* geschonken.

Zijn er dan geene tegenovergestelde stemmen vernomen? Tot hiertoe slechts weinige, doch daaronder zeer onlangs, gelijk men heeft kunnen lezen, eene zeer geduchte!

Onze Leidsche Professoren Kuenen en Cobet lieten zich in hun „*Novum Testamentum ad fidem Codicis Vaticani*" [1]) zeer koeltjes over den *Codex Sinaiticus* uit. — Na den welverdienden lof aan het Vatikaansche handschrift, geven zij (Praefatio XVI) over het Sinaitische hunne vrees te kennen, dat men zich in zijne verwachting zal te leur gesteld vinden: „de Codice Sinaitico multum veremur μὴ ἄνθρακες ὁ θησαυρὸς ἀναφανῇ".

---

[1]) „Lugduni-Batavorum, E. J. Brill. MDCCCLX."

De *Literary Gazette* van Julij 1861 sprak van een loopend gerucht, dat de *Codex Sinaiticus*, „die door gansch Europa zooveel opzien baarde", niets anders was dan het produkt van een nog levend „gentleman", die eerlang zijn auteurschap zou bewijzen! Dit is waarlijk al te dwaas; maar ernstiger is het, en geducht wat we in *de Tijd*, N.-H. Courant, van den 13 Februarij jl. medegedeeld vonden. Het luidt, letterlijk overgenomen, aldus:

„In eene korrespondentie uit Petersburg wordt het volgende verhaald:

„In 1859 bragt Professor Tischendorf een Sinaïtisch bijbelmanuscript derwaarts en ontving 20,000 roebels, om het handschrift, dat hij voor de oudste en echtste oorkonde des bijbels uitgaf, te laten drukken. Reeds destijds verhieven eenige duitsche geleerden aan de akademie aldaar daartegen waarschuwend hunne stem, doch vergeefs. In den vorigen herfst leverde de heer T. de voor den keizer bestemde exemplaren van de onder zijn opzigt gedrukte kopie van dit handschrift, en ontving, naar men zegt, 16,000 roebels en de Stanislaus-orde 1e klasse. Onlangs heeft echter een russisch geestelijke, de archimandriet Porphyrius, die op zijne talrijke reizen in het Oosten zich met uitgebreide studiën over palaeographie heeft bezig gehouden, eene brochure uitgegeven, waaruit blijkt, dat hij den Sinaïtischen bijbel reeds in 1845 en 1850 in het klooster van den berg Sinaï gelezen en in zijn reisjournaal, in 1856 als gedrukt, beschreven heeft. Hij toont voorts aan, dat de heer Tischendorf de wereld met een ketterschen bijbeltekst verrijkt heeft, daar er de plaatsen aan ontbreken, die Christus als den Zoon der Maagd Maria en als Gods Zoon noemen en

van de hemelvaart gewagen. De archimandriet gelooft dat deze bijbel afkomstig is van sekteleden, die doketen, phantasiasten enz. worden genoemd, en die aan Christus, gedurende zijn verblijf op aarde, geen werkelijk, maar slechts een schijnligchaam toeschreven en ook niet aan de hemelvaart geloofden. De door den archimandriet aangehaalde feiten zullen, naar men gelooft, door den heer Tischendorf bezwaarlijk kunnen wederlegd worden."

We meenen hier echter te moeten opmerken, dat Tischendorf in Rusland ook zijne verklaarde vijanden heeft. Toen hij op het einde van 1856 door den Russischen gezant te Dresden, bij de keizerlijke regering voor die Oostersche reis aanbevolen en door hooge personen voorgestaan werd, waren er anderen, die den „Protestantschen vreemdeling" zulk eene zending niet gunden, en de zaak zoo lang op het sleeptouw wisten te houden, dat Tischendorf op eene beslissing, hoedanig dan ook, aandrong. Hij deed dit te meer, wijl hij van de Saksische regering, en bijzonder van den minister van eeredienst, von Falkenstein, bepaalde toezegging had, dat zij hem voor zijne nieuwe reis naar vermogen zouden ondersteunen. Toen eerst volgde in September 1858 het gunstige antwoord, waarbij de gevraagde som te zijner beschikking gesteld, en al het overige aan zijn talent en ondervinding toevertrouwd werd. Met dat al is in de waarheid of onwaarheid der beweringen van den Russischen archimandriet de waarde of onwaarde én van het handschrift, én van Tischendorf's uitgave naauw betrokken. 't Is onnoodig te zeggen, dat we met niet weinig verlangen naar verdere berigten en inlichtingen uitzien. Welk eene beschamende les voor zóóvele geleerden en

palaeologen! indien het eens werkelijk mogt bevestigd worden, dat al hunne handschrift-wetenschap hier heeft gefaald, en zij allen te zamen den bestaanden druk niet gekend, ,noch van het reisberigt eens deskundigen het allerminste vernomen hebben.

DE PREDIKANTEN IN NOORD-AMERIKA.

De veelgeroemde Zwitsersche godgeleerde Vinet stelde het hoofdverschil tusschen het Christendom en het oude heidendom daarin, dat het eerste „de troonsbeklimming der individualiteit in alle dingen is". Zeer gevolgelijk vordert hij, dat het Christendom zich in alle opzigten van de maatschappij terugtrekke; te regt evenwel ziet hij in, dat het Katholicisme nooit in die voorwaarde zal treden, en ook niet treden kan; en daarom juist schijnt het hem een „Christelijk heidendom" toe! De ideale betrekking des Christendoms tot de maatschappij is hem juist de Noord-Amerikaansche niet-betrekking [1]). Het gevolg van Calvijn's wereldbeschouwing is in deze stellingen niet te miskenneu; praktiesch echter komen ze in Noord-Amerika vooral in de predikanten uit.

Ook de Katholieke priester heeft daar geene, om zoo te spreken, „officiële" plaats in de maatschappij, maar hij heeft die in de reële Kerk. Dáár echter, waar het

[1]) Men zie den lof van Vinet's stelsel o. a. in de *Darmst. K.-Z.* van 26 Junij 1856.

echt-Calvinistiesch Christendom door „de troonsbeklimming der individualiteit in alle dingen" in 't leven is getreden, is zulk eene verhouding ook in de Kerk onmogelijk. Het „autoriteits-Christendom" der Katholieken is, geheel consequent, voor den heer Vinet niet minder eene zonde tegen den H. Geest dan deszelfs inmenging in de maatschappij.

Nu bedenke men den toestand van zulk een wachter des heiligdoms, die noch den Staat noch de Kerk ten grond of steun heeft. Men kan zich dien niet gepaster voorstellen dan onder het beeld van een speelbal, die, zelf een bloote individualiteit, in een kring van individualiteiten rondgeslagen, door de lucht op- en nedergaat. Organen eener Kerk zonder realiteit en eigen wil, zonder handhaving tevens door den Staat, zijn zij geheel aan het welbehagen en de willekeur der gemeente-meerderheden prijs gegeven. Van invloed op de burgerlijke maatschappij kan daar zeker geen spraak zijn, maar wel omgekeerd. Wat zou er van de zending des Christendoms geworden zijn, indien eens aan organen in zulk een toestand de taak ware opgelegd van de heidenwereld te herscheppen! Men zal het dan ook uit dit oogpunt zeer natuurlijk vinden, dat de maatschappij der nieuwe wereld eene ontwikkeling nam, welke maar al te dikwerf die der oude herinnert. De getuigen uit de verschillendste partijen zijn het eens, dat de feiten welke men aanvoert, den gewonen toestand voorstellen.

Een uit Silesië geëmigreerd oud-Luthersch predikant, met name Claus, schetst omstandigheden uit Neuwelle in Missouri, waarvan dadelijk daarop een predikant der Ohio-synode te verstaan geeft, dat ze tot de dagelijks voorkomende gebeurtenissen behoorden, en hoogere aan-

spraken der predikanten als opdringing en onbeschaamdheid zouden veroordeeld worden [1]). Met die getnigenis verbinden we eene niet minder nadrukkelijke van een leek.

„Het grootste gedeelte mijner gemeente wilde mijn ordelijk beroep tot het predikambt opgeheven hebben, en mij jaarlijks, of wel voor een onbepaalden tijd *huren*, zoodat het der gemeente elk oogenblik vrij zou staan, haren predikant te ontslaan, ook zonder eenige reden. Wij zijn de heeren, zeggen hier de gemeenten, de predikanten zijn onze dienaars, en het staat ons geheel vrij, of wij ze behouden willen of niet. Honderden predikanten, die zich bovendien Luthersch noemen, laten zich op deze wijze huren, moeten natnurlijk dan ook zóó preken, dat de menschen het gaarne hooren, en zij doen wat de groote hoop zegt; anders worden zij, als de hnurtijd verstreken is, niet meer ingehuurd. Zulke predikanten zijn menschen- en gemeentedienaars, die voor een zeker loon geestelijke bezigheden verrigten, als doopen, begraven en dergelijke" [2]).

„De godsdienst, voegt de leek er aan toe, is, gelijk al het overige, eene zaak van speculatie geworden. De predikanten zijn letterlijk huurlingen, die hunne diensten voor zekeren tijd aan den meestbiedende verkoopen, en, wegens de toenemende concurrentie, het van elkaâr in kwakzalverij en sekte-onzin pogen te winnen. Naast hen echter groeit immer schrikbaarlijker de massa van dezulken aan, die volstrekt geen geloof meer hebben; en dit kan ook niet anders, wijl zelfs de geloovigste sekten de democratie op alle mogelijke wijze vleijen" [3]).

---

1) *Berliner Protest. K.-Z.* van 10 Junij 1854.

2) *Halle'sches Volksblatt* van 25 Januarij 1854.

3) „*Ueber die Auswanderung nach den vereinigten Staaten.*" Karlsruhe 1853; vgl. Menzels *Literaturblatt* van 10 Sept. 1853.

Dat is wel „de troonsbeklimming der individualiteit in alle dingen" hier op de „dingen" van het predikerschap toegepast! Hooren we slechts een tweetal ooggetuigen, en eerst den beroemden reiziger Dr. Busch, die zelf een Hervormd theoloog is:

„Een predikant een onderdaan? Deze uitdrukking is van meer dan eene zijde maar al te gegrond. Vooreerst namelijk is in den regel de predikant niet, gelijk hij zich onderteekent: „bedienaar des woords", maar bediende van hen die hem zijn loon betalen. Zelden wordt hij voor langer dan een jaar aangesteld, en maakt hij zich in dit tijdperk op eene of andere wijze, of aan een of anderen gevader kleêrmaker of handschoenmaker, die invloed heeft, ongevallig, dan kiest men hem na den afloop van het kontrakt niet weder, of de ontevredenen treden uit, en zijne inkomsten zijn verminderd.... Men preekt, gelijk het verlangd wordt; men is elk oogenblik bereid er zich naar te schikken, en heden, als de meerderheid een vrij omspringen met de Christelijke waarheid verkiest, met de tronie der verlichting, morgen, als de meerderheid het regte geloof en de zuivere leer vordert, met het zalvend gelaat der orthodoxie zijne dienst te leenen. Ik heb menschen leeren kennen, die wel negenmaal van huid hadden kunnen verwisselen, eer de maan driemaal haar kleed veranderde. En 'hoe goed verstaat men het, de leden van vreemde gemeenten door duizenderlei kuiperijen, door leugens en lasteringen van collega's, of door vleijerijen in zijne eigene gemeente over te trekken! En hoe plomp weert men zich, om, wanneer de Jesuïeten van den eenen kant, en de Atheïsten van den anderen kant komen, de raven van het aas af te jagen! Ongetwijfeld zijn ook hier eenige regtschapener lieden, voor

wie men zijn hoed moet afnemen. Doch zoover mijne ondervinding gaat, zijn zulke uitzonderingen zeldzaam, en hoe de vertegenwoordigers van den geestelijken stand er over denken, duidt zeer treffend dit antwoord aan, hetwelk de predikant N. in eene tapperij aan een vriend op diens tegenwerpingen gaf: „Denkt gij dan, beste man!" sprak die zwaarlijvige theologische Eumaeus [1]), „dat ik eeuwig predikant zal blijven? *No Sir*, zoodra ik het noodige sommetje bij elkaâr heb, zal ik heel gemoedelijk een varkenshandel beginnen." De man was, voordat hij het predikershandwerk had opgevat, slager geweest, en zoo had zijn gedachtegang enkel voor mij iets abrupts en bevreemdends" [2]).

Ook Prof. Büttner uit Saksen spreekt met verbazing over de scheeve betrekking der predikanten, die geheel van de willekeur der gemeente-meerderheden afhangen. Hij voert Cleveland als een voorbeeld aan, hoe hongerige kandidaten rondtrekken, en hunne aangestelde broeders pogen te verdringen, of hun ten minste een gedeelte hunner bijdragende gemeentenaren te ontrooven, om een eigen gemeentetje te improviseren; en beide geschiedt door de gemeenste middelen. 't Is zelfs niet zeldzaam, dat de verdeelde gemeente over zoodanige vragen handgemeen wordt, en soms in de godsdienstige vergadering zelve; zooals bijv. Dr. Busch van eene gemeente in Indiana verhaalt, die tegen elkaâr in de kerk vóór en tegen den predikant een wezenlijk gevecht met knuppels en messen geleverd heeft [3]). In 't algemeen getuigt Prof. Brüttner

---

1) Eumaeus is de bekende zwijnenhoeder van Ulysses. Hom. Od. XIV en verder.

2) Busch, *Wanderungen zwischen Hudson und Missisippi.* (Stuttg. 1854), I, 119.

3) *Allgem. Zeitung* van 12 Januarij 1853.

als volgt: „De predikant, die immers door hen wordt onderhouden, moet naar hunne pijpen dansen en zich door hen laten kommanderen. In Duitschland nam, naar oud gebruik en oude hoffelijkheid, het gemeentelid het eerst voor den predikant zijn hoed of pet af; hier moet de predikant het doen, wijl hij van het gemeentelid afhangt" [1]).

Daarbij komt, dat de predikanten, inzonderheid de Duitsche, gemeenlijk uiterst slecht bemiddeld zijn. Men kan er voorstellingen van lezen, die inderdaad het medelijden gaande maken. Spoorwegwerkers zijn, bij hen vergeleken, opulente heeren [2]). Onder die omstandigheden laat het zich begrijpen, dat een Luthersch stemvoerder uit Tennessee, openlijk over de diepe verlaging der predikanten klagend, de opmerking maakt:

„Ik ken niet één enkelen predikant onzer synode, die niet tot het aanvaarden van eene of andere wereldsche zaak gedreven werd" [3]). Onder de Anglo-Amerikanen schijnt het met de predikanten iets dragelijker gesteld te zijn dan bij de Duitschers. En toch is ook bij hen de kansel zeer dikwijls niets meer dan een pleisterplaats, van waar zij vol kommer de gelegenheid tot een beter heenkomen in wereldsche zaken afloeren. Zoo heeft bijv. een enkel provincie-blad, de *Cleveland Plain Dealer*, uit zijn eigen beperkten omtrek en in korten tijd deze veranderingen van stand onder de predikanten opgeteekend:

---

[1]) *„Briefe aus und über Nordamerika"* (Dresden 1845), I, 23 ff, 151.

[2]) Aldus een predikant uit Missouri in *'t Halle'sche Volksblatt* van 8 Julij 1854.

[3]) Goebels *neue reformirte K.-Z.* 1855 S. 24.

„De Eerw. D. Pickands, de welsprekende en populaire geestelijke, die zoo lang aan onze naburen op den anderen rivieroever het evangelie verkondigde, heeft dit beroep verlaten, en is sekretaris geworden bij het kanaal-commissariaat (*Canal-Commissioners-Office*).

„De Eerw A. M. Reynolds, gewezen predikant der Presbyteriaansche kerk te East-Cleveland, heeft tabbaard en koorkleed afgelegd, en is thans *Stationkeeper* in 't *Euclid-Depot*.

„De Eerw. J. K. Maltby, tot hiertoe aan de Methodiste kerk te Saint-Clair, wijdt thans zijne muze aan het *American Monthly Magazine*.

„De Eerw. C. D. Mix, tot hiertoe aan dezelfde kerk, weegt thans kleine huisbehoeften uit in de magazijnen van drooge waren te Chagrin-Falls.

„De Eerw. Wm. Day, de welbekende en populaire kapellaan der *Mariners-Church*, wien elke zeematroos als een heiligen vader vereerde, heeft dezen stand verlaten, en verkoopt thans hoeden en petten in 't groot voor A. Fuller en Comp.

„De Eerw. J. H. Brock, vroeger aan de Presbyteriaansche gemeente alhier, is thans landbouwer in het zuidelijk gedeelte van het graafschap.

„De Eerw. Mr. North heeft zich een tijd lang met daguerreotiepwerk opgehouden.

„De Eerw. Mr. Buritt, die voor eenige jaren hongerige zielen van den kansel der Presbyteriaansche kerk te Franklin-Mills spijsde, voedt thans den physischen mensch en houdt een gaarkeuken in deze stad" [1]).

We schromen schier, een ander gevolg hier aan te voeren, dat niettemin feitelijk betuigd en maar al te verklaarbaar is. Men moet den geldelijken nood, de vaak ondragelijke slavernij onder de gemeente-meerderheden, de radelooze onzekerheid te midden van de vijftigerlei en honderderlei tegenstrijdige bijbelverklaringen der verschillende sekten, de gansche verhouding des Protestantschen

---

[1]) *Atlantische Studien* (1855), VI, 80.

kansels, evenals Mohammeds lijkkist, tusschen hemel en aarde opgehangen, wel in 't oog houden, zoo men de volgende mededeeling op hare juiste waarde wil schatten. Toen de Courcy zich in het land zelf over den godsdienstigen toestand inlichtte, merkte hij o. a. eene in 't oog vallende overhelling tot krankzinnigheid en zelfmoord bij het Amerikaansche Protestantisme in 't algemeen, en bij de predikanten in 't bijzonder. Van naauwkeurige statistieken kan natuurlijk in Amerika geen spraak zijn; doch de Courcy vergeleek de opgaven der dagbladen, en bevond, dat van al de daarin vermelde zelfmoorden een volle derde op de predikanten of predikantsvrouwen kwam [1]).

De billijkheid echter vordert, dat we hier dadelijk aangeven, welke sujetten in de bestaande omstandigheden den naam en de waardigheid van predikant kunnen verkrijgen. Uit Dr. Busch nemen we een paar voorbeelden over:

„ Bij eene gemeente meldde zich een jong „ gentleman" als predikant aan, en liet een voortreffelijk getuigenis eener Duitsche universiteit zien. Hij werd aangesteld, preekte eenige maanden met bijval, en maakte zich door zijn welberekend gedrag allerwegen bemind. Op eens verdween hij van daar, en nu bleek, dat mijnheer de predikant een afgedankte komediant, zijn schoon getuigschrift op het redactie-bureau van den „*New-Yorker Demokraat*" vervaardigd was, en hij zich wegens verscheidene aanzienlijke diefstallen uit de voeten had gemaakt... — Voor de opengevallen predikantsplaats aan

---

[1]) Henri de Courcy, *De quelques sectes modernes*, in den *Correspondant* van 10 Augustus 1852, bladz. 533 vv.

de Walnutkerk in Cinninnati, deden zich op het schrijven van den kerkeraad negentien aspiranten op. Daaronder waren: een schoolmeester, die in zijne proefpreek zulk eene aanschouwelijke voorstelling gaf van Michaels strijd met den draak, alsof hij den aartsengel bij zijne heldendaad had gesecondeerd; een arts uit Hamburg, die uit eene stad in Kentucky kwam, waar hij tot dusverre in het geneeskundig en theologiesch vak tegelijk gepraktiseerd had; een verloopen boekverkooper uit Leipzig, die in Chicago een rationalistiesch blaadje uitgaf, maar wegens het opstrijken van abonnements-gelden op de vlugt gegaan, en, nu eens bedelend, dan predikend, naar den Ohio afgezakt was; voorts een uit Baden, die tot 1849 predikant in 't Schwarzwald en later president van den revolutionairen landdag moet geweest zijn; verder een gewone boer, die evenwel, ondanks zijne „hagebeukachtige" welsprekendheid, en welligt juist dáárom, niet zonder kansen was; eindelijk een praktiesch jurist, die, na wegens „kasconfecten", gelijk een bekende zich uitdrukte, in het tuchthuis te hebben gezeten, te Maagdenburg eene leerkooperij had gedaan" [1]).

Zoo wordt bij den Amerikaan, voor wien de ledige theorie niets, de praktijk alles is, de leer van het algemeene priesterschap zeer gemakkelijk. Langs dien weg alleen schijnt men, ondanks de vele zoo grootere als kleinere scholen voor theologen en seminariën der verschillende sektebenamingen, over een predikantental te kunnen beschikken, dat altans eenigzins geëvenredigd is aan de behoefte. In 1855 telde men in 't geheel 26,252 eigenlijke leden van den geestelijken stand, gelijk we

---

[1]) Busch, *Wanderungen* u. s. w., I, 121 ff.

dien zooeven beschreven. Dan vindt men de hoofdleer van het algemeene priesterschap nog verder uitgebreid in het instituut der zoogenaamde lokaal-, of leeken-, straat- en reispredikers. Alleen in de Methodiste gemeenten telt men (naar Baird's opgave) niet minder dan 12,000 zulke lieden; de Baptisten zullen er niet veel minder hebben.

Naar het schijnt, mag men in den regel alles behalve inwendige aandrift bij den ijver dier van zelf gegroeide predikanten zoeken; 't is veeleer een middel om er iets bij te verdienen, om van den nimbus niet te spreken, dien zij daardoor in het oog van den gemeenen man erlangen. Door de week schaaft en naait men voor geld; des zondags glorieërt men als prediker voor geld. Een schrijver uit New-York schildert ons den „stuitenden blik dier huichelachtige straatpredikers, welke men alle zondagen in die wereldstad te zien krijgt":

„Dit laatste slag van lieden, 'twelk overigens van eene of andere zijde schijnt bezoldigd te worden, gaat in zijn onhebbelijk bedrijf op eene wijze te werk, welke even onwaardig, als afstootend is voor een verstandig mensch. Gewoonlijk hebben die predikers, want dien titel kennen zij zich toe, eenen begeleider, die hun bij hunne schrikkelijke gezangen tot medezanger dient; ja dikwerf staat hun een vrouwelijk persoon voor dat doel ter zijde. De prediking begint met eenig geestelijk lied en eindigt er ook mede; een hoop puin op straat is hun kansel, een fanatiek geijver hun preek. Hunne gelaatstrekken verraden, op zeer zeldzame uitzondering na, gemeenheid, huichelarij en verdorvenheid, en hun geheele wezen is zelfs voor den piëtistischen Amerikaan terugstootend; enkel worden zij door hem geduld, omdat hij eenigen schroom heeft

voor den naam van Hem, wien zij voorgeven te dienen" [1]).

Zachter oordeelt de schrijver over de rondtrekkende predikers en hunne vergaderingen. 't Is natuurlijk zeer wel te gelooven, dat zij niet allen naar het in der tijd beroemdste exemplaar hunner soort te beoordeelen zijn. Deze inderdaad merkwaardige persoon is de zoogenaamde „Aartsengel Gabriël", niet een sektestichter, gelijk men zou denken, maar enkel een bij uitstek gewigtig rondgaand predikant. Hij beroemt zich op bijzondere openbaringen, welke hij, als *Secretarius ab intimis* van den Aartsengel Gabriël, ontvangt; waarom men hem zelven kortweg den „Aartsengel Gabriël noemt. Van andere predikers dier soort onderscheidt hij zich overigens door een metalen trompet, waarmede hij een helsch leven weet te maken en aldus de menschen op openbare plaatsen bij elkaâr brengt. Hij beweegt zich dan meest op het gebied der controvers tegen de Katholieken; reeds meer dan eens heeft hij het Protestantsche gemeen tegen hen in 't harnas gejaagd [2]). Berigten uit New-York verhaalden nog zeer onlangs van den bijval, dien zijne preken er voortdurend vonden. Het belangrijkste van den man echter is zijn levensloop, welke vrij naauwkeurig door een oud schoolkameraad in den *Sunday's Courier* van New-York geschilderd is, zooals volgt:

„De „Aartsengel" heet naar zijn waren naam Mac Swish, of ook Orr. Hij is namelijk op den 3 September 1809 op het eiland Skye in Schotland geboren, waar zijn vader tot den Clan Gordon behoorde, en beide ouders onder het personeel van den markies van Huntley dienden. Men kende den knaap onder den verkorten naam Sandy (Alexander) Mac Swish. Wij gingen te zamen op de

---

1) „*Atlantische Studien*" (1854), IV, 179.
2) *Allgem. Zeitung* van 24 Maart 1856.

parochieschool van Ehren Archibald Cameron, hebben zamen menig vogelnest uitgehaald, en dikwijls zag ik den stok op Sandy's rug dansen; want Sandy plag zijne les slecht te leeren; wat zou Ehren Cameron vreemd opzien, als hij nog hooren kon, hoe de tot niets deugende Sandy het thans tot straatprediker der reuzenstad New-York gebragt heeft en sensatie maakt als Aartsengel Gabriël. Op zijn dertiende jaar verloor Sandy, toen weversgezel, zijnen vader, en toen zijne moeder den rondgaanden Baptisten prediker in tweeden echt huwde, trok Sandy met haar weg van Skye, en droeg van nu af den naam zijns stiefvaders. De Baptiste predikant zwierf een paar jaren door de Schotsche Hooglanden rond, en sloot zich toen aan een paardenrijdersgezelschap aan, onder den naam Wiggins, en in de hoedanigheid van stalmeester; eene kostwinning, welke hij reeds vroeger moet beproefd hebben. De stiefzoon Sandy onderscheidde zich welhaast door de stoutste kunststukken, doch kreeg verschil met den directeur, en verliet zijne ouders, om met een koordedanserstroep door Engeland rond te trekken. Te Liverpool won hij het hart der dochter eens herbergiers, toog met haar naar Wales en werd er Methodiste predikant op een dorp. De gloeijende ijver, waarmeê hij zijn nieuw beroep opvatte, was voor die goede eilanders niet zelden verschrikkelijk; om hen uit hunnen zondeslaap te wekken, was hij gewoon hun uit eene groote trompet van blank metaal voor te blazen. Het landleven eindelijk moede, verdween hij in den stillen nacht, terwijl hij, de gemaakte schulden tot een aandenken nalatend, daarentegen hun tinnen nachtmaalsbeker medenam. Te Bristol ging de heer Orr als schcepskok onder zeil naar Jamaica, waar hij weêr het predikwerk opvatte, doch ditmaal niet onder de Methodisten, maar onder de Baptisten; want hij had gemerkt, dat de laatste sekte veel schitterender zaken maakte. Iets later vindt men hem als dansmeester in Noord-Amerika, vervolgens ging hij tot het Mormonisme over. Terwijl de Mormonen-profeet Smith naar Illinois toog, wendde zich de heer Orr in tegendeel oostwaarts, bij afwisseling werkzaam als controleur van een circus, als menageriebediende, als professor eener matigheidsvereeniging, als uitgever van een dagblad te Philadelphia. Op een goeden morgen kwam hij naar New-York. Hij had juist geld genoeg, om eene koperen

trompet te koopen: zij was het fonds voor de bank des profetendoms, dat hem zoo beroemd gemaakt, en, wat meer is, hem zulke aardige inkomsten bezorgd heeft. — „Overigens", zoo sluit de oude schoolkameraad, „is de aartsengel een goede kerel; hij heeft zich zeer minzaam met mij over de oude tijden onderhouden, en herinnert zich dankbaar, hoe ik eens zoo gelukkig was, hem aan den open muil van het Duivelsgat het leven te redden" [1]).

Deze voorbeelden, nagenoeg alle uit de tien laatste jaren genomen, zijn meer dan voldoende, om den toestand en de verhouding der kerkelijke organen te schetsen, onder wier invloed zich eene Christelijke maatschappij in de nieuwe wereld moest vormen. Is het wonder, dat het werk der verchristelijking, zonder Kerk en kerkelijk leven, door tallooze strijdige sekten ondernomen, volslagen mislukte? Was er van zulke werktuigen iets anders te wachten? Evenmin hebben de zoogenaamde „opwekkingen" (*revivals*), waarvan in de jongste jaren door velen zulk een ophef is gemaakt, met haar dol fanatisme en allerlei uitzinnige vertooningen, eenige ware verzedelijking kunnen te weeg brengen. De Noord-Amerikanen dachten, — althans wat de groote menigte betreft, want God heeft ook daar de zijnen, — in hunnen waan, zich zelven genoeg te zijn, stelden, als ongeloovigen en materialisten, hun laatste doel in het stoffelijk bezit en het aardsche leven. Na weinige jaren slechts van een vermeend geluk, volgt reeds de gansch eigenaardige vergelding. Bij millioenen en millioenen ontzinkt hun het aangebeden geld; bij honderdduizenden vergaan de menschenlevens; het uitgemergelde overschot zal, met een blijvenden haat op leven en dood, in een verwoest land nog jaren lang aan de

---

[1]) *Ami de la religion* van 2 November 1854.

schier onherstelbare naweeën blijven voortkwijnen, gebukt zoo niet verplet onder den ontzettenden schuldenlast, die met elken dag aangroeit. Dat wordt er dan van eene maatschappij, waar „de individualiteit in alle dingen" den schepter voert; waaraan het Christendom zich in alle opzigten heeft onttrokken; en zulk een toestand durfde Vinet in zijne theorie als een ideaal aanprijzen [1])! Men heeft het nu, in die zoo uitbundig geprezen Vereenigde Staten voor zijne oogen, wat er, en als met één slag! van de godsdienstlooze maatschappij gewordt! wat van een staat, waar de Protestantsche „individualiteit" werd doorgevoerd en „in *alle* dingen" ten zetel verheven!

---

1) Verg. de *Geschichte des Protestantismus in seiner neuesten Entwicklung*, von Jos. Edmund Jörg, zweiter Band, S. 416 ff. der oorspronkelijke uitgave, waaraan de bovenstaande bijzonderheden ontleend zijn.

We maken hier tevens melding, dat het eerste deel van dit uiterst belangrijk werk het vorige jaar in de *Bibliothek für Geschichte, Philosophie und Theologie*, van Josué Witz te Arnhem, verschenen is; bij wien ook het tweede deel reeds ter perse ligt, om zoodra mogelijk het licht te zien.

VERSCHEIDENHEDEN.

HOE IS. CAPADOSE IN DEN VREEMDE OVER NEDERLAND SPRAK.

De heer Is. Capadose (de zoon) heeft als afgevaardigde der Vereeniging tot bevordering van Christelijk nationaal onderwijs, op den kerkedag te Brandenburg het woord gevoerd, en de Nederlanders, althans het Protestantsche gedeelte, dat hij blijkbaar bedoelt, niet weinig aan de kaak gesteld. Zelfzucht is hem de groote kwaal van onzen tijd; wat hij hierover uitweidt: dat iedereen gebieden, schier niemand meer gehoorzamen wil; dat men bijna geene goede trouw meer vindt, en iedereen slechts uit is op geld; dat men geen God wil die boven ons staat: al die zoetigheden vallen dan ook op het „ontzenuwde worstelvolk" van Nederland; dat is, naar de geëikte voorstelling, op de Protestanten alleen: immers alleen zij hebben in der tijd geworsteld. Die man, die over gebrek aan gehoorzaamheid en verregaande heerschzucht jammert, steekt later de loftrompet over een Luther en Willem den Zwijger; die, wél beschouwd, beiden toch oproermakers zijn van het eerste soort. Naar Capadose, kunnen die vrijheidshelden, ingevolge de tegenwoordige „leerwijze", stellig „door den vader der leugen uitgedacht", op de scholen niet meer in hunne volle waarde, maar slechts in „kleurlooze halfheid en moderne laauwheid" worden voorgesteld. Verder spreekt hij zelf op tamelijk oproerigen toon over hetgeen Kerk en Staat doen, of niet doen; en de kerkedagspreker, die met Simson op den schoot van Delia begon, eindigt met 300 dapperen van Gideon, en een vromen wapenkreet in klappermansdicht. Opmerkelijk! van al wat onze oud-Gereformeerde ijveraar hier in anderen laakte, loopt zijne eigene rede over en over. Zoo egoïstiesch hoog staat hij boven allen en alles uit, welligt zonder eens veel van zijne trotsche aanmatiging te merken, dat hij Kerk

en Staat, zijn vaderland en heel deze eeuw, daar ginds in den vreemde voor zijnen regterstoel daagt, om op zalvenden toon er een schandvonnis over uit te spreken. Wij, Katholieken, voelen zeer goed, en ondervinden het soms reeds, waar hij en met hem de oude Calvinisten heen willen. Met het tijdperk van vóór 1798 zouden zij niet eens tevreden zijn; zij wenschen, niet zonder egoïsme, de dagen der plakkaten en der Groote Vergadering van 1651 terug. Daarom, zoo er in het tegenwoordige onderwijs bezwaren zijn, die we met hen deelen: we hebben véél reden om voor zulke bijbellieden en ijveraars op onze hoede te zijn, die daar in Pruissen op de lage zelfzucht van land- en geloofsgenooten lostrekkend, er zelven vol van steken; die, o zoo gaarne! den ontzonken schepter weder én over den lande én over de Kerk zouden willen zwaaijen, al moesten zij er ook vreemde hulp, gelijk weleer een vreemden Leicester tegen de Staten van Holland, voor inroepen.

't Is niet ontijdig van zoodanige redevoering, althans in 't kort aanteekening te nemen; ook de er in voorkomende bijzonderheden, al zijn ze ten deele niet onbekend, worden hier gepast bewaard.

Broeder Is. Capadose dan staat voor de vergadering te Brandenburg, ontsluit zijne lippen, en spreekt·

LIEVE BROEDERS!....

„Ik breng u eene dubbele groete uit het land, dat eenmaal voor alle Christelijke volken en landen een voorbeeld ter navolging, doch thans helaas veeleer tot waarschuwing is. Het ziet er in Holland zeer treurig, maar toch niet hopeloos uit. Er bestaat nog wel een Christelijke kern [een *kern* slechts!] onder het volk, maar de zich voortdurend meer uitbreidende ziekte der zelfzucht heeft ook onze krachten verlamd, en het in de geschiedenis der wereld zoozeer beroemde worstelvolk van Nederland schijnt ontzenuwd, even als een Simson met geschoren haarlokken op den schoot van Delia neder te liggen." [*Verschillende aandoeningen bij die dierbare vergelijking, en een luide zucht: „Helaas! Oud-Israël „in de magt der Philistijnen!" — Met stemmig gebaar vat de spreker slepend op:*]

„Het komt mij voor dat zelfzucht de voorname kwaal van onzen tijd is. In het staatkundige openbaart zij zich in gebrek aan gehoorzaamheid; iedereen wil gebieder en heerscher zijn; in het maatschappelijke vindt men zelfs geene goede trouw meer; [„*Helaas!*„ zucht men, „*ook Hollands oude trouw vergaan! ook Hollands Maagd eene Philistijnsche Delia!*„] iedereen zoekt slechts geld en rijkdom, en de zoozeer geroemde concurrentie dwingt de menschen bijna om hunne koopwaren te vervalschen.„ [„*O valsche Delia!....*„] „Evenzoo in het godsdienstige; men wil geenen God, dan alleen zulk een, die zich niet over ons bekommert, en een ieder zijnen eigen weg laat gaan, of een, die niet boven ons is, maar zonder ons eigen ik niet volmaakt zou zijn.„ [Verontwaardiging en de kreet: „Hoe Neêrlands Godsvolk zonder God!....„]

Zoo zeker riepen de vreemden; en, zeer vleijend voor hen, ging broeder Capadose in dezer voege voort: „Eene schoone zinspreuk is door uw overleden held, Dr. J. Stahl, geplaatst tegenover den hoogmoed der 19de eeuw: *Autoriteit niet majoriteit.* Er is eene autoriteit, niet zooals de zelfzuchtigen onzen God afschilderen, „maar een God die de zichzelven overgevende liefde is. Daarom moeten de kinderen Gods de liefde tot den naaste stellen tegenover de zelfzucht van de kinderen der wereld.„ Dat is het doel der inwendige zending; dat het doel der Ned. Evang. Protest. Vereeniging, wier groete hij overbrengt. De nood der kerk maakt de werkzaamheid der leeken noodzakelijk; zijn geliefde vader heeft op vroegere kerkedagen medegedeeld: „hoezeer zonder de prediking onzer eigene zendelingen in menige uitgebreide streek van ons vaderland zelfs geen zuiver Evangelie meer gehoord wordt.„ Gezegde vereeniging (voor het zuiver woord) gaat vooruit, maar langzaam en leidt volstrekt niet tot „separatismus„, gelijk menigeen vreest. „Zeventien Evangelisten en colporteurs hebben in het laatste jaar Gods woord in Holland verkondigd, en alzoo eenige leemten aangevuld, door het ongeloof in onze kerk veroorzaakt. Zij hebben met de hulpe Gods veel zegen gesticht.„

Maar hij moet tot een ander onderwerp komen, namelijk de volksschool en de eerste groete overbrengen van eene in 't vorige jaar opgerigte vereeniging, die zich de Gereformeerde jeugd aantrekt, „aan wie het woord Gods onthouden wordt; want de bijbel wordt

niet meer, [*o gruwel!*] op de volksschool geduld. 300,000 kinderen worden op staatsscholen opgevoed, zonder dat hun de eenige naam genoemd wordt, die gegeven is om zalig te worden." — Hier, men ziet het, komt de oud-Gereformeerde drijver openlijk voor den dag: de *bijbel* op de *volksschool*, op de *staatsschool*! Al zou men daarmeê aller grondwettige vrijheid van geweten verkrachten; de regten van meer dan 1200,000 Katholieken, en van duizenden anderen schenden: dat doet niets af; de Gereformeerde bijbel moet op de *volksschool*! in spijt van wie het niet wil; *Gereformeerd* zal en moet de school, *Gereformeerd* de staat zijn: niets minder is de eisch van zulk een Puriteinsch egoïsme! Hoor, hoe nu de spreker daar in Pruissen doorzet, en onderbreken we hem niet; al zouden we hem telkens willen toevoegen: gij ijvert van een verkeerd standpunt! we zijn niet meer in de dagen van uwe — neen van die Nederlandsche Calviniste vaderen, die spraken: De Staat en de Kerk zijn wij!

"Men is verdraagzaam jegens Roomschen, jegens ongeloovigen, jegens Joden, maar onzen Zaligmaker Jezus Christus verdraagt men niet. Meent gij, dat ik overdrijf? In de wet komt wel een artikel voor, waarin van eene opvoeding tot Christelijke deugden gesproken wordt, maar dit artikel werd eerst aangenomen na eene verklaring, waaraan zelfs de Israëlieten hunne toestemming gaven. Een voorbeeld moge bewijzen, hoe weinig beteekenend het woord Christelijk hier is. Een hoogleeraar in de godgeleerdheid van de Groninger 'school, alzoo vrij van alle verdenking van piëtisme, hield als schoolopziener eene redevoering bij gelegenheid van het openen eener nieuwe school. Daarin verdedigde hij niet het in de staatsschool verboden godsdienstig onderwijs, maar alleen de bijbelsche geschiedenis, en beval den onderwijzers om op hooge feestdagen den kinderen de geboorte, opstanding en hemelvaart des Heeren Jezus te verhalen, en daarover opstellen te laten maken en daarop betrekking hebbende liederen te laten zingen. "Gedraagt u met eerbied tegenover de Israëlieten," voegde hij er bij, gebiedt hun niets van dit alles, doch beschouwt hen als eene zeer kleine minderheid, die zich naar de overgroote meerderheid schikken moet. Van Christus te zwijgen of over hem als een gewoon mensch te spreken, zou voor u Christenen kwetsend zijn. Een

rabbijn leverde eene klagt in over deze redevoering en de schoolopziener kreeg zijn ontslag. Hoewel dit ontslag van een man, die sedert 28 jaren een der ijverigste medeleden der schoolcommissie was, een sterken indruk maakte, zoo was er toch bijna niemand, die het niet billijkte en die niet moest toestemmen, dat de schoolopziener de wet overtreden had. — Verbeeldt u nu zulk eene school, waar van onzen Heer Jezus niet anders kan gesproken worden dan van eenen zekeren Joodschen rabbi, die eene secte gesticht heeft. "

--- "Wat er bij zulk een onderwijs wordt van de geschiedenis, waaruit de groote kern en het keerpunt, het centrum der wereldgeschiedenis getrokken wordt, begrijpt iedereen." --- En dan de geschiedenis van ons vaderland! Hoe zal de onderwijzer van den held Willem van Oranje, den grooten Zwijger spreken? Voor de Roomschen is hij een oproermaker en ketter, voor de Protestanten echter de vader des vaderlands, de trouwe en dappere verdediger der vrijheid van geweten. Hoe zal de onderwijzer zich hier redden? Al de hoofdpersonen worden op gelijke lijn geplaatst, òf de schitterendste tijdvakken van onze geschiedenis worden verzwegen, òf Willem van Oranje, de geloovige [!] staatsman, en hertog Alva, de bloeddorstige beulsknecht, treden in kleurlooze halfheid en moderne laauwheid te zamen op. Ja zelfs de Zaligmaker der wereld wordt in éénen adem met de valsche profeten genoemd, zonder dat een zacht lispelen der stem [!] eenige voorliefde voor den Zaligmaker durft verraden. Er mag geen onderscheid worden gehoord, wanneer een Joodsche of een Christelijke onderwijzer den naam van Jezus, of een Roomsche of Protestant den naam van Luther uitspreekt. Van zulke scholen is moeijelijk eene ware voorstelling der geschiedenis te verwachten, want er wordt den kinderen een geheel valsch beeld voorgeschilderd. *Is er hier nog wel eenige twijfel mogelijk, dat deze leerwijze door den vader der leugen uitgedacht is?* " -- "Wat zal er van de jeugd worden, als haar alleen wetenschap zouder de geopenbaarde liefde voorgehouden wordt. "

"Ziedaar den nood van Holland. En wat doet nu de kerk? vraagt misschien menigeen. De kerk als organische eenheid doet niets, volstrekt niets. God dank! er zijn gemeenten, er zijn pre-

dikanten, dir begrepen hebben, dat eene opvoeding tot Christelijke deugden geene vruchten dragen kan zonder het voorbeeld en de kracht van Hem, die gezegd heeft: zonder Mij kunt gij niets doen. Dezen hebben op eigene kosten kerkelijke scholen opgerigt. Daarentegen zijn er echter andere gemeenten, die reeds kerkelijke scholen hadden, in welke de kinderen der bedeelden uit de kas der diaconie gratis onderwezen werden, en die thans meenen, dat nu de staatsschool zoo goed geworden is, men de kosten der kerkelijke school wel besparen, men „die zalf voor 300 penningen verkoopen en het geld den armen geven kan." Zij hebben hunne kerkelijke scholen opgeheven. Waar *de regering den Bijbel van de school weert*, waar *de kerk zoo weinig ijver en trouw betoont*, daar is het noodig, dat het Christelijk *overblijfsel* van ons volk krachtig de handen aan het werk slaat. Met nog hartelijker dank dan het tegenwoordige, zal het toekomstige geslacht den dierbaren naam noemen van den trouwen staatsman, volksvriend en Christen, die na eenen vijfjarigen onvermoeiden, doch helaas vergeefschen strijd tegen onchristelijke ontwerpen van schoolwetten, met eene *kleine*, doch den Heer *getrouwe* schare de Vereeniging tot bevordering van Christelijk nationaal onderwijs oprigtte, in wier naam ik de eer heb hier het woord te voeren. Velen uwer weten reeds, dat ik bedoel onzen Groen van Prinsterer, dien men den Stahl van Holland heeft genoemd, wiens gansche leven een optreden was tegen de revolutionaire magt des ongeloofs, onder de hoog opgeheven banier: *Gods woord houdt stand in alle eeuwigheid.* De wapenen dier Vereeniging zijn van geestelijken en stoffelijken aard. In de eerste plaats wordt het Christelijk bewustzijn van het volk zooveel mogelijk wakker geschud, de onmogelijkheid der opvoeding zonder godsdienstigen grondslag, de allen Christelijken en nationalen zin verstikkende werking der schoolwet bij monde en geschrifte aangetoond en bewezen, en in tijdschriften en in vereenigingen op de meest mogelijke *populaire* wijze gewezen op het *dreigende gevaar* voor den Christelijken *vrijheidszin* [!?] van ons volk en op de dringende behoefte aan vrije Christelijke scholen. Maar ook stoffelijke hulp verleent deze Vereeniging, daar zij gelden bijeenbrengt, en daarmede zoowel alle plaatselijke pogingen tot het

oprigten van Christelijke scholen, als ook het opleiden van Christelijke onderwijzers bevordert.

„Groote moeijelijkheden heeft deze Vereeniging te overwinnen, niet alleen van de zijde van ongeloof in Staat en Kerk, van de zijde der zoozeer gevaarlijke onverschilligheid en laauwheid onzer dagen, maar ook finantieele bezwaren. Wij moeten concurreren met de regering, die slechts belastingen heeft te heffen (ook van hen, die van dit onderwijs geen gebruik maken) om scholen op te rigten, en op vele plaatsen zelfs kosteloos onderwijs aanbiedt, terwijl onze Vereeniging slechts door vrijwillige giften onderhouden wordt, en alzoo haar levenssap trekken moet uit de liefdadigheid. — Maar die vóór ons zijn, zijn meerder dan die tegen ons zijn. De 300 mannen van Gideon versloegen het leger der Midianieten." [Zoo zal de kleine keurbende der „nationalen" al die drommen der heidensche bijbelhaters verslaan!]

Geen aardsche magt, die helpen kan,
Zij gaat wel ras verloren;
Voor ons strijdt toch de regte man
Dien God zelf heeft verkoren.

„En daarom hebben wij den moed, om ook met Luther te zeggen: „De zege moet ons blijven."

Het overige van broeder Capadose's redevoering laten we rusten, maar we hebben over het gehoorde eene enkele opmerking te maken. Zeer natuurlijk zouden wij, Katholieken, met een belangloozen en gepasten ijver voor de eer onzes Zaligmakers en de godsdienstige opleiding der jeugd uiterst ingenomen wezen. Op zich zelf beschouwd, is daar menige waarheid gezegd. Doch haar zóó hoorend, uit zulk een mond, met zoodanig onverholen doel, denken we maar al te wel aan een verleden, dat ons wantrouwen doet. De bijbel op de volksschool! wat tijdperk van heillooze gedachtenis rijst er tergend meê voor onzen geest. Nogtans, 't is op zich zelf naar waarheid gesproken: geene waarachtige opvoeding en vorming zonder Christus. De „godsdienstlooze", of onze halfslachtige school is verre van eene volmaaktheid; en werd hierbij de kerkelijke vorming tegengewerkt: 't zou eene schreeuwende

onregtvaardigheid wezen. Doch bij de zoozeer veranderde tijdsomstandigheden, nog altoos door een oud-Calvinisten bril te zien; in spijt van aller gelijkheid voor de wet nog altoos naar de oud-Calviniste suprematie en gewetensdwang terug te willen, — 't is, bij allerhatelijkst egoïsme, een allergevaarlijkste sektegeest, en politiek onverstand daarenboven. 't Is en 't kan voor 't oogenblik niet anders. De Staat, die eigenlijk geene godsdienst belijdt, heeft zich zeer gevolgelijk op *zijne* school buiten alle godsdienst te houden. Elders nu vulle de Kerk háár werk aan: door des te ijveriger godsdienstig onderrigt buiten de school op háár gebied; of zij stichte hare eigene kerkelijke school. Een en ander doen naar best vermogen, en voorlang, de Katholieken; zoo beproeven het ook nu Capadose's geestverwanten. Worden de algemeene staatsscholen niet bevoorregt *ten koste* van de vrije, bijzondere of kerkelijke scholen, mag men dan op zulk eene wijze klagen? Maar, roept men, juist dát is het! Tegen de staatsscholen is niet op te werken; ziet eens! de staat geeft op menige plaats kosteloos onderwijs; gemeente-belastingen worden ten dien einde doorgedreven; en eens betalen voor de openbare, en nog eens voor de bijzondere school, dat is niet regt en op den duur niet vol te houden. Men ziet immers duidelijk den toeleg, om voor ons, orthodoxen, en ook voor u, Roomschen, de bijzondere school onmogelijk te maken. Is 't ook geen onregt, dat huisgezinnen, die jaren lang voor zich het onderwijs bekostigd, en er thans niet meer mede uitstaan hebben, *gedwongen* worden, alweder en altoos weder op te brengen? Wat al welgegoeden, vooral op het land, betalen in de belasting voor het schoolonderwijs betrekkelijk zooveel als niets, en zenden hunne vele kinderen ten koste van anderen ter school, die er niet het minste gebruik van kunnen maken? Ik laat nog daar, hoezeer die wijze van bezoldiging der onderwijzers ligtelijk hunnen ijver verlamt! Maar dan die eigendunkelijke dwangbepalingen over het schoolgaan zelf in zoo menige gemeente, is dit alles dan vrijheid van conscientie, waarvoor onze vaderen goed en bloed hebben veil gehad?

We antwoorden: Men brenge werkelijk gegronde klagten, gelijk er zijn, maar met de deugdelijke bewijzen er bij, ter plaatse waar het behoort, men toone de ongrondwettige bemoeijingen en prak-

tijken ontegensprekelijk en openlijk aan; men poge er uit alle kracht paal en perk aan te stellen, en late zich met geene fraaije woorden paaijen. Zoo is, zoo blijft men in zijn regt; aan zoodanige wettige en wettelijke verdediging der gewetensvrijheid, of gelijkheid voor de wet, zal elke regtgeloovige, elke regtschapene zich van ganscher ziele aansluiten. Maar men verge het onmogelijke niet; men eische niet, door eenig schreeuwend anachronisme, een gewaand regt bijv. voor *drie honderd* Kanaänieten, met verkrachting der stellige regten van *drie millioen* die het niet zijn. Ook moest men niet vergeten, dat Puriteinsche overdrijving zeer schadelijk werkt; vooral stelle men zijn eigen volk en vaderland, zijn eigen kerk en staat niet zoo schandelijk aan de kaak in den vreemde; en men zij eindelijk toch niet zelfzuchtig genoeg van te wanen, dat etteljke duizenden streng-Calvinisten, of oud-Gereformeerden zoozeer én volk én vaderland én kerk moeten uitmaken, dat bij hen, ik zeg niet de Katholieken zooveel als een niet-volk gelden, ze weten ons nu eenmaal niet anders te denken; maar zelfs alle overige Nederlanders zooveel als ongeloovige Philistijnen zijn. Broeder Capadose! was er bij al uw spreken en eischen in de binnenkameren van uw hart niet iets van die zelfzucht, welke gij in uwe Protestantsche landgenooten daar ginds in den vreemde zoo Calvinistiesch-liefdeloos gebrandmerkt hebt?

EEN VERS IN „DE GIDS".

Het Februarij-nummer van *de Gids* brengt een woord van dank aan allen die het plan en wetsontwerp ter doorgraving van Holland-op-zijn-smalst hebben ondersteund, inzonderheid aan den Koning, die de wet dadelijk na hare aanneming in de Eerste Kamer, met zijne onderteekening bekrachtigde, waarvan de burgemeesters van Amsterdam en Rotterdam reeds in den volgenden ochtend van den 24ª Januarij het verblijdende berigt ontvingen. Die akte der koninklijke bekrachtiging wordt in een achtregelig dicht verheerlijkt als volgt:

AAN HET
KABINET DES KONINGS.

Den volke diêr vertrek in 't vorst'lijk 's Gravenhage,
Zoo stil door ernst en zorg van 't staatsbeleid bewoond!
Dat voor des Konings blik de grootsche toekomst dage,
Die 't oude Holland wacht, nu 't weêr zoo jong zich toont!
Hem straal' ze, als, met de vaart der blijdschap in de vingren,
Aan 't weêrgaloos bestaan hij fier zijn zetel hecht,
Tot hij in 't haastig schrift het eikenloof zie slingren,
't Geen lat're, dankbare eeuw er om zijn beeld voor vlecht!

24 Januarij 1863. W. D—s.

Zoo we ons niet vergissen, hebben we deze soort van ontboezeming aan een der redacteurs van *de Gids*, den heer E. J. Potgieter te danken. Althans de hem meermalen verweten eigenaardige duisterheid, zijn belemmerde gedachtegang en stroefheid van uitdrukking verraden zich ook hier; er is iets van zijne gewone slingeringen of liever kronkelingen in die weinige regels; zelfs zijn geliefkoosd woordje (weêrgaloos) ontbreekt er niet. We missen echter naast de hem eigen gebreken de anders hem wel eens eigen poëzij. Men heeft W. D—s. en E. I. P. leeren kennen als een onbarmhartig recensent, die niet weinig uit de hoogte het vonnis der verwerping over menig literair voortbrengsel heeft uitgesproken; we zullen niet zeggen, dat het altijd onverdiend was, maar zeggen ronduit, dat we zulk een kreupeldicht niet hadden verwacht van iemand, die sedert lang op letterkundig gebied een ijzeren schepter zwaait.

Het onderwerp is anders hoogst tijdig, belangrijk, en al is het geen Amsterdammer die dit schrijft, hij toch voelt al het grootsche, stoute, verheffende der „weêrgalooze" onderneming, en kan het zich voorstellen, met wat *hart* een koning als onze Willem III er zijne bekrachtiging aan schonk.

En daar lees ik nu eene ontboezeming aan een abstrakt, dood

vertrek, een half-zwevende apostrophe, die allerboekachtigst en toch onduidelijk begint: „Den volke diêr vertrek", dat door een regel zuiver proza nader wordt bepaald: „Zoo stil door ernst en zorg van 't staatsbeleid bewoond!" De wensch in het derde en halve vierde vers: „Dat voor des Konings blik de grootsche toekomst dage, Die 't oude Holland wacht," hoe alledaagsch ook, *kon* dichterlijk genoeg zijn, maar is hier gerigt aan dat abstrakte, half in de lucht hangende „den volke diêr vertrek"; en daar wordt men, bij de verheffing die men begon te gevoelen, op eens door het logge, platte: „nu 't weêr zoo jong zich toont!" als voor den grond geworpen.

Het tweede viertal regels komt ons tamelijk duister voor, moeijelijk van zamenstel, zoo door grammatikale omzetting als het onbestaanbare, verwarrende der strijdige beelden; en het slotvers, vooral de tweede helft, dat den lezer zoo geheel moest bevredigen, kan er in gewoon proza niet eens door.

Men lette eens wél: „Hem straal' ze!" voor: Hem, den Koning, strale zij toe, die grootsche toekomst, „als, met de vaart der blijdschap in de vingren, Aan 't weêrgaloos bestaan hij fier zijn zegel hecht," — stroef, gewrongen voor: als hij, van blijdschap met vlugge vingers, zijn zegel hecht — waaraan? „aan 't weêrgaloos bestaan"!.... Maar dienzelfden Hem, wien ze, die toekomst, straal', als hij met blijde rappe vingers fier! zijn zegel vasthecht aan een niet te tasten abstrakt „bestaan", straal' ze, „Tot hij [zóózeer, of zóóver, dat hij?] in 't haastig schrift het eikenloof zie slingren," — hoe nu? de blijde vingers, die met een vaart een *zegel hechten*, zijn tegelijk haastig aan 't schrijven, en de koninklijke schrijver moet in het haastig schrift, — in die snelle, of kronkelende vormen der letters? zien „slingeren", wat? „het eikenloof"! en wel het eikenloof, „'t Geen" [?] lat're dankbare eeuw er *om* zijn beeld *voor* [!] vlecht!" Eene EEUW *vlecht eikenloof* om een *beeld!!* en waarvoor? voor 't haastig schrift? Of wel, moet het zóó gedacht, dat het eikenloof, eens om 's Konings beeld gevlochten, dan ook slingert in of over het daarbij aangebragte vlug-onderteekende stuk?

Ik vermoed, dat een en ander, van 't verwarrend beeldenspel ontdaan, beteekent: de Koning zie de grootsche toekomst vóór

zich, op het oogenblik dat hij haastig onderteekent, en zie dan reeds ook eene latere (eerst eene latere?) eeuw, die hem dankt of eert.

Doch genoeg reeds om te toonen, dat we van zulk een schepter-voerder in onze literatuur zoodanigen killen wansmaak niet hadden verwacht. We denken aan meer valsch beeldenspel dezer dagen, niet juist door zegelhechting, maar door een „vasten zegeldruk", waarop een bron ontspringt! en dergelijke. Dusdanig tweeërlei beeld blijft de gedachten overschreeuwen; gaan de bedoelde gedachten al zamen, ze kunnen het niet meer, eens in die strijdige beelden gezet. Zou W. D—s het niet voelen?

SPROKKELINGEN.

De kerkelijke hiërarchie in 1862. — De *Kerkelijke Courant* van 31 Februarij jl. geeft een geleidelijk overzigt van het officiële Pauselijk Jaarboek voor 1863. Daaruit vatten we bijeen, wat het meer bepaaldelijk over de Katholieke hiërarchie behelst.

Het Jaarboek vermeldt de titels van onzen H. Vader, den Paus, den Bisschop van Rome, Stedehouder van Jesus Christus, Opvolger van den Vorst der Apostelen, Soeverein-Opperpriester der algemeene Kerk, Patriarch van het Westen, Primaat van Italië, Aartsbisschop en Metropolitaan der Romeinsche provincie, Soeverein der tijdelijke domeinen van de Roomsche Kerk.

Er zijn thans 59 kardinalen; — 1 door Leo XII, 17 door Gregorius XVI, en 41 door Pius IX benoemd; waaronder een *in petto* gehouden den 25 Junij 1858. In het H. Collegie zijn er 4 die 80, 14 die 70, 25 die 60, 14 die 50 jaren tellen, terwijl er een, de kardinaal Milesi, zijn 50e jaar nog niet heeft bereikt. Van de 62 tijdens het tegenwoordige pontifikaat overleden Vorsten der Kerk behooren de eerste en de laatste tot Frankrijk: de kardinalen Bernet, aartsbisschop van Aix, en Morlot, aartsbisschop van Parijs.

Er zijn 1,086 bisschoppelijke zetels (852 met residentie en 234 *in partibus*), en 145 vikariaten, prefekturen en delegatiën.

Pius IX heeft 9 zetels tot den rang van metropolen verheven, 4 aartsbisdommen en 85 bisdommen opgerigt; 42 aartsbisdommen en 195 bisdommen *in partibus* opgedragen, en 14 vikariaten, 1 delegatie en 5 prefekturen gemaakt.

BIJBELVERSPREIDING TER GELEGENHEID VAN DE LONDENSCHE TENTOONSTELLING. — Wij vernemen uit *de Vereeniging* van Januarij ll., dat er van 8 Junij tot 1 November bij het tentoonstellingsgebouw een bijbeldepôt is open geweest. Men heeft er den bijbel in zeven verschillende talen uitgedeeld, en men schat het aantal bijbels, Nieuwe Testamenten en verschillende deelen der H. Schrift, op die wijze in de handen der Engelsche of vreemde bezoekers overgegaan, op circa 130,000! Daarenboven zijn er meer dan DRIE MILLIOEN kaarten of bladen met bijbelteksten weggegeven. De uitstalling der uitdeeling van Hebreeuwsche bijbels is door vele Israelieten bezocht; zij werd gehouden door een bekeerden Jood, Steenberg geheeten, die te Londen zendeling onder zijne geloofsgenooten is. De kosten daarvoor hebben omtrent *f* 36,000 beloopen, en zijn, zegt het berigt, ten laste gebleven van een *zeer klein getal* weldoeners.

BEVOLKING VAN GROOT-BRITANJE. — De laatste volkstelling der drie rijken geeft voor Engeland 20,209,671 zielen, met Schotland 23,271,965, en met Ierland 29,000,000. Sedert 1851 nam de bevolking van Engeland met 2,138,615 zielen toe, en trokken er 2,250,000 personen als landverhuizers uit het Vereenigde Koningrijk, waarvan 640,316 uit Engeland. Op schip waren er in 't geheel 62,430 personen. In werkhuizen werden in Engeland en Wales 124,962 menschen onderhouden, in krankzinnigen-gestichten waren 24,207, in gevangenissen 26,395 personen.

DUIZENDJARIG JUBELFEEST

VOOR DE

SLAVISCHE KATHOLIEKEN.

In de eerste helft dezes jaars is het duizend jaren geleden, dat het heilig broederpaar Cyrillus en Methodius zijne apostolische werkzaamheid op dien uitgestrekten, door Slaven bewoonden bodem begon, welke thans een aanmerkelijk deel van den Oostenrijkschen keizerstaat uitmaakt. Zoo de Christelijke Slavenvolken van dat rijk beide broeders als hunne apostelen bijzonder verheerlijken, ook de niet-Slavische volken van het Christelijk Westen gedenken hen reeds dáárom met dankbare vereering, wijl zij de hooge vertegenwoordigers zijn van den echt-Katholieken geest, welke van geen Byzantijnsch verzet tegen Rome wilde weten, en zij de eenheid van de Oostersche en Westersche Kerk in geloof en liefde zoo levendig in de negende eeuw deden uitschijnen. En daarom zijn en blijven de heilige Cyrillus en Methodius het

helderlichtend tweegesternte aan den kerkelijken hemel, tot hetwelk zij allen met vertrouwen opzien, wien de hereeniging der beide gescheiden Kerken naauw ter harte gaat. Thans vooral bij de blijkbare toenadering die er in het Oosten bestaat; bij de oprigting eener eigene congregatie, met de geestelijke belangen van het Oosten belast; bij het op handen zijnde duizendjarig jubeltij, wenschen we met een gevoel van vereering en dankbaarheid den apostolischen arbeid dier verheerlijkte geloofsverkondigers voor oogen te stellen.

Voor jaren reeds heeft een Oostenrijksch geleerde, Dr. Joseph Augustin Ginzel, hoogleeraar in de Kerkgeschiedenis en het Kerkelijk regt te Leitmeritz, ijverige nasporingen over de geschiedenis der beide Slavenapostelen gedaan, en bleef aanhoudend zijne resultaten met hetgeen er inmiddels over dat onderwerp uitkwam, vergelijken. Het dacht hem nu de juiste tijd te zijn, om zijnen arbeid te sluiten, en de gewonnen uitkomsten openbaar te maken. Algemeen, zegt hij, wordt het onder de geschiedkundigen erkend, dat de geschiedenis der Slavenapostelen, waarvoor sedert Dobrowsky's verdienstelijke bijdragen, (welke echter meer excursen over de gewigtigste levenspunten van Cyrillus en Methodius kunnen genoemd worden dan eene aaneengeschakelde pragmatische geschiedenis,) vele zeer te waarderen navorschingen zijn uitgegeven, nog groote behoefte heeft aan eene kritische herziening en nieuwe bewerking. Hij wil zijn geschrift, al draagt het den titel: *Geschiedenis der Slavenapostelen en der Slavische Liturgie* [1]), eenvoudig

1) „*Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slawische Liturgie.* Von Dr. Joseph Augustin Ginzel, Ehren-Domherrn," etc. etc. — „Wien, 1861."

beschouwd hebben als eene *proeve*, welke hij met vertrouwen aan het onpartijdig oordeel der geschiedgeleerden aanbiedt. Hij verwacht ook daar, waar hij met anderen in gevoelen verschilt, van hunne liefde tot de wetenschap, dat zij hem niet als een tegenstander, maar als een medewerker in de gemeenschappelijke opsporing der historische waarheid zullen beschouwen.

Het is Dr. Ginzel's gansche boek en in alles aan te zien, dat hij het met alle liefde en stiptheid heeft geschreven. Eerst gaat hij de bestaande bronnen voor zijne geschiedenis na; geeft op en toont, welke onbetwijfelbaar geloofwaardig, en welke het niet zijn; handelt over den regel der historische kritiek bij het gebruik van legenden, en geeft als eerste aanhangsel op zijne Geschiedenis den naauwkeurigen „*Codex Legendarum et Monumentorum de SS. Cyrillo et Methodio nec non de Liturgia Slavica agentium.*" — In het werk zelf haalt hij voortdurend zijne bronnen aan, en behandelt in de vele en lange aanteekeningen de zich opdoende vraagpunten, met de noodige bewijsplaatsen.

Wij zullen in dit opstel hoofdzakelijk den tekst van Dr. Ginzel volgen, en alleen voor zooverre noodig of nuttig is, van zijne aanteekeningen gebruik maken. We vertrouwen, dat men niet zonder voldoening voor het Katholiek gemoed duizend jaren zal teruggaan, om getuigen van het zendingwerk der twee beroemde Slavenapostelen te wezen.

De eerste lotgevallen van die mannen, welke den grootsten invloed op de vorming en ontwikkeling van het kerkelijk leven uitoefenden, zijn dikwerf in het duister

gchuld, en ons slechts zeer onvolledig bekend. Dit is ook met de beide mannen het geval, door de groote familie der Slavenvolken als hare apostelen vereerd.

Zij waren broeders; de oudste heette Constantinus, de jongste Methodius, en stamden uit een edel geslacht van Thessalonica [1]) af. Beiden waren zeer bedreven in alle wetenschappen der Grieken en Latijnen van hunnen tijd, en vooral gaf Constantinus van zijne kinschheid af blijken van verwonderlijke geestkracht. Van jongs af ook hield hunne vroomheid van hart gelijken tred met hunne geestbeschaving, en deze hunne godvruchtigheid voerde hen naar het *klooster* [2]), en in de dienst der Kerk van Con-

---

1) Volgens E. Dümmler (*Archif für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*, XIII Bd., 164 f.) heeft zich altoos, bij alle stormen der volksverhuizing, de *Grieksche* bevolking te Thessalonica gehandhaafd. Uit het begin der tiende eeuw hebben we eene beschrijving van den toenmaligen toestand der stad, door Joannes Kameniata, een inboorling, die, behalve hare bekoorlijke ligging, het levendig verkeer en de vele geestelijke stichtingen, bijzonder ook haren ijver voor kunsten en wetenschappen prijst (*De excidio Thessalonicensi*, c. 10, ed. Bekker, p. 501). De omstreken der stad waren door *Slavische* stammen bevolkt. Na haar dikwerf in de VI^de^ en VII^de^ eeuw zwaar benaauwd te hebben, waren zij allengs tot het Christendom bekeerd, en bewoonden als vreedzame akkerbouwers het platte land. — Naar Fallmerayer echter was Thessalonica omstreeks het midden der IX^de^ eeuw eene half *Slavische* stad.

2) Dit getuigt de *Translatio S. Clementis* (bij de Bollandisten op 9 Maart); zij laat (c. 11) Methodius tot den Paus spreken: „Toen wij ons huis voor het dienstwerk, dat wij onder Gods hulp hebben gedaan, verlieten, bezwoer ons onze moeder met vele tranen, dat, ingeval iemand onzer vóór zijne terugkomst mogt sterven, de overlevende broeder den overledenen *in zijn klooster* zou terugbrengen." Derhalve waren beiden kloosterlingen, en wel, wijl men in de Oostersche kloosters den regel van den H. Basilius den Groote volgden, Basilianen. Daarom geeft hen ook de *Index Sanctorum Ordinis S. Basilii* op den 14 Maart aan (*Martyrolog. Rom.* Edit. nov. Ratisbonae 1846, p. 288). In de Grieksche Kerk

stantinopel, waar zij tot de waardigheid van priester opklommen. Onder den patriarch Ignatius (846—857) toonde zich Constantinus een vrijmoedig verdediger van het orthodoxe geloof; immers de groote vriendschap welke er tusschen hem en den eersten keizerlijken sekretaris en hoofdman van 's Keizers lijfwacht Photius bestond, weêrhield hem niet, openlijk tegen hem op te treden, toen hij uit nijd tegen den aan 't hof van keizer Michael III weinig beminden patriarch, en om hem in ongelegenheden te brengen, de meening onder de menigte verbreidde: dat „*ieder mensch twee zielen* heeft". Constantinus bestrafte Photius wegens dit ligtzinnig bestaan met zulk een strengen ernst, dat dien ten gevolge de vertrouwelijke betrekking waarin zij tot elkaâr stonden, geheel verbroken werd [1]). Deze oneenigheid met den zooveel invloed

---

vooral was het klooster de hoofdzetel van wetenschap en beschaving, en de Grieken beschouwden de levenswijze der monniken als die van Christelijke wijsgeeren. Constantinus droeg dan ook den bijnaam van „de philosoof", waarmede hem de legenden, de bibliothekaris Anastasius, en Paus Joannes VIII én als volmaakt kloosterling én als wetenschappelijk genie betitelen.

De omstandigheid, dat hunne moeder bij het aanvaarden van hun zendingwerk nog leefde, maakt het waarschijnlijk, dat zij destijds in de volle kracht van hun leven waren.

1) Uit het berigt van Anastasius, die niet enkel een tijdgenoot, maar ook een vertrouwd vriend en vereerder van Constantinus was, blijkt, dat de patriarch Ignatius lieden die te veel met wereldsche wijsheid op hadden, buiten de kerkelijke bediening zocht te houden. Daarover gebelgd, bragt Photius, in ongewijde en kerkelijke wetenschap zeer ervaren, de aan eene valsche philosophie ontleende meening eener dubbele ziel (de ψυχὴ λογικὴ en de ψυχὴ ἄλογος) in omloop; Constantinus, die hem in echt-wijsgeerige en theologische kennis verre overtrof, kwam zoowel in het belang der kerkelijke waarheid als van den patriarch Ignatius, nadrukkelijk tegen hem op; en het achtste algemeene concilie veroordeelde in 869 die meening als met het geloof der Kerk in strijd: „*Quum vetus novaque lex testamenti doceat, unicam homini eamque ratione*

hebbenden hoofdman zal wel eene hoofdreden geweest zijn, waarom Constantinus, toen eenige jaren later de patriarch Ignatius door de magt en kuiperijen van Bardas, die en den keizer en het rijk beheerschte, van zijnen zetel gestooten, en Photius in zijne plaats gedrongen werd [1]), met vreugde de hem aangeboden gelegenheid aangreep, om buiten Constantinopel en het Grieksche rijk voor de Kerk te arbeiden [2]).

Zulk eene gelegenheid deed zich op, toen de reeds gedoopte Chazaren, na zich van hun vroeger verblijf boven de Kaspische zee naar het Zuidwesten begeven en aan de zee van Azof (*palus Maeotis*) nedergezet te

---

et intelligentia pollentem esse animam; eandemque sententiam deiloquorum omnium patrum et doctorum Ecclesiae doctrina confirmet, sunt tamen, qui duas homini esse animas asserant, et quibusdam vitiosis ratiocinatiunculis suam haeresin stabiliant: itaque sancta haec oecumenica synodus hujus impietatis conditores cum tota secta sua, magna voce anathematizat. Qui vero posthac contraria dicere ausus fuerit, anathema est" (c. 10).

1) Op den 23 November 857 werd Ignatius zonder onderzoek naar het Terebinthe-eiland verbannen, en Photius als patriarch uitgeroepen. Dien ten gevolge verdeelde zich niet enkel de geestelijkheid van Constantinopel, maar ook het gansche episkopaat van het patriarchaat in aanhangers van Ignatius en Photius; en er is geen twijfel aan, dat onze Constantinus zich met zijnen broeder Methodius, dien wij naar dit door Anastasius medegedeelde voorval nergens anders dan in een klooster der hoofdstad te zoeken hebben, aan de zijde van Ignatius als die van het vervolgde en verdrukte regt, schaarde.

2) De opmerking van den geleerden en scherpzinnigen Kopitar, die in zijn *Slavorum cisdanubianorum historiae conspectus chronologicus usque ad obitum S. Methodii* (*Glagolita Clozianus*, p. LXXVII) op het jaar 857 schrijft: "Photius patriarcha. Hunc olim amicum "suum paulo ante severe reprehenderat Constantinus philosophus "de duplici hominis anima. *Hinc Photii odium in Nostrum, hujusque "paratior e Graecia emigratio!*" — is voor eene gevolgtrekking te houden, welke van zelf uit eene grondige waardering van den feitelijken toestand voortvloeide.

hebben [1]), in naauwere aanraking met de Byzantijnen waren gekomen, en zich tot het hof van Constantinopel wendden, om eenen deugdelijken geloofsonderwijzer te vragen. Ten tijde van keizer Michael III — zoo wordt verhaald — kwamen gezanten der Chazaren, die hem verzochten, dat hij hun een kundig man zou zenden, om hen naar waarheid in het Katholieke geloof te onderwijzen; want, voegden zij er bij, nu eens doen de Joden, dan de Saracenen moeite, om ons tot hun geloof over te halen. Daar wij nu niet weten, waarheen ons te wenden, hebben wij besloten, in de zaak van ons geloof en heil raad te vragen bij den magtigen en Katholieken keizer, omdat wij in uw geloof en oude vriendschap het meeste vertrouwen hebben. Toen riep de keizer, na eerst ook den patriarch daarover geraadpleegd te hebben, den genoemden philosoof, en zond hem met de afgezanten der Chazaren en zijnen eigen afgevaardigde op het eervolste derwaarts, zich van diens geschiktheid en welsprekendheid het beste belovend. Na de toebereiding van al het noodige, nam hij onverwijld de reis aan, en kwam naar Cherson, in de nabijheid en aan de grenzen van het Chazarenland, waar hij zich eenigen tijd ophield, om de taal van dit volk te leeren [2]).

---

1) Volgens K. von Spruner's *Histor. Atlas* (Gotha, 1837), waren de Chazaren of Acatziren een tak van den grooten Indo-Germaanschen stam.

2) De *Translatio*, c. 1, 2, 6. — Constantinus had een bijzonderen aanleg voor taalstudie, en maakte zich in zeer korten tijd het Chazaarsch eigen. Henschen hield die taal voor een Slaviesch dialekt, wat echter reeds Assemani (*Kalend.*, III, 14) tegensprak; volgens hem bedienden zich de Chazaren niet van de taal der Slaven, maar der Hunnen of Turken. Over het eigenaardige van het Chazaarsch zegt Dobrowsky in zijn *Cyrill und Method* (bl. 95): Beter onderrigt ons hieromtrent Frähn in zijne uittreksels *de*

Daarop begaf hij zich tot het volk, waartoe hij gezonden was; met de predikingen des Zaligmakers en de overtuigende kracht zijns woords uitgerust, bragt hij allen van de dwalingen terug, welke zij uit het wangeloof der Saracenen en Joden hadden ingezogen. Hoogst verheugd hierover, en in het Katholieke geloof versterkt en onderwezen, dankten zij den Almagtige en zijnen dienaar Constantinus, den wijsgeer. Aan den keizer rigtten zij een brief van dankzegging; en wijl hij zich bevlijtigd had, hen tot het ware Katholieke geloof terug te brengen, beloofden zij, dat zij altoos aan zijne heerschappij onderworpen en voor immer onverbrekelijk getrouw wilden blijven. Den wijsgeer leidden zij met de meeste eer terug, en droegen hem zeer groote geschenken aan; maar hij wees ze als een echt philosoof van de hand, en verzocht daarentegen, dat men bij zijn vertrek alle gevangenen zoude vrijlaten. En dit werd ook dadelijk gedaan.

Terwijl Constantinus zich te Cherson ophield, om de taal der Chazaren te leeren, verwaardigde hem de Heer met de bijzondere gunst, dat hij de relikwiën van den Paus en martelaar Clemens [1]), benevens het anker, waaraan die Heilige in zee werd geworpen, ontdekken mogt. De vereering namelijk, waarvan Constantinus in

---

Chasaris etc. uit Arabische schrijvers. Bl. 15 leest men: „De taal der Chazaren verschilt van de Turksche en Persische, en de taal van geen volk heeft met haar iets gemeen.“

1) Volgens Hefele (*Patrum Apostolicorum opera*, ed. 4ª, p. XXI. XXXIV sqq.) was de H. Clemens de onmiddellijke opvolger van den H. Petrus, en regeerde de Kerk van 68—77. Hij werd naar Chersonesus verbannen en stierf daar als martelaar in het jaar 77. — Anderen echter laten hem door Linus, weder anderen ook nog door Anacletus voorafgaan.

zijnen diep-godsdienstigen en kerkelijken zin jegens de Heiligen en hunne overblijfselen, gelijk ook jegens den Apostolischen Stoel van Rome en wie er op zetelden, doordrongen was, dreef hem een allerzorgvuldigst onderzoek naar de rustplaats van den H. Martelaar en Paus Clemens in te stellen. Vruchteloos was zijn navragen bij de inwoners des lands, wien het, als late aankomelingen op het Taurische schiereiland, aan alle kennis der door hem gezochte plaatsen ontbrak. Eindelijk was de scherpzinnige naspoorder zoo gelukkig, uit de aanduidingen der schriftelijke en mondelijke overlevering over den marteldood des Heiligen, na ijverig gebed en met de hulp der geestelijkheid, op een eiland van Pontus de zoo vurig gewenschte plaats te ontdekken, waar de kostbare overblijfselen des martelaars verborgen waren. Onder dank en gejubel tot God, droeg Constantinus ze op zijn eigen hoofd naar het schip, en van daar naar de metropool Georgia, waar zij voorloopig in de hoofdkerk plegtig werden bijgezet. De terugvinding der relikwiën had plaats op den 30 December des jaars 861 [1]).

In deze gebeurtenis lag iets providentiëels voor het leven van Constantinus. Werd er de hooge vereering eens Griekschen priesters en kloosterlings jegens den opvolger van den H. Petrus van omhoog mede gestaafd:

1) Aldus voor de hoofdzaak de *Translatio S. Clementis*, welke men voor dit gedeelte kan beschouwen als te Rome uit den mond van Constantinus opgeschreven te zijn. Het jaartal heeft, behalve chronologische steunpunten, ook de opgave voor zich van een in 't Slaviesch geschreven verhaal over het wedervinden der gebeenten van den H. Clemens, door een ooggetuige zamengesteld (*Casopic ceskeho Museum.* 1846. p. 14). Daar wordt die ontdekking, welke tijdens Constantinus' verblijf te Cherson geschiedde, in het jaar 861 gesteld (Wattenbach, *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen.* Wien 1849. S. 7).

rigting en doel zijner toekomstige loopbaan waren er niet onduidelijk in uitgesproken; want de kostbare schat der heilige relikwiën van een Paus, welke hij had mogen verheffen, wilde naar Rome teruggebragt wezen. Welhaast zou de voorbeduiding in een roep tot de Slaven van het Moravische rijk in vervulling gaan: Constantinus en zijn broeder Methodius moesten de apostelen der groote Slavische volkenfamilie van het Westen worden.

Doch alvorens hunnen zendingarbeid voor te stellen, moeten wij een blik op den onder de Slaven heerschenden godsdienstigen toestand slaan. Hiermede toch staat het werk dier zendelingen in het naauwste verband.

De Zuidwestelijke of Illyrische Slaven waren uit de groote Slavische volkenfamilie de eersten, onder wie het Christelijk geloof algemeen werd. Alle Carantanen (welke het tegenwoordige Carinthië, Görz, de Kustlanden, Krain, Stiermarken en de grensstreken van Hongarije en Croatië in bezit hadden), alsook het meerendeel der Croaten en Serben, waren reeds in de zevende eeuw voor het Christendom gewonnen; en deze verdienste der bekeering van de eerste Slaven behoort niet aan de Grieken, maar moet den voor de evangelie-verbreiding veel werkzamer Latijnen toegekend worden [1]).

Na de Carantanen kwamen de Pannonische Slaven het eerst tot de kennis van het Christendom. Pannonië was zoowel onder de heerschappij der Hunnen als later (sedert 558) onder de Awaren door talrijke Slaven [2])

---

[1]) Dit is inzonderheid uit den oorsprong der Slavische kerktaal ontegensprekelijk gestaafd door den Karantaan Kopitar, in zijn reeds genoemden *Glagolita Clozianus*, bl. VIII, vv.

[2]) De naam der hoofdstad van Hongarije Pesth is *Slaviesch* naar

bewoond, die onder Samo (sedert 627) de gebiedende heeren in het land werden. Toen de Franken onder Karel den Groote ook Pannonië aan hunnen schepter onderwierpen, liep de heerschappij des heidendoms onder de in het land wonende Slaven spoedig ten einde; want het was in den geest en het belang der Franken, overal waar hunne magt zich uitstrekte het Christendom te planten. Daarom droeg Karel de Groote den Salzburgschen aartsbisschop Arno in 798 den last op, zich naar de Slaven te begeven, om hun het Christendom te prediken, en eene behoorlijke kerkelijke inrigting onder hen te vestigen [1]). Arno en zijne opvolgers beijverden zich om aan dien last te voldoen, en bijzonder nam het evangelie er toe tijdens de Slowenische vorsten Priwina (830—61), (die, onder Lodewijk den Vrome te Treismauer gedoopt, in Onder-Pannonië over een groot gebied heerschte,) en zijnen zoon Kocel (Chozil, Hezil). De kerk te Neitra (*Nitrava*), door den Salzburgschen aartsbisschop Adalram (821—36) gewijd, was, schoon niet de oudste, die onder de Noordwest-Slaven werd gebouwd, toch de oudste waarvan de gedachtenis bewaard is gebleven. De aartsbisschoppen van Salzburg wijdden voor de Pannonische Slaven geene eigen bisschoppen, maar verrigtten er in het land zelven de bisschoppelijke bedieningen, en stelden in de door hen gewijde kerken, zooals er in 865 reeds zeer vele waren, priesters aan,

---

Bulgaarsch dialekt, en heet in 't *Duitsch*: Ofen; zoodat Pesth-Ofen het sprekendst gedenkteeken is van de voormalige Slavische en Duitsche bevolking des lands.

1) Aldus de zeer geloofwaardige, in 873 geschreven *Anonymi Salisburgensis historia conversionis Carantanorum*, het korrektste door den Karantaan Kopitar in zijn *Glagolita Clozianus* uitgegeven (Vindobonae, 1836).

onder welke er een als aartspriester een hooger rang had [1]). Diensvolgens is het buiten allen twijfel, dat er oorspronkelijk ook onder de Pannonische Slaven eene Latijnsche kerkinrigting heeft geheerscht, en de door hen bewoonde landstreken, als tot de Salzburgsche metropool behoorende, aan het kerkelijk oppergezag van Rome onderworpen waren.

Hetzelfde was het geval bij de Moravische Slaven, die in het Noordwesten van Pannonië onder eigen vorsten woonden, welke zich op den rijksdag te Regensburg in 803 aan den magtigen keizer Karel onderworpen hadden en vervolgens vassalen van het Karolingische rijk waren. In het tweede vierde gedeelte der negende eeuw heerschte hertog Moymir (Moymar) in Moravië, een man van veel doorzigt en wilskracht. Hij omhelsde het Christendom, en verzekerde hiermede, en ook door de trouw, welke hij jegens keizer Lodewijk den Vrome bewaarde, den vrede aan zijn land. Hij legde den eersten grond tot dat Moravische rijk, hetwelk in de tweede helft der negende eeuw zulk eene hooge politieke beteekenis verkreeg, en wel hoofdzakelijk daardoor, dat onder hem het Christendom in Moravië dieper wortelen schoot. Te Olmütz (*Speculi-Julium*) en te Brünn waren reeds, blijkens bestaande oorkonden (Boczek, *Codex diplom. Morav.* I, 49, 137), kerken ten tijde van Moymir; en het valt niet te betwijfelen, dat ook het oude beroemde Welehrad (*Devina*) ten zelfden tijde, zoo niet reeds vroeger, zijne eerste kerken verkreeg. Hierdoor hebben zich zeker een aantal Lechen en veel volk in Moymir's land tot het Christendom bekeerd [2]).

1) Vgl. *Anonym. Salisburg. histor. convers. Carant.*

2) Palacky, *Geschichte von Böhmen* (Prag, 1836), I, S. 106 ff.

De pogingen ter evangelieverbreiding onder de Moraviërs gingen ook van de Latijnsche Kerk uit, en wel van de bisschoppen van Passau [1]), tot welk diocees Moravië van den beginne naar de regeling der Frankische gebieders behoorde [2]). Bisschop Rinharius of Reginarius had het eerst de Moraviërs in 818 gedoopt; en aldus ontstond, evenals bij de Pannonische, ook bij de Moravische Slaven eene Latijnsche kerkinrigting [3]).

Onder dit voor het Christendom reeds meerendeels gewonnen Moravische volk [4]), en andere naburige Slavische stammen zouden Constantinus en Methodius het zendingwerk op zich nemen. Die voor de ontwikkeling der Slavenvolken zoo belangrijke gebeurtenis droeg zich op de volgende wijze toe.

Moymir's klimmende magt verontrustte de Frankische opperheeren; daarom trok Lodewijk de Duitscher in Augustus 846 met een sterk leger naar Moravië, zette Moymir af en maakte diens neef Rastislaw (Rastiz) tot gebieder van het land. Weldra echter zag hij zich in de van hem verwachte onderdanigheid te leur gesteld; want

---

1) Niet van Lorch (*Laureacum*) in Opper-Oostenrijk, gelijk de ondergeschoven bul van Eugenius II des jaars 825 wil; want sinds 737 is Lorch door de verwoesting der Awaren geen bisschoppelijke zetel meer; den laatsten bisschop Vivilus werd in 739 door Bonifacius den Duitscher, die door den Paus met de kerkregeling van Beijeren belast was, het bisdom van Passau toegewezen.

2) Uitdrukkelijk zeggen dit de Beijersche bisschoppen in hunne klagt aan Paus Joannes IX van het jaar 900.

3) Rinharius (Reginarius, episcopus Pataviensis, apostolus Moravorum dictus) baptizat omnes Moravos a. 818. — Boczek, *Codex diplom. et epistolaris Moraviae* (Olomucii 1836), I, p. 11.

4) Over de grenzen van het oude Moravië is men het niet eens. Men zie o. a. Spruners's *Hist. Atlas*, N. 65, en Dobner's verhandeling over dat punt (Praag, 1784).

gevaarlijker tegenstander van de heerschappij der Duitschers dan Rastislaw was er niet. Zijn lang gekoesterde wensch, om Moravië van de Franken geheel onafhankelijk te maken, rijpte aldra tot een vast besluit, en werd de hoofdtaak zijns levens. Ten dien einde had hij zich sedert 853 met zijne magtige naburen, de Bulgaren [1]), in eene vriendschappelijke betrekking gesteld. Doch toen deze in 862 door Lodewijk den Duitscher tegen de Moraviërs gewonnen waren, knoopte hij eene verbindtenis aan met het zoowel den Duitschers als Bulgaren vijandige Byzantijnsche hof, en zocht zich vooral ook van het kerkelijk verband met de Duitschers los te maken. Niets kon hem ter doorzetting van dit plan welkomer zijn dan het voor hem geopende uitzigt van voor zijn Christen Slavenvolk een Slaviesch sprekenden leermeester te verkrijgen. Als zoodanig was hem juist nu de onderrigter der Chazaren, de taalkundige Byzantijn Constantinus, bekend geworden.

---

1) Het was den Bulgaren, een gemengd Slaviesch-Turksch volk, van den Midden-Wolga herkomstig, eindelijk na jarenlange aanvallen omstreeks 680 gelukt, in het Zuiden van den Donau een rijk te stichten tusschen den grensstroom van het Byzantijnsche rijk en den Haemus. Doch ook in het Noorden van den Donau werden zij welhaast magtig; want sedert het begin der achtste eeuw verbreidden zich over al die landstreken, welke het tegenwoordige Hongarije uitmaken, Bulgaarsche stammen, en wel in zulk eene mate, dat ze nagenoeg tegen de aldaar heerschende Awaren opwogen. Nadat Karel de Groote het eens zoo magtige rijk der Awaren (van 791—796) vernietigd had, werd het land tot den Theisz toe, weder Pannonië genoemd, eene Frankische provincie. In het oostelijk van den Theisz gelegen land werd Crumus, vorst der Bulgaren, opperheer. Omstreeks 828 drongen de Bulgaren ook over den Theisz en Donau tot het Bakonyer woud door, en bezetten het land. — Spruner's *Hist. Atlas*, Kaart 65, en de aanmerkingen er op.

Toen namelijk, zoo wordt verhaald, de wijsgeer naar Constantinopel teruggekeerd was, en de vorst der Moraviërs Rastislaw hoorde, wat er in het land der Chazaren door hem was uitgewerkt, wilde hij ook voor zijn volk zorgen, vaardigde tot den gezegden keizer (Michael) gezanten af, en liet hem melden: dat zijn volk wel de afgodendienst had verlaten en de Christen wet wenschte te onderhouden; doch, wijl het geen leermeester had, die het in 't *lezen* en in de wet zelve volkomen kon onderrigten, verzocht hij hem, zulk een man te zenden, die het volk volledig in het geloof, de goddelijke wet en den weg der waarheid onderrigten kon. De keizer bewilligde in dat verzoek, liet den gezegden wijsgeer komen, en zond hem met diens eigen broeder Methodius derwaarts heen, dat is, in het land der Slaven [1]).

Gelijk uit dit verhaal duidelijk blijkt, verlangde Rastislaw voor zijn volk, dat uit gemis van Slavische leermeesters maar hoogst gebrekkig in het Christendom onderwezen was [2]), een' man, die de volkstaal magtig en in staat was, de Christelijke beschaving onder de Moraviërs te bevorderen. De gezanten des hertogs hadden in last, Constantinus, den gevierden leermeester der Chazaren, als den gewenschten man aan te duiden, daar

---

1) De *Translatio* geeft zeer naauwkeurig den tijd van het gezantschap aan: nadat Constantinus van zijne zending tot de Chazaren teruggekeerd was. Naar het hierboven gezegde keerde hij van daar in 862 terug, vermits zijne werkzaamheid onder hen na het vinden der relikwiën op 30 December 861 begon, en zeer spoedig haar beslag had. Het gezantschap valt alzoo tegen het einde van 862. Ook Kopitar (*Glagol.*, p. LXXVII) stelt Constantinus' beroeping door Rastiz, eenen Slaaf van Windische spraak, in het jaar 862.

2) Eene in 852 te Mainz gehouden synode spreekt van de *„rudis adhuc christianitas gentis Maharensium"*.

hij, als van Thessalonica geboortig, het Slaviesch van zelf in den grond kende. Aldus door den keizer ontboden, kon Constantinus in Rastislaw's verlangen niet anders dan een hooger roepstem zien, welke hij des te blijmoediger wilde opvolgen, wijl zijn zoo verklaard regtgeloovige en kerkelijke zin zich zeer ergerde aan hetgeen er onkerkelijks te Constantinopel plaats greep [1]), en zich naar het met den Apostolischen Stoel zoo naauw verbonden Westen getrokken voelde, waar hem nu een zegenrijke werkkring onder een taalverwant volk wachtte.

Zoo stond dan de taak: de leermeesters van het onbeschaafde Slavenvolk der Moraviërs te zijn, levendig voor den geest der beide broeders. Wijl nu 's menschen hoogere beschaving vooral ook aan het *schrift* verbonden blijkt, kwam al spoedig in den philosophischen geest van Constantinus de gedachte op, dat slechts dan een voorspoedig slagen hunner onderneming te wachten was, wanneer het gelukte, aan de klanken der Slavische taal daaraan be-

---

1) Het was den ingedrongenen Photius om niets zoozeer te doen als om de erkenning door den Paus; die erkenning echter kon van Nicolaus, die sedert 14 April 857 den H. Stoel bekleedde, en het even gewelddadige als bedriegelijke drijven der Byzantijnen door en door kende, niet verkregen worden. Tegenover de in 861 te Constantinopel gehouden vergadering, waarop in tegenwoordigheid der misleide Pauselijke legaten een vonnis van afzetting over den patriarch Ignatius was uitgesproken, had Nicolaus met eene waardige en vaste houding verklaard: dat hij in de afzetting van Ignatius en de verheffing van Photius niet heeft bewilligd en niet bewilligen zal, zoo men de vergrijpen, aan den eerste toegekend, niet geregtelijk bewees; in dien zin ook had hij eene Encycliek aan de drie patriarchen van het Oosten en aan alle bisschoppen, alsmede een schrijven aan den keizer en aan Photius doen toekomen. — Constantinus, die met zijnen broeder Methodius de zijde van Ignatius hield, kon na zulke voorvallen niet dan den slechtsten afloop verwachten, en zag zich gaarne aan die verwarring onttrokken.

antwoordende teekens te geven. En zie, zijn genie vond al spoedig voor de taal der Slaven een eigen letterschrift [1]), daar hij het Grieksche alfabet met eenige trekken vermeerderde en voor de Slavische taal zóó vormde, dat het al hare veelvuldige klanken, tot hunne fijnste schakeringen toe, met verwonderlijke juistheid, klaarheid en volledigheid aanduidde [2]).

Na deze gezegende uitkomst, sloeg hij dadelijk de handen aan het werk, en bragt het *Evangelie* in de Slavische taal der Moraviërs over [3]).

Aldus uitgerust, en den ontdekten kostbaren relikwiënschat met zich voerend, begaven zich Constantinus en Methodius in de eerste helft van het jaar **863** [4]), dus nu juist DUIZEND JAREN geleden, op weg naar het land

1) De uitvinding der *Cyrilliza*, — zoo wordt het door Constantinus uitgedachte letterschrift naar zijn lateren naam *Cyrillus* genoemd, — valt, gelijk Dr. Ginzel bewijst, tegen het einde van 862 of het begin van 863. Juist toen werd zijn geest door den drang der behoefte er toe gebragt, op zoodanig middel te denken. De roem dier vinding behoort aan Constantinus alleen, gelijk ze ook door Paus Joannes VIII in zijnen brief aan Swatopluk in Junij 880 aan hem wordt toegekend.

Hierachter zullen we een nader woord over de *Cyrilliza* en de *Glagoliza* mededeelen.

2) Palacky, *Geschichte von Böhmen*, I, 120.

3) Men moet hier niet aan al de evangeliën, veel minder aan de gansche H. Schrift denken, maar aan de evangeliën, welke op zondagen en feesten in de kerk worden voorgelezen en gemeenlijk het punt van uitgang zijn voor het godsdienstig onderrigt. 't Was alzoo een *Evangelistarium*, of *Evangeliarium*, een *evangelieboek*, dat hij gereed maakte, eer hij zijne prediking aanvaardde.

4) De *Translatio* geeft de hoofdtijdpunten naauwkeurig aan: De Slavenapostelen bleven in Moravië *gedurende vier en een half jaar*. Daarop werden zij naar Rome geroepen, en komen daar (c. 9) niet lang na den dood van Paus Nicolaus (13 November 867) aan, wijl reeds Adrianus II den Pauselijken stoel had beklommen (14 December 867). Hunne aankomst in Moravië valt derhalve in de eerste helft van het jaar 863.

hunner bestemming; zij zetten hunnen togt, zonder zich ergens op te houden, voort, en kwamen onder de hoede des Heeren in Moravië aan, tot groote vreugde der inwoners, tot wie reeds de mare was doorgedrongen, dat de broeders de relikwiën van den H. Clemens medebragten, alsook het door den wijsgeer in hunne taal overgebragte evangelie. Als zij nu de stad (van Rastislaw) naderden, trok men hun te gemoet, en ontving hen met alle eer en uitermate groote blijdschap.

Constantinus en Methodius zijn dan nu aan het doel hunner reis; doch welke is hunne kerkelijke verhouding in het Moravische land. Zij zijn priesters der *Grieksche* Kerk, door een wereldlijk vorst geroepen, om in zijn land en onder zijn volk, hetwelk reeds voor een groot deel het geloof had aangenomen, en aan de kerkelijke jurisdictie des bisschops van Passau onderworpen was, naar zijne inzigten werkzaam te zijn. Mogen en kunnen zij aan zoodanige beroeping gevolg geven. Zij hebben voor dit Christen land en volk, dat reeds zijnen herder heeft, *geenerlei kerkelijke zending*. Dat kunnen zich de in alle kerkelijke zaken even onderrigte als naauwgezette geestelijke broeders niet verhelen. Zonder blijkbare schending der wettige kerkelijke orde, kunnen zij, in geval de bisschop van Passau het hun niet veroorlooft, geenerlei geestelijke bediening in Moravië verrigten [1]). Zij moesten dus de hiertoe gevorderde magtiging bij den bisschop des lands verzoeken, en Rastislaw kon niet anders dan

1) Zeker handhaafde men in Moravië denzelfden gedragsregel als in het Pannoniesch gedeelte der diocees van Salzburg, dat namelijk geen van elders komend priester daar over de drie maanden zijn *officium* kon verrigten, alvorens zijne bewijsbrieven den bisschop aan te bieden, gelijk de *Anonymus Salisburgiensis* uitdrukkelijk getuigt.

hen bij dien stap ondersteunen; terwijl van zijnen kant de bisschop van Passau niet kon nalaten, hun de gevraagde vergunning te verleenen [1]). Nu waren zij in staat gesteld, althans ten deele aan hunnen roep te beantwoorden, en binnen de grenzen hunner priesterlijke magt, op alle wijze aan de Christelijke vorming van het Moravische volk werkzaam te zijn. Met evenveel ijver als doorzigt vatten zij hunne taak op; zij legden er zich vooral op toe, om uit het volk zelf jonge lieden voor de dienst der Kerk te vormen, met wie zij niet enkel de kerkelijke daggetijden hielden, maar een gemeenschappelijk leven leidden. Met denzelfden ijver predikten zij in 't openbaar tot heil van het volk, waardoor zij veelvuldige dwalingen krachtig bestreden, en, na veel schadelijk onkruid uit den woesten akker te hebben uitgeroeid, er het zaad van het goddelijk woord in strooiden [2]).

Ofschoon zij op die wijze de grenzen hunner priesterlijke bevoegdheid niet te buiten gingen, was hun arbeid, ook door den hertog begunstigd, zeer gezegend. Zij overtroffen alle in het land aangestelde geestelijken door hunne volkomene kennis van de volkstaal, waarin zij niet slechts preekten, maar ook ten behoeve van het volks-

---

1) De bisschop van Passau kon, hoe natuurlijk het wantrouwen ook was, dat uit het inroepen van Grieksche priesters juist door Rastislaw bij hem moest opkomen, hun toch, bij hunne geheel kerkelijke houding, zijne erkenning niet weigeren. Het is een vooroordeel, waarmeê zich de meeste bewerkers van de geschiedenis der Slavenapostelen behebt toonen, alsof namelijk Constantinus en Methodius het met Rastislaw in doel en middelen volkomen eens zijn geweest. De gansche toedragt hunner geschiedenis weêrlegt die onderstelling, als met hunne streng-kerkelijke gezindheid ten eenenmale in strijd.

2) Zoo wordt hunne *aanvankelijke* werkzaamheid door de *Translatio* (c. 7) voorgesteld.

onderrigt alle gedeelten van het O. en N. Testament, welke in de kerk worden voorgelezen, alsmede de voor de kerkelijke dienst benoodigde boeken overbragten [1]). Aldus werkten zij in Moravië, waar zij het volk op den weg van het Katholiek geloof leidden, gedurende vier en een half jaar.

Het is zeer natuurlijk, dat de *Latijnsche* geestelijkheid met een wantrouwenden blik op de *Slavische* priesters, door den hertog uit het *schismatieke* Constantinopel ingeroepen, nederzag. Blijkbaar toch was dit tegen haar gerigt. Evenwel beantwoordde zulk eene werkzaamheid, onder de afhankelijkheid des bisschops van Passau, geenszins aan Rastislaw's bedoelingen, die zijn land van de Duitschers onafhankelijk poogde te maken, en juist daarom Constantinus en Methodius tot bisschoppen, en wel tot onafhankelijke bisschoppen voor zijn Slaviesch volk bestemd had. Die plannen des Moravischen hertogs konden slechts door het hoogste kerkelijk gezag des Pausen verwezenlijkt worden, en hiertoe moest men zich onmiddellijk tot Rome wenden. Van den eenen kant drongen hem zijne politieke omstandigheden tot dien stap; van den anderen kant ook de kerkelijk-gezinde broeders, die vol afschuw jegens het schismatieke drijven te Constantinopel, onverbrekelijk aan Christus' Stedehouder gehecht waren, en wel levendig moesten wenschen, onmiddellijk van hem hunne kerkelijke zending te ontvangen.

Constantinus en Methodius, alsook Rastislaw, rigtten

---

1) Bij het vroeger vervaardigde evangelieboek, kwam het epistelboek. — Ten behoeve der jongelingen, welke zij voor den geestelijken stand opleidden, vertaalden zij ook het getijdenboek (brevier), het ritueel en missaal in het Slaviesch.

zich dan schriftelijk tot den opvolger van den H. Petrus; en de roemrijke Paus Nicolaus, ten hoogste verheugd over hetgeen hij van den arbeid der broeders vernam, noodigde hen bij een apostoliesch schrijven [1]) uit, zich tot hem te begeven. Hierover zeer verblijd, dankten zij God, dat zij waardig bevonden waren, door den Apostolischen Stoel geroepen te worden. Dadelijk gingen zij op weg, en namen eenigen hunner leerlingen, die zij waardig achtten de bisschoppelijke wijding te ontvangen [2]), met zich mede en kwamen in korten tijd te Rome aan.

De groote Paus Nicolaus was kort te voren (13 November 867) overleden, en spoedig (den 14 December daarna) door Adrianus II opgevolgd. Toen deze hoorde, dat de genoemde wijsgeer het ligchaam van den H. Clemens, door zijne zorgen opgespoord, medebragt, was hij hierover uitermate verheugd, en met de geestelijkheid en het volk de broeders buiten de stad tegemoet trekkend, ontving hij hen met alle eer. Daar begonnen bij de aanwezigheid der heilige relikwiën, door de kracht van den almagtigen God, wonderbare genezingen te geschieden, zoodat ieder die met eenige kwaal behebt was, zoodra hij de heilige overblijfselen had vereerd, oogenblikkelijk herstelde [3]). Deswegens verheugden zich de Apostolische Opperherder en heel het Romeinsche volk, onder den

---

1) Aldus de *Translatio* c. 8.

2) Dit getuigt voor de Christelijke nederigheid der beide broeders, waarmede zij in allen ernst Rastislaw's bedoelingen ten hunnen opzigte van de hand wezen. Niet zij, geringe kloosterlingen, wilden bisschop worden, maar eenige waardige leerlingen er toe verheven zien.

3) Door die genezingen bevestigde God niet enkel den marteldood van den H. Clemens, maar — wat ten overstaan van de Romeinen vooral noodig was — ook de echtheid der door Constantinus aangebragte relikwiën.

grootsten lof en dank tot God, buitengemeen in den Heer, die hun, na zoo lang een tusschentijd, de gunst verleende van in hunne dagen den heiligen en Apostolischen man en opvolger van den vorst der apostelen Petrus, weder te ontvangen, en niet de hoofdstad alleen, maar de gansche Katholieke wereld door zijne teekenen en wonderen te verheerlijken [1]).

Zoo dan hadden zich Constantinus en Methodius jegens den Apostolischen Stoel verdienstelijk gemaakt; en daar de broeders hunne regtgeloovigheid en verknochtheid aan den Plaatsbekleeder van Christus volkomen staafden, maakte Paus Adrianus geen bezwaar, aan Rastislaw's verlangen te voldoen en hen tot bisschop te verheffen [2]). Zij ontvingen dan de bisschoppelijke wijding, en hunne leerlingen werden priester en diaken.

Constantinus echter, die bij zijne wijding den naam van Cyrillus had aangenomen, zou zijne waardigheid onder de Slavische volken niet uitoefenen. Een zeker voorgevoel van zijn naderend einde greep hem aan, en hij ontsliep na 40 dagen in den Heer, op den 14 Februarij 868. Op 's Pausen bevel werd voor hem, den uitstekenden en jegens Rome zoo verdienstelijken man, de uitvaart

---

1) Naar de beschrijving der *Translatio*, c. 9.

2) De Paus besloot daartoe, behalve om Rastislaw's verlangen, en wegens de geschiktheid, waardigheid en het aanzien der broeders, ook om hoogere kerkelijke belangen. De ingedrongene Photius was door den nieuwen keizer Basilius den Macedoniër, in 867 van den zetel van Constantinopel gestooten en Ignatius er op hersteld. De gunstigste uitzigten openden zich nu voor het herstel der kerkelijke gemeenschap tusschen de Grieken en Rome. De broeders, aanhangers van Ignatius, rijk aan invloed door hunne hooge geboorte, stand en betrekkingen in de hoofdstad, schenen de geschiktste tusschenpersonen, om te Constantinopel de regtmatige vorderingen der Roomsche Kerk te doen erkennen.

door de gansche Romeinsche geestelijkheid even plegtig gehouden als het anders slechts voor den Paus geschiedde. Toen trad Methodius voor den Paus, en verzocht het ligchaam zijns broeders, om het, gelijk zijne moeder onder veel tranen had gevraagd, in zijn klooster terug te brengen. De Paus kon dit verzoek niet afwijzen, liet het ligchaam in een marmeren kist leggen, welke hij met zijn eigen zegel sloot, en gaf aan Methodius verlof om na zeven dagen te vertrekken. Doch de Romeinsche geestelijkheid, bisschoppen en kardinalen, alsook de aanzienlijken der stad, drongen bij den Paus aan, niet te gedoogen, dat een zoo uitstekend man, door wien Rome zulk een kostbaren schat had terugbekomen, naar elders werd vervoerd; maar het betaamde, dat zulk een beroemd man ook in de beroemdste stad zijne uitstekende rustplaats had. Dit voorstel beviel den Paus, en hij besloot, hem in de basiliek van den H. Petrus, en wel in het voor hem zelven bestemde grafmonument bij te zetten. Toen kwam Methodius andermaal en verzocht, hem in de kerk van den H. Clemens, wiens gebeente hij met zooveel moeite en zorg opgespoord en overgebragt had, te begraven. Daar de Paus dit verzoek toestond, werd het ligchaam van Cyrillus, in de marmeren kist gesloten, onder den toevloed van geestelijkheid en volk, met groote eerbiedigheid in een daartoe opgerigt monument in de kerk van den H. Clemens, ter regterzijde van het altaar bijgezet [1]).

Met den dood van Cyrillus kwam op Methodius alleen

1) De *Translatio*, c. 11, 12. — Uit den ganschen toon van dit eenvoudig verhaal blijkt, dat het van een ooggetuige afkomstig is.

de groote en zware taak neder van eene zelfstandige kerkinrigting onder de Noordwestelijke Slaven te vestigen. In het belang der politieke onafhankelijkheid, wenschte Rastislaw zijn land ook in het kerkelijke van de Duitschers onafhankelijk te zien. Blijkbaar ware het voor dit doel slechts een halve maatregel geweest, indien zijn gebied door den Paus enkel van het Passausche diocees losgemaakt en tot een eigen bisdom verheven werd, maar nog altijd aan den Metropolitaan-zetel van Salzburg ondergeschikt bleef. Alleen dan werd het nieuwe diocees geheel vrij en onafhankelijk, zoo het onder Methodius den rang van aartsbisdom verkreeg en onmiddellijk onder den Apostolischen Stoel kwam.

Daarvoor ijverde Rastislaw bij den Paus. Rome zag zeer wel in, dat de oprigting eener nieuwe kerkelijke provincie in de Oostelijke landen van het Duitsche bewind, niet in deszelfs voordeel was; doch de wensch des hertogs strookte zoozeer met hooge kerkelijke belangen [1]), dat Paus Adrianus II er toe overging, Moravië en Pannonië tot eene zelfstandige kerkprovincie te maken, en onder de aartsbisschoppelijke jurisdictie van Methodius te stellen. Met die waardigheid bekleed, vertrok hij weldra (den 22 Februarij 868) naar zijn kerkelijk regtsgebied.

Door den oorlog, waarin Rastislaw nog ditzelfde en het volgende jaar met den Duitschen koning gewikkeld werd, was de nieuwe aartsbisschop niet in staat, om veel

---

1) Zoo de eigen taal der Slaven al niet in aanmerking kwam, was de oprigting eener nieuwe kerkprovincie in de aan Bulgarije grenzende landen, eene zeer wenschelijke zaak. Bulgarije toch was sedert kort voor Rome gewonnen, en moest behouden blijven. Eene nieuwe kerkprovincie aldaar was een geschikt middel, om het voortgrijpen van Constantinopel te keeren en de overhelling dier volken tot de Grieken tegen te gaan.

voor de gewenschte kerkelijke inrigting in Moravië te doen; zelfs schijnt Pannonië hem in dien tijd niet toegankelijk te zijn geweest. De hertog hield zich tegen de Duitschers wel staande; doch zijn weldra door verraad bewerkte val, waarmede Moravië onder Duitsch opperbewind kwam, belemmerde den arbeid van Methodius. Zelfs toen Swatopluk, de neef van Rastislaw, in 871—873 het gebied over Moravië heroverde, zal er bij zijne, naar het schijnt, aanvankelijk zeer gespannen verhouding tot dien vorst, niet veel gelegenheid tot afdoende werkzaamheden geweest zijn.

Een der belangrijkste verschijnselen in de kerkgeschiedenis der IX eeuw is voor altijd aan den naam van Methodius verbonden, de godsdienstviering namelijk in de Slavische taal.

Aan Rastislaw scheen dit eene gepaste wijze, om zijn land aan den werkkring der Duitsche priesterschap te onttrekken, en hierdoor meer onafhankelijk van de Duitschers te maken. Methodius zag er het geschiktste middel in, om gemakkelijk en duurzaam Christelijke kennis en godsvrucht aan de hem toevertrouwde Slavenvolken in te prenten. Reeds vóór hunne reis naar Rome hadden Cyrillus en Methodius het missaal, ritueel en brevier in 't Slaviesch overgezet; doch alleen ten dienste der jongelingen die zij voor het heiligdom opleidden; bij de openbare godsdienstviering echter konden zij er in hunne onderschikte betrekking geen gebruik van maken. Met zijne terugkomst van Rome als *aartsbisschop*, was Methodius nu van dien kant niet meer verhinderd, dit te doen. Wel kon het hem niet ontgaan, dat de invoering der volkstaal in de liturgie iets nieuws was; maar hij dacht ongetwij-

feld, dat de Apostolische Stoel die afwijking van de algemeene orde, om het groote nut voor den Christelijken vooruitgang der Slavische volken, wel niet zoude afkeuren [1]).

Het schijnt niet te betwijfelen, dat Methodius reeds spoedig na zijn terugkeer uit Rome zoowel aan het hof van Rastislaw als elders in Moravië, met zijne te Rome tot priester en diaken gewijde Slavische leerlingen, in het Slaviesch de H. Mis begon te doen, de kerkelijke getijden te bidden, de sakramenten te bedienen en andere kerkelijke akten uit te oefenen. Hiermede zal hij wel tot den val des hertogs voortgegaan zijn. Daarna was zijne werkzaamheid in Moravië een geruimen tijd belemmerd, of zelfs geheel opgeheven, en begaf hij zich naar het Pannoniesch gedeelte zijner kerkprovincie, hetwelk voor hem nu toegankelijk was geworden, daar Paus Adrianus II de reclamatiën der Duitsche bisschoppen afgewezen, de oprigting der Moraviesch-Pannonische kerkprovincie gehandhaafd, en Methodius als hoofd er van bekrachtigd had.

Zeker hadden reeds de Slaven van Pannonië, en met genoegen vernomen, dat Methodius de godsdienst voor hunne stamgenooten in Moravië in hunne moedertaal vierde;

---

1) Hoewel Rome, als moeder en hoofd aller Kerken, de idiomen van het Oosten als Liturgische talen voor de Oostersche Kerk erkende, ja zelfs in de Grieksche Kerken van Onder-Italië en in de kloosters der Grieksche monniken te Rome het gebruik der Grieksche taal toeliet, was het toch een hoofdstreven aller Pausen, vooral sedert Gregorius I, de liturgie der Kerk van Rome, en daarmeê ook hare taal overal in het Westen als de liturgische te doen heerschen. Dien ten gevolge geschiedde dit ook algemeen in de IX eeuw, slechts een gedeelte van Spanje uitgenomen, waar de Oud-Gothische of Mozarabische liturgie nog in gebruik was. — Daar Methodius tot bisschop der *Latijnsche Kerk* was gewijd, had hij zich ook aan hare liturgie te houden.

en toen hij nu, met vreugde en eer door Kocel ontvangen, en door hem beschermd, ook in dit deel zijner diocees, de kerkelijke bediening in het Slaviesch begon te verrigten, kon het niet anders, of al het Christen volk voelde zich door de zoete klanken zijner taal, nu door het gebruik bij het H. Offer als geheiligd, zoozeer aangetrokken, dat het zich aan de godsdienstviering der Duitsche geestelijkheid geheel onttrok; waardoor van zelf hare werkzaamheid in het Slaviesch gedeelte van Pannonië ten einde liep. Ook laat het zich denken, dat hetzelfde gebruik zich mede spoedig buiten Kocel's gebied en in alle tot het Pannoniesch diocees behoorende Slavenlanden uitbreidde en allerwege bijval vond; terwijl Methodius voor de opleiding van een genoegzaam aantal Slavische leerlingen zal gezorgd hebben, die hij dan voor de kerkelijke dienst in de Slavische gemeenten wijdde en uitzond.

Hadden de Duitsche bisschoppen te vergeefs bij den Paus hunne grieven over het herstel van het Pannonische diocees blootgelegd: de aartsbisschop van Salzburg, Adalwin, meende over de invoering der volkstaal in de liturgie niet te moeten zwijgen, en bragt in 871 of 872 die klagt bij Adrianus II in. Het overlijden diens Pausen op het einde van 672 spande Adalwin's verwachting nog meer; wat men van hem niet had verkregen, zou men nu bij zijnen opvolger Joannes VIII beproeven. Dadelijk werd bij hem op de teruggave van Pannonië aan den zetel van Salzburg aangedrongen, terwijl koning Lodewijk en zijn zoon Carloman, heer der Oostmarken, dat aanzoek ondersteunden, en voor het herstel van den vroegeren toestand ook de eigendunkelijke handelwijze van Methodius als grond aanvoerden.

Joannes VIII moest alzoo gepaste maatregelen nemen om die gansche aangelegenheid der Moraviesch-Pannonische kerkprovincie voor goed te vereffenen. Daar hij onder zijnen voorganger als aartsdiaken der Roomsche Kerk den gewigtigsten post bekleed en in het kerkelijk bestuur gedeeld had, was hij met den stand van zaken naauwkeurig bekend, en ook overtuigd, dat het kerkelijk belang vorderde, dien pas opgerigten zetel te handhaven. Het kwam er nu slechts op aan, de kerkelijke en wereldlijke weêrstrevers tot die overtuiging, en de erkenning van het nieuwe kerkdistrikt te brengen. Ten dien einde zond de Paus den bisschop van Ancona als onderhandelaar naar Duitschland; wien het ook gelukte, koning Lodewijk en Carloman met den maatregel van Rome te verzoenen en het regt op een eigen bestaan voor het Pannonische diocees te doen erkennen [1]).

De bisschop van Ancona had ook in last, zich, na den afloop der onderhandelingen in Duitschland, naar Pannonië te begeven, niet enkel om Methodius den gelukkigen uitslag mede te deelen, zich op de plaats zelve van den staat der zaken te vergewissen, maar vooral ook, om hem een Pauselijk schrijven ter hand te stellen, waarbij hem verboden werd, de H. Mis in de Slavische taal te doen. De Paus heette, in den geest en vorm der

---

1) Salzburg grondde zijne aanspraak op het oude kerkelijk regt, waarbij een bekeerd land den bisschop toeviel, die er het eerst het geloof had verkondigd, en liet een ongestoord bezit van 75 jaren gelden. Rome wees op het veel vroeger eigen bestaan van het Pannonische diocees, dat alleen door den inval der heidenen werd onderbroken, waardoor echter het regt der Roomsche Kerk niet verjaard was. — Gunstig kwam het ook voor de eindelijke beslechting van het geschil, dat inmiddels de aartsbisschop van Salzburg, Adalwin, den 21 April 873 overleed.

ingeleverde klagt, het Slaviesch tegenover de alleen geoorloofde Latijnsche en Grieksche kerktalen, eene barbaarsche, dat is, ongewijde taal, krachtens kerkelijk gebruik van het heiligdom uitgesloten, en waarvan men zich alleen bij de preek mogt bedienen. Was dit verbod eene handhaving der bestaande orde, het moest der Duitsche tegenpartij ook wel eenige voldoening tegenover den genomen maatregel opzigtens het Pannonische bisdom geven. — Het is historiesch zeker, dat Methodius het Slaviesch bij de kerkelijke bedieningen *bleef* gebruiken; bezwaarlijk is het aan te nemen, dat 's Pausen schrijven hem niet toegekomen en door hem niet beantwoord is. Aan een verzet bij een zoo godvruchtig en kerkelijkgezind aartsbisschop is wel niet te denken; daarom houdt men met grond, dat Methodius én schriftelijk aan den Paus én reeds mondeling aan zijnen gezant heeft betoogd, hoe zijne handelwijze zoowel in het godsdienstig belang der Slavenvolken, als ter bevestiging hunner eenheid met den Apostolischen Stoel dringend gevorderd werd; en op dien grond zal hij voorloopig tot nadere beslissing gerust zijn voortgegaan.

Van het jaar 874 af arbeidde hij, ofschoon niet geheel zonder stoornis van buiten, ijverig aan den inwendigen opbouw der Pannonische Kerk, en hield zich, naar het schijnt, verscheidene jaren hoofdzakelijk in het zuidelijk gedeelte zijns bisdoms op. Daar heerschten onder de Christen bevolking nog vele overblijfselen des heidendoms; en het kostte Methodius veel moeite om die uit te roeijen. Is over 't geheel het huwelijk door het heidendom van zijne waardigheid en heiligheid beroofd: het had op het gebied der huiselijke en openbare zedelijkheid onder de Slaven van Pannonië en andere landen eene

vreeselijke verwoesting aangerigt: echtbreuk en veelwijverij waren er vrij algemeen. Zulke gruwelen bij zoodanige volken kon de aartsbisschop slechts bezweren, zoo hij ter handhaving van de kerkelijke wet steun vond bij den wereldlijken arm. Daarom droeg Paus Joannes VIII uit Ravenna, waar hij in Augustus 877 eene groote synode hield, aan den vorst Kocel den last op, de willekeurige en van het heidendom herkomstige echtscheidingen en herhuwingen bij het leven der weggezonden partij, door zijne vorstelijke magt te keer te gaan.

Intusschen bleef de Duitsche partij niet werkeloos. De regtsmagt van Methodius over Pannonië kon zij niet meer betwisten; hare klagt over zijne invoering der volkstaal in de liturgie scheen geen gevolg te hebben; nu meende zij grond te vinden om zijne regtgeloovigheid te betwijfelen, en beschuldigde hem te Rome van de gewone dwaalleer der Grieken over de voortkomst van den H. Geest. Hiermeê verbonden zij de klagt, dat hij nog altoos voortging met de godsdienst in de barbaarsche taal der Slaven te verrigten, en zij liet er bij doorschemeren, dat hij dit wel konde doen, om door middel van die voor de Duitsche naburen onverstaanbare taal zijne dwaalleeringen te bedekken. Op die gronden verzochten zij de afzetting van Methodius; dit toch eigenlijk hadden al hunne stappen tegen den gehaten ingedrongen vreemdeling ten doel.

Vragen we naar eenige uiterlijke aanleiding tot die beschuldiging, en wel op dit tijdstip, tegen het einde van 878 of in 't begin van 879, dan laat zich die niet moeijelijk uit den brief van Joannes VIII aan Swatopluk van 14 Junij 879 opsporen, waarvan de aanklagten tegen

Methodius den hoofdinhoud uitmaken. Hoe komt de Paus er toe, over zoodanig punt juist aan hem te schrijven? Dit onderstelt eene nadere betrekking tusschen de beschuldigers, den beschuldigde en den Moravischen hertog; hier dan vinden we voor 't eerst eene naauwere vereeniging tusschen Methodius en Swatopluk. De aartsbisschop zal namelijk bij Kocel's dood (in 't laatst van 877 of 't begin van 878) diens grondgebied in het zuidelijk gedeelte zijner kerkprovincie verlaten [1]), en zich naar het Noordwesten onder Swatopluk's beheer begeven hebben. De Duitsch-Latijnsche geestelijkheid was in Moravië en het daartoe behoorende Pannonië talrijker dan de Slavische, en had er wegens hare goede verstandhouding met Swatopluk overwegenden invloed. Bij zijne aanvankelijke koelheid jegens Methodius en zijne zeer geringe beschaving [2]), viel het gemakkelijk, den aartsbisschop bij hem verdacht, en hem opmerkzaam te maken, hoe hij ligt met Methodius te volgen, zelf in dwaling kon verkeeren. De hertog wist nu niet, wien te gelooven: of den door Rome gegeven aartsbisschop, of zijne beschuldigers. Daar deze juist hunne aanklagt bij den Paus zouden indienen, haalden zij hem over, zich bij hen aan te sluiten. Zoo zond hij dan den priester Joannes naar Rome, die den Paus mondeling moest verklaren: hoe Swatopluk onzeker was, wat hij moest gelooven, en zich te meer in twijfel bevond, daar

---

[1]) In Kocel had Methodius zijnen steun verloren; zoo kon de nieuwe aartsbisschop van Salzburg, Theotmar, die in 877 het *pallium* ontving (Hansiz, *Germania Sacra*, II, 138 sqq.), weder gemakkelijker zijne aanspraken op Pannonië doorzetten. In Onder-Pannonië kon Methodius niet langer werkzaam zijn, en hij werd inderdaad door de Salzburgers uit Carinthië verdreven.

[2]) De Bulgaarsche legende stelt hem voor als een *„ barbarum hominem et pulchri ignarum „*.

de aartsbisschop zelf van dwaling werd beschuldigd. Die bode, drager ook van de klagt der Duitsche partij, vertrok in het voorjaar van 879 naar Rome.

Omstreeks dezen tijd valt eene belangrijke gebeurtenis in de oude Boheemsche geschiedenis, de doop namelijk van den Boheemschen hertog Boriwoy. Reeds in 871 had zich Swatopluk, om zich tegen de Duitschers te handhaven, naauwer aan de krijgszuchtige Bohemers aangesloten; dit verbond met den Boheemschen hertog schijnt op dezen van zulk een invloed te zijn geweest, dat hij het Christelijk geloof omhelsde. Het was den Slavenapostel Methodius voorbehouden, dien vorst van het Boheemsch Slavenvolk te doopen, — waarschijnlijk toen de aartsbisschop zich in 878—879 in het Moraviesch gedeelte van zijn kerkgebied bevond. Door Boriwoy's doop was voor Boheme de overwinning van het Christendom op het heidendom verzekerd. Nu de hertog en zijne verwantschap het geloof hadden aangenomen, kon het niet anders, of de door hem bevorderde pogingen der Regenburgsche geestelijkheid zouden onder zijn volk den gewenschten uitslag hebben.

Op de te Rome ingeleverde aanklagt tegen Methodius, die daar voor tien jaren zoo gunstig was bekend geworden, volgde den 14 Junij 879 een schrijven van Joannes VIII aan den aartsbisschop, waarbij hij onverwijld naar Rome werd opontboden, opdat de Paus uit zijn eigen mond zou kunnen vernemen, of hij leerde en predikte wat hij der Roomsche Kerk had beloofd. Onder dezelfde dagteekening rigtte de Paus een brief aan Swatopluk van Moravië, waarin hij hem in zijnen twijfel op den onver-

anderlijken regel des geloofs, de leer der Kerk van Rome, verwijst; hieraan had hij zich te houden, wie er ook, bisschop of priester, eene valsche leer zou preken. Daar hij, gaat de Paus voort, uit de ingeleverde klagt had verstaan, dat Methodius anders leerde dan hij voor tien jaren aan den Apostolischen Stoel mondeling en schriftelijk had beleden, zoo had hij, hoe bevreemdend en ongeloofelijk hem die klagt ook voorkwam, den aartsbisschop toch gelast, onverwijld tot hem te komen, opdat hij zelf uit zijnen mond mogt vernemen, wat er van zijn geloof was. — De priester Joannes, die de klagt tegen Methodius naar Rome had overgebragt, zou ook de Pauselijke brieven aan hun adres bezorgen.

Bereidvaardig voldeed Methodius aan 's Pausen opontbieding; want in het bewustzijn zijner regtgeloovige gezindheid en handelwijze, erkende hij in de gevraagde verantwoording voor den hoogsten regter in geloofszaken, den besten maatregel, om tevens perk te stellen aan de voortdurende aanvallen zijner rustelooze tegenstanders. Door Swatopluk met vertrouwelijke mededeelingen aan den Paus belast, en van Semisisn, een vassaal en vertrouweling des hertogs [1]) verzeld, begaf hij zich dadelijk op weg. Ongetwijfeld zal Methodius, de beroemde en bij den H. Stoel zoo welgeziene man, met de grootste welwillendheid ontvangen zijn; en nadat hij de graven der Apostelen bezocht, den Paus zijne hulde gebragt, en hem in een bijzonder onderhoud de noodige inlichtingen gegeven had, zal hij niet in gebreke zijn gebleven, zich voor de afdoening zijner zaak te beijveren. Het gold hier

[1]) Zoo schrijft Joannes VIII aan Swatopluk in Junij 880: „Methodio una cum Semisisno fideli tuo ad limina sanctorum apostolorum Petri et Pauli, nostramque pontificalem praesentiam veniente."

echter een punt van zooveel gewigt, dat de behandeling er van, bij de groote zorgvuldigheid en voorzigtigheid den H. Stoel van oudsher eigen, een langeren tijd vorderde. Ook zal de Duitsche partij voor hare belangen niet hebben stil gezeten.

Klagten van dien aard als men tegen Methodius had ingediend, werden in den regel aan het onderzoek en de uitspraak eener bisschoppelijke *synode* opgedragen. Daarom vergaderde de Paus, onder wien onze aartsbisschop onmiddellijk stond, bisschoppen om zich heen [1]), om geheel in den kerkelijk voorgeschreven vorm onderzoek en uitspraak over de aanklagt te doen. Dit onderzoek liep hoofdzakelijk over het geloofspunt der voortkomst des H. Geestes van den Vader *en den Zoon*.

Methodius erkende, dat hij, gelijk men hem ten laste legde, het symbolum zonder de toevoeging *Filioque* zong en zijne geestelijkheid liet zingen; doch met zoo te doen, stemde hij volkomen overeen met de Kerk van Rome, het hoofd en de moeder aller Kerken, welke die toevoeging, als door geen algemeen concilie bekrachtigd, in het symbolum niet had opgenomen [2]). Wijl men echter daaruit: dat hij het symbolum zonder *Filioque* zong, de gevolgtrekking maakte en hem beschuldigde: dat hij het geloof en de leer der Kerk over de voortkomst des H. Geestes van den Vader *en den Zoon* verwierp, moest hij die gevolgtrekking als onwaar en die beschuldiging als valsch en onregtvaardig afwijzen; want evenals de

[1]) Paus Joannes VIII aan Swatopluk, in Junij 880: „Methodium interrogavimus coram positis fratribus nostris episcopis."

[2]) Het gebruik der Duitsche Kerken, welke, op voorgang der synode van Toledo in 580, op het Concilie te Friaul in 791 en van Frankfort in 794 *Filioque* in het symbolum opnamen, had voor Methodius geen verbindend gezag.

Kerk van Rome, geloofde ook hij, dat de H. Geest niet van den Vader alleen, maar ook van den Zoon, en wel van beiden te zamen voortkomt.

Methodius staafde deze belijdenis van het orthodoxe geloof voor den Paus en de bisschoppen zoo grondig, dat er niet de minste twijfel aangaande zijne regtzinnigheid overbleef, en de Paus, als opperste regter, de verklaring uitsprak: De aartsbisschop Methodius stemt in de belijdenis van het regte geloof volkomen met de Roomsche Kerk overeen; zingt het symbolum, gelijk de Roomsche Kerk het verstaat en door de vaders en de synoden vastgesteld en overgeleverd is, en hij is in alle en elke kerkelijke leer orthodox bevonden.

In deze Pauselijke beslissing zijn twee punten te onderscheiden. De aanklagt luidde: Methodius zingt het symbolum niet naar kerkelijk gebruik. Hierop verklaart de Paus: „Methodium interrogavimus coram positis fratribus „nostris episcopis, si orthodoxae fidei symbolum ita „crederet et inter sacra missarum solemnia caneret, „sicuti sanctam Romanam ecclesiam tenere, et in sanctis „sex universalibus synodis a sanctis patribus secundum „evangelicam Christi Dei nostri auctoritatem promul„gatum atque traditum constat. Ille autem professus est, „se juxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicuti „sancta Romana ecclesia docet et a patribus traditum „est, tenere et psallere." Duidelijk verklaart de Paus hiermede: Aan het symbolum alleen der Roomsche en algemeene Kerk, (niet aan dat der Frankiesch-Duitsche Kerken,) is Methodius gebonden, en dat gelooft en gebruikt hij. — Daar men echter ten tweede den aartsbisschop beschuldigde: dat hij door weglating van *Filioque* toonde, een loochenaar der leer van de voortkomst des

H. Geestes van den Vader *en den Zoon* te zijn, zegt de Paus verder: al zingt Methodius het symbolum zonder *Filioque*, hij loochent zoo min als de Roomsche Kerk de voortkomst des H. Geestes ook van den Zoon; *want wij hebben hem in alle en elke kerkelijke leer orthodox bevonden* („nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis orthodoxum esse reperientes").

De Paus deelde deze uitspraak, welke niet den minsten twijfel aangaande de regtzinnigheid van Methodius overlaat [1]), in reeds vermeld schrijven van Junij 880 aan Swatopluk mede; want hij vooral, onder wiens bescherming de aartsbisschop zijne zware zending volbragt, moest van de nietigheid der gedane aanklagt vergewist worden. Maar de Paus deed meer. Het blijkt, dat de Duitsche partij den aartsbisschop wegens zijne kerkelijke maatregelen en inrigtingen schadelijk had verklaard voor de Kerk; daarbij bleef zij hem, ondanks zijne aanstelling door den Apostolischen Stoel, zijne regtsmagt betwisten. Wel verre nu, dat Methodius, gelijk zijne bestrijders verwachtten, ten val kwam, werd hij op alle punten door den Paus geregtvaardigd en bekrachtigd. „Vermits wij, schrijft hij verder, bevonden hebben, dat hij in alle kerkelijke leeringen regtzinnig en den kerkelijken belangen bevorderlijk is, hebben wij hem weder tot u teruggezonden, om de hem toebetrouwde Kerk Gods te regeren; en wij gelasten, dat gij hem als uwen eigen herder met de behoorlijke eer en achting en een blij hart ontvangt, wijl wij hem krachtens ons Apostoliesch gezag in het voorregt zijner aartsbisschoppelijke waardigheid bevestigd hebben;

[1]) Dat Wattenbach, Dümmler en anderen het nog betwijfelen, of Methodius wel met Rome overeenstemde, is na zulk een onderzoek en zoodanige verklaring, aan vooroordeel toe te schrijven.

en wel zóó, dat hij naar de kanonieke overlevering met de zorg over alle kerkelijke aangelegenheden belast is, en die zelf onder Gods oog te besturen heeft. Want het volk des Heeren is hem toebetrouwd en hij zal rekenschap voor hunne zielen moeten geven. Wij bevelen, dat de priesters, diakens en geestelijken van elken graad, hetzij Slaven of van welk volk ook, welke zich binnen de grenzen van uw land bevinden, aan onzen genoemden broeder, uwen aartsbisschop, onderworpen en in alles gehoorzaam zijn, zoodat zij volstrekt niets buiten zijn weten mogen doen. Mogten zij, wederspannig en ongehoorzaam wordende, zich vermeten, ergernis of scheuring te veroorzaken, en zich na een- en andermaal herhaalde vermaning niet verbeteren, dan bevelen wij, hen krachtens ons gezag als dezulken die onkruid zaaijen, uit uwe kerken en verre van uwe grenzen te verbannen, — overeenkomstig het gezag der statuten, welke wij hem gegeven en aan u gerigt hebben."

Uit dit schrijven aan Swatopluk bemerken we ligtelijk, in welke onaangename omstandigheden Methodius zich bevond. Bij alle handhaving door den Paus, had er evenwel iets plaats, wat hem in zijn bestuur groote moeijelijkheden zou berokkenen. Zoodra de Duitsche partij hare pogingen mislukt zag, was zij op een middel bedacht om zich de toekomst te verzekeren: iemand namelijk van haren geest moest in Swatopluk's landen bisschop worden. Voor dat doel koos men den Aleman Wiching, die zeer waarschijnlijk reeds een geruimen tijd in Moraviesch Pannonië in kerkelijke bediening, en zijnen aartsbisschop zeer weinig onderdanig was. Swatopluk werd overreed, dien priester Wiching bij den H. Stoel voor de tot eene kathedraal te verheffen kerk van Nitra in Pannonië aan te bevelen.

Er volgde een gunstig antwoord, en Wichin, door den hertog naar Rome gezonden, ontving er de bisschoppelijke wijding. Doch de Paus, welligt door Methodius aandachtig gemaakt op hetgeen men eigenlijk beoogde, verzuimde niet, in zijnen brief aan Swatopluk Wichin's *ondergeschikte* betrekking te doen uitkomen en schreef: „Wij bevelen, dat hij aan zijnen aartsbisschop in alles, gelijk de heilige kanons leeren, gehoorzaam moet wezen". En daar deze keuze buiten voorkennis des aartsbisschops schijnt geschied te zijn, en het ligt mogelijk was, dat men later nog andere hem onbehagelijke personen zoude voorstellen, zocht de Paus dit gevaar voor Methodius af te weren, met den hertog te schrijven: „Ook willen wij, „dat gij ten bekwamen tijde *met toestemming en onder „voorziening van den aartsbisschop zelven* nog een anderen „nuttigen priester of diaken tot ons zendt, om hem voor „eene andere Kerk, waar gij de bisschoppelijke zorg zult „noodig achten, tot bisschop te wijden, opdat in 't vervolg „uw voornoemde bisschop met die twee door ons gewijde „bisschoppen naar apostoliesch dekreet weder bisschoppen „in andere plaatsen waar zij met eere kunnen en moeten „zijn, zal kunnen wijden" [1]).

We moeten hier opmerken, dat er eene bijzondere reden was, waarvan de Paus al het gewigt gevoelde, om het bisdom van Nitra op te rigten, en Wichin tot dien zetel te verheffen. Sedert 878 was Karantaasch Pannonië voor Methodius gesloten geweest. Zou dit een

1) Er was dus in de kerkprovincie van Methodius slechts één diocees, dat van Nitra. Methodius zelf was (evenals aanvankelijk de apostel der Duitschers, Bonifacius) aartsbisschop zonder bepaalden zetel, en heette officiëel niet anders dan aartsbisschop van Moravië en Pannonië.

deel van zijn kerkgebied blijven en niet weder onder Salzburg komen, dan moest men er wel een bisschoppelijken zetel oprigten. Het bisdom Nitra toch bevatte bij Moraviesch Pannonië ook landstreken van Arnulf, die met Swatopluk uiterst bevriend was. Ligt begrijpt men, dat slechts een aan Arnulf welgevallig persoon in Pannonië bisschop kon worden, — en dit juist was Wiching.

Nog over een punt had Methodius zich te verantwoorden: het gebruik der Slavische taal in de kerkelijke liturgie.

De bestrijders der godsdienstviering in het Slaviesch hadden in hunne aanklagt de taal der Slaven, als *barbaarsch*, dit is, als geheel ruw en onbeholpen, en hiermede volstrekt ongeschikt verklaard voor godsdienstig gebruik. Methodius had nu gelegenheid, om die bewering grondig te weêrleggen, en toonde, dat het Slaviesch had opgehouden onbeschaafd te zijn, sedert zijn broeder Cyrillus, de als philosoof geprezen Constantinus, die te Rome en bij den Apostolischen Stoel nog in dankbaar aandenken was, aan die taal klankteekens gegeven, en hiermeê de weg der geestesontwikkeling voor alle Slavenvolken ontsloten had. Door dat Cyrilliesch letterschrift (*litteratura*) was er voor de Slavische wereld reeds eene gewijde of kerkelijke literatuur ontstaan; want zijn broeder had met hem alle kerkelijke boeken in het Slaviesch overgebragt. Denkelijk had Methodius afschriften er van bij zich; en zoo daar al niemand in staat ware geweest, om de getrouwheid der vertaling te beoordeelen, zij was genoeg gewaarborgd zoo door de van alle kanten erkende hooge beschaving van Cyrillus en Methodius, als door hunne niet meer te betwijfelen orthodoxie [1]).

1) Assemani neemt (*Kalendaria*, III, 170) een werkelijk onder-

Over dat punt besliste de Paus: „Wat eindelijk het Slavische schrift betreft, door Constantinus den philosoof uitgevonden, met regt prijzen wij het, dat daarin, gelijk betaamt, den lof van God weerklinke; en wij bevelen, dat in diezelfde taal de woorden en werken van Christus onzen Heer worden vermeld. Want wij worden door de H. Schrift vermaand, niet slechts in drie, maar in alle talen den Heer te prijzen, daar zij gebiedt: Looft den Heer alle stammen, looft Hem alle volken. En de apostelen, van den H. Geest vervuld, verkondigden in alle talen de grootheden Gods. Daarom klinkt ook de hemelsche bazuin Paulus, en vermaant: Alle tong belijde, dat de Heer Jesus in de glorie des Vaders is. Desgelijks vermaant hij ons in den eersten brief aan de Corinthiërs genoegzaam en duidelijk over die talen, hoe wij met talen te spreken de Kerk Gods kunnen opbouwen."

Doch men bestreed het gebruik van het Slaviesch vooral bij het vieren van de eigenlijke godsdienst, in de H. Mis, en verder bij het toedienen der sakramenten, en in de kerkelijke getijden, en beweerde, op grond der *drie* talen van het kruisopschrift, dat enkel het Hebreeuwsch, Grieksch en Latijn door het geloof en de leer der Kerk tot liturgische talen verheven zijn. Die bewering was door Methodius ligtelijk te weêrleggen; hij had slechts op de Oostersche Kerk te wijzen, wier liturgiën in de verschillende Oostersche talen door de Roomsche Kerk waren goedgekeurd; het kruisopschrift in zijne drie talen had zijne naaste reden in de aanwezige gemengde be-

---

zoek der overzetting te Rome aan. Ongetwijfeld waren er onpartijdige mannen uit Dalmatië en Venetië, die het Slaviesch volkomen magtig en in staat waren, het te doen.

volking, en het werk van den heidenschen Pilatus kon toch niet tot verbindend rigtsnoer voor kerkelijke zaken strekken. — Ook zal de aartsbisschop hebben getoond, wat gevaar er voor het geloof en de Kerk in lag, dit bestaand gebruik onder de Slaven af te schaffen. Althans de Paus besliste: „Het is in 't minst niet met het gezonde geloof of de gezonde leer in strijd, in diezelfde Slavische taal hetzij de mis te zingen, hetzij het heilig evangelie of de goed overgezette en vertolkte lessen van het Oude en Nieuwe Testament te lezen, of al de andere getijdendiensten te houden; want Hij, die de drie hoofdtalen, het Hebreeuwsch, namelijk, het Grieksch en Latijn maakte, heeft ook al de andere talen tot zijnen lof en glorie voortgebragt."

Om de zeer bijzondere omstandigheden waarin de Slavische volken verkeerden, vergunde Paus Joannes VIII dan bij uitzondering het gebruik hunner taal in de kerkelijke liturgie; daar men echter aangevoerd had, dat hierdoor de Latijnsche kerktaal in minachting zou komen, en ten teeken welligt ook der eenheid van *ritus*, voegde hij er de voorwaarde bij: dat het evangelie eerst in het *Latijn* gelezen, dan, in het *Slaviesch* overgebragt, aan het volk verkondigd zou worden, gelijk het reeds in eenige kerken scheen te gebeuren [1]).

Swatopluk zelf was, door den invloed der Duitsche partij, tegen de Slavische liturgie, en had dit zeker, om haar te weren, door Semisisn en Wiching te Rome doen weten, met de mededeeling er bij, dat de aanzienlijken

1) „Jubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terrae vestrae propter majorem honorificentiam evangelium latine legatur et postea sclavinica lingua translatum in auribus populi, latina [verba non intelligentis, adnuntietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur."

gestemd waren als hij. Om het hooger belang echter van het gansche, zoo groote Slavische volk weêrhield ook dit den Paus niet; hij nam evenwel die gezindheid in aanmerking en eindigde zijn schrijven aan den hertog met deze tegemoetkoming: „Zoo het u en uwen hofbeambten meer behaagt, de mis in het Latijn te hooren, dan gelasten wij, dat ze voor u in 't Latijn gedaan worde."

Zoo was dan de gansche zaak ten gunste van den Moravischen aartsbisschop beslecht; men mogt hopen, dat nu eindelijk de Beijersche bisschoppen en hunne geestelijkheid na eene twaalfjarige bemoeijelijking en bestrijding, den apostolischen man in vrede zijne opperherderlijke bediening zouden laten uitoefenen. Doch de Duitsche partij liet hem geen rust, en zocht nu hare vermeende aanspraken op Pannouië en Moravië, door list en geweld te doen gelden. Een vertrouwelijk schrijven van Joannes VIII aan den aartsbisschop Methodius, gedagteekend 23 Maart 881, doet ons zien, wat leugen en bedrog tegen hem gesmeed, en hoe hij als de martelaar zijner regten geworden is.

Voor den ganschen werkkring des aartsbisschops hing er veel van af, in welk aanzien hij bij Swatopluk stond. Daarom lichtte Joannes VIII den hertog zoo naauwkeurig in, hoezeer alles ten gunste van Methodius beslist was; die brief was doodelijk voor zijne bestrijders; men zocht en wist dien te verduisteren, en hiervoor een ondergeschoven stuk, in den geest der Duitsch-Latijnsche partij, aan den hertog ter hand te stellen. Uit 's Pausen evengenoemd schrijven van 881 is op te maken, dat dit de hoofdinhoud van den valschen brief was: Methodius

is in de leer aangaande den H. Geest wel onregtzinnig bevonden, maar heeft herroepen en gezworen, voortaan regtzinnig te zullen leeren; de Paus verbiedt onvoorwaardelijk de mis in het Slaviesch te doen; en heeft den bisschop Wiching, dien orthodoxen en kerkelijk gezinden man, bij eede verpligt, over de uitvoering der Pauselijke verordeningen te waken.

Dit schandelijk bedrog, waarbij Wiching zelf de voornaamste handlanger moet geweest zijn, bragt Methodius in ongunst bij Swatopluk en berokkende hem de veelvuldigste miskenningen en kwellingen. De nieuwe bisschop verzette zich openlijk tegen Methodius, en ging zijne magt schromelijk te buiten [1]). Nogtans, al miste de aartsbisschop de bescherming des hertogs: hij had, behalve al de door hem opgeleide inboorlingen, het gansche volk aan zijne zijde. Vrijmoedig wendde hij zich bij het uitbreken der tegenkantingen tot Swatopluk, beriep zich op hetgeen de Paus hem (den hertog) schriftelijk getuigd en opgedragen had, den aartsbisschop namelijk in zijne bediening te ondersteunen. — Het kwam nu aan 't licht, dat Swatopluk een gansch ander schrijven had ontvangen; Wiching beriep zich logenachtig op den van hem gevorderden eed: zoodat Methodius wel verpligt was, den H. Stoel van de treurige verwikkelingen waarin hij zich bevond, kennis te geven. Vertrouwde boden bragten zijnen brief aan Joannes VIII en diens liefderijk schrijven (van 23 Maart 881) aan Methodius over. Daarin geeft

---

[1]) Methodius had in zijnen brief aan den Paus gewaagd van de *„variis casibus vel eventibus"* en van *„aliis tentationibus, quas diverso modo perpessus est"*; en de Paus schrijft hem: *„quidquid enormiter adversum te est commissum"*, *„quidquid contra suum ministerium in te exercuit"* (episcopus).

hem de Paus, behalve den meesten lof over zijne herderlijke zorg, en onder dankbetuiging tot God voor zijne heldhaftige verdediging des waren geloofs, zijne innige deelneming te kennen over de verschillende ongevallen en de velerlei beproevingen welke hij te verduren heeft, en verzekert hem, dat hij volstrekt geene andersluidende brieven aan Swatopluk gerigt, noch dien bisschop hetzij openlijk of in 't geheim, iets anders gelast heeft te doen dan hij aan Methodius had opgedragen; veel minder van hem eenen eed gevraagd, daar hij zelfs geen enkel woord over die zaak met hem gesproken had. Hij moest dus alle achterdocht laten varen, en voortgaan met het ware geloof moedig te verdedigen, en zich over het geledene onregt niet bedroeven, maar in den Heer verheugen.

Wijl in de door Methodius gevraagde inlichtingen van zelf eene aanklagt lag tegen Wiching's wederregtelijke handelwijze, gaf de Paus hem de verzekering: dat hij, zoodra de aartsbisschop onder Gods geleide weder naar Rome zou komen, beiden over Wiching's vermetel bestaan zal hooren, de zaak onder Gods hulp tot een billijk einde brengen, en niet zal nalaten, regt te spreken en diens wederspannigheid te straffen. — Intusschen geraakte Italië door de aanvallen der Saracenen en inwendige verdeeldheid in zulk een hagchelijken toestand, dat Joannes VIII tot zijnen dood toe (in December 882) niet bij magte was, aan Methodius eenige hulp te verleenen.

Wiching ging alzoo van het oogenblik af, dat hij het bisschoppelijk bestuur aanvaardde, als de verklaardste vijand der Slavische liturgie in heel zijn diocees te werk, en Methodius had tegen hem geen ander wapen dan den kerkelijken ban, waarmede hij hem ook reeds bij het begin zijner wederspannigheid had bedreigd. Zijn werkkring was

nu tot Moravië beperkt, waar hij bleef tot aan zijnen dood. Zoo Swatopluk hem thans al niet beschermde, hij legde hem ook geene hinderpalen in den weg; en hoe weinig genegen hij den aartsbisschop was, hij kon zich toch aan den eerbied niet onttrekken, dien zijn heilig, gansch apostoliesch leven hem onwillekeurig inboezemde. Ook moest hij, wegens verschillende oorlogen, waarin hij, en zelfs met zijnen voormaligen vriend Arnulf, gewikkeld werd, zijne vijandige houding tusschen zijn Christen Slavenvolk en den aartsbisschop opgeven. — Na herhaalden en hardnekkigen strijd, keerde hij zegevierend, ook over den diep-vernederden Arnulf, terug; zoodat hij thans niet enkel een van het Duitsche rijk onafhankelijk bestaan had, maar er zelfs de geduchtste vijand van werd.

Met de politieke grootheid van het Moravische rijk, nam ook inwendig het Christelijk geloof toe; Methodius won niet slechts vele nieuwe belijders, maar de wijze, door hem uitgeoefende tucht werkte allerheilzaamst op de huiselijke en openbare zeden. Sedert 882, toen de voor Methodius nadeelige invloed van Arnulf op Swatopluk ophield en het volksbelang er voor in de plaats trad, was het eindelijk den aartsbisschop vergund, zijne bediening zonder kwelling van den kant der tijdelijke magt tot heil van het Moravische volk uit te oefenen.

Bij de zeventien jaren droeg Methodius, te midden van tallooze en zware beproevingen den last van zijn opperherderlijk ambt. „Het geloof bewarend en de kroon der geregtigheid verbeidend, voleindde hij zijnen loop; en wijl hij God aangenaam en dierbaar was, naderde voor hem de tijd des vredes en der rust van leed en bedruktheid, en der vergelding voor zooveel moeite en

arbeid" [1]). In Moravië, waar hij zijne apostolische zending begon, zou hij die ook sluiten. Op Palmzondag kwam hij, bij eene talrijke vergadering der geloovigen, in de kerk, hield eene korte toespraak, zegende den vorst, de geestelijken, het gansche volk, en sprak: „Waakt bij mij, kinderen! tot den derden dag." Zoo geschiedde het ook. Toen dan de derde dag aanbrak, sprak hij: „Heer, in uwe handen beveel ik mijnen geest." En zoo ontsliep hij in de handen der priesters op den ZESDEN dag der maand APRIL, in de derde indictie, in het jaar 6393 van de schepping der wereld [2]), dat is, in het jaar 885 der Christelijke tijdrekening.

Zijne leerlingen bewezen hem de behoorlijke eer, baden de kerkelijke getijden der overledenen in het Latijn en Slaviesch, droegen het offer op, en begroeven zijn ligchaam in de synodale kerk. En hij werd tot zijne vaderen, tot de patriarchen en apostelen, tot de leeraars en martelaars vergaderd. Eene ontelbare menigte volks kwam tot zijne begrafenis, en de menschen beweenden den goeden leeraar en herder; mannen en vrouwen, kleinen en grooten, rijken en armen, vrijen en slaven, weduwen en weezen, vreemden en inlanders, zieken en gezonden, — allen kwamen op de uitvaart van hem, die *alles voor allen was geweest, om allen te winnen* [3]).

De Kerk heeft dien onvermoeiden geloofsverkondiger met zijnen broeder Cyrillus onder het getal der Heiligen opgenomen.

We zouden hier ons opstel over de Slavenapostelen kunnen eindigen, doch voegen er, voor te beter geheel,

---

1) De Pannonische legende, cap. 17. 2) Aldaar. 3) t. a. p.

in 't kort aan toe, wat er helaas! reeds weinige jaren na den dood des aartsbisschops van zijne stichting geworden is.

Met den dood van Methodius had de Kerk van Moravië en Pannonië haar hoofd en steun verloren. Zijne leerlingen en heel het Slavische volk zagen, in het levendig gevoel der grootheid van hun verlies, met bange verwachting de toekomst te gemoet; terwijl de Duitsche partij het hoofd triomferend omhoog stak. Blijkbaar was het bestaan der Slavische kerkinrigting alleen hierdoor te verzekeren, dat een leerling van Methodius hem in zijne waardigheid opvolgde. Daarom had de Slavische geestelijkheid haren Hoogwaardigen vader meermalen vóór zijn afsterven met allen aandrang gevraagd, wien hij onder zijne leerlingen waardig achtte om hem op te volgen. En de aartsbisschop wees op een zijner getrouwe leerlingen, Gorazd geheeten, met de woorden: „Deze is een vrijgeboren man van uw vaderland, in het Latijn bijzonder onderrigt, en regtgeloovig [1]); moge zijne keus aan God welgevallig zijn, gelijk aan u en mij!" — De Duitsche partij echter zocht dit tegen elken prijs te keeren en den aangewezen persoon uit het veld te slaan; de omstandigheden waren van dien aard, dat zij weldra zoude zegevieren.

Swatopluk was van den beginne af niet voor de Slavische liturgie geweest, en tegen zijn genoegen werd zij in zijn rijk bekrachtigd. Bij die ongunstige stemming

---

1) Als hoofdverwijt had men tegen Methodius doen gelden, dat hij een *vreemdeling* was; daarom wijst hij Gorazd aan, die, bij zijne op de eerste plaats gevorderde orthodoxie, een *Moraviër* was, van edele geboorte, en zoowel in de Latijnsche als in de Slavische literatuur uitnemend bedreven.

van den vorst viel het der onrustige Duitsche geestelijkheid niet moeijelijk, haar uit het land te verdringen; te meer, wijl Arnulf, die zich in 885 weder met Swatopluk verzoende, niet naliet, in vereeniging met Wiching, bij den hertog op het algemeen herstel der Latijnsche liturgie aan te houden [1]). Bij de voortdurende wrijvingen tusschen de Duitsche en de Slavische geestelijkheid, werd de laatste, die welligt ook om hare grootere zedelijke gestrengheid den niet zeer zedigen vorst minder gevallig was, bij hem als eene den vrede storende partij afgeschilderd, waarvan men zich nu het gevoegelijkst konde ontdoen. De leerlingen van Methodius, onder welke bij de tweehonderd geestelijken waren, door de factie van Wiching onophoudelijk aangerand en geplaagd, werden eindelijk in 886 door militaire magt uit de Moravische landen tot over den Donau verdreven. Hiermede hield van zelf de Slavische godsdienstviering op, en Wiching was volstrekte alleenheerscher in alle kerkelijke zaken. Wel zal hij alles in 't werk gesteld hebben om tot de waardigheid van metropolitaan op te klimmen; doch zijne bemoeijingen stuitten zoowel op den billijken weerzin, dien het gansche Slavische volk tegen hem had en Swatopluk ontzien moest, als op de tegenwerking der Beijersche bisschoppen, die Arnulf's gunsteling verre van genegen waren.

De Slavische Kerk, reeds zoo jammerlijk geteisterd,

---

1) De dood van Methodius schijnt voor Arnulf de hoofdreden te zijn geweest, waarom hij zich met Swatopluk verzoende; want het gold nu, zijnen Wiching, die tijdens de vijandschap der beide gebieders bezwaarlijk in Moraviesch Pannonië had kunnen blijven, niet slechts op zijnen zetel te Nitra terug te brengen, maar, zoo mogelijk, tot hoofd der Moraviesch-Pannonische kerkprovincie te maken.

werd door de weder uitgebroken vijandschap tusschen Arnulf en Swatopluk haren ondergang tegemoet gevoerd. In 890 ontstond er tusschen hen een bloedige krijg, waarvan geen van beiden het einde zag, en die door Arnulf's inroepen van een verschrikkelijken vijand, de Magyaren! eindelijk beider rijken in het verderf stortte. Swatopluk stierf in 894, en had zijn gebied onder zijne drie zonen verdeeld. Bij zijnen dood spande Arnulf alles in, om Moravië, waar nu Moymir heerschte, weder zoo in 't politieke als het kerkelijke onder Duitschland te brengen. Moymir echter wist zich, hoewel met verlies van Pannonië en Boheme, staande te houden; hij begreep de hooge noodzakelijkheid van allereerst voor de godsdienstige en kerkelijke behoeften zijns rijks te zorgen. Sedert den dood van Methodius en de uitdrijving zijner leerlingen, en bij den schier onafgebroken oorlog en strijd, had de kerk in Moravië veel geleden; sinds jaren was er geen bisschop in het land; want ook Wiching had in 892 zijn diocees moeten verlaten, en er was gebrek aan geestelijken, althans aan inlandsche deugdelijke priesters. Naauwelijks derhalve had Moymir den vrede gesloten, of hij wendde zich naar Rome; en Paus Joannes IX (898—900) nam dadelijk geschikte maatregelen, om in de geestelijke belangen te voorzien. Hij zond in 899 drie hooggeplaatste geestelijken der Kerk van Rome, den aartsbisschop Joannes, en de bisschoppen Benedictus en Daniël, naar Moravië, om zich ter plaatse zelve over den toestand in te lichten en de noodige maatregelen te nemen, doch overeenkomstig de eigen kerkelijke inrigting, door Adrianus II in 868 aan het rijk gegeven. Zij verdeelden Moravië in vier diocesen, kozen en bekrachtigden in 's Pausen naam één aartsbisschop met

drie suffraganen, die ook allen door hen werden gewijd.

Tegen deze kerkregeling kwamen de bisschoppen der Salzburgsche kerkprovincie met een hevig klaagschrift aan denzelfden Paus in 900 op. Zij voerden alweder de oude gronden aan; heetten de Slavische kerkinrigting een afval van het Christendom, en dreigden, dat zij hunne regten met geweld zouden doen gelden. Ook de aartsbisschop van Mainz, Hatto, ondersteunde hun protest, en wees den Paus op de te wachten onheilen, daar de Franken hun regt op Moravië nooit zouden opgeven. De Duitsche bisschoppen zagen wel in, dat hunne klagt weinig zou baten, en bragten onverwijld de gedane bedreiging ten uitvoer. De Beijeren vielen met de Bohemers in Moravië, en verwoestten het land drie weken lang te vuur en te zwaard. Moymir werd gedwongen, naar de hem gestelde voorwaarden, waarvan de kerkelijke afhankelijkheid er eene was, den vrede te sluiten.

Weinige jaren daarna verdween vorst en rijk uit de rij der volken; de trotsche steden en burgten van Moravië zonken in puin; de kerken werden verwoest, de priesters vermoord, het volk verjaagd; en over die algemeene verwoesting ligt een diep stilzwijgen; — men weet niet te zeggen, wanneer en hoe al dat verschrikkelijke is geschied [1]). Moravië werd de buit der Magyaren, en in den ondergang des rijks was ook die der kerk-inrigting betrokken. Doch de Slavische liturgie is, ondanks hare velerlei lotgevallen, in al die eeuwen niet geheel vergaan, en wordt nog door duizenden Slavische Katholieken in hunne godsdienstoefeningen gehoord.

1) Palacky, *Geschichte von Böhmen*, I, 157.

DE UITGRAVINGEN IN DE BASILIEK

VAN DEN

H. Clemens te Rome.

De *Civiltà cattolica* geeft (Serie IV, deel IV, bladz. 102 vv.) eene uitvoerige beschrijving der hoogst belangrijke uitgravingen, waardoor de onderaardsche kerk, welke tot nog toe bedolven lag, weder toegankelijk is geworden. De daar nog bewaarde schilderingen zijn fresko's met voorstellingen uit het leven van den H. Paus Clemens, den profeet Daniël, den H. Alexius en den H. Blasius, waarvan wij dit vernemen.

De tot aan 't einde van 1857 gedane uitgravingen in de oude basiliek van den H. Clemens, die de Eerw. Josef Mullooly, Prior der Iersche Dominikanen, in 't volgende jaar met nieuwen ijver hervatte, ontsloten een groot gedeelte der onderaardsche gewelven die de oude basiliek uitmaakten, en verrijkten Rome met kostbare ontdekkingen op het gebied der oudheidkunde. Uit de beide zijbeuken, die bijna geheel bedolven waren, is men reeds tot het middenschip doorgedrongen, waar zich juist de groote schoone fresko's bevinden, die, ofschoon gedurende verscheidene eeuwen met aarde bedekt, al wie ze komen zien zoowel door het afgewerkte der schildering, als de levendigheid en frischheid van het koloriet in bewondering brengen. Alleen het bovengedeelte der afbeeldingen is geschonden, en door het bouwen der bovenbasiliek beschadigd; maar het overige is zoo goed bewaard, alsof het eerst den vorigen dag uit de hand des kunstenaars was voortgekomen.

Deze fresko's bedekken van boven tot onder de vlakken van twee breede pilasters welke het linkerzijschip van het middenschip scheiden; elk is weder horizontaal in drie velden verdeeld, waarvan

het middelste het hoofdtafereel is, terwijl de beide andere slechts tot versiering zijn aangebragt.

Het eerste freskotafereel op den eersten pilaster, in October van 't vorige jaar ontdekt, vertoont het inwendige eener groote kerk. Op het bovenveld ziet men de figuren der vier eerste Pausen, volgens het onder hunne voeten staande bijschrift in deze orde: LINUS — S. PETRUS — S. CLEMENS P. P. — CLETUS. Ongelukkigerwijze zijn de hoofden, door de reeds vermelde oorzaak, uitgewischt. Het grootsche middentafereel stelt het inwendige van een zuilentempel voor, door de aan de bogen opgehangen lampen verlicht, en waar de H. Paus en Martelaar Clemens gereed staat om het H. Offer op te dragen. Hij is gekleed in het toen gebruikelijke Pauselijke gewaad en met uitgebreide armen, tot het geven van den vredegroet naar het volk gekeerd. In de nabijheid is de met een kleed bedekte altaartafel, waarop men den kelk met de gouden pateen ziet, en een opengeslagen boek, dat op het eene blad duidelijk de woorden: *„Dominus vobiscum"* (de Heer zij met u), en op het andere: *„Pax Domini sit semper vobiscum"* (de vrede des Heeren zij altijd met U) te lezen geeft. In de hoogte, boven het altaar en het hoofd des Pausen hangt een groote ronde kroonluchter met zeven lichten, welke de *„Pharus cum corona"*, de lichtdrager met de kroon, wezen moet, waarvan zoo dikwijls in het leven der Pausen bij den Bibliothekaris Quastacius melding gemaakt wordt. Aan de regterhand van den celebrerenden Heilige staan twee bisschoppen, door den herderstaf onderscheiden, de diaken, de subdiaken en een akoliet met een wierookvat in de hand; vóór dezen vertoonen zich twee geloovigen, een man en eene vrouw; zij houden in de eene hand eene brandende kaars en in de andere eene offergift, welke zij den Paus aanbieden. Links aan de andere zijde des tempels is het geloovige volk voorgesteld, hetwelk het offer bijwoont; daaronder komen op den voorgrond twee personen uit; de een wordt met den naam SISINIUS, de andere met THEODORA aangeduid, terwijl al de anderen ongenoemd blijven. De Akten van den H. Clemens vermelden inderdaad twee personen van dien naam, die tot de familie van keizer Nerva behoorden en door den H. Paus Clemens tot het Christendom werden bekeerd. Onder de afbeelding leest men:

† Ego Benoderapiza cu Maria uxor mea
P. Amore di et beati Clementis.

Dat is voluit:

† *Ego Beno* (Benno) *de Rapiza cum Maria uxore mea, posu amore Dei* (Domini) *et beati Clementis.*

„Ik Beno de Rapiza heb dit met Maria mijne echtgenoote uit liefde tot God en den gelukzaligen Clemens gesteld.„

Aan het einde volgen in vertikale rigting de woorden: p. grat. f. c.; wat men lezen kan als: pro gratia faciendum curavi; ik heb dit tot dankzegging doen vervaardigen. — Wie deze Beno de Rapiza was, of omstreeks welken tijd hij leefde, en uit dankbaarheid voor eene van den H. Clemens verkregen uitstekende weldaad diens basiliek met deze voortreffelijke schildering versierde, is nog onbekend.

In het onderste tafereel, hetwelk aan het zooeven beschrevene tot basis dient, ziet men vier figuren, waarvan er drie bezig zijn met een zuil van den grond op te heffen, terwijl de vierde, met den naam Sisinius aangeduid, het opzigt over dien arbeid schijnt te houden. Verscheidene zuilen ziet men reeds als 't begin van een gebouw opgerigt, en enkele opschriften in Romeinsche letters zijn tusschen de beelden aangebragt. Een er van luidt: Saxa trahere meruisti, „Gij hebt verdiend de steenen op te trekken„, en eene andere: duritiam cordis.... — Twee in de Romeinsche volkstaal gestelde bijschriften van dien tijd schijnen de bevelen der opzigters bij het oprigten der zuilen uit te drukken. Eerst door verdere navorschingen zal men kunnen bepalen, wat de ware zin der opschriften is, en welke gebeurtenissen de kunstenaar heeft willen teruggeven: of, zooals eenigen meenen, den bouw der basiliek zelve, of, naar 't gevoelen van anderen, het verblijf van den H. Clemens in Pontus, waar hij door Trajanus verbannen was, en met anderen marmer moest houwen.

Wij komen nu tot het tweede freskotafereel, in Julij van 't vorige jaar op een der zijvlakken van denzelfden pijler ontdekt. Dat vak is ook in drie velden afgedeeld; het bovenste stelt eenen H. Antoninus voor, in priesterlijk gewaad, maar het hoofd is beschadigd. Wie onder de verschillende martelaren van dezen naam,

de hier geschilderde is, valt moeijelijk te beslissen; evenwel geeft de omstandigheid, dat hij in de nabijheid der vier eerste Pausen op het vorige fresko, geplaatst is, eenige waarschijnlijkheid, dat hij in de eerste tijden der Kerk gebloeid heeft, en het dus die H. Antoninus is, welke onder keizer Domitianus gemarteld werd. In het middenveld is eene uitnemend schoone voorstelling van den profeet Daniël (S. Danhiel) geschilderd. Hij staat biddend, de handen op de borst gevouwen, de oogen ten hemel geheven, terwijl twee leeuwen hem liefkozend de voeten likken; zijn gelaat heeft eene wegslepende uitdrukking van blijheid, vrede en godsvrucht. Hij is in de *toga* en de Romeinsche *chlamys* en draagt het *ephod* op de borst. Dit tafereel wordt door het derde daaronder aangevuld, waarop eene schoone groep van vijf leeuwen is voorgesteld; drie staan met opgesperde muilen gereed, zich op den Heilige te werpen, om hem te verscheuren. Het wilde der uitdrukking en van hunnen stand vormt een verwonderlijk schoon kontrast met de ongestoorde blijheid, welke uit het gelaat en de houding van den profeet straalt.

Kort na deze ontdekking, werd in Augustus van hetzelfde jaar de tweede pilaster, die aan de eerste zeer gelijk en ook met schoone frissche schilderingen bedekt is, van 't puin bevrijd. De groote naar het middenschip gekeerde zijde is insgelijks in drie vakken afgedeeld. Het hoogste, mede door het bouwen der bovenkerk van al zijne hoofden beroofd, telt vijf groote figuren. In het midden op een ruimen, rijk vergulden troon, zit de goddelijke Verlosser majestueus in een wijden mantel gehuld, die Hem van de schouderen tot aan de ontbloote voeten valt; voor de borst houdt Hij een opengeslagen boek, waarvan de twee bladzijden te lezen geven: *„Fortis ut vincula mortis"* (sterk als de ketenen des doods); die woorden zien waarschijnlijk op den Heilige, die het onderwerp van het onderste beeld is, en zijn als eene lofprijzing, door den goddelijken regter over hem uitgesproken. Aan weêrszijden van den goddelijken troon staan twee aartsengelen, regts de H. Michaël, links de H. Gabriël, gekleed in dalmatieken met edelgesteenten bezet, met dergelijke stolen, en met gouden wierookvaten in de hand, waarmede zij den Heer bewierooken. Achter den H. Michaël, aan den uitersten kant van het tafereel, ziet men den H. Paus

Clemens, in Pauselijk gewaad, en tegenover hem aan het andere uiterste einde, ook in Pauselijke kleederen, den H. Paus Nicolaus, die van 853—867 den Stoel van den H. Petrus bekleedde.

Onder deze afbeelding heeft men in het midden van den muur, de geschiedenis van den beroemden Romeinschen pelgrim, den H. Alexius, en wel in drie velden verdeeld. Op den achtergrond verheft zich een statig paleis; het bovengedeelte is door een sierlijke zaal ingenomen, waar eene aanzienlijke vrouw, welligt de verlatene bruid van Alexius, naar buiten ziet, en de lager geplaatste voorstelling beschouwt. Hier wordt aan de eene zijde de senator Euphemianus te paard afgebeeld, achter hem een gevolg van twee gewapende ruiters, een hunner zwaait zijn zwaard. Vóór den senator staat een pelgrim in eene ootmoedige en smeekende houding; hij heeft den staf in de hand, en draagt eene pelgrimstasch, van den schouder op de zijde afhangend; de senator, die met de hand naar het paleis wijst, schijnt hem te antwoorden, dat hem daar de gevraagde gastvrijheid zal worden verleend. De namen Euphemianus en Alexius zijn aan de voeten der beide hoofdpersonen geschreven.

Hierop komt, meer naar de regterhand van den bezigtiger, de tweede afbeelding, den dood van den H. Alexius voorstellend. De Heilige is op eene ellendige legerstede uitgestrekt; de Paus, in Pauselijk gewaad, buigt zich over hem, en geeft hem met de eene hand den apostolischen zegen, terwijl hij in de andere het geheimvolle papier houdt, hetwelk de onbekende stervende slechts aan hem wilde toevertrouwen. De Romeinsche geestelijkheid, als geleide van den Paus, is door 13 geestelijken voorgesteld; een hunner draagt het zoogenaamde Constantijnsche kruis.

Nu volgt het laatste tafereel, waarmeê de kunstenaar het troostelooze schouwspel der te late herkenning wilde teruggeven. Het lijk van den heiligen pelgrim ligt, met de zachtste uitdrukking op het gelaat, op eene prachtige baar, door een met kruisen en vogeltjes versierd kleed bedekt. De Paus, omgeven van hetzelfde gevolg der geestelijken, heeft het papier gelezen en den naam des tot nog toe onbekenden pelgrims bekend gemaakt; bij de herkenning van hunnen zoon, die op het lijkbed voor hen ligt, worden Euphemianus en zijne bejaarde echtgenoote door de hevigste

smart aangegrepen, en zij rukken zich de grijze haren uit; terwijl de bruid, door Alexius in den bruiloftsnacht verlaten, zich in de volheid van haar gevoel op den ontslapene werpt, zijn gelaat met kussen bedekt, en het in hare tranen doet baden. Maar de Paus troost hunne smart, en houdt hun de woorden van 't evangelie voor; *Venite ad me omnes qui laboratis* (Komt tot Mij, gij allen die vermoeid zijt), welke op den spreukband in zijne linkerhand te lezen zijn, terwijl hij met de andere den laatsten zegen aan het lijk geeft. Onder 't beeld staan op één regel deze twee Leonijnsche verzen:

Non pat agnoscit misereri qsbi poscit,
Papa tenet chartam, vita quae nuntiat artam.

Dat is voluit:

Non pater agnoscit, misereri qui sibi poscit,
Papa tenet chartam, vitam quae nuntiat artam.

„Zijn vader herkent niet, die hem om mededoogen vraagt. De Paus draagt den brief, welke zijn armoedig leven vermeldt."

Het veld hieronder, dat aan 't voorgaande weder tot basis dient, is slechts een breede rand met gierlanden van bloemen en vruchten en met vogels ondermengd.

Deze schildering bevestigt alzoo, tot in bijzonderheden toe, de waarheid der oude, te Rome steeds levende overlevering aangaande de geschiedenis van den H. Alexius, en weêrlegt de critici en ongeloovigen, die haar als te romantiesch verworpen hebben. Enkel is op te merken, dat de overlevering den dood van den H. Alexius onder den H. Paus Innocentius I (401—417) stelt, terwijl dit fresko dien onder een ander Pausschap schijnt te plaatsen, namelijk van den H. Bonifacius (418—422). Hoewel de daar voorkomende naam des Pausen *B....atius* moeijelijk te ontcijferen is, schijnt er toch Bonifacius mede aangeduid te zijn.

Een vierde freskotafereel is onlangs aan het zijvlak van denzelfden pilaster te voorschijn gebragt. In de hoogte is de H. Abt Aegidius geschilderd, waaraan echter het hoofd ontbreekt. Hierop volgt, in 't middentafereel, de martelaar en bisschop van Sebaste'

de H. Blasius; het is de genezing van een kind, dat eene moeder bij den Heilige brengt; hij trekt eene gevaarlijke vischgraat, die zich in de keel had vastgezet, uit den bloedenden mond van 't kind. De schikking, de uitdrukking van 't kind en den Heilige, vormen eene groep van verwonderlijke helderheid en schoonheid. — Niet minder belang wekt de zonderlinge groep van het onderste tafereel. Een omziende wolf heeft een zwijn met de tanden vast en gaat het wegslepen. Om het verband te vatten, waarin deze schildering tot den Heilige staat, is het genoeg deze legende te herinneren. Eene arme weduwe had een eenig zwijn, en dit werd haar door een wolf ontroofd. Zij verzocht den H. Blasius, dat hij haar 't geroofde dier zou doen terugvinden, en hij antwoordde haar lachend: Vrouw, wees niet bekommerd, uw zwijn zal u teruggegeven worden. En inderdaad, na korten tijd komt de roofzuchtige wolf zelf en legt zijnen buit aan de voeten der vrouw neder. Aldus de legende, door den schilder in dit tafereel afgebeeld; gelijk hij in 't andere, de genezing van 't kind, de overoude overlevering heeft uitgedrukt, volgens welke de H. Blasius altoos als bijzondere beschermer tegen keelziekte is aangeroepen.

Uit de gegeven beschrijving dezer kostbare fresko's is het ligt te begrijpen, hoe hoogst belangrijk hunne ontdekking is, en hoevele inlichtingen er voor de kerkelijke geschiedenis, Liturgie, de legende der Heiligen, en de Christelijke oudheidkunde uit te trekken zijn; terwijl ze daarenboven een nog onbekend, bloeijend tijdvak van de Romeinsche schilderschool der middeleeuwen aan 't licht brengen. Er wordt echter nog naauwkeuriger studie vereischt om ze met zekerheid te kunnen beoordeelen, vooral ter bepaling van den er aan toe te kennen ouderdom, welke nogtans niet hooger dan tot de elfde of tiende eeuw, schijnt op te klimmen. Nieuwe ontdekkingen zullen wel bij het voortzetten der uitgravingen volgen, op de voorgaande meer licht werpen, en er toe bijdragen, om vele tot nu duistere vragen over de veranderingen der oude en eerwaardige basiliek van den H. Clemens op te lossen.

Ten slotte voegen wij er bij, dat ook de herstellingswerken, door P. Mullooly in de bovenkerk rondom het hoogaltaar begonnen, kostbare uitkomsten hebben opgeleverd. Er werd eene looden urn gevonden, de relikwiën bevattende van den H. Flavius

Clemens, den oom der H. Donatilla, die onder Domitianus gemarteld werd. De urn heeft ongeveer 3 palm lengte, 2 breedte, 2½ hoogte, en draagt op het deksel het opschrift: *Corpus Flavii Clementis M. ex consulis.* Buitendien werden onder de oksalen de overblijfselen van een altaar gevonden, met het opschrift: *Altare tibi deus salbo Hormisda Papa Mercurius Presbyter cum sociis offert.* „Dit altaar offert U, o God, voor het behoud van Paus Hormisdas, de Priester Mercurius met zijne gezellen." Dit altaar werd dus tusschen 514 en 523 ingewijd, en de Priester Joannes Mercurius, die de titularis der basiliek van den H. Clemens was, werd in 532 met den naam van Joannes II op den Pauselijken zetel verheven, dien hij twee jaren bekleedde. Het altaar stond eerst in de onderaardsche basiliek.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE CYRILLIZA EN DE GLAGOLIZA.

De *Cyrilliza* is, gelijk we reeds (bladz. 145) aanstipten, het Slaviesch letterschrift, omstreeks 862 of 863 door Constantinus den wijsgeer uitgedacht, en aldus naar zijnen lateren naam Cyrillus genoemd. Behalve de *Cyrilliza* hebben de Slaven een ander letterschrift, de *Glagoliza* geheeten, van *glagol*, in 't meervoud *glagolj*, = woorden, letters. *Glagolski*, het adjectief, is *glagoliesch*, dat is, met figuren, letters, klankteekens, welke *glagolj* heeten. Voor *glagoliesch* zegt men echter gewoonlijk *glagolitiesch*, van *glagolita*, dat is, iemand die boeken met zulke trekken leest. Anderen noemen het Glagolitische alfabet ook *bukvica*, van *bukva*, letter. Eigenlijk moest het *azbucvica* wezen, naar de drie eerste letters van het Slaviesch alfabet: *az*, *buki*, *vidi;* weshalve de oudere Glagolieten het alfabet *azbukownak*, met Latijnschen uitgang *azbukividarium* noemden (Dobrowsky, *Glagolitica.* Ein Anhang zum Slavin. Prag 1807. S. 47 f.).

Men houde echter in 't oog, dat geene van beide benamingen bij het uitvinden van dat schrift gegeven, maar van latere dagteekening is. In den brief van Paus Joannes VIII heeten de door Constantinus gevonden teekens in 't algemeen *litterae sclaviniscae*, en het schrift der Slavische liturgische boeken wordt in officiële stukken *Illyricum litterale*, *character Hieronymianus* genoemd; dit laatste op gezag der Slavische geestelijkheid, welke op grond der oude overlevering beweerde, dat die letter eigenlijk van den H. Hieronymus afkomstig was.

Lang is er onder de geleerden over getwist en het pleit is nog

niet geheel uitgemaakt, welk letterschrift het oudste is. Door alle Slaven van Illyrië wordt de *Glagoliza* voor ouder dan de *Cyrilliza* gehouden, en zij werd, naar Dümmler schrijft, ook door Kopitar, Jac. Grimm, Haupt en Miklosich voor het oorspronkelijke en oudste verklaard. Bij hen heeft zich in den laatsten tijd ook Karl Pertz gevoegd, die in zijne verhandeling *de cosmographia Ethici* (pag. 150—153) poogt te bewijzen, dat de wijsgeer Ethicus uit Istrië, die welligt van Slavische afkomst was, de *Glagoliza* in de eerste helft der IVe eeuw heeft uitgevonden. Door den overzetter zijner *Cosmographie*, den H. Hieronymus, vond dat schrift dan verdere verbreiding, en zoo werd hij, naar de onder de Slaven heerschende overlevering, voor den uitvinder zelven gehouden. Het bewijs, door Pertz voor deze beweringen geleverd, maakt de zaak wel zeer waarschijnlijk, doch is niet van dien aard, dat de vraag er mede uitgemaakt is.

Dr. Ginzel verklaart in zijne *Geschiedenis der Slavenapostelen* (bl. 129 v.): 't is mijne meening, en zij rust op historische gronden, dat het Glagolitische schrift oorspronkelijk door Cyrillus is uitgevonden. Maar hoe komt de *Cyrilliza* dan aan haren naam? Ook door Cyrillus, maar slechts *middellijk*. Voor Constantinus den wijsgeer, *alleen tot volken der Latijnsche Kerk geroepen*, was er als leermeester geene noodzakelijkheid, om bij het Latiniserend Slaviesch alfabet nog een ander te maken, dat meer met het Grieksch overkwam. Zoodanige behoefte deed zich eerst lang na zijnen dood gevoelen, toen namelijk de in 886 uit Moravië verdreven leerlingen van den H. Methodius bij de Bulgaren werden opgenomen.

Volgens Dr. Safarik is het zeer geloofwaardig, wat men gemeld vindt, dat Clemens, de leerling en medehelper van Methodius, als bisschop in Bulgarije een ander duidelijker alfabet voor de Zuid-Slaven heeft zamengesteld (zie *Glagolitische Fragmenten*, uitgegeven door Dr. Höfler en Dr. Safarik,); hetwelk dan naar den hoogvereerden leermeester van Clemens zal genoemd zijn. Dat de Slavische liturgische boeken oorspronkelijk in de *Glagoliza* geschreven zijn, is nu, meent men, door de evengenoemde ontdekte *Fragmenten* uitgemaakt; want zooals Dr. Safarik, de grootste kenner van Slaviesch schrift en Slavische oudheidkunde voor zeker houdt, behooren ze tot een tijd, die weinig of in 't geheel niet later valt

an de apostolische arbeid van den H. Cyrillus, Methodius en hunne medehelpers in Moravië en Pannonië (862—885).

We vinden echter in „*Die Formenlehre der kirchenslavischen Sprache*, erklärend und vergleichend dargestellt von Dr. Aug. Schleicher", buitengewoon hoogleeraar in de vergelijkende taalwetenschap en het Sanskriet aan de universiteit te Praag (Bonn, 1852), blz. 31 v., op inwendige gronden een ander gevoelen uitgesproken. De vergelijking van het Glagolitische en Cyrillische alfabet, zegt hij, geeft als onbetwijfelbaar zeker resultaat, dat het eene uit het ander ontstaan is, het eene aan het ander ten grond ligt. Beider orde is hetzelfde; tot in het allergeringste toe hebben beiden de taal in dezelfde elementen ontleed, dat is, zij hebben nagenoeg evenveel teekens; wat dubbel treffend is, daar die ontleding door het gebrek der *j* hoogst eigenaardig wordt; want beide alfabetten missen evenzeer een teeken voor dezen in 't Slaviesch zoo gewigtigen klank; eindelijk, de gedaante der letters toont, meer of minder duidelijk, maar dikwerf zeer in 't oog vallend, dat het Glagolitische zich door zonderlinge verdraaijing en verwringing van het Cyrillische onderscheidt. Vooral houdt het Glagolitische van het aanbrengen van vierhoeken of onnaauwkeurige cirkels aan de letters; andere teekens schijnen regtstreeks uit het Cyrillische in het Glagolitische overgenomen; het staat alzoo bij mij vast, en voor elk onbevooroordeeld beschouwer der beide alfabetten dringt, meen ik, hetzelfde zich op: dat het Glagolitische alfabet eene opzettelijke, hoogst smakeloos uitgevoerde verandering van het Cyrillische is; zwaarder, onhebbelijker schrift dan het oudere Glagolitische is mij nog nooit voorgekomen.

Dr. Schleicher houdt diensvolgens het Cyrillische schrift voor et oudste en eerste, en stelt het Glagolitische op de tweede plaats, hetwelk hij voor eene verbastering en verminking van het eerste verklaart.

VOOR DEN ZEEMAN.

Het geëigende, het zeer toepasselijke en ten dien einde tot in bijzonderheden afdalende, is een hoofdvereischte der stichtelijke

lektuur; naarmate zulk een boek in den ganschen toestand des lezers treedt, zijn er zeker overvloediger vruchten van te verwachten. Daarom ook pogen ascetische schrijvers voor iedere gesteldheid der ziel, voor elken stand der maatschappij, voor alle omstandigheden des levens eigene lessen en vermaningen te geven. Van dien aard is een onlangs verschenen werkje, dat niet enkel algemeene godsdienstige raadgevingen aanbiedt, maar zich hoofdzakelijk tot den bepaalden stand der zeelieden wendt; het is getiteld: *„Eduard en Frits*, zedelijk verhaal voor den zeeman, en voor jongelieden van andere standen in de maatschappij, door H. J. Pijpers, R. K. Priester [1]).

Wat de ijverige schrijver reeds in afzonderlijke boekjes voor de *Krijgslieden* en voor de *Gevangenen* deed [2]), beproefde hij nu voor de Zeelieden, die wel vooral aan een eigen werkje van dien aard behoefte hebben. Want niet de moeijelijkheden en gevaren alleen van hun levensstaat, maar de onmogelijkheid ook waarin zij meestal zijn van eenige geestelijke toespraak of opwekking te ontvangen, maken voor hen eene eigene godsdienstige lezing allernuttigst; daarbij vraagt hunne geheel eigenaardige levenswijze een voor hen passend woord. Het werkje van pater Pijpers is eene niet ongelukkig geslaagde poging voor dat heilrijke doel; het is in eenvoudigen stijl, met grondige kennis van het menschelijk hart en met liefde voor den zeeman geschreven; de hoofdwaarheden des geloofs, de algemeene Christen pligten, en de bijzondere pligten des zeemans, zoowel van de koopvaardij- als van de oorlogsvloot, worden in eene reeks van gesprekken behandeld; ze loopen over 't onderhouden der tucht, de pligten jegens de oversten, de liefde jegens de kameraden, hef levensgedrag op zee, verblijf aan wal, de bijzondere pligten der marine, de ziekte, de pligten der oversten, en beantwoorden aan de goede bedoeling van het boekje. Dat het menigen zeevaarder op zijne togten tot godsdienstige opwekking diene!

---

[1]) Nijmegen, Langendam en Comp. 1862.

[2]) *De Gids der R. K. Militairen.* Nijmegen, Langendam en Comp. 1856; — en *Andreas of de Verloren Zoon*, bij denzelfden, 1859.

SPROKKELINGEN.

Oorkonde eener door den H. Methodius gewijde kerk. — Een door Prof. Monse in 't regeringsarchief van Olmütz gevonden fragment vermeldt eene bisschoppelijke functie van den H. Methodius uit zijne laatste levensdagen, de consecratie namelijk der St. Pieter- en Pauluskerk te Brünn, op den 29 Junij 884. Dit fragment, voor zoover het die wijding betreft, luidt aldus:

„†C†. In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen. Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi DCCCLXXXIIII. consecrata est haec ecclesia in honore beatorum Petri et Pauli principum apostolorum Dei per reverendissimum in Christo patrem Methodium archiepiscopum Maravensem, ipso eorundem festi die dicato, ac prima ejus dos in Brne et Luze confirmabatur scripti tenore coram Zwatoplch duce glorioso et populo illegibili. Amen in aeternum. Amen, amen."

Viering van het slaviesch jubile. — Ter gelegenheid van het duizendjarig jubelfeest der Katholieke Slaven, heeft de Congregatie der Illyrische priesters, die te Rome de kerk van den H. Hieronymus der Slavoniërs bedienen, besloten, een collegie voor jonge Dalmatische, Croatische, Slavonische en Bosnische studenten in de theologie op te rigten. Deze stichting zal aan een aantal jongelieden van dien volksstam huisvesting en de noodige middelen ter voortzetting hunner studiën verschaffen. Onderscheidene Illyrische bisschoppen hebben zich reeds ter ondersteuning van dit goede werk vereenigd en besloten, in 't vervolg veelbelovende jongelingen voor hunne rekening naar Rome te zenden, om daar verder voor de heilige bediening te worden opgeleid.

Tischendorf's verweerschrift. — Tischendorf heeft de twee hoofdaanvallen tegen zijnen uitgegeven Sinai-bijbel, waarvan we in onze vorige aflevering spraken, zeer onlangs beantwoord. Het kleine vlugschrift is ons te laat geworden, om er in dit nummer rekenschap van te geven. We zullen het in 't eerstkomende doen.

Als bij ons. — In Zweden heeft men onder de Protestanten eene meer geloovige en eene veel grootere ongeloovige partij. Het

trekt de aandacht, dat er in dit land zoo weinig kandidaten voor het Protestantsche dienstwerk zijn; maar nu komen verscheidene leden der gemeente de predikanten dapper te hulp. Zoo preekt een rijk landeigenaar, graaf Stackelberg, elken zondag in eene groote, op zijn landgoed gebouwde kapel. In vele adellijke landhuizen, berigt men verder, wordt het woord Gods welwillend ontvangen, en ook de pachters verheugen zich over den heilzamen invloed van het evangelie. Maar de vijand zit niet stil, en de geest des ongeloofs komt hoe langer hoe stouter voor den dag. — Alles als hier! behalve dit ééne, dat er zich ten onzent meer liefhebbers voor het predikanten-bestaan opdoen; het ongeloof behoeft zich ook op den kansel niet langer te bemaskeren. Doch uit gebrek aan oud-regtzinnige predikanten, belasten zich ook hier graaf van S., baron B., of heer W. met de prediking van het zuiver woord op hunne landgoederen; en pachters en arbeiders bewierooken natuurlijk hunne heeren over den heilzamen invloed van hun onvervalscht evangelie!

ANGLIKAANSCHE GEESTELIJKHEID. — Volgens de laatste opgave zijn er:

	Bisschoppen.	Dekens.	Aartsdiakenen.	Geestelijken. (Clergymen.)
In Engeland . .	28	30	72	omstreeks 17,000
" Ierland . . .	12	32		1536
" Schotland . .	7			161
" de Koloniën .	44			1781
Te zamen . .	91	62	72	20,478

GODSDIENSTIGE STATISTIEK VAN DUITSCHLAND. — Naar eene te Frankfort gemaakte statistiek hebben de gezamentlijke Staten die tot den Duitschen Bond behooren, 45 millioen inwoners. Daaronder zijn 23,000,700 Katholieken, 20,348,000 Protestanten, 476,000 Israelieten, terwijl de overigen tot verschillende niet afzonderlijk vermelde sekten behooren.

In geheel Oostenrijk en Pruissen telt men 36,569,000 Katholieken, en 26,732,000 Protestanten, 6,550,000 Grieken en andere Christenen, 1,484,000 Joden.

BULLE DER HEILIGVERKLARING

VAN DEN

H. MICHAEL DE SANCTIS.

Op den 10n dag dezer loopende maand (April) is Michael de Sanctis, geprofest priester uit de orde der Allerheiligste Drieëenheid van den strengeren regel, tot verlossing van gevangenen, in den Heer ontslapen; bij zijne heiligverklaring echter op het onvergetelijke Pinksterfeest des vorigen jaars, is zijne jaarlijksche gedachtenis op den 5 Julij gesteld [1]). Ofschoon we reeds van dien verheerlijkten dienaar Gods gewaagden, meenen we nogtans, dat de tekst zelf van de bulle der heiligverklaring welkom zal wezen. Slechts eene opmerking laten we voorafgaan. Altoos stouter loochent het zich allerwege uitbreidend ongeloof al wat bovennatuurlijk is: profetiën, geheimen, wonderen, het mystieke verkeer van bevoorregte zielen met God, kortom, al wat een opper-

1) In ons bisdom van Haarlem valt zijn feest twee dagen later.

vlakkig begrip van rationalistische hoofden voor ongerijmd verklaart en verwerpt. Voor zulke geesten zijn er van zelf geene geloofsgeheimen meer, is God niet waarlijk mensch geworden, zijn wij in geene waarachtige persoonlijke gemeenschap met Hem, noch in eene hoogere, bovennatuurlijke orde opgenomen. Het wonderbare in de levens van Heiligen is hun diensvolgens eene fabel, en zij halen er medelijdend de schouders voor op. Tegenover dat even onbeschaamde als troostelooze ongeloof, hetwelk ons van God scheidt, God niet in den mensch en den mensch niet door God laat werken, stelt hier de Kerk eenen Heilige ter verheerlijking, navolging en aanroeping voor, in wien een buitengemeen bovennatuurlijk leven uitscheen; zij bekreunt zich om geene bedenkingen of twijfelzucht der hoovaardige rede; eenvoudig weg vermeldt zij de deugdelijk onderzochte feiten, en verklaart: aldus is zijne geschiedenis, in dat allerinnigst verkeer met God heeft hij geleefd en zich het eeuwig heil verworven. Zoo logenstraft zij de beuzeltaal der van alle hooger leven vervreemde, en daarom uiterst platte rationalistische wetenschap. Voor de trouwe kinderen der Kerk is de in Michael gebleken naauwe vereeniging van God en mensch eene verlevendiging te meer van hun geloof, hunne hoop en liefde, is zijn leven een dier ontelbare en verwonderlijk verscheidene verschijnselen, waardoor de kracht Gods zich aan ons in zijne dienaren openbaart.

PIUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI
AD PERPETUAM REI MEMORIAM.

§ 1. In Dei proximique amore totius legis compendium esse statuendum, tum veteris tum

PIUS BISSCHOP, DIENAAR DER DIENAREN GODS
TER EEUWIGE GEDACHTENIS.

§ 1. Dat het kort begrip der gansche wet in de liefde tot God en den naaste te stellen is, leeren

novi testamenti monumenta apertissime docent. Deus enim toto corde, tota anima, tota mente, totisque viribus, proximusque noster, ut nosmetipsi diligendus est. Quod mandatum, cum Christus homo factus nova praecepta mundo exhibuisset, non modo non abrogavit, sed confirmavit, suoque exemplo roboravit. Pertransiit enim Palestinae regiones sanando, erudiendo, benefaciendo et in ligno hostia propitiationis effectus, Patri suo peccatores reconciliavit, eaelique regna jamdiu clausa hominibus patefecit. Ex quibus liquet, Augustino teste, dilectionem virtutum omnium esse substantiam, naturalemque magistram. Hisce igitur praeceptis, exemplisque admonita catholica Ecclesia charitatem sibi propriam continuo habuit, eamque Christi fidelibus commendare non desiit. Ex quo deinde factum est, ut plurimi Christum praeceptorem imitati, perfecti in Deum ac proximum amoris exempla quam maxima reliquerint. Horum in numero recensendus est Michael; qui appellari voluit a Sanctis, sacerdos professus ordinis severioris observantiae augustissimae Trinitatis a captivis recuperandis, quem sacra-

ons duidelijk de oorkonden zoo van het Oude als van het Nieuwe Testament. Want wij moeten God uit geheel ons hart, uit geheel onze ziel, met geheel ons verstand en al onze krachten, en den naaste als ons zelven beminnen. Met nieuwe voorschriften aan de wereld te geven, heeft de menschgeworden Christus dit gebod niet afgeschaft, maar bevestigd en door zijn voorbeeld bekrachtigd. Hij ging de landstreken van Palestina rond, al genezende, onderrigtende, weldoende, en aan het hout ten zoenoffer geworden, heeft Hij de zondaren met zijnen Vader verzoend, en het zoolang gesloten hemelrijk voor de menschen geopend. Daaruit blijkt, gelijk de H. Augustinus getuigt, dat de liefde het wezen en de natuurlijke leermeesteresse aller deugden is. Ingevolge die voorschriften en voorbeelden heeft de Katholieke Kerk ook onafgebroken die haar kenmerkende liefde bezeten en den geloovigen onophoudelijk aanbevolen. Hierdoor hebben zeer velen Christus hunnen Meester nagevolgd, en de verhevenste voorbeelden eener volmaakte liefde tot God en den naaste nagelaten. Tot dit getal behoort Michaël, die a Sanctis wilde genoemd worden, geprofest priester der strengere orde van de Allerheiligste Drieëenheid tot verlossing

tissima Pentecostes die sanctorum albo libenti animo adscripsimus.

§ 2. Vichi in Hispania citeriore anno a partu Virginis quingentesimo nonagesimo primo supra millesimum die sacra inclyto caelestis militiae duci ortus est Michael. Parentes habuit Henricum Argemirium et Margaritam Monserradam morum pietate ac genere insignes, neque uti olim divitiis affluentes. Octo genuerunt filios, quorum septimus Michael, lustralibus undis ablutus pridie Kal. Octobris, integro vitae suo curriculo mira virtutum omnium copia effulsit. A teneris unguiculis divino numine afflatus Deo se mancipavit ac puerorum more totus in ejus arulis ornandis e sublimiori interdum loco ceteros ad pietatis Virginisque amorem infans hortabatur. Septennis deiparae humanae labis nesciae virginitatem suam vovit, tantoque in eam amore exarsit, ut de nuptiis nec per jocum quidem a parente loqui passus sit. Quo magis solitariae vitae asperitate virginitatis lilium illibatum servaret, ascetarum exempla sequutus, Monsenium in montem se contulit, antrumque petiit

van gevangenen, wien wij op den heiligen Pinksterdag volgaarne op de rolle der Heiligen hebben gesteld.

§ 2. Michaël werd in het jaar 1591, op den feestdag van het hoofd der engelen, te Vich in Oostelijk Spanje geboren. Zijne ouders waren Henricus Argemirius en Margareta Monserrada, van uitstekende godsvrucht en een aanzienlijk geslacht, doch niet zoo rijk meer als te voren. Zij hadden acht kinderen, van welke Michaël de zevende was, die op den 30 September gedoopt werd en zijn gansche leven in alle deugden verwonderlijk heeft uitgeschenen. Van zijne teederste jeugd af wijdde hij zich op goddelijke aandrift aan de dienst des Heeren, vond naar kinderlijke gewoonte zijnen lust in kleine altaren te sieren, en maande sommijlen, op eene verhevenheid staande, reeds als kind de anderen aan, dat zij de godsvrucht en de H. Maagd zouden beminnen. Op zevenjarigen leeftijd droeg hij zijne zuiverheid aan de Onbevlekte Moeder Gods op, en had zulk eene brandende liefde voor die deugd, dat hij zijnen vader niet eens uit scherts over een huwelijk wilde hooren spreken. Om te beter door een gestreng eenzaam leven de lelie der reinheid ongeschonden te bewaren, begaf hij zich op het

austeritatum Sancti Sigismundi Burgundiae regis conscium, quem una cum Seraphico Patre imitandum sibi proposuerat. Re cognita genitor sollicitus, qui illum diu multumque quaesiverat, adolescentem provolutum in genua objurgat qui lacrymarum vim effundens veniam implorat, patrique aperit, se eo devenisse ut ibi poenitentem vitam liberius ageret, Christique cruciatus altius repeteret. Parenti morem gerit, et quam in deserto pietatis vitaeque rationem iniverat, obediens domum reversus mire auxit. Acerrimum corpori suo bellum indicere, asseres pro stragulo, saxa pro pulvinari habere, flagellis, ciliciis, jejuniisque excruciari, super ipsas spinas nudus volutari, nullo vulnere magna omnium admiratione.

§ 3. Prima literarum rudimenta, quibus pari diligentia operam dederat, repentina parentum mors abrupit. Tutoris sui desiderio familiae utilitati prospicere cupientis parere jussus, mercatoris officinam ingressus, heri sui negotiis curandis deditus, neque susceptam vitae consuetudinem reliquit, neque votum solitudinis amvoorbeeld der asceten naar den Monsenis in eene spelonk, waar de H. Sigismund, koning van Bourgondië, weleer boete pleegde; hem en den Serafijnschen Vader stelde hij zich ter navolging voor. Zijn bekommerde vader, die hem na veel en lang zoeken daar nedergeknield vond, bestrafte den knaap, die onder een vloed van tranen om vergiffenis bad en hem openbaarde, dat hij derwaarts was gegaan, om te vrijer een boetvaardig leven te leiden, en te inniger het lijden van Christus te overwegen. Hij volgde zijnen vader, en zette de vrome levenswijze, in de woestijn begonnen, tehuis nog te ijveriger voort. Hij voerde een scherpen strijd tegen zijn ligchaam, had latten tot rustbed, steenen tot hoofdkussen, pijnigde zich met geesels, boetekleed en vasten, wentelde zich naakt in de doornen, zonder eenige verwonding, tot aller groote verbazing.

§ 3. Zijn eerste onderrigt, waarop hij zich met gelijken ijver toelegde, werd door den onverwachten dood zijner ouders onderbroken. Verpligt den wensch van zijnen voogd op te volgen, die de belangen des gezins zocht te behartigen, ging hij op een handelskantoor, en wijdde al zijne zorgen aan de zaken zijns meesters, doch liet daarom noch zijne eens begon-

plectendae.

§ 4. Anno aetatis duodecimo nondum expleto, propinquis, amicis patriaeque vale dicens novus Abraham, cognatione et domo sua egrediens, longo itinere Barcinonam petiit, ibique augustissimae Trinitatis familiae quam pientissimi viri Joannes de Matha et Felix De Valois caelitus moniti magna proximi sui ac perfectionis utilitate constituerant, adscribi petiit. Tyrocinio expleto ad coenobium Sancti Lamberti prope Caesaraugustam se conferre jussus studiis conficiendis, Sacris perpetuisque Votis celebrandis, dum hic moraretur accepit, Beatum Joannem Baptistam a Conceptione primaevam ordinis sui regulam instaurasse. Severioris vitae austeraeque poenitentiae amore magis magisque flagrans, praesidum venia ejus vestigia sequutus est; Pampelonae summa animi voluptate solemnia vota pronunciavit.

§ 5. Cum in academia Beazensi primum tum in Salmaticensi moderatorum jussu philophiae ac theologiae studiis operam daret, sacerdos ex

nen levenswijze, noch zijne zucht naar de afzondering varen.

§ 4. Nog had hij zijn dertiende jaar niet bereikt, toen hij, als een andere Abraham, naastbestaanden, vrienden en vaderland vaarwel zeggend, zijne verwantschap en huis verliet, en de verre reis naar Barcelona maakte, waar hij verzocht, in de orde der Allerheiligste Drieëenheid te worden opgenomen, welke de godvruchtige mannen Joannes van Matha en Felix van Valois op hemelsche aanmaning tot groot voordeel van den naaste en de volmaaktheid hebben ingesteld. Aan het einde van den proeftijd werd hij gelast, zich naar het klooster van den H. Lambertus bij Saragoza te begeven, om er zijne studiën te voltooijen en zijne altoosdurende geloften af te leggen. Daar vernam hij, dat de gelukzalige Joannes Baptista van de Ontvangenis den eersten regel zijner orde had hersteld, en Michaël, altoos blakend naar een strenger leven en harder boete, volgde met bewilliging zijner oversten diens voorbeeld, en legde met het grootste zielsgeluk te Pampelona zijne plegtige geloften af.

§ 5. Na zich op last zijner overheid eerst aan de hoogeschool van Beaz en vervolgens aan die van Salamanca op de wijsbegeerte en godgeleerdheid te hebben toegelegd,

obedientia renunciatus, mirabile dictu est quanto majori in Deum proximumque amore affectus sit. Neque clarum illud inter cetera silentio praetereundum est prodigium, Christum nempe suis ipsis manibus peramantis famuli corde mystice erepto suum, ut ille jamdiu postulaverat, in ejus loco collocasse. Ex quo puriori charitatis flamma ardere coepit, divinis affluere deliciis, in continuas exthases, cum sacris praesertim operaretur, e vestigio rapi, singularis splendidaeque sedis sibi a Deo in caelesti domicilio constitutae adspectu mirum in modum recreari. Prophetiae spiritu afflatus plurima et loco et tempore remotissima aperuit. Proximi sui commodis prospiciens, non modo corporibus sed animis quoque precibus, privatis consiliis, publicis concionibus, assiduaque sacramenti poenitentiae administratione omnibus auxilio erat. Aegros saluti, exanimes vitae reddidit, locustas e messibus, immundos spiritus corpora mentesque hominum excruciantes depulit. Tanta vitae austeritate et castitate fuit, ut neque ullam impuram cogitationem, toto vitae suo curriculo habuerit, neque rigidissimam vivendi ra-

werd hij uit gehoorzaamheid priester, en 't is verwonderlijk, hoeveel grooter liefde hem tot God en den naaste bezielde. Wij mogen hier onder andere dat uitnemend wonder niet stilzwijgend voorbijgaan, dat Christus namelijk op mystieke wijze met eigen hand het hart zijns beminnenden dienaars wegnam en er, gelijk hij reeds lang had gesmeekt, zijn hart voor in de plaats stelde. Van toen af zag men hem van nog reiner liefdevlam blaken, van goddelijke geneugten overvloeijen, in aanhoudende verrukkingen, vooral bij het H. Offer, opgevoerd, en werd hij verwonderlijk verkwikt door het gezigt van den bijzonderen en schitterenden zetel, hem door God in het hemelsch verblijf toebereid. Door den geest der voorspelling verlicht, maakte hij veel openbaar wat naar plaats en tijd verwijderd was. Voor de belangen der naasten bezorgd, was hij allen niet naar het ligchaam alleen, maar ook naar de ziel behulpzaam door zijne gebeden, bijzondere raadgevingen, openbare predikingen en de onvermoeide bediening van het sakrament der biecht. Aan zieken gaf hij de gezondheid, aan zieltogenden het leven weder; — sprinkhanen verdreef hij van den oogst, onzuivere geesten, ligchaam en ziel der menschen kwellend, bande hij uit. Zoo streng en zuiver was zijn

tionem a puerulo susceptam reliquerit. Cum non solum vulgus, sed viri etiam summique principes ejus sanctimoniam admirarentur, nova animi demissione daemoniis ipsis se deteriorem continue dictitabat, eaque obedientia ut vilissimo cuique hominum, veluti Deo, libentissime pareret. Cum vitam angelicam magis quam humanam degeret, neque ardentes caritatis flammas continere amplius posset, amoris potius quam morbi vi, eo quo praedixerat momento ad caelestia, quae tamdiu optaverat praemia, liber volavit IV Idus april. An. MDCXXV, aetatis suae tertio supra tricesimum. Saepe calumniis petitus, et in vincula conjectus pro Christo pati laetatus. Pluries coenobio praefuit, omnium sibi benevolentiam comparavit. In extremo morbo tolerando, singularis patientiae, animique humilitatis exempla dedit; atque illud mirabile quod saepe a valetudinarii praefecto aliisque interrogatus, an aliquo indigeret, amore Dei continue respondit, hoc unum toto animo discupere.

wandel, dat hij in zijn gansche leven nooit eene onzuivere gedachte gehad, en nooit zijne uiterst harde levenswijze, van kindsbeen af begonnen, opgegeven heeft. Wijl niet het volk alleen, maar ook de aanzienlijkste en vorstelijke personen zijne heiligheid bewonderden, verklaarde hij gedurig door eene nieuwe zelfvernedering, dat hij slechter was dan de duivelen zelven; en hij was zoo gehoorzaam, dat hij aan den geringsten mensch als aan God zelven onderdanig was. Daar hij meer het leven van een engel, dan van een mensch leidde, en de blakende liefdevlammen niet langer kon bedwingen, snelde hij, meer door het geweld der liefde dan der ziekte, op het door hem voorspelde oogenblik de zoolang verbeide hemelsche belooningen te gemoet, op den 10^{en} April des jaars 1625, in het 33^{e} jaar zijns ouderdoms. Dikwerf door laster vervolgd, en in boeijen geworpen, was hij verheugd voor Christus te mogen lijden. Meermalen stond hij aan het hoofd des kloosters, en verwierf zich aller genegenheid. In 't verdragen zijner jongste ziekte was hij een toonbeeld van uitnemende geduldigheid en ootmoedigheid; en treffend ook was het, hoe hij, herhaaldelijk door den ziekenverpleger of door anderen gevraagd, of hij ook iets behoefde, altoos in de liefde Gods antwoordde,

§ 6. Quamquam vita cessisset prima post mediam noctem hora: neque mortis interea perlatus esset nuncius, summo mane rumor totam urbem pervasit, et tintinnabuli sonitus ejus mortem enunciantis satis longe auditus est, quod neque postea, neque antea unquam evenerat. In proximo coenobii templo justa illi persoluta frequentis populi concursu sunt; neque illius animam quisquam precibus apud Deum juvandam esse censebat, sed auxilio potius ac intercessioni illius se ipsum commendandum.

§ 7. Haud multo post Vallis Oleti antistes ordinaria auctoritate processus condere coepit, hisque a sacra congregatione ritibus tuendis, approbatis, ab Urbano VIII praedecessore nostro idibus februar. anno MDCXXIX causa introducta est, litteraeque commissoriales latae sunt, ut in civitatibus Vallisoletana, Beagensi, Vicensi, et Matritensi, in quibus venerabilis Dei Servus commoratus fuerat, apostolica auctoritate acta conficerentur. Cum omnia celeriter agerentur, et Romam missa fuissent, prodie-

dat hij haar alleen van ganscher harte verlangde.

§ 6. Ofschoon hij in het eerste uur na middernacht ontslapen, en er inmiddels geen berigt van zijnen dood verspreid was, liep de mare toch in den vroegen morgen de gansche stad door; en het geluid van een klokje, dat zijnen dood verkondigde, is zeer verre gehoord, wat noch ooit te voren, noch ooit daarna geschiedde. Onder grooten toeloop des volks is in de kerk bij het klooster de uitvaart gehouden, en er was niemand die dacht, dat men zijne ziel door gebeden bij God te hulp moest komen, maar veeleer was iedereen van meening, dat men zich aan zijnen bijstand en voorspraak moest aanbevelen.

§ 7. Niet lang daarna begon de bisschop van Valladolid krachtens het hem eigen gezag de processtukken op te maken, en na dezer goedkeuring door de H. Vergadering der Kerkgebruiken, is door Onzen voorganger Urbanus VIII op den 13 Februarij 1629 der zaak ingang verleend en een lastbrief gegeven, om in de steden Valladolid, Beaz, Vich en Madrid, waar de Eerwaardige dienaar Gods verwijld had, op apostoliesch gezag de akten zamen te stellen. Terwijl alles met spoed volbragt en naar Rome opgezonden werd, verschenen de besluiten van denzelfden Urbanus VIII,

runt decreta ejusdem Urbani VIII, quibus decernebatur, ne in causis Servorum Dei procederetur, nisi quinquaginta elapsis annis ab ipsorum interitu.

§ 8. Post quinquaginta et amplius annos, eo nempe reparatae salutis MDCLXXX, causa a sacra rituum congregatione reassumpta est, et juris ordine servato feliciter peracta. Diligentissime perlectis perpensisque singulis venerabilis Servi Dei scriptis, eo de animi tranquillitate excepto, quod inveniri nullatenus potuit, maturoque judicio virtutibus in gradu heroico animadversis, IV Idus aprilis anno MDCCXLII Benedictus XIV praedecessor noster de virtutibus theologalibus et cardinalibus, iisque adnexis in gradu heroico constare decrevit.

§ 9. Haud brevi tempore elapso, III Kal. octobris anno MDCCLXXVIII, Pius VI item praedecessor noster edixit *constare in tertio genere de primo miraculo instantaneae, integraeque sanationis Mariae Egidii Gil a tumore canceroso in mamilla, ac de secundo repentinae perfectaeque curationis Alphonsi Ottero Grassal ab humeri fractura*, tutoque declaravit idem Pontifex Pius VI idibus decemb. ejusdem anni procedi posse ad

welke bepaalden, dat de gedingen der dienaren Gods eerst vijftig jaren na hunnen dood voortgang zouden hebben.

§ 8. Na meer dan vijftig jaren, te weten in 1680, is het geding door de H. Vergadering der Kerkgebruiken weder opgevat, en met inachtneming der regtsorde gelukkig ten einde gebragt. Nadat alle geschriften van den Eerwaardigen dienaar Gods, behalve dat over de gerustheid des gemoeds, hetwelk nergens te vinden was, naauwkeurig gelezen en getoetst, en na rijp oordeel de deugden in heldhaftigen graad erkend waren, besliste Onze Voorganger Benedictus XIV op den 10 April 1742, dat de goddelijke, de kardinale en er mede verbonden deugden met zekerheid in heldhaftigen graad aanwezig waren.

§ 9. Een geruimen tijd daarna, den 29 September 1778, besliste Onze voorganger Pius VI, *dat er zekerheid was over een eerste wonder der derde soort, de oogenblikkelijke en algeheele genezing van Maria Gil, Egidius' dochter, van een kankergezwel in de borst;* en *over het tweede wonder, het oogenblikkelijk en volkomen herstel van Alphonsus Otterus Grassal van eene schouderbreuk;* en dezelfde Paus Pius VI verklaarde den 13 December deszelfden jaars, dat men veilig tot de zaligver-

venerabilis Servi Dei beatificationem, ab eodem peractam in vaticana basilica VI nonas maji anno MDCCLXXIX.

§ 10. Cum autem beatus Michael novis claruisset prodigiis, dignusque majori honore censeretur, duo a sacra rituum congregatione inter cetera quae afferebantur ad trutinam delecta sunt prodigia. Evenit primum sub initium mensis maji an. MDCCLXXX cum Granatae in ecclesia fratrum discalceatorum ordinis augustissimae Trinitatis solemnia agerentur ob caelitum honores beato Michaeli redditos. Francisca Navarrete-y-Sanz Hyacinthi Miras-y-Colafaz chyromedici uxor quartum et sexagesimum aetatis suae annum agens canceroso tumore exulcerato in inferiori linguae parte decem abhinc annis ita laborabat, at nec cibum sumere posset, neque deformem illius adspectum sanie tabeque manantem, neque halitum quisquam sustinere. Adhibitis frustra physicae artis remediis, quae morbum non lenibant, sed magis magisque exasperabant, auxiliis humanis omnibus destituta, mortique proxima spem totam in beatum Michaelem contulit. Ejus enixe

klaring van dien Eerwaardigen dienaar Gods konde overgaan, welke door hem dan ook op den 2 Mei des jaars 1779 in de Vatikaansche basiliek is volbragt.

§ 10. Doch toen de zalige Michael door nieuwe wonderen schitterde en hooger eer werd waardig geacht, zijn er door de H. Vergadering der Kerkgebruiken van de medegedeelde wonderen twee naauwkeurig onderzocht. Het eerste geschiedde in het begin der maand Mei in het jaar 1780, toen er te Granada in de kerk der ongeschoeide broeders van de orde der Allerheiligste Drieëenheid feestplegtigheden werden gevierd om de hemelsche eer, aan den Zaligen Michaël geschonken. Francisca Navarrete-y-Sanz, de vrouw van den heelmeester Hyacinthus Miras-y-Colafaz, vier en zestig jaren oud, had sedert tien jaren een kwaadaardig kankergezwel onder aan de tong en leed derwijze, dat zij geene spijs meer nemen, en niemand haar afzigtelijk gelaat of adem uitstaan konde. Na aanwending van alle middelen der kunst, welke geene verligting, maar gedurige vergering aanbragten, stelde zij, van alle menschelijke hulp beroofd, en den dood nabij, al hare hoop op den Zaligen Michael. Vurig riep zij zijne voorspraak in, hield een negendaagsch smeekgebed aan zijn altaar, deed geloften van veel te

imploravit opem, novendialem supplicationem ad ejus aram peregit, multa se facturam esse vovit, iisque absolutis, canceerosus tumor absque ulla medicae artis ope sponte prolabitur, nullamque teterrimi morbi vestigium in Franciscae ore omnibus obstupescentibus visum est.

§ 11. Alterum vero longe splendidius accidit anno MDCCCXXX, cum frater Joannes Baptista ab augustissima Trinitate laicus professus ejusdem ordinis discalceatorum ageret animam, omni hypocraticae artis remedio frustra adhibito. Vicesimum aetatis annum attigerat, quinquennio ad sanctae Mariae de fornacibus extra Urbem stipi quaeritandae a coenobii praeside addictus fuerat, cum in febrim quartanam incidit, quae assidue eum divexans in pulmonarem tabem devenisse cognitum est. In extremo vitae suae spatio, III nonas martias ejusdem anni Eucharistiae pane jam roboratus, infirmorumque olco perunctus in eo erat, ut animam Deo redderet. Altera post meridiem hora fere elapsa aegrotus se incitatum sensit ad opem a beato Michaele implorandam. Nec mora: ejus arripit imagi-

zullen doen, en daarop viel het kankergezwel zonder eenige heelkundige hulp van zelf uit, en geen enkel spoor der zoo afgrijselijke wond was er tot aller groote verbazing in Franeisca's mond meer te zien.

§ 11. Een ander, veel schitterender wonder had er in 1830 plaats, toen broeder Joannes Baptista, geprofest leek van de orde der Allerheiligste Drieëenheid, na te vergeefs alle geneeskundige hulp te hebben aangewend, op het punt was van te sterven. Hij was twintig jaren oud en sedert vijf jaren door zijnen kloosteroverste aan de Mariakerk der ovens buiten de stad verbonden, om er geld in te zamelen, toen hem de derdendaagsche koorts overviel en aanhoudend kwelde, waarop het eindelijk blijkbaar tot eene longtering kwam. Bij zijn naderend einde, op den 5 Maart van hetzelfde jaar, door de H. Teerspijze versterkt, en van het H. Oliesel voorzien, was hij op het punt van den geest te geven. Tegen het einde van het tweede namiddaguur vond de zieke zich aangedreven, de hulp van den Z. Michael in te roepen. Hij deed dit onverwijld, greep diens beeldtenis, drukte het tegen zijne zieke borst, en beloofde den Zalige,

nem, atque aegro suo pectori applicat, beatoque promittit, se stipem undique petiturum pro solemni ejusdem canonizatione, dummodo vitae restitutus a tam lethali morbo convaluisset. Mirabilis vere Deus in sanctis suis! Precem nondum inchoaverat cum se morbi expertem sensit. Acerbissimi pectoris dolores depulsi, anhelitus remissi, omnis morbi species omnino depulsa. Festinans lectulo assurgit, se propriis vestibus induit, ad proximum templum laetus se confert, ante beati Michaelis aram provolutus, lacrymarum vim effundens sospitatori suo quam maximas agit gratias. Mirantur socii qui, vespertinis exactis de more precibus, choro egredientes, cum Joannem Baptistam vidissent, se potius phantasma cernere arbitrati sunt. Sed stupor omnis cessit, cum pater Petrus a divina Misericordia coenobii praeses, quo clarius pateret Joannem Baptistam esse omnino sanatum, jussit se conferre ad medicamentariam officinam templo adjacentem beatae Mariae Virginis trans aelium pontem, quae longo itinere distat a claustro, ibique medico se conspiciendum dare. Omnibus morbi adjunctis circumstantiis-

dat hij overal geld voor zijne plegtige heiligverklaring zoude inzamelen, zoo hij uit zijne doodelijke ziekte mogt opstaan. Waarlijk wonderbaar is God in zijne Heiligen! Hij was zijn gebed nog niet eens begonnen, of hij voelde zich van zijne ziekte bevrijd. De hevige borstpijnen waren geweken, de ademhaling hersteld, alle schijn van ziekte verdwenen. IJlings staat hij op, kleedt zich aan, begeeft zich verheugd naar de digtbij gelegen kerk, en voor het altaar van den Z. Michael nedergeknield, bragt hij onder een vloed van tranen aan zijnen redder den vurigsten dank. Zijne broeders, die als naar gewoonte hunne vespergebeden hadden gedaan, en uit het koor kwamen, stonden, Joannes Baptista ziende, verbaasd, en meenden veeleer een spookgedaante te ontwaren. Doch hunne verbazing hield op, toen pater Petrus van de goddelijke Barmhartigheid, de overste des kloosters, hem ten klaarder blijk van zijne volkomen genezing, gelastte, naar de verre van het klooster verwijderde apotheek bij de kerk der H. Maagd over de Aelische brug te gaan, en zich daar aan den geneesheer te laten zien. Na alle omstandigheden der ziekte wel onderzocht en den zieke herhaaldelijk ondervraagd te hebben, oordeelde de geneesheer, dat men het

que bene perpensis infirmoque semel iterumque interrogato, caelesti portento id solummodo attribuendum esse medicus censuit. Tunc Joannes Baptista vaticanam basilicam ingressus aliquantulum orat, domum reversus in claustri horto perambulat, omnibus se cernendum praebet, suoque praesidi affirmat, se ita comparatum esse ut longum iter, gravesque labores ultro suscipere possit. Nec mora: ad pristinam vitae consuetudinem rediit, et duobus ac triginta elapsis annis in vivis adhuc moratur, bonaque utitur valetudine. Quibus prodigiis integre animadversis in generalibus comitiis coram Gregorio XVI praedecessore nostro sanctae memoriae in aedibus vaticanis habitis VIII Kal. junias MDCCCXLI, idem Summus Pontifex XI Kal. septembris ejusdem anni de duobus miraculis tertii generis intercessore beato Michaele a Deo patratis, cum constare decrevisset, nihil aliud supererat, nisi ut decerneretur tuto ad solemnem ejusdem beati Canonizationem procedi posse.

§ 12. Benigno itaque animo preces excipientes Nobis a pluribus Hispaniae proceribus, caeterisque nobilioribus viris,

enkel aan een hemelsch wonder moest toeschrijven. Vervolgens ging Joannes Baptista een wijle in de Vatikaansche basiliek bidden, wandelde bij zijne tehuiskomst in den hof des kloosters, liet zich aan allen zien, en verzekerde zijnen overste, zich zoodanig te gevoelen, dat hij zich ligtelijk met een verren togt en zwaren arbeid zou kunnen belasten. En onverwijld ook keerde hij tot zijne vorige levenswijze terug; hij is thans, na twee en dertig jaren, nog in leven, en geniet eene goede gezondheid. Die wonderen werden in de tegenwoordigheid van Onzen voorganger Gregorius XVI heiliger gedachtenis in de algemeene bijeenkomst van den 25 Mei 1841 in het Vatikaan geheel nagegaan; en daar dezelfde Paus op den 22 Augustus deszelfden jaars verklaarde, dat die twee wonderen der derde soort, door God op de voorspraak van den Zaligen Michael gewerkt, zeker waren, ontbrak er niets meer dan de beslissing, dat men veilig tot de heiligverklaring van dien Zalige konde overgaan.

§ 12. Goedgunstig derhalve de verzoeken aannemend, Ons door zeer vele grooten van Spanje en andere aanzienlijke mannen, als-

nec non ab utriusque sacrae familiae pro captivis recuperandis moderatoribus factas, qui enixe a Nobis postulabant ut in hanc sententiam descenderemus, generalia comitia coram Nobis in palatio vaticano III. nonas septembris anno MDCCCLXI collegimus, propositoque dubio a dilecto fratre nostro Cardinali Ludovico Altieri episcopo albanensi causae relatore, an approbatis duobus miraculis post datam Beato venerationem, tuto ad Michaelis canonizationem procederetur, singuli uno ore assenserunt. Quod quidem decretum, Deum Optimum Maximum adprecati, ut divinam sui voluntatem Nobis magis magisque aperiret, distulimus ad XV Kalendas octobris ejusdem anni, qua die sancti Francisci stygmata caelitus impressa recoluntur. In sacrario itaque Ecclesiae sanctae Mariae in Aracoeli, quo eamdem sententiam pro tribus et viginti seraphici ordinis martyribus Japonensibus dederamus, adstantibus venerabilibus fratribus nostris sanctae romanae ecclesiae Cardinalibus Constantino Patrizi, episcopo Portuensi et sanctae Rufinae, sacrae rituum congregationis praefecto, Ludovico Altieri

mede door de oversten der beide orden tot verlossing van gevangenen gedaan, die ons dringend smeekten, in dat gevoelen te treden, hebben Wij op den 3 September van 1861 eene algemeene vergadering in het Vatikaan bijeengeroepen, en op de vraag van Onzen beminden broeder den kardinaal Ludovicus Altieri, bisschop van Alba, den voordrager der zaak: of men na de erkenning der twee wonderen sedert Michael's zaligverklaring, veilig tot zijne heiligverklaring konde overgaan, hebben allen eenparig hunne instemming gegeven. Dit besluit hebben Wij, na God te hebben gebeden, om ons zijnen wil meer en meer kenbaar te maken, uitgesteld tot den 17 September deszelfden jaars, den dag waarop de hemelsche indrukking der wondteekenen van den H. Franciscus wordt herdacht. In de sakristij dan van de kerk der H. Maagd in Aracoeli, waar Wij voor de drie en twintig Japansche martelaren der Serafijnsche orde hetzelfde beslisten, hebben Wij in het bijzijn van Onze Eerwaardige broederen de kardinalen der H. Roomsche Kerk: Constantinus Patrizi, bisschop van Porto en de H. Rufina, prefekt van de H. Vergadering der Kerkgebruiken, Ludovicus Altieri, bisschop van Alba, bovengenoemden voordrager der zaak, en van anderen, als naar

episcopo Albanensi causae relatore superius memorato, ceterisque de more admissis, universa seraphici patris familia audiente, plurimisque ex ordine sanctissimae Trinitatis pro captivis recuperandis adstantibus, decrevimus ad canonizationem quoque Beati Michaelis tuto procedi posse.

§ 13. In hoc autem gravissimo negotio praescriptam servatamque a praedecessoribus nostris agendi rationem servare cupientes, universos primum sanctae romanae Ecclesiae Cardinales in consistorio habito idibus maji volventis anni sententiam rogaturi coram Nobis congregavimus, qui beati Michaelis actis a dilecto filio nostro Joanne Baptista De Dominicis Tosti sacrae nostrae consistorialis aulae advocato auditis Nos ad legitimam causae hujus absolutionem una voce cohortati sunt. Curavimus deinde, ut non modo viciniores episcopi sed remotissimi quoque, iique qui orientales plagas incolunt cum apostolica Sede gratiam et communionem habentes commonerentur, seque ad urbem conferrent, ut Nobis de solemni canonizatione Beati Michaelis et viginti sex martyrum Japonensium consilia sup-

gewoonte toegelaten, ten aanhoore der gansche orde des Seraphijnschen vaders, en in het bijzijn van zeer velen uit de orde der Allerheiligste Drieëenheid tot verlossing van gevangenen, de uitspraak gedaan: dat men veilig tot de heiligverklaring van den Zaligen Michael konde overgaan.

§ 13. Bij zulk eene ernstige zaak echter de door Onze voorgangeren voorgeschreven en onderhouden gedragslijn willende volgen, hebben Wij eerst al de kardinalen der H. Roomsche Kerk op den 15 Mei des loopenden jaars in consistorie vergaderd, ten einde hun gevoelen te vernemen; en zij hebben Ons, nadat zij van Onzen geliefden zoon Joannes Baptista de Dominicis Tosti, advokaat van Ons consistorie, de akten van den Zaligen Michaël hadden gehoord, eenparig tot de wettige voltooijing dezer zaak aangezet. Wij lieten vervolgens niet enkel de naburige, maar ook de verst verwijderde bisschoppen, alsmede hen die in het Oosten in gemeenschap leven met den Apostolischen Stoel, ververwittigen en uitnoodigen, zich naar Rome te begeven, om Ons aangaande de plegtige heiligverklaring van den Zaligen Michaël en de zes en twintig Japansche martelaren met hunnen raad te

peditarent, et prout Spiritus Sanctus daret eloqui, aperirent. Qui ex toto terrarum orbe cum plurimi libentissime convenissent, causa plene cognita tum ex iis quae gesta fuerant in publico consistorio coram Nobis coacto idibus maji, ut diximus, tum ex monumentis sacri concilii ritibus cognoscendis praepositi, quorum exemplar typis editum unicuique eorum exhiberi jussimus, in semipublicum consistorium convenerunt coram Nobis habitum IX. Kal. junias ejusdem anni MDCCCLXII. Non modo venerabiles fratres nostri S. R. E. Cardinales, sed patriarchae, archiepiscopi, et episcopi unanimes in eamdem sententiam conspirarunt. Cujus rei instrumenta a dilectis filiis sedis apostolicae notariis publice confecta in tabularium sanctae Romanae Ecclesiae perferri jussimus. Ad solemnem hanc Canonizationem celebrandam decrevimus diem, quo divinus Spiritus in omnes Apostolos singulari linguarum prodigio advenisse omnis Ecclesia laetatur, fidelesque omnes hortati sumus indictis in urbe jejuniis designatisque ecclesiis cum indulgentia ab ipsis assequenda, ut Nobiscum caelestem opem

ondersteunen en kenbaar te maken wat de H. Geest hun zoude geven uit te spreken. Uit de gansche wereld kwamen zeer velen volvaardig te zamen; de zaak werd ten volle onderzocht zoowel uit hetgeen, gelijk Wij zeiden, in het consistorie van den 15 Mei in Onze tegenwoordigheid verhandeld is, als uit de oorkonden van de H. Vergadering der Kerkgebruiken, waarvan Wij aan ieder een gedrukt exemplaar lieten ter hand stellen. Op den 24 Mei deszelfden jaars 1862 vergaderden zij in Ons bijzijn in een half-openbaar consistorie; en niet slechts Onze Eerwaardige broeders de kardinalen der H. Roomsche Kerk, maar de patriarchen, aartsbisschoppen en bisschoppen waren eenparig van hetzelfde gevoelen, waarvan Onze beminde zonen de notarissen des Apostolischen Stoels de stukken openlijk opgemaakt en op Onzen last in het archief der H. Roomsche Kerk nedergelegd hebben. Ter plegtige viering dier heiligverklaring bepaalden Wij den dag, waarop de gansche Kerk zich verheugt, dat de goddelijke Geest in het uitnemende wonder der tongen over al de Apostelen is nedergedaald, en Wij vermaanden al de geloovigen, onder het uitschrijven van vasten in de stad en aanwijzing van kerken voor den te

precibus et obsecrationibus instanter implorarent.

§ 14. Ubi autem faustissima haec dies illuxit omnes tum saecularis tum regularis cleri ordines, omnes romanae curiae proceres et officiales, cuncti denique venerabiles fratres nostri sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales, patriarchae, archiepiscopi, episcopi ad biscentum sexaginta sex in Vaticanum convenerunt: quibus praeeuntibus solemni supplicationis ritu divi Petri Basilicam caelestis sponsae cultu fulgentem ingressi sumus. Tunc dilectus filius noster Nicolaus tituli sancti Petri ad vincula praesbyter Cardinalis Clarelli Paracciani canonizationi huic procurandae praefectus, perorante dilecto filio Andrea Maria Frattini sacrae consistorialis aulae advocato, Nobis preces ac vota detulit virorum principum, sacrorum antistitum, universaeque sodalitatis fratrum a captivis recuperandis, ut Beatum Michaelem una cum martyribus Japonensibus Petro Baptista - Martino de Ascensione - Francisco Blanco - Philippo a Jesu - Gondisalvo Garzia Seraphici ordinis, - Paulo Michi - Joanne

verdienen aflaat, dat zij met Ons de hulp des hemels door hunne gebeden en smeekingen vurig zouden inroepen.

§ 14. Toen dan die blijde dag aanbrak, kwamen al de orden der sekuliere en reguliere geestelijkheid, alle grooten en officialen der Roomsche curie, al Onze Eerwaardige broeders de kardinalen der H. Roomsche Kerk, de patriarchen, aartsbisschoppen, bisschoppen, twee honderd zes en zestig in getal, in het Vatikaan te zamen, en zijn Wij, door hen in plegtige smeekprocessie voorafgegaan, de basiliek van den H. Petrus, van den luister der hemelsche Bruid schitterend, ingetreden. Toen heeft Ons Onze beminde zoon de kardinaal-priester met den titel van St. Pieters Banden, Nicolaus Clarelli Paracciani, met deze heiligverklaring belast, op voordragt van Onzen beminden zoon Andreas Maria Frattini, advokaat van het H. Consistorie, de verzoeken en verlangens van de hoogste personen, van de kerkelijke oversten en heel de orde der broeders tot verlossing van gevangenen aangeboden, dat wij, — tegelijk met de Japansche martelaren: Petrus Baptista, Martinus van de Hemelvaart, Franciscus Blanco, Philippus van Jesus, Consalvus Garzia, van de Serafijnsche Orde; Paulus Miki, Joannes Soan

Soan seu de Goto - Didaco seu Jacobo Chisai e societate Jesu, - Paulo Suzuqui - Gabriele a Duisco - Joanne Quizuya - Thoma Danchi - Francisco Meacensi sive Thoma Cosaqui - Joachim Saquyor - Bonaventura aut Ventura Japonensi - Leone Carazuma - Mathia Japonensi - Antonio Japonensi - Ludovico Ibarchi - Paulo Yuaniqui Ibarchi - Michaele Cozaqui - Petro Suquixein - Cosmate Raqueja - Francisco Fahelante, qui omnes seraphico patre duce militabant, in sanctorum confessorum non Pontificum numerum referremus. Cumque iterum ac tertio idem cardinalis per memoratum consistorialis aulae advocatum nos obsecrasset, ut a christiano orbe optatam sententiam pronunciaremus, primum universae caelestis aulae praesidium, tum a Paraclito Spiritu sapientiae suae vivum atque copiosum lumen imploravimus. Quibus peractis ad honorem sanctae et individuae Trinitatis, ad catholicae fidei incrementum et decus, auctoritate Domini nostri Jesu Christi, sanctorum Apostolorum Petri et Pauli ac nostra, matura deliberatione et ven. Fratrum nostrorum sanctae Romanae Ecclesiae Cardina-

of van Goto, Didacus of Jacobus Kisai, uit de Sociëteit van Jesus; - Paulus Suzuqui, Gabriël van Duisco. Joannes Quizuya, Thomas Danki, Franciscus van Meaco of Thomas Cosaqui, Joachim Saquyor, Bonaventura of Ventura van Japan, Leo Carazuma, Mathias van Japan, Antonius van Japan, Ludovicus Ibarki, Paulus Yaniqui Ibarki, Michaël Cozaqui, Petrus Suquixein, Cosmas Raqueja, Franciscus Fahelante, allen in de dienst des Serafijnschen vaders, — den Zaligen Michaël onder het getal der Belijders-niet-Opperpriesters zouden opnemen. Toen dezelfde kardinaal Ons door genoemden advokaat van het consistorie voor de tweede en derde maal gevraagd had, dat Wij de door de gansche Christen wereld verlangde uitspraak zouden doen, hebben Wij eerst de hulp van heel het hemelsch hof, vervolgens van den geest den Trooster het levendige en overvloedige licht zijner wijsheid afgebeden. Daarna hebben Wij ter eere van de Heilige en Onverdeelde Drieëenheid, tot wasdom en luister van het Katholieke geloof, op gezag van onzen Heer Jesus Christus, van de heilige Apostelen Petrus en Paulus, en van Ons, na rijp overleg en op raad van Onze Eerwaardige broeders de kardinalen der H. Roomsche Kerk, de patriarchen, aartsbisschoppen en bis-

lium, patriarcharum, archiepiscoporum et episcoporum consilio, praedictum Michaelem una cum supra memoratis Martyribus Japonensibus Petro Baptista et sociis, virtute ac prodigiis insignem inter ceteros universae ecclesiae sanctos solemni ritu adnumeratum voluimus. Decrevimus insuper sancti Michaelis memoriam quotannis celebrandam III nonas julii, natalemque ejus diem in romanum martyrologium referendum. Christi fidelibus, qui illius sepulcrum venerati fuerint, indulgentiam septem annorum, totidemque quadragenarias in perpetuum largiti sumus. Gratiis deinde omnipotenti Deo relatis, ad aram basilicae maximam incruentam salutis nostrae hostiam oblaturi, laetitiam animi continere amplius nequivimus et peracta evangelii lectione non modo venerabiles fratres nostros, sed confertissimam quoque multitudinem alloquuti sumus, ut pro suis quisque viribus novos hosce martyres Christique confessorem imitarentur, eorumdem patrocinium studiose demererentur, atque in praesentibus potissimum calamitatibus, quibus jamdiu Ecclesia Dei torquetur, eorum auxilium implo-

schoppen, tegelijk met de bovengenoemde Japansche martelaren, Petrus Baptista en gezellen, gezegden Michaël, door deugd en wonderwerken schitterend, plegtig aan de andere Heiligen der gansche Kerk toegevoegd, en tevens bepaald, dat zijne jaarlijksche gedachtenis op den 5 Julij gevierd, en zijn geboortedag in het Roomsch Martyrologium opgeteekend zal worden. Aan de geloovigen die zijn graf zullen vereeren, hebben Wij eenen aflaat van zeven jaren en even zoovele quadragenen verleend. Toen Wij vervolgens, na dankzegging aan den almagtigen God, het onbloedig offer des heils aan het hoogaltaar der basiliek zouden opdragen, konden Wij Onze blijdschap niet langer weêrhouden, en na het lezen van het evangelie hebben Wij niet enkel Onze Eerwaardige broeders, maar ook de digt opeengedrongen menigte toegesproken, dat zij allen naar best vermogen deze nieuwe martelaren en den belijder van Christus zouden navolgen, zich met allen ijver hunne bescherming waardig maken, en bij de tegenwoordige rampen, waardoor Gods Kerk sedert lang geteisterd wordt, hunne hulp inroepen. Daarna hebben Wij met alle liefde in den Heer den Apostolischen zegen en een vollen aflaat verleend, en gelast, dat er van

rarent. Post haec apostolicam Benedictionem plenariamque admissorum indulgentiam peramanter in Domino impertiti sumus, litterasque apostolicas de hisce omnibus perpetuo valituras confieri jussimus.

§ 15. Universum terrarum orbem nuntius hic noster pervadat, Christianorumque animos gaudio perfundat. Diligant omnes Deum, qui prior dilexit nos, invicem memoria reputantes non novisse Deum qui proximum non diligit. Utinam tandem aliquando hominum animos, uti olim sanctum Michaelem, amor iste incendat! Tum profecto dissidia quiescent, praepositis quisque suis libens obediet, religio jure suo potietur, omnesque assidue menti altius defixum habebunt praeclarum sapientemque illum Gregorii praedecessoris nostri monitum „Ille vere credit, qui exercet operando quod credit.“

§ 16. Omnibus itaque quae inspicienda erant bene perpensis certa ex scientia et apostolicae auctoritatis nostrae plenitudine omnia, et singula praedicta confirmamus, roboramus atque iterum statuimus, decernimus, universaeque catholicae Ecclesiae denunciamus, mandantes ut eorumdem praedit alles voor immer geldende Apostolische brieven zouden opgemaakt worden.

§ 15. Dit Ons berigt ga de gansche wereld door, en doe de harten der Christenen van vreugde overvloeijen. Dat allen God beminnen, die ons het eerst bemind heeft, en zich herinneren, dat hij God niet kent die den naaste niet bemint. Mogt die liefde toch eindelijk de menschen, gelijk weleer den H. Michaël, ontvlammen. Dan voorwaar zouden alle twisten rusten, een ieder zou gaarne aan zijne overheden gehoorzamen, de godsdienst haar regt erlangen, en allen zouden altoos deze voortreffelijke en wijze vermaning van Onzen voorganger Gregorius diep in het geheugen geprent houden: „Hij gelooft in waarheid, die in zijne werken beoefent wat hij gelooft.“

§ 16. Na alles dan wat in te zien was, wel te hebben gewogen, bevestigen en bekrachtigen Wij met zekere kennis en uit de volheid van Ons Apostoliesch gezag al het gezegde, en Wij bepalen, beslissen het andermaal, en verkondigen het der gansche Katholieke Kerk, en bevelen, dat aan de afschriften of exemplaren van dezen, ook in druk,

sentium transumptis sive exemplis, etiam impressis manu alicujus Notarii apostolici subscriptis et sigillo viri in ecclesiastica dignitate constituti munitis, eadem prorsus fides habeatur quae hisce Nostris litteris praesentibus haberetur si exhibitae, atque ostensae forent.

door de hand van eenig Apostoliesch notaris onderteekend en met het zegel van een persoon in kerkelijke waardigheid voorzien, evenveel geloof gehecht worde als aan dit Ons schrijven, zoo het te zien gegeven en vertoond werd.

Si quis vero paginam hanc nostrae definitionis, decreti, mandati, relaxationis et voluntatis infrangere vel temerario ausu contradicere voluerit indignationem omnipotentis Dei et sanctorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum.

Zoo echter iemand dit schrift onzer bepaling, uitspraak, lastgeving, uitvaardiging en wil krachteloos zou willen maken of vermetel tegenspreken: hij wete, dat hij de verontwaardiging van den almagtigen God en zijne Apostelen Petrus en Paulus zoude beloopen.

Datum Romae apud Sanctum Petrum Anno Incarnationis Dominicae MDCCCLXII VI Idus Julias Pontificatus Nostri Anno XVII.

Gegeven te Rome bij den H. Petrus, in het jaar Onzes Heeren 1862, den 10 Julij, van Onze Pauselijke regering het zeventiende.

† Ego Pius Catholicae Ecclesiae Episcopus.

† Ik Pius, Bisschop der Katholieke Kerk.

(*Volgen verder de onderteekeningen der kardinalen*)

TISCHENDORF'S VERDEDIGING VAN DEN SINAI-BIJBEL.

Tischendorf heeft, gelijk we reeds even meldden [1]), de aanvallen op het door hem uitgegeven Sinaitische bijbelmanuscript [2]) met een klein verweerschrift [3]) beantwoord, dat, met weglating der niets afdoende uitvallen, nog veel kleiner, en dien geleerde waardiger had kunnen zijn. We geven alleen den zakelijken inhoud weder, die toch op zich zelf, zonder de soms barre inkleeding, ter handhaving zijner beweringen moet kunnen volstaan.

Hij verklaarde het Sinaitische handschrift voor de alleroudste oorkonde van den oorspronkelijken tekst der apostelen, en houdt het diensvolgens voor een afdoend gezag ter zekerder bepaling en herstelling van den bijbeltekst. Beide meeningen, schrijft Tischendorf, hebben zich in de laatste vier jaren in de Christelijke wereld der beide halfronden onder de beschaafden en geleerden verbreid; dat getuigen openbare bladen en geleerde schriften in de verschillendste talen; zelfs hield men het in Duitschland en Engeland bij menige dogmatische nasporing voor noodig, mij schriftelijk om narigt over den Sinai-tekst te vragen. Het gespannen verlangen naar diens bezit bespoedigde de uitgave; het drukken van het Oude Testa-

1) *De Katholiek*, van Maart jl., bl. 191.
2) Zie onze voorlaatste aflevering, bl. 89—102.
3) « *Die Anfechtungen der Sinai-Bibel.* » Leipzig, Fleischer. 1863.

ment naar den *Codex Alexandrinus* vorderde, in spijt van „herculischen" arbeid, volle veertien jaren (1814 tot 1828); de *Codex Sinaiticus*, met twee en twintig boeken van het O. T. en het gansche N. T., benevens Barnabas en Hermas, te zamen vier folio-deelen, was binnen den tijd van drie jaren voltooid. In October jl. ging het gansche werk, dat een typographiesch-kritiesch meesterstuk mag heeten, van Leipzig naar Petersburg, waar het den meesten bijval vond; daar werden sedert aan het ministerie van onderwijs de keizerlijke geschenken voor alle groote wetenschappelijke instituten gereed gemaakt, terwijl de exemplaren, welke aan den uitgever ter verspreiding waren overgelaten, reeds naar verschillende kanten verzonden zijn.

Toen viel men op eens het handschrift van twee zijden aan. In Engeland liep het gerucht rond, dat het eenvoudig door een Grieksch jongmensch in 1839 was vervaardigd; aan den Newa had een Russische monnik bevonden, dat zich in dien ouden codex de vroegste ketterijen genesteld hadden, gelijk ze bij phantasiasten der eerste eeuwen in zwang waren.

In Engeland dan, waar Tischendorf zelfs van den anders hem niet goedgezinden beroemden tekst-criticus Tregelles, om zijne *Notitia editionis codicis bibliorum Sinaitici*, ongeveinsden lof ontving; waar een ander beroemd deskundige, Scrivener, na naauwkeurige toetsing van den *Codex Sinaiticus* en de gansche kritische literatuur, openlijk getuigde: „Bij de onvermoeide pogingen „en volhardenden arbeid van volle twintig jaren, heeft „Constantinus Tischendorf wel den naam van Europa's „eersten bijbel-criticus verdiend, en lang moge hij leven,

„om er het genot van te hebben" [1]); in datzelfde Engeland dan werden de Engelsche en Duitsche mannen van het vak, en alle anderen die met hen instemden, wegens hunne kortzigtigheid aan de kaak gesteld, — en wel door wien? Door Simonides! door denzelfde, die in 1847 en 1848 den vergaderden geleerden te Athene ontdekte handschriften voorlegde, maar van bedrog overtuigd werd; die te Constantinopel opgravingen in 't groot ondernam, waarbij eene flesch met de zeldzaamste perkamenten te voorschijn kwam, welke echter zelve door de vreemde aarde die er aan kleefde, het goochelspel verried; die in 1855 en 1856 geleerden van Leipzig en Berlijn door twee palimpsesten met Uranios en Hermas in verbazing bragt, totdat Tischendorf het onmogelijke der echtheid op inwendige palaeographische gronden aantoonde, dien schandhandel, reeds met 2500 Berlijnsche banknoten als handgeld betaald, stoorde, zoodat de bewonderde kunstenaar te Berlijn in de gevangenis geraakte; door denzelfde, die nog onlangs te Liverpool valsche papyrus-rollen met fragmenten van Matthaeus uit de eerste eeuw voor den dag bragt; die bewees, dat de photographie eene Grieksche uitvinding der XVe eeuw is, en uit een oud handschrift aantoonde, dat de typographie, de duikerklok, de stoomboot, het schietgeweer ontdekkingen van de Symaeërs, zijne landslieden, zijn! Die man dan trad in September 1862 in den *Guardian* met de verklaring op: dat hij in 1839, op last zijns ooms, op den berg Athos een bijbelhandschrift tot een geschenk voor keizer Nicolaas heeft vervaardigd, waarin hij de ondste oorkonden, die

---

[1]) „*A plain Introduction to the criticism of the N. T.*" (Cambridge, 1861), p. 346.

er, verklaart Tischendorf, juist op den Athos niet bestaan, allernaauwkeurigst tot zelfs in de inkt toe, heeft nagebootst; dát handschrift nu zou de thans door de gansche wereld zoo geroemde *Codex Sinaiticus* van Tischendorf zijn!

Niemand, zou men zeggen, zal aan zoodanig sprookje van zulk een man geloof hebben geslagen. En toch waren er, en niet weinigen, die zich aan zijne zijde schaarden; wat Tischendorf (in de *Allg. Augsb. Z.*) in September 1862 daaraan toeschreef, dat de zonen van Albion nog altoos veel sympathie voor Shakespear's „*Narrenfigur*" hebben. Een zelfs trad er op en vroeg stoutweg: Wie is hier de bedrieger? wie de bedrogene? Zouden dan de geleerdste Engelsche reizigers en onderzoekers niets gezien, niets gevonden, en Tischendorf „zijne parel uit een lomp" te voorschijn gehaald hebben? De beoefening van een „ondergeschikt" vak, als de palaeographie, zou in eene zaak van zoo verre strekking als een bijbel der vierde eeuw is, moeten beslissen? Wat is een tot 1859 onbekend gebleven man bij een Dindorf, een Lepsius, die beiden bedrogen zijn?

Hierop antwoordt Tischendorf. Toen ik in 1844 de eerste ontdekking van het handschrift op den Sinai deed, en wel in een mand met weggeworpen perkamenten, verkreeg ik slechts fragmenten van het O. T. in 43 bladen. In Januarij 1845 naar Leipzig overgebragt, werden ze door den ouden Gottfried Hermann en andere Leipziger geleerden met bewondering beschouwd, naar wijlen den koning van Saksen *Codex Friderico-Augustanus* genoemd, en door mij in 1846 als het „oudste aller in Europa bestaande Grieksche perkament-handschriften" in facsimile uitgegeven. In die 17 jaren heeft zeker menig geleerde

er kennis mede gemaakt; sedert 13 jaren is die geheel eigenaardige tekst in mijne uitgaven der Septuaginta overgegaan. Van vervalsching is er tot hiertoe geen enkel woord vernomen. Het oorspronkelijke zelf behoort sinds 18 jaren aan de bibliotheek der universiteit van Leipzig, waar het als het eerste en grootste pronkstuk schittert, en zelfs door Simonides, tijdens zijn lang oponthoud te dier stede, ongehinderd gezien is. Dat dit manuscript het eerste gedeelte van den *Codex Sinaiticus* uitmaakt, en hij het dus eigenhandig had geschreven, viel hem niet in voor December 1862; ja de man vertelde in zijne September-historie zeer onbehendig, dat hij in 1852 op Sinai niets van zijn boek had vermist dan zijne er voorin geschreven opdragt aan den Russischen keizer. Doch na de onaangename storing, bragt hij ter schadeloosstelling zijner weetgierige lezers een brief uit Alexandrië te voorschijn, die het verzuimde door de naauwkeurigste bijzonderheden uit Mei 1844 inhaalde. Slechts één bezwaar bleef nog over, dat er namelijk, behalve die 43 door den Alexandrijnschen vriend gekontroleerde bladen, nog 20 geheele boeken, dat is, bij de 200 folio-bladen, op enkele gansch geschonden, onlangs naar Petersburg gebragte stukjes na, verloren waren gegaan. Dit verlies heeft noch hij in 1852, noch zijn vriend in 1844 gemerkt! — Het door mij in 1859 naar Europa gebragte handschrift is middelerwijl niet enkel aan keizers, koningen en andere personen, maar dagen en weken lang aan geleerden en ongeleerden te Leipzig en Petersburg vertoond, ja zelfs aan de akademie van wetenschappen te Berlijn, en aan honderden bijeengekomen philologen en oriëntalisten te Augsburg als het oudste aller Grieksche perkament-handschriften voorgelegd. Twijfel

over de echtheid bleef enkel en alleen aan den aanvaller uit Engeland voorbehouden.

Verder verwijst Tischendorf op de in beide overblijfselen te vinden 15—18,000 oude korrecturen, volgens hem door ten minste zeven handen in tien eeuwen tijds gemaakt; op de Grieksche teksten van Tobias en Judith, die, zooals men ze hier in overeenkomst met de oud-Latijnsche en Syrische oorkonden in den Sinaitischen codex vindt, tot nog toe volstrekt niet bestonden; op de wonderbaarste verschijnselen in den tekst van het N. T., waaruit men door de oudste kerkvaders kan toonen, dat die tekst, ouder dan alle bestaande gedrukte en ongedrukte teksten, en gelijktijdig met Eusebius is († 340). Ja die verschijnselen alleen kunnen, meent Tischendorf, door hunne eigene klaarblijkelijkheid den eersten apostolischen tekst herstellen.

De verantwoording tegen de aanvallen van Engelschen bodem is hiermede afgedaan; nu wordt de monnik aan den Newa te regt gewezen.

Een Russiesch archimandriet, met name Porphyrius Uspenski, die, gelijk reeds herhaaldelijk door Tischendorf in de geschiedenis van het handschrift gemeld is, kort na de door hem gedane ontdekking van het jaar 1844, namelijk in 1845 en 1850, op den Sinai was, daar het handschrift gezien, en in 1856 met groote onkunde in een Russiesch reisverhaal beschreven heeft, weshalve hij ook deel in de ontdekking meent te hebben, gaf in het begin van Januarij een Russiesch vlugschrift uit, waarin hij na eene hoogst potsierlijke poging, om den ouderdom van het handschrift tot het jaar 462 terug te brengen, deze inlichtingen geeft: dat naar dien bijbeltekst „Christus

noch de Zoon der Maagd Maria, noch de Zoon Gods is, ook niet heeft wat de Vader heeft; dat Hij aan de zondares geene vergiffenis heeft geschonken en niet ten hemel geklommen is."

Van waar heeft Porphyrius al die ontzettende inlichtingen? vraagt Tischendorf. Niet uit mijne uitgave van den Codex zelven. Want den 24 Januarij schreef hij aan mij (*tanquam re bene gesta*) „*à Son Eminence*": „*Mon cher ami*" — „*De grâce dites-moi quand sera publié Votre édition du Codex Sinaitique en miniature? Avec impatience je désire l'acheter, parce que je n'espère point procurer ici ni même voir l'édition brillante que Vous avez dedié(e) à notre Auguste Empereur*". Derhalve zonder eenige inzage van den reeds gepubliceerden, of althans den reeds in 200 exemplaren te Petersburg aan het ministerie van onderwijs voorhanden tekst af te wachten, spreekt hij er het doodvonnis over uit. Hij heeft dan uit mijne dikwerf genoemde *Notitia* van 1860 geput, waar alle door hem nagegane plaatsen, op één overgesprongen vers na, aangegeven staan. Juist die *Notitia* hebben niet slechts de orthodoxe Engelschen zonder eenig vermoeden van al die verschrikkingen gebruikt en besproken; maar Pius IX zelf heeft de toezending er van met een warmen brief van dankbetuiging en gelukwensching beantwoord; ja geleerde Parijsche Jesuïeten, die in hunne *Etudes de théologie et d'histoire* breedvoerig over dit „*événément scientifique d'une si haute gravité*" uitweidden, hebben niets bespeurd, niets gezien. Hoe kwam toch de scherpziende Rus in zijne eenzame cel van het Newski-klooster tot zijne kwade ontdekking?

Gaan we echter de aantijgingen tegen den Codex onpartijdig na, dan blijkt, wat aan het Petersburgsche

blad, hetwelk er den 11/23 Januarij ketterij aan ten laste legde [1]), ongeloofelijk zal voorkomen, dat het Sinaitische handschrift om die uitlatingen in regtgeloovigheid bij de gevierdste Heiligen van de Grieksche en Latijnsche Kerk niet behoeft achter te staan.

Het eerste namelijk over den „Zoon der Maagd Maria" ziet op Mt. I, 25, op welke plaats werkelijk naar de Sinaitische oorkonde een verschil van uitdrukking is met Lc. II, 7. Terwijl het bij Lucas heet: „en zij baarde haren eerstgeboren zoon", luidt het bij Matthaeus: „en hij bekende haar niet totdat zij eenen zoon baarde". Waarschijnlijk werd de tekst van Matthaeus uit Lucas aangevuld; wat bij parallelle plaatsen en uitdrukkingen der Evangeliën, naar het getuigenis reeds van den H. Hieronymus, ontelbare malen geschied is Met de Sinaitische oorkonde stemmen dan ook op de plaats van Matthaeus niet enkel de twee oudste Grieksche handschriften overeen, maar ook vijf oud-Latijnsche, de oudste Syrische tekst en de beide Koptische teksten, ja zelfs de H. Ambrosius met andere Heiligen. Hoe overigens deze door de hoogste oudheid meest gestaafde tekst van Matthaeus *tegen* den Zoon der Maagd Maria kan uitgelegd worden, terwijl er daarentegen verdenking van dogmatische voorzorg voor de *Moeder-Maagd* op gevallen is, dat moet, zegt Tischendorf, de monnik zelf uitvoeriger aantoonen; want eene gewone scherpzinnigheid is voor zulk eene opvatting niet voldoende.

Wat ten tweede de uitdrukking „Zoon Gods" aangaat, zij ontbreekt ongetwijfeld Mc. I, 1, wat ten steen des aanstoots geworden is. Doch met den *Sinaiticus*

---

[1]) Verg. onze voorlaatste aflevering, bladz. 100 v.

komen de H. Irenaeus, de H. Basilius, driemaal de H. Hieronymus, en anderen overeen. Bij zijne ontdekking van den codex heeft Porphyrius dan tegelijk ontdekt, dat in die oud-eerwaardige gedenkstukken des geloofs het goddelijk zoonschap geloochend wordt! Gelukkig echter, dat de codex zelf zich verdedigt; want Joannes I, 18, heeft, gelijk ook velen der oude vaders: „de eengeboren *God*, die in des Vaders schoot was". Sterker uitdrukking voor het goddelijk zoonschap heeft noch de gansche H. Schrift, noch de gansche Christelijke Kerk aan te wijzen. De goede monnik had slechts de volgende bladzijde der *Notitia* in te zien, om die overmaat van geruststelling te vinden.

Wij komen ten derde op Joannes XVI, 15, waar het einde van twee verzen met drie gelijkluidende woorden het uitvallen van het eerste vers der eerste hand veroorzaakt heeft; wat Porphyrius in den codex zelven heeft opgemerkt; want de *Notitia* heeft van deze zeer gewone, aan alle handschriften eigen soort van fouten geen gebruik gemaakt. Die waarneming bragt den Russischen archimandriet op de originele gedachte, dat het goddelooze handschrift aan den Zoon niet gunde wat de Vader heeft; gelukkig alweder maakt het zelf, wat hij voorbijzag, de schrijffout onschadelijk, met op zooveel andere plaatsen aan den Zoon volstrekt dezelfde heerlijkheid als aan den Vader toe te kennen.

Daarentegen ontbreekt werkelijk „het schoone verhaal van de vergiffenis, door Christus aan de overspelige vrouw verleend" (Joannes VII, 53—VIII, 12), geheel en al in den Sinai-bijbel. De zaak schijnt op het eerste gezigt te bedenkelijker, wijl reeds de H. Augustinus den argwaan had, dat de zwakken in 't geloof die gan-

sche plaats uit bezorgdheid voor de familie-kuischheid hadden geschrapt. Tischendorf deelt deze meening niet, maar zegt, dat o. a. Origenes, Chrysostomus, Basilius, Cyrillus, Cyprianus, Tertullianus, Juvencus, tegen hunne gewoonte, die plaats nergens gebruikt, deels ook blijkbaar overgeslagen of verworpen hebben. Buitendien komen met den *Sinaiticus* niet minder dan 60 oud-Grieksche handschriften, en daaronder al de oudste, benevens de oud-Latijnsche, Koptische, Syrische, Armenische, Gothische overzetting in verscheidene oude oorkonden overeen [1]). Wie durft hier in al die gevallen met den Russischen monnik dadelijk aan ketterij denken?

Het laatste punt van beschuldiging is de loochening der hemelvaart, gegrond op Mc. XVI, 9 vv. en Lc. XXIV, 51. Het ontbreken der eerste plaats getuigen, behalve anderen in de vierde eeuw, Eusebius en Hieronymus van „schier alle *naauwkeurige* handschriften"; derhalve zonder eenige verdenking opzigtens het geloof, maar wel met aanstipping van de naauwkeurigheid der dokumenten. Dit is, zegt Tischendorf, een gewigtig feit. Overigens sluit zich aan den tekst van Eusebius' tijd, met den *Sinaiticus*, enkel nog de *Vaticanus* met handschriften der oud-Latijnsche, Armenische, Ethiopische, Arabische overzetting aan. — Het niet gedenken der hemelvaart op de tweede plaats komt, verzekert Tischen-

---

[1]) Men merke wel op, dat het hier alleen de vraag is, of de Sinaitische codex enkel om hetgeen er in ontbreekt, voor ketersch is te houden; het geldt dus niet, om met hetgeen Tischendorf aanvoert, over de echtheid of onechtheid dier gedeelten te beslissen. Wij Katholieken zijn door de uitspraak der Kerk van de echtheid ook dier plaatsen zeker, en ze is daarbij zeer wel ook op wetenschappelijke gronden te handhaven.

dorf, behalve aan de vijf oudste Latijnsche handschriften, aan geen minder persoon ook ten laste dan den H. Augustinus, die tot heden toe voor ten volle regtgeloovig heeft gegolden. Intusschen heeft de codex des Heeren glorierijk afscheid van de aarde, om van andere plaatsen niet te spreken, uitvoerig in het begin van de Akten der Apostelen, waar ik die beschrijving in alle orde in het handschrift vond, en uitgaf.

De betigting van kettersche vervalschingen in den codex heeft Tischendorf met deze opmerkingen genoeg weêrlegd; wat er in het Duitsche en het Fransche dagblad van Petersburg op zijnen persoon gesmaald is, stipt hij enkel ter loops aan. Hij zou namelijk, toen bij de tentoonstelling van het handschrift te Petersburg, goede menschen het gewaande kleinood vurig kusten, hen hartelijk uitgelagchen en zelf, reeds vóór Porphyrius, de er in schuilende ketterij ontdekt hebben! In Rusland, zoowel als in Engeland, is er geijverd om de uitgave ook in Duitschland verdacht en gehaat te maken, zoodat zelfs een bescheiden Saksiesch provincieblad (*Annaberger Tageblatt und Anzeiger*, van 12 Februarij), bij wijze van correspondentie van 28 Januarij uit Petersburg, eene uitvoerige mededeeling, of liever eene jammerklagt opnam, dat de Professor, doof voor de vroegere waarschuwende stemmen der Duitsche geleerden van de Petersburgsche akademie, vele duizenden roebels benevens de generaal-majoors-orde ontving, omdat hij de wereld met een ketterschen bijbeltekst heeft verrijkt.

Doch wat deed de Russische kerk bij het verluiden dier aanklagten en verwijten?

Niet de kettersche codex, maar wel het geschrift van Porphyrius is dadelijk onzigtbaar geworden. Welligt staat

dit in verband met het berigt, dat de metropolitaan van Moscou zich openlijk tegen Porphyrius heeft verklaard („*que le vénérable Métropolitain de Moscou Philarète s'est déclaré ouvertement contre Porphyrius*"). De Russische kerk is niet aansprakelijk voor het schrijven eens archimandriets, hetwelk zij zelve afkeurt. Daarbij heeft een uitstekend lid der H. Synode, de vorstelijke hoofdopziener aller scholen in het onmetelijke rijk, zijne volle hulde aan den Sinaï-bijbel gebragt. Verder heeft de door zijne zeldzame geleerdheid beroemd geworden voormalige minister van onderwijs, Abraham van Noroff, „een der trouwste zonen zijner kerk", voegt Tischendorf er bij, reeds den 6/18 Januarij, en wel geheel van zijn standpunt, een Russiesch geschrift ter redding van de waarheid vervaardigd, met den titel: „Verdediging van het Sinaïtische bijbelhandschrift tegen de aanvallen van den archimandriet Porphyrius Uspenski"; dit werkje is met edele vrijmoedigheid en vol dank jegens den keizerlijken beschermer van Tischendorf's onderzoekingen geschreven.

Daarmede laat Tischendorf, en met hem de verslaggever zijner weêrlegging, het oordeel omtrent de aanvallen op den Sinaï-bijbel aan den lezer over. Hij gedenke hierbij, wat we reeds vroeger opmerkten, dat die uitstekende geleerde zijne benijders heeft.

EEN WOORD UIT HET SEMINARIE VAN MAINZ

OVER

SCHRIFTUURSTUDIE.

De keizerin van Rusland heeft, haren geboortegrond gedachtig, een exemplaar van Tischendorf's Sinai-bijbel aan de bibliotheek van het seminarie te Mainz ten geschenke gemaakt, en met dit prachtwerk die boekerij, welke reeds den *Codex Friderico-Augustanus* en schier alle uitgaven der belangrijkste bijbelhandschriften bezat, aanmerkelijk verrijkt. Naar aanleiding van dit kostbaar geschenk is er den 30 Maart jl. in de *aula* van het seminarie voor de vergaderde professoren en kweekelingen eene redevoering gehouden, waarin, na eenige voorafgaande opmerkingen, de inhoud, belangrijkheid, en verdediging dier oude oorkonden, meerendeels naar de *Notitia* en andere geschriften van Tischendorf, behandeld worden. Die rede is met eenige uitbreiding in de laatste aflevering van den *Katholik* medegedeeld; hare inleiding is, opmerkelijker wijs, blijkbaar in den geest van broeder Bernard's *Aphorismen* gesteld, nogtans met hetzelfde voorbehoud, hetwelk wij er bij gemaakt hebben. 't Is ons een genoegen dat eerste, zoo geheel uit ons hart gesproken gedeelte met eenige vrijheid hier over te nemen.

Wanneer men de geschiedenis van de grondteksten der H. Schrift, en van den tekst der oudste vertalingen, vooral der Grieksche Septuaginta nagaat, en van den eenen kant het menigvuldig verschil in de handschriften, van den anderen kant de radeloosheid der geleerden bij

dezer beoordeeling voor oogen heeft en ziet, hoe zij vaak over de eerste beginselen zelven ter klassificering en gezagswaardering dier oorkonden van een tegenstrijdig gevoelen zijn, en er geen praktiesch resultaat uit de golving dier geleerde meeningen te wachten schijnt; dan heeft men iets van het gevoel eens reizigers, die op de stormachtige zee reikhalzend naar de rustige, veilige haven uitziet. Men moest eenvoudig zijne toevlugt nemen tot de kerkelijke beslissing, en den zekeren tekst van de H. Schrift, het woord Gods, aannemen uit de hand der Kerk, die den Geest Gods heeft, en alleen toereikende waarborgen voor ieder aanbiedt die in den bijbel nog het woord *Gods*, de eene der beide hoofdbronnen van de goddelijke openbaring, erkent.

Men kon zich daartoe nog meer genoopt voelen door te bedenken, dat, ook uit een bloot menschelijk oogpunt, zulk een hoog en verheven gezag wel in de hoogste mate op de zuiverheid en vlekkeloosheid van haren faam als stem der waarheid bedacht moet wezen; dat zij, verder, als Katholiek, geene grenzen kennend van ruimte of tijd, de grootste en edelste geesten van alle tijden en landen ter harer beschikking, en altoos een overvloed van hulpmiddelen ter haren gebruike had en heeft.

Nemen wij daarenboven in aanmerking, dat juist de Katholieke Kerk met haren geloofsregel er minder belang bij heeft, in de beoordeeling der echtheid of onechtheid eeniger schriftuurplaats betrokken te zijn, wijl zij zich immers niet op den bijbel alleen beroept; gelijk het dan ook uiterst gemakkelijk te bewijzen is, dat zij bij hare officiële uitgave der H. Schrift met de grootste naauwgezetheid, met onbevooroordeelde vrijheid en waardige

bedachtzaamheid is te werk gegaan; voegt men eindelijk hierbij, hoe krachtig zij dadelijk deze hare officiële uitgave met haar sterk gezag tegen alle vernieuwing, tegen alle weifeling wist te beschermen; — wie zou dan, ook uit een bloot menschelijk oogpunt, het resultaat der kerkelijke bemoeijingen, den tekst der Latijnsche Vulgaat, niet stellen boven den privaten arbeid ook van de grootste en beste afzonderlijke geleerden? Wie mag er zich over verwonderen, zoo soms, bij de zekerheid der kerkelijke autoriteit, die nasporingen en geleerde meeningen voor overbodig gehouden werden?

Werkelijk ontbreekt het in de latere Katholieke wetenschap niet aan stemmen, die zich zeer bepaaldelijk in dien zin laten hooren, en — men moge zeggen wat men wil, — niet zonder reden. Zou men hier eenzijdigheid verwijten, men bedenke, dat wie op den eenen schouder een zwaren last draagt, noodzakelijk naar den anderen kant moet overhellen, wil hij zijn evenwigt niet verliezen. De zoogenaamde tekstkritiek buiten de Kerk heeft zich maar al te veel laten voorstaan; al te zwaar en eenzijdig op de Katholieke exegese gedrukt; een studie, die het genot der vaders, de onuitputtelijk rijke bron hunner hemelsche wijsheid was, in eene drooge, vervelende, onvruchtbare philologische woordenzifterij verkeerd, en de beginnende theologen niet met liefde, maar met afkeer en tegenzin voor de door de Kerk en hare Heiligen zoozeer aanbevolen, ja nadrukkelijk verlangde beoefening der heilige Schriften vervuld. De schade is onberekenbaar geweest. Deze „hemelsche schat, door den H. Geest met de grootste mildheid den menschen geschonken" [1]), bleef,

[1]) Conc. Trid., Sess. V, cap. 1 de reform.: *„coelestis thesaurus, quem Spiritus sanctus summa liberalitate hominibus tradidit"*.

sedert de schriftuurstudie die philologiesch-kritische rigting nam, verwaarloosd liggen. Men had ook hier de rustig voortvloeijende wateren van Siloë (Is. VIII, 6) voor den veelal troebelen, onstuimigen en verwoestenden stroom eener eenzijdige, overmoedige, holle geleerdheid verlaten; voor eene geleerdheid, die maar al te dikwerf uiterst vermetel en der Kerk vijandig was. Wie zal zich dan verwonderen over de krachtige, zij het soms wat hard en eenzijdig schijnende terugwerking in den boezem der kerkelijke wetenschap?

Ofschoon we dergelijke uitingen als krachtige levensteekenen eener kerkelijke gezindheid en als voorboden begroeten, dat de Katholieke wetenschap zich boven den invloed van eenen haar vreemden geest wil verheffen, kunnen we nogtans zoodanige nasporingen niet beschouwen als buiten den Katholieken werkkring te liggen. Wordt slechts het regte standpunt vastgehouden, dan zijn die studiën voor de kerkelijke wetenschap niet schadelijk, maar kunnen haar tot eer en sieraad strekken, in zooverre ze aan datgene wat voor ons Katholieken van voren reeds uit het oogpunt des geloofs vaststaat, ook de glorie der wetenschappelijkheid geven en de hulde der bestrijders afvorderen. Onderzoekingen van dien aard zijn ongetwijfeld het werk der geleerden van het vak, en mogen, meenen wij, niet de *hoofdzaak* der exegetische collegiën voor onze aanstaande geestelijken worden. Men make hen in 't kort met den stand der wetenschappelijke uitkomsten in dit opzigt bekend, wekke in hen eene levendige belangstelling voor de theologische tijdschriften, welke dergelijke nasporingen en ontdekkingen ter spraak brengen; doch het exegetische collegie stelle zich hoofdzakelijk ten doel: tot de beschouwing der diepere waar-

heden en geheimen van het woord Gods in te leiden; het houde zich (naar II Cor, III, 6) minder met de letter die doodt, dan met den geest die levend maakt, bezig, en zie de hoorders vooral daartoe te brengen, dat zij eens als priesters waarheid spreken, wanneer zij bidden: „*Quomodo dilexi legem tuam Domine, tota die meditatio mea est*" (Ps. CXVIII, 97).

Maar zeer zeker blijft het tevens een triomf voor het Katholieke leergezag, wanneer al die kritische navorschingen der grondteksten en vertalingen, hoe dikwerf ook in een vijandigen geest tegen de Kerk ondernomen en voortgezet, meer en meer den ons door haar als authenthiek gegeven tekst der H. Schrift regtvaardigen. En paart zich aan dien wetenschappelijken triomf niet spoedig ook een triomf des geloofs, een nieuw getuigenis der waarheid en goddelijkheid onzer Kerk? Is de H. Schrift werkelijk het woord Gods, is zij werkelijk eene bron der goddelijke openbaring, dan mag er ook niet eeuwig naar de vaststelling van den regten tekst gezocht worden; dan moeten niet eerst de geloovigen der XIXe eeuw zich tegen die der XVIe, der IXe of V^{e} eeuw op een zekerder tekst kunnen beroemen. Die zekerheid moet voor alle tijden gelijk zijn; en zij is het ook in de Katholieke Kerk. Zij gaf van oudsher, en met volle gewisheid, het woord Gods zuiver en onvervalscht aan hare kinderen; en alle nasporingen doen duidelijk uitkomen, niet alleen dat zij dien goddelijken schat naar zijnen *inhoud* trouw bewaard en tegen alle vervalsching beschermd heeft, maar ook, dat haar veelgesmaad dekreet over de authentie der Vulgaat het scherpe oordeel der kritische onderzoekingen niet behoeft te duchten, maar die proef met de grootste eer doorstaat.

Zulk een uitslag verwacht de spreker ook weder van den onlangs ontdekten Sinai-bijbel. Tegenover eene zoogenaamde negatieve kritiek, welke de echtheid of onvervalschtheid der gewijde boeken bestrijdt, hebben we hier een der volledigste en schoonste exemplaren, en zooals Tischendorf meent, den oudsten ons behouden codex der H. Schrift; een eerwaardig getuige uit den tijd van Constantijn, en indirekt een getuige uit nog vroegere dagen, daar de verwantschap van den Sinaitischen met den Vatikaanschen codex het bijna zeker maakt, dat beiden uit eene gemeenzame derde bron, een nog ouderen codex, zijn voortgekomen.

Verheugen we ons daarom, zoo eindigt de spreker zijne voorafgaande opmerkingen, met den geleerden uitgever over dit „geschenk der goddelijke Voorzienigheid juist in een tijd, waarin tegenover een onzinnig ongeloof de ijver tot het vestigen en herstellen der oorspronkelijke schriftteksten zoo levendig en ernstig ontwaakt is" [1]).

NIEUWE UITGAVE

VAN DE

«ACTA SANCTORUM» DER BOLLANDISTEN.

Eene waarlijk reusachtige onderneming is door den uitgever G. A. van Trigt te Brussel, in vereeniging met den Parijschen uitgever Palmé, den heer Carnandet,

1) Voorrede van het Sinaitische bijbelhandschrift, bl. 51.

bibliothekaris te Chaumont, en anderen, onder de bescherming van onzen H. Vader opgezet: de herdruk, of nieuwe uitgave van 54 folio-deelen der *Acta Sanctorum* van de bekende Bollandisten. Blijkens den uitvoerigen prospectus is 't een herdruk, in zooverre de oorspronkelijke Antwerpsche editie, en wel met dezelfde paginering, getrouw zal worden wedergegeven, en toch eenigzins eene nieuwe uitgave, wegens de beloofde wijzigingen en toevoegingen. Bijv.: aan het einde van elk deel vindt men *errata* en *addenda*; zijn die *errata* eenvoudige drukfouten, dan verdwijnen ze uit den nieuwen tekst; zijn het echter wijzigingen van het gevoelen der schrijvers, dan blijft de eerste meening opgenomen, doch met bijvoeging van een teeken, hetwelk op de latere verbetering verwijst. Ook de opgave van den *inhoud* zal eene gepaste verandering ondergaan. Verder bestaan er nog eenige cahiers met noten op de zes eerste deelen van de hand van Pater Papebroch; men zal die gebruiken, om bij een groot aantal anonieme commentairen de schrijvers aan te teekenen, en de *Addenda* achter elk deel te vermeerderen.

De nieuw uit te geven 54 deelen, met de dissertatiën, prolegomena en wat er verder toe behoort, loopen tot en met het *zesde* deel van October. De vier verschenen volgende deelen en het *elfde* deel dier maand, dat ter perse is, zijn het eigendom der nieuwe Bollandisten, en worden aan de inteekenaars tegen den gewonen prijs er bij bezorgd.

De 500 eerste inteekenaars ontvangen elk folio-deel van 1000 tot 1200 bladzijden in twee kolommen, tegen 25 franken; de inteekening blijft open tot den 1 Junij e. k. Daarna komt voor de nieuwe inteekenaars elk deel op 30 fr., het geheel op 1620 fr., het derde van den ge-

wonen prijs der gansche, niet ligt meer te verkrijgen verzameling. Voor wie niet inteekenen, of enkel een of ander deel nemen van de Antwerpsche uitgave, of den weinig naauwkeurigen Venetiaanschen nadruk, welke slechts tot het *vijfde* deel van September loopt, is de prijs van elk deel op 75 franken gesteld.

Men hoopt den hier aangekondigden herdruk, die onder alle opzigten met de meeste zorg en, zoo wij wel onderrigt zijn, onder het oog eener vereeniging van geschiedkundigen en der nieuwe voortzetters van de *Acta Sanctorum* zal geschieden, in den tijd van vijf of zes jaren voltooid te hebben.

Zooveel over de nieuwe uitgave der wereldberoemde Bollandisten.

Het werk zelf behoeft geene aanprijzing; in het prospectus evenwel vindt men eenige hoogstvereerende getuigenissen zoo van vroeger als van later tijd. Één daarvan willen we aanhalen, om te gelijk van een onlangs verschenen, hoogst belangrijk boek melding te kunnen maken, namelijk de „*Bibliotheca historica medii aevi*" [1]), door Dr. August Potthast. Deze geleerde schrijver, die met ontzaggelijk veel moeite en nasporingen zijnen onmisbaren „Gids door de geschiedwerken der Europesche middeleeuwen" heeft zamengesteld, verklaart (bl. VII) van de *Acta Sanctorum* der Bollandisten: „dat ze naar „een grootsch plan aangelegd", en „een reusachtig

---

1) „WEGWEISER durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelatters von 375—1500. — Vollständiger *Inhaltverzeichniss* zu „Acta Sanctorum" der Bollandisten. — *Anhang:* Quellenkunde für die Geschichte der europäischen Staaten während des Mittelalters." Berlijn, Kastner, 1862. — Bladzz. VIII, 1012, en 76ª—76ᶠ. Gr. 8ᵛᵉ.

„monument van wetenschappelijke inspanning" zijn. Hij zegt verder: „de daar als in een magazijn opgeslagen „menigte van oorspronkelijke schriften, meestal door „tijdgenooten vervaardigd, behooren tot de voornaamste „geschiedbronnen voor het einde der oudheid en het „gansche tijdperk der middeleeuwen; het zijn hoog te „waarderen gedenkstukken voor ieder die het karakter, „den geest des tijds waarin ze geschreven zijn, nader „wil leeren kennen, en over het leven, de zeden en „hetgeen wij den tijdgeest noemen, nader ingelicht wil „wezen; ze zijn, zoo al de staatsgeschiedenis er menig„maal weinig bij wint, dikwijls des te belangrijker voor „de kennis der geschiedenis van bijzondere landen."

De blijvende belangstelling in zulk een uitgebreid werk, waarvan de oorspronkelijke druk, en zelfs de gebrekkige Venetiaansche nadruk niet dan tegen altoos hooger prijzen te verkrijgen is, strekt den onsterfelijken ontwerpers en uitvoerders tot niet weinig eer, en moge den herhaaldelijk besproken, doch nu reeds opgezetten herdruk den gewenschten uitslag verschaffen. Inderdaad, het mag eene reusachtige onderneming, maar ook een verblijdend verschijnsel des tijds heeten. Geen wonder, dat de uitgevers reeds van zulk een groot aantal bisschoppen, oversten van seminariën en kloostervereenigingen, van bibliothekarissen en geleerden de bemoedigendste betuigingen van hunnen bijval hebben ontvangen.

EEN OOGSLAG DOOR DE KERK.

Het door Rusland afgetergd, en ten halve gewapend verzet, sedert den 22 Januarij in het gruwelijk mishandelde Polen begonnen, en met eene barbaarsche overmagt en wreedaardigheid bestreden, houdt, wat bloedige verliezen het ook leed, met verwonderlijken heldenmoed den ongelijken strijd voor geloof en vaderland vol. Dat was, al hebben er zich welligt eenige onzuivere elementen der Europesche revolutie onder gemengd, al zullen de oproermakers er partij van trekken en er hun snood bedrijf mede pogen te dekken, dat was, gelijk een ieder zegt, toch geen gewone opstand, geen lage zamenzwering. Ontzettende misdaden, door Rusland gedurende menschenleeftijden aan regt en geweten gepleegd, vervoerden eindelijk de radelooze slagtoffers tot dien worstelkamp. De ongelukkige strijders waren zeker voor verre de overgroote meerderheid geene communisten, geene buitbejagers of teugellooze horden: het waren soldaten, slagtoffers voor eene zaak van welker geregtigheid hun hart vol was. De Poolsche verweerstrijd heeft op eens de sympathie der gansche wereld, onverschillig van wat rigting de geesten, van wat godsdienst de volken zijn. De gedienstige slaven van den Russischen autokraat komen daarbij in geene aanmerking. Zoo was het niet in 1830. Maar de Polen hebben ook sedert dien tijd vreeselijke martelingen uitgestaan: meer dan dertig jaren lang hebben zij standvastig geleden. Hadden zij, zal menigeen met den graaf de Montalembert wenschen, langer nog bij hun lijdelijken wederstand volhard! Zoo wij Katholieken het levendigste belang stellen in het lot van dit edel, ongelukkig volk, deelen wij enkel de gevoelens van onzen H. Vader, Pius IX, gelijk hij die in zijne Allocutie van den 16 Maart heeft uitgesproken. Het Katholieke Polen is sinds tachtig jaren tot een buit gesteld voor de scheuring: het voorvaderlijk geloof moest aan het volk ontweldigd worden, om het schismatiek te maken. Dit is geen bloote wensch, geen bloot ontwerp gebleven: neen, men heeft er met geraffineerde list en geslepenheid

uitvoering aan gegeven. Werd dan niet zoowel het bijzonder onderrigt der Katholieke kinderen door Katholieken, als het openbaar onderrigt der kinderen in de kerk door geestelijken met verbanning en verbeurdverklaring van goederen gestraft? Alle kinderen, zonder uitzondering, moesten in de staatscollegiën opgeleid worden. Werd niet de preek door de policie bewaakt, ja zocht men zelfs de biecht niet door de staatsalmagt te regelen en te verlagen? God alleen weet, hoe velen er in de bergwerken van Siberië boeten, omdat zij hunnen heiligsten pligt niet wilden schenden. En wat al Katholieke kerkgoederen zijn er niet door het schisma, door de staatsalmagt geroofd en geplunderd! en dat met eene brutaliteit, die haars gelijke in de geschiedenis niet heeft. Hoeveel kerken zijn aan de Katholieke eeredienst onttrokken, hoe werd het onderwijs in de scholen en seminariën dienstbaar gemaakt aan de scheuring! Men heeft in Polen wel één aartsbisschop, vier bisschoppen, drie wijbisschoppen, doch hoe beperkt is hunne jurisdictie! Onder den invloed van dien schismatieken haat tegen de Katholieke Kerk, omschrijft de Czaar hunne regten met den punt van den degen. Men moet geboren Polen het hooren verhalen en in uitvoerige bijzonderheden laten schilderen, om de ten hemel schreeuwende zonden in al haren omvang te leeren kennen. Hoe Rusland, hetwelk boven alles de openbare meening vreest, ook duizend middelen aanwendt, opdat men zijne matelooze ongeregtigheden niet over de grenzen te weten kome, die voorzigtigheid heeft niet gebaat: in het Vatikaan liggen de akten van alle gruwelen verzameld, en het klaaggeschrei en de zuchten der mishandelden weerklinken de gansche wereld door. Ook dit heeft men te Rome vernomen, dat men er op uit is, om de zeden der arme Polen nog meer te bederven; dat het bederf begunstigd wordt, om het volk zedelijkerwijs te fnuiken en magteloos te maken. Men weet het, dat in Rusland Katholieke priesters schier tot den dood toe gegeeseld zijn, zoo barbaarsch, als ooit in Anam of Cochinchina geschied is. Men zou ze voor onmogelijk houden de gruwelen, welke in 1846 aan de 58 Basiliaansche nonnen van Minsk zijn gepleegd, aan vrouwen van hoogen adel, van den reinsten levenswandel, van groote godvruchtigheid. Reeds heeft de kerkgeschiedenis het berigt opgenomen der heldhaftige moeder Makrina, die zich wonderbaar

met drie zusters redde, en thans, welhaast tachtig jaren oud, te Rome met Duitsche nonnen in een stil kloostertje bij St. Maria Maggiore leeft. Ook voor Rusland is de maat der zonden eens vol. Niet altoos zal die reuzenstaat van 392,000 vierkante mijlen en 75 millioen onderdanen vereenigd blijven. Dreigend groot moge het schijnen: de Krim-oorlog heeft getoond, dat de kolos op leemen voeten rust, en zeer plotseling ineen kan storten. Polen telt een leven van duizend jaren, en draagt de lidteekenen zijner vele wonden; Polen was het groote en hechte bolwerk van Europa's onafhankelijkheid en Christelijke beschaving; eene natie, die wel is waar veel gezondigd, maar innig geloofd, en haar geloof en vaderland veel bemind heeft, vol heldenmoed en offervaardigheid. En nog heden is dit volk een aanzienlijk deel der Katholieke Christenheid; er zijn in (Congres-)Polen 2078 Katholieke kerken, 2218 wereldgeestelijken, 1632 monniken in 148, en 521 nonnen in 38 kloosters; alzoo 4026 geestelijken op 4,764,446 Katholieken. Telt men die in de provinciën Wilna, Witebsk, Volhynië, Podolië, Mohilew, Minsk er bij, dan klimt het getal Katholieken tot op $7\frac{1}{2}$ millioen.

Bijna hetzelfde aantal Katholieken, namelijk *zeven millioen*, telde Ierland weleer. Doch Engeland, het Anglikaansche, episcopale Engeland, dat aan Ierland hetzelfde kwaad pleegde en pleegt als Rusland aan Polen, deed dat cijfer tot onder de *vijf millioen* dalen, en heeft het door onnoemelijke kwellingen zoover gebragt, dat de Katholieken in Ierland in eene reeks van jaren *veertig ten honderd* verminderd zijn; en wel bedriegen zij zich die meenen, dat de vervolging in onze dagen werkelijk heeft opgehouden. Men moet de stichting van het collegie te Maynooth en de jaarlijksche begiftiging er van niet te hoog aanslaan; met weerzin slechts wordt er aan die schuldafdoening gevolg gegeven, Heden als gisteren is de Ier overal en op alle punten waar het Britsche luipaard heerscht, het offer van diens gruwzame regering; de Engelsche wetten ademen nog altoos, al zijn ze niet meer uit te voeren, haat en schrik voor de Kerk; nog altoos is in 't oog der Anglikanen het Katholieke geloof de onvergefelijkste schuld. Het feit is onloochenbaar: sedert 30, 40 jaren hebben de landlords het jong Iersch geslacht pogen uit te roeijen. Nog altoos

moet het armste aller volken de uiterst rijke bezoldiging der Episcopaalsche geestelijken bijeenbrengen; het Katholieke leven en wezen der Ieren te verdelgen en te vernietigen, is en blijft de hardnekkige toeleg. Aan God alleen is het bekend, hoever het satanswerk der volksvergiftiging door zonde en ondeugd gedreven is; het Anglikanisme heeft op de schandelijkste wijze partij getrokken van de karaktergebreken der Ieren: de smaad, meende men, viel van den persoon op het door hem beleden geloof.

Maar alle zonde, zoowel in het leven van bijzondere personen, als van volken, wreekt zich zelve; en 't is eene wet der geschiedenis, dat zulke hemeltergende misdrijven aan gansche volksstammen gepleegd, altijd, hetzij dan vroeger of later, Gods straffende hand deden nederkomen. Alle zeeën mogen Engeland dienen, alle eiland en vasteland schatting brengen aan zijne nijverheid; het moge 224 millioen onderdanen over 175,000 vierkante mijlen verspreid, het moge onmetelijke rijkdommen, schepen zonder tal bezitten; het moge minachtend nederzien op de Katholieke volken, die met het trotsche Albion niet in magt en bloei kunnen wedijveren: er is zoo weinig noodig, om dien hoogmoed te beschamen, en al dien luister te verdooven. En reeds nu! waar zijn méér armen, en waar wordt méér armoede geleden dan in dien hooggeroemden modelstaat, in datzelfde schatrijke Engeland, hetwelk alleen door de verwante, niet minder verwaande Yankees in grootspraak wordt overtroffen? Dreigden niet die Yankees, die Vereenigde Staten de gansche oude wereld te zullen overvleugelen? En hoe plotseling spatte die wereldmagt uiteen door een burgerkrijg, zoo heilloos als er misschien geen wedergade van is. Magt en handel gaan bij afwisseling rond. Eens voerde Venetië alle rijkdommen der wereld in zijne stapelplaatsen; toen werd Lissabon de groote handelstad en de Portugezen waren het eerste volk der wereld; de Spanjaards vervingen hen op hunne beurt; van Spanje ging de rijkdom op Nederland over, en Nederland moest weder den voorrang aan Engeland afstaan. En toch, Engeland is op het toppunt zijns geluks niet grooter dan eens het Katholieke Spanje; en zeker was de heerschappij van dit rijk luisterrijker dan van Engeland. Spaansche zeden hadden den boventoon in Europa, en de Spaansche keurbenden waren met de Romeinsche legioenen te

vergelijken. Spanje heeft de nieuwe wereld ontdekt en de Britsche grootheid voorbereid; tot in deze eeuw heerschte het over een uitgebreider grondgebied dan Engeland in onze dagen.

Rijkdom en handelsbloei blijven niet bestendig bij een volk; en de bewering: dat Katholieke volken er ongeschikt voor zijn, wordt door de geschiedenis gelogenstraft. Maar de Heer weet Engelands hoovaardij en vervolgingswoede aan de uitbreiding en verheerlijking zijner Kerk dienstbaar te maken. Gelijk in dat rijk zelf de Katholieke gemeenten, kerken en kloostergestichten met elk jaar toenemen, ontstaan er ook elders door de Iersche landverhuizers vele nieuwe gemeenten; nieuwe bisdommen worden er door opgerigt, en het ontbreekt aan geene heldhaftige zendelingen, die, van het seminarie All Hallow uitgaande, hunne landslieden allerwege volgen om hunne zielen te redden. In het Anglikanisme daarentegen kankert het sektewezen altoos dieper voort, en het aantal Christusverloochenaars neemt er met den dag toe. Reeds is er menig diepdenkender Engelschman, wien de tijd niet meer zoo verre schijnt, dat de hoogmis weder in Westminster zal gezongen worden, en Engeland eene soortgelijke verandering zal ondergaan als eens het Ariaansche Spanje in de oud-Christelijke eeuw.

Op de derde, van de Kerk gescheiden Noordsche magt schijnt reeds het strafgerigt voor hare honderdjarige zonden neder te komen. Het dubbelhartige, van alle kanten in schuld betrokken Pruissen, met de openbare meening in alle landen tegen zich, staat geheel alleen, en is daarenboven in zich zelve verdeeld. De regerende dynastie heeft zich diepe wonden toegebragt. „Redden wij ons volk voor den koning en den koning voor ons volk!" dus sloot een liberale spreker zijne redevoering in de kamer; de „*Grenzboten*" eindigen een opstel met de woorden: „Ieder Pruis brengt dezen dag (17 Maart) in stillen ernst door en denkt, hoe hij het doorluchtig huis der Hohenzollern voor de toekomst van den staat zal redden." De Parijsche *Revue germanique* spreekt zelfs (1863, bl. 178) van den dag, waarop het volk, in zijn uitgeput geduld, met den adem zijner reuzenkracht den troon zal omstorten. Deze Cassandra-stemmen klinken te bedenkelijker, wijl we sedert drie jaren hebben gezien, hoe de volken met den

Bourbon te Napels en den Wittelsbacher te Athene te werk gingen, en nog zeer onlangs Palmerston, Napoleon en de Russische Czaar letterlijk met kandidaten voor den Griekschen troon speelden. Het dualisme is te heilloozer voor Pruissen, daar ook de in de kamer heerschende vooruitgangspartij geen maat weet te houden. Al brengt men het ministerie ook nog zulke magtige slagen toe; al is de kamer ook nog zoo rijk aan talenten en redenaars, aan staatslieden en geleerden: men voelt zich niettemin bij die schitterende redevoeringen niet weinig bezorgd, wanneer men de beginselen, waardoor de stemvoerders geleid worden, dieper ingaat. De meesten stevenen met volle zeilen de revolutie te gemoet. Hoe de verderfelijke tweespalt tusschen volk en koning te vereffenen is, laat zich nog niet inzien. Ook Pruissen heeft eens aan zijne Katholieke landen dergelijke zonden pogen te begaan, als Engeland aan Ierland, Rusland aan Polen. Voorzeker mag men niet ontkennen, dat de verhouding der Katholieke Kerk in Pruissen werkelijk verbeterd, en, zoo het constitutionele regt waarheid blijft en ten volle waarheid wordt, betrekkelijk gunstig is. Doch nog altoos wil men daar van geene volle regtvaardigheid voor de Kerk en de Katholieken weten.

Volgens eene officiële statistiek zijn in dat rijk 23,200 Evangelische en 9,500 Katholieke openbare volksscholen. De verhouding van de Evangelische en de Katholieke bevolking is 11 tegen 7 millioen. Naar evenredigheid derhalve hebben de Katholieken omstreeks 4000 openbare scholen te weinig. En hoe het wat gymnasiën en universiteiten betreft, met de gelijkheid staat, heeft men in den jongsten tijd uit de vlugschriften over dat punt, en de verhandelingen in de kamer vernomen. Ook Pruissen meende, zoowel als Rusland en Engeland, het koningrijk Italië en de berooving van den H. Vader niet spoedig genoeg te kunnen erkennen. Maar ook de straf is snel. Het hedendaagsch Europa, het diplomatische en officiële Europa, dat aan verzwakking en toenemende ontaarding lijdt, houdt zich niet dan met moeite staande, heeft kracht noch steun, en kan elk oogenblik instorten. Hoe ligt kan in onze dagen het aanschijn van Duitschland verkeeren! Allen toch hebben wij het beleefd, dat reeds het geschreven regt van Europa geheel en al veranderd is.

Gelijk de Poolsche verwarringen den H. Vader aanleiding gaven, om nieuwe bisschoppen voor Plock, Augustowo en Chelm, en wijbisschoppen voor Warschau en Chelm te benoemen, zoo vorderden de omwentelingen en vervolgingen der Kerk in Mexico eene vastere organisatie en een nieuw hiërarchiek verband. Mexico heeft nu drie aartsbisdommen: Mexico, Quadalaxara en Meihoacan, dat tot metropolitaan-zetel verheven is. Tot Mexico behooren als suffraganen: Puebla, Chiapa, Oaxaca, Jucatan, Veracruz, Chilapa, en Tulanzingo, dus zeven bisdommen. Onder het aartsdiocees van Meihoacan zijn vier bisdommen: Luiz Potosi, Queretaro, Nuevo Leon, en Zamora; onder Quadalaxara insgelijks vier: Durango, Linares, Sonora en Zacatecas. — In de Amerikaansche republieken van San Salvador en Nicaragua worden nu seminariën voor geestelijken opgerigt en mogen zich thans kloostervereenigingen vestigen. — Om in de vorming der geestelijkheid voor Zuid-Amerika te voorzien, heeft voor twee jaren, gelijk men weet, Paus Pius IX een seminarie te Rome gesticht. — Het troostelijkste wat het ongelukkige Noord-Amerika aanbiedt, is wel de ijver der liefdezusters van verschillende congregatiën, die met denzelfden heldenmoed als op de slagvelden van de Krim en Lombardije, bij de legers der Noordelijke en Zuidelijke staten hare diensten bewijzen, en hetzij bij den bloedigen strijd of in de hospitalen blijmoedig haar leven wagen, duizenden die nog niet eens gedoopt waren, doopten en weder andere duizenden tot een beter leven bragten De Duitsche Franciskanessen, naar men verneemt, hebben zich bijzonder verdienstelijk gemaakt.

Te Anam in Oost-Asië is door den keizer sedert 2 Mei 1862 de uitroeijing des Christendoms gelast. Alleen in twee vikariaten werden tot het einde van dat jaar 16,000 Katholieken deels onthoofd, deels bij menigten te gelijk verbrand, levend begraven, twee aan twee of vijf aan vijf aan elkaâr gebonden en in 't water geworpen, deels gespiest of opgehangen. Leeken en priesters en ook een bisschop ondergingen den dood; 20,000 Christenen zuchten in de kluisters eener ondragelijke slavernij. Die getallen zijn in de eerste maanden van dit jaar nog aanmerkelijk vermeerderd. Zoo telt de Kerk in één jaar bij de 40,000 belijders en martelaars daar verre in het uiterste Oosten der wereld!

Inmiddels is in België een nieuw werk voor de bekeering van China tot stand gekomen. De Eerw. Verbiest, aalmoezenier bij de militaire school te Brussel, heeft een huis voor de Chinesche zending gesticht. Een zeer geschikt gebouw bij die stad is voor dit doel ten geschenke gegeven; priesters en leeken bragten hunnen bijdragen aan; ook zijn er reeds zendelingen gevonden, en magtige beschermers in den kardinaal Sterckx, en den kardinaal Barnabo, prefekt der Propagande te Rome. Het seminarie voor de buitenlandsche zendingen te Parijs levert jaarlijks een aantal priesters voor het er aan toegewezen gebied in China; zeer velen hunner hebben sedert 1830 als martelaars geleden. Met hen arbeiden de kweekelingen der Propagande van Rome, de Lazaristen, Jesuïeten, Dominikanen aan de bekeering van dat onmetelijke rijk, waarvan men de bevolking op ten minste 350 millioen schat. België neemt ook krachtig deel in de bekeering van Engeland; zijne congregatiën zonden insgelijks vele zendelingen en nonnen naar Amerika; de Indische missie ontving mede ondersteuning uit Luik; de nieuwe hulp uit België zal voor China niet overbodig zijn.

Het Protestantisme zoekt onophoudelijk zijne bijbels en traktaatjes te verspreiden. Marshall's boek: *« De Christelijke zendingen »*, waarvan we eenige uittreksels gaven, stelt het onvruchtbaar werk der bijbelverspreiders niet weinig ten toon, maar het zal de verblinde ijveraars niet afschrikken. Portugal wordt van Engelschen en hunne bijbels overstroomd; desniettemin heeft het onlangs verblijdende teekenen van opgewekt geloof gegeven. Fransche bijbelgenootschappen zijn meer bijzonder op Spanje uit. Een enkel Fransch agent moet uit eene Fransche zeehaven in twee jaren tijds 600 bijbels, 2000 Nieuwe Testamenten en 180,000 traktaatjes in Spanje ingevoerd hebben. De *« Archives du Christianisme »* vinden in die gewigtige gebeurtenis een blijk van vooruitgang, namelijk in het Protestantsch maken van Spanje! We denken, dat de uitslag er nog veel geringer is dan in België, waar men hier en daar, vooral des winters, een en anderen afval voor grof geld weet te koopen. Over de resultaten der bijbelbekeeringen in Italië liet zich voor eenige weken een berigtgever in de *« Kirchenzeitung »* van Darmstadt hooren, die, als ooggetuige, geloof verdient. Het is bekend, dat

de bijbelgenootschappen van Geneve, Bazel, Berlijn, Londen en Parijs sedert 1859 tallooze geschriften in Italië hebben verspreid. Het verlichte Piemont begunstigde natuurlijk de agenten. Men heeft zich van dat werk gouden bergen beloofd. Doch hoe bitter werd de berigtgever in genoemde koerant teleurgesteld! Hij bragt volstrekt geene hoop op de protestantisering van Italië over de Alpen mede; enkel was hij tot de overtuiging gekomen, dat hetgeen er geschiedde door de agenten niet op de regte wijze gedaan was. Over 't geheel was Italië nog niet rijp voor het „ *zuivere* „ evangelie en de revolutie heeft de bijbelgenootschappen niet bevorderd. In Venetië is wel eene Luthersche gemeente, maar zij geeft weinig teekenen van leven en sluit zich in 't oog loopend van de andere menschen af. Te Milaan ontbreekt het niet aan Protestanten, ja bijna dagelijks wordt er gepreekt, en toch gaat het protestantiseren er niet vooruit; de oorzaak weet men niet aan te geven. Zelfs de Waldensen merkt men in Piemont niet op: „Hun vooruitgang is geenszins zoo groot, als men mij wilde doen gelooven, en ik kon mij niet overtuigen, dat zij bij het volk in bijzondere achting staan. Zij maken veel meer geschreeuw dan het verdient.„ De Toskaansche volksgeest is de „ tegenvoeter „ van allen sektegeest, en de zendingpogingen in Florence zijn allerjammerlijkst afgeloopen. Aan de Duitsche Protestanten ontbreekt te Rome alle middenpunt; niemand valt het in, de godsdienst in de Pruissische gezantschapskapel op het Kapitool te gaan bijwonen. De slotsom aller ontdekkingen des reizigers luidt dan: „'t Is vergeefs, 't is schadelijk, de Italianen te willen evangeliseren; voor ongeroepen onderwijzing en inmenging is niemand wantrouwender dan de Italiaan; men geve hem enkel en alleen den bijbel in de hand.„

Deze voor de bijbelgenootschappen alzins treurige berigten verwonderen niemand die de Romaansche volken in hunne eigenaardigheid ook maar oppervlakkig kent. Het zal der Piemontesche regering zoo min als den Engelschen en Zwitsers, ooit gelukken, Italië Protestantsch te maken. In andere punten is het Turijnsche hof maar al te jammerlijk geslaagd. Het voorbeeld van omhoog moest het algemeen bederf in Opper-Italië vreeselijk doen toenemen; het is wereldkundig, hoe de losbandigheid der vrouwen er sedert drie jaren eene vroeger ongekende hoogte heeft bereikt. Indien

daar een door en door bedorven en vergiftigd geslacht opgroeit, op wiens hoofd komt de schuld neder? Overigens is Piemont in den laatsten tijd reeds algemeen door de openbare mening der zedelijke wereld gevonnist. De jaren lang door de regering gepleegde kerkschennissen. vernielingen, de fusilladen, verbeurdverklaringen, inkerkeringen van gansche menigten, de verwoesting van steden en provinciën, de menschenjagten, het op prijs stellen van menschenhoofden: zulk woedend barbaarsch bedrijf moet in 't eind even algemeen veroordeeld worden, als de willekeurige gewelddadigheid, waarmeê Rusland 25.000 jonge Polen in den nacht laat opligten, om hen in de Russische regimenten te steken, en alzoo de kracht en weerbare manschap des lands te vernietigen. Slechts de door Piemont betaalde schrijvers bezingen nog den lof van Victor Emmanuel's schepter. Eer het gebouw, dat men in ongeregtigheid en zonde oprigt, geheel ineenstort, wordt middelerwijl het Italiaansche volk vreeselijk gebrandschat en in armoede gestort. Sedert met het Pinksterfeest van 1862 de magt der Italiaansche revolutie zigtbaar gebroken is, wordt de toestand der regering van Turijn altoos hagchelijker. Werd vóór dien dag het goede beginsel gedurende drie jaren aanhoudend en met alle geweld onderdrukt, zoodat de vijanden der Kerk onverholen den ondergang des Pausdoms voorspelden en haar zelve reeds zagen vergaan: na dien verheven dag zien wij het in Pius IX vereerd als welligt nooit te voren; de Paus verschijnt in eene luisterrijke majesteit als de algemeene vader van heel een wereldgezin; hij is het licht, dat de volken verlicht, hij de hoeksteen en de grondslag der Kerk, het middenpunt der eenheid, de kroon van het episcopaat. Pius IX heeft, in zijne berooving en verarming, eene magt verkregen, grooter dan hij ooit bezat. Die dag heeft allerwege ten goede op de beslissing der geesten gewerkt. En wat de vijanden van Pius IX betreft, God zelf heeft de vergelding op zich genomen. Hij, die Cavour te midden zijns luisters ter vierschaar riep, die het rooverhoofd van Caprera tot werkeloosheid doemde, heeft Farini met krankzinnigheid, menig ander met beroerte, en tal van medepligtigen reeds met den dood getroffen! Piemont staat veracht en verlaten; de heerscher aan de Seine wordt meer en meer doorzien en gekend; zijne gelukster scheen ook te Mexico te tanen; Pruissen, jaren lang

achteruitgeworpen, wordt door niemand vertrouwd en grijpt naar de hand van Rusland; maar in Rusland zelf volgden, na de helsche brandverschrikkingen, met den bloedigen opstand ook onheilspellende inwendige gistingen. De Kerk intusschen is bij al haar lijden niet in het minste verzwakt, en sterkt zich daarentegen tot den haar nog wachtenden strijd, en, gelijk wij vast vertrouwen, tot eene schitterende zegepraal over het kwaad.

Is het in 1848 anders geschied? Heeft niet de Kerk alleen bij dien storm gewonnen? In het twaalfjarig tijdperk van terugwerking in Duitschland, van 1848 tot 1859, welk eene verdeeldheid, welk eene tweespalt in de verschillende partijgroepen? De democratie, geslagen, uiteengedreven, onthield zich wrokkend van alle daad, zij was magteloos in het openbare leven en gaat, wat zij ook nu en dan uiterlijk vertoone, hare ontbinding te gemoet. De oud-liberale elementen hebben evenmin eenige kracht: verbittering en haat heerschen onder de aanvoerders. De Kerk wint in haren strijd telkens grootere zelfstandigheid. In de lente en den zomer van 1859 werd het Duitsche volk in zijne diepten opgeschud en tot een beter politiek leven aangezet. De beweging voor de hervorming van den Duitschen bond begon. Doch ook nu weder, welk eene versplitsing in partijen, wat al mislukking en onheil, wat al doodgeboren ontwerpen! Jaren lang behield de Nationale vereeniging, met den grootmeester der loges aan het hoofd, alleen het veld: hare strevingen riepen op tot den strijd, en die wapenoefeningen hebben ook haar goed.

Voor ruim vijf maanden kwam eindelijk te Frankfort de Duitsche „Reformvereeniging" tot stand; zij had voor alsnog wel karige gevolgen, schoot alleen in Beijeren dieper wortelen; maar toch zij verlamde de magt der Nationale vereeniging, louterde de partijvorming, en vereenigde vele vaderlandslievende elementen. Sedert Pruissen zoo onnatuurlijk tegen zich zelve woedt, heeft de Nationale vereeniging haren steun verloren en neigt zij ten ondergang. Waar roept men niet om hervorming, waar wordt niet hervormd? In Pruissen, Baden, Wurtemberg, Hessen, Nassau, thans ook in Beijeren. Het krachtigste is Oostenrijk voorgegaan, en het redt zich, onder Gods zigtbare bescherming, uit alle inwendige en uitwendige gevaren en verwikkelingen.

Bij al het drijven der partijen worden intusschen de Katholieke belangen van Duitschland niet vergeten. Wij Katholieken, verklaart het maandschrift, dat we in dit vlugtig overzigt meerendeels volgen [1]), zijn ons getal en onze sterkte weder eenigzins bewust geworden, het was hoog tijd. Wij beginnen ons eene openbare meening te vormen en onze pers te organiseren; reeds is menige leemte aangevuld, vooroordeelen verdwijnen, nieuwe krachten ontwikkelen zich. Weldra zullen we ook in het openbare leven een grooter gewigt in de schaal leggen. Door den onweerstaanbaren drang der openbare meening zal er in de toekomst eene betamelijker verhouding op het punt van gelijkheid verkregen worden; daarom moet men die vraag openlijk en grondig behandelen, totdat ons geregtigheid is geworden. Ook de sedert 11. September zoo levendig behandelde vraag eener Katholieke universiteit moet op dezelfde wijze voortgezet, totdat het doel bereikt is; de uitzigten zijn volstrekt niet ongunstig.

Dat ook het praktische kerkelijke leven onder geestelijkheid en leeken allerwege toeneemt en vruchtbaar is, bewijst de grimmigheid en woede van de vijanden onzer Kerk bepaaldelijk tegen de kloostervereenigingen; niet in staat om dat zich ontwikkelende Katholieke leven te keeren, werpen zij er den vuigsten laster op. Lage aanslagen, zooals er tegen de liefdezusters te Mainz gesmeed zijn, verraden de diepe verdorvenheid der partij waar ze van uitgingen. Ook Wurtemberg heeft weinig grootmoedig gehandeld, met de zusters van Ingenbohl, die niet zelven gekomen, maar geroepen waren, weder uit te wijzen. Dan heeft de senaat van Bremen edelaardiger gedaan, toen hij 15,000 th. voor den bouw der Katholieke kerk te Bremerhafen stemde. Baden voedt nog altoos eene bespottelijke vrees voor orden en kloosters, welke in Pruissen, ja in Turkije en Egypte overwonnen is; welligt omdat het Protestantisme er in volle ontbinding verkeert, de vrije gemeenten er overal heerschen, zoodat Hengstenberg uitriep: In Baden is de duivel los! — Ook in Pruissen is onder het Protestantsche volk eene verregaande onverschilligheid voor het godsdienstige; ook daar dreigt de heerschappij der vrije gemeenten.

---

[1]) *Der Katholik*, laatste aflevering, bladz. 497 vv.

Over 't geheel verdroogt het godsdienstige leven in het Duitsche Protestantisme al meer en meer. Zelfs over den wetenschappelijken arbeid, althans onder de godgeleerden, gaf de Kerkelijke Koerant van Darmstadt, eenige maanden geleden, eene weinig verkwikkelijke voorstelling. Een ontzaggelijke haast heeft zich, volgens dit blad, van de theologische werkzaamheden der Protestanten meester gemaakt. Het is den predikanten uiterst moeijelijk, zich omtrent den toestand der tegenwoordige literatuur te oriënteren. Daar er te veel tijdschriften zijn, komt het van louter opwekking zelden tot eene volhardende studie, waarbij men de zaak dieper ingaat; de arbeiders staan met elkaâr niet in betrekking, en men is altoos gedwongen, door de gekleurde bril der partijmeeningen te lezen. Wagenwijd is de deur voor de verwarring opengezet, en het wordt onmogelijk, gelijken tred met de theologische wetenschap te houden. En zij weten geen ander redmiddel aan te geven dan: „men moet zich geduldig in 't onvermijdelijke schikken!"

Weinig bemoedigender zijn de klagten, die we ten onzent van predikanten als L. J. van Rhijn, J. H. Gunning en zooveel anderen vernemen. Eerstgenoemde, bij wien de bewustheid van zijne liefde tot zijne kerk „eerst door langdurig verblijf in Noord-Duitschland ontwaakte", toont (in het jongste nummer der *Vereeniging*) „een zedelijk regt" te hebben, om hare „eigenaardige schaduwzijden" aan te wijzen, „zoo als ik die, zegt hij, zie en helaas! meer en meer zie. Meer en meer zie — ach! ik erken sints lange, ik heb in den vreemde mijne eigene kerk geïdealiseerd, onwillens en onwetens, zoo als de Zwitser zijne Heimath idealiseert, als hij in den vreemde is, ik heb haar mij schooner en beter gedacht dan zij werkelijk is, dan zij in het heden bestaat. En wanneer ik dan bij mijnen vriend Gunning lees: „Deze kerk der instelling „acht ik dat meer en meer ontbonden wordt. Immers zij heeft „geen levensbeginsel, dat haar bezielt en zamenhoudt: geene tucht, „geene belijdenis, geen algemeen aangenomen grondregel van „geestelijk leven. En allerlei ontbindende werkingen in de maat„schappij en de wetenschap nevens haar en in den eigen boezem „tasten harc altijd nog eerwaardige overleveringen aan, en onder„mijnen hare inrigtingen door die hoe langer hoe meer tot eene

„doode letter te maken" [1]), dan snijdt mij dat door de ziel. Ik gevoel en ondervind er de waarheid van; Gunning heeft gelijk; maar mijn hart bloedt er over."

Men zou zich echter zeer vergissen, zoo men dacht, dat er bij die inwendige ontbinding van het Protestantisme, welke duizenden en duizenden radeloos maakt, meer geneigdheid bestaat om tot de Kerk terug te keeren die alleen redden kan. Zoo oneens als men onderling is, zoo eens blijft men het in afkeerigheid, om niet méér te zeggen, tegen de moeder van wie zij zijn uitgegaan. Het blijft bij jammerklagten en verwijten, waarmede hier op zijn minst anderhalfduizend ongeloovige predikanten spotten. Zoo de almagtige God er niet met ik weet niet welken genadeslag tusschenbeide komt, dan blijft het bij het aloude: „Liever Turksch dan Paapsch!"

---

[1]) Zie van J. H. Gunning, „*Opmerkingen* naar aanleiding van eene Avondmaalsviering op Palmzondag 1863 te 's Gravenhage." — 's Hage, M. J. Visser.

VERSCHEIDENHEDEN.

VERBODEN BOEKEN.

Bij dekreet van 26 Januarij 1863 heeft de H. Congregatie van den Index de volgende boeken verboden:

Il Mediatore, Giornale settimanale politico, religioso, scientifico, letterario, diretto dal Professore Carlo Passaglia. Murino. Stamperia dell' Unione Tipografico-Editrice.

J. Michelet. La Sorcière. Paris. Collection Hetzel. E. Dentu, libraire-éditeur. Palais Royal, 13. galerie d'Orléans. Novembre 1862.

Almanacco sacro Pavese per l'anno 1863. Pavia, Tipografia dei Fratelli Fusi.

EEN NIEUW KATHOLIEK LIEFDEWERK.

Te Londen zwerven des nachts honderden van menschen, die geen onderkomen hebben, langs de straten rond; ten hunnen behoeve is het nieuwe liefdewerk der „nachtherberg" begonnen. De voorrede van een werkje, ten voordeele dier onderneming uitgegeven, en getiteld: „*A chaplet of verses*" [1]), deelt daaromtrent de volgende inlichtingen mede.

Men zou het naauwelijks voor mogelijk houden, dat er bij onzen maatschappelijken toestand in eene groote stad nachtzwervers zijn, die volstrekt geen onderkomen hebben. Een hoek in een verlaten

[1]) „By Adelaide A. Pronter. London 1862."

schuur behoedt toch nog voor het omdolen langs de straten; en nogtans is het zoo, dat er te Londen, het middenpunt van zooveel verkeer, honderden in de lange, treurige nachten langs de straten rondtrekken, zonder ergens eenige huisvesting te weten, zonder een bete broods, om hunnen honger te stillen, door niemand opgemerkt, met weinige lompen gedekt, die vaak nog druipen van den regen. Vrouwen en kinderen dolen zoo nacht aan nacht in onuitsprekelijke hulpeloosheid rond; dikwerf zwerven zij doodmoê den ganschen nacht voort, zonder eenige rustplaats te vinden; dikwerf rusten zij onder een ellendigen poortweg; dikwerf ook, wat het ergste is, zoeken zij in den Theems, of in de huizen der zonde eene toevlugt, welke zij nergens anders konden vinden. Ons hart breekt, wanneer wij er aan denken, wat die ongelukkigen, als zij zoo aan tallooze deuren worden afgewezen, wel moeten gevoelen.

De aanhoudende toeneming dier ellende trok eindelijk de aandacht; er waren medelijdende rijken en zij rigtten hier en daar toevlugtshuizen op, om er aan zulke armen in de winternachten een onderkomen te verschaffen. In den herfst van 1860 was er nog geene Katholieke nachtherberg in geheel Engeland; de Protestantsche huizen waren, hoe voortreffelijk anders ook ingerigt, niet in staat, aan alle aanvragen te voldoen. Te Londen, gelijk in menige andere groote stad, zijn de armsten en meest verlatenen gewoonlijk Katholieken, en de Katholieke priesters, wien geen soort van ligchamelijke of geestelijke ellende onbekend is, hebben daar vooral gelegenheid, om het lijden, de verleiding en gevaren te leeren kennen, waaraan armen zonder dak zijn blootgesteld. Daarom nam Dr. Gilbert, een Katholiek priester, het besluit, in zijne parochie een nachtverblijf op te rigten, en aan zijn onvermoeiden ijver dankt de »nachtherberg voor vrouwen en kinderen zonder huisvesting, in de straat der Voorzienigheid« haar bestaan en onderhoud; dit is het eerste en alsnog het eenige Katholieke toevlugtshuis in Engeland.

De zusters der parochiescholen, die Dr. Gilbert reeds in het onderrigt hielpen, waren op de eerste aanvrage gereed, ook dit werk op zich te nemen. Doch eerst moest het kleine huisje, hetwelk zij tot nog toe in Broad-street bewoonden, door een grooter

vervangen worden, weldra vond dezelfde priester achter Finsbury-square een ruim stalgebouw, en eene inwendige stem zeide hem, dat daar de geschikte plaats was om het lang gekoesterde plan eener nachtherberg ten uitvoer te brengen. De stal was van het er bij behoorende huis, dat voor de zusters zou bestemd worden, door een binnenplein gescheiden, en kwam op eene naauwe straat uit, die ten gunstig voorteeken reeds de straat der Voorzienigheid (*Providence-row*) werd genoemd. De gemeente te Finsbury-square, wie het gebouw toebehoorde, liet zich tot den afstand vinden; spoedig had men den voormaligen stal van houten slaapplaatsen en banken voorzien en de verdere toebereidselen gemaakt, en op den 7 October 1860 werd het toevlugtshuis geopend. Aanvankelijk had het slechts veertien bedden; doch de aalmoezen vloeiden van alle kanten toe, zoowel van Protestanten als van Katholieken, zoodat men er in Februarij een en dertig bedden bij maken, en te zamen over vijf en veertig slaapplaatsen beschikken kon. Daar echter velen van de opgenomen arme vrouwen kinderen bij zich hebben, gaat er zelden een nacht voorbij, dat men er minder dan zestig personen herbergt. Tot Mei 1862 heeft men aan *veertien duizend acht honderd* personen nachtverblijf kunnen schenken, die allen daarenboven avondeten en ontbijt ontvingen.

De tijd der opneming is van zes tot acht uur; intusschen is die beperking schier niet noodig; want lang voordat de deur opengaat, staat er reeds eene opeengedrongen schaar van met lompen bedekte vrouwen, omklemd van bleeke', zieke kinderen, reikhalzend voor de deur; en slaat het bepaalde uur, dan is de slaapzaal in een oogenblik bezet.

Men geeft haar waschwater en handdoeken; zij vinden warmte, licht, rust, en te acht uur krijgt ieder een half pond brood met een grooten schotel heerlijke haverpap. Eene der zusters doet het gemeenschappelijk avondgebed, en dan strekken zich de arme vreemdelingen op hare eenvoudige, maar zindelijke en gemakkelijke legersteden uit. 's Morgens ontvangen allen hetzelfde maal als 's avonds. — Die zaturdag-avond komen, blijven tot maandag, en krijgen zondags, bij het gewone ontbijt en avondeten, een half pond brood en eene krachtige vleeschsoep tot toegift. Op de geloofsbelijdenis wordt niet gelet; Protestanten komen even goed in

aanmerking als Katholieken. Slechts twee voorwaarden worden ter opneming gesteld; de aanvragenden moeten zonder huisvesting en van een vertrouwd karakter zijn. De laatste voorwaarde heeft men alleen hier; in de andere toevlugtshuizen, waar dit niet geschiedt, is gebleken, dat er, ondanks alle maatregelen van voorzigtigheid, nog altoos groot gevaar is voor jonge en onschuldige zielen door de gemeene taal en het slechte voorbeeld der diepgezonkene menschen, met wie zij in aanraking komen.

Elken avond, zondags iets langer, geeft eene der zusters eenvoudige onderrigtingen over den katechismus. Hiervan echter zijn de Protestanten uitgesloten. Zij vragen wel dikwijls om het onderrigt te mogen bijwonen, doch het wordt niet vergund dan met bepaald verlof van haren predikant.

Die herberging met die voeding is niet de eenige, dikwijls misschien niet eens de grootste weldaad, aan die arme hulpelooze gasten bewezen. Zij vinden raad, deelneming en ondersteuning bij de goede zusters; reeds de bloote mededeeling van haren kommer aan eene ziel, die daar is om haar te dienen en te verzorgen, en dat niet om eenig tijdelijk loon, maar uit Christelijke liefde en medelijden, wordt eene verligting voor die lijdende harten, eene vertroosting in hare ontberingen en ellenden. 't Is treffend om te zien, hoe dringend zij vergunning vragen, om de zuster bij het reinigen, koken en dergelijke de behulpzame hand te mogen bieden, en hoe dankbaar zij haar aanzien, als zij in hare dienst bezig zijn.

Eene der nonnen slaapt alle nachten te midden van de opgenomen gasten, en onder haar liefderijk toezigt zou men het niet willen wagen, een onbetamelijk geluid, een toon van ontevredenheid, een oneerbiedig gefluister te laten hooren Zelfs wanneer de zuster in de treurige noodzakelijkheid is, uit de wachtende menigte het op te nemen getal te kiezen, en vooral diegenen bevoorregt welke kinderen bij zich hebben, of er te voren nog niet geweest zijn, dan schikken zich de uitgeslotenen er in zonder morren en zonder tegenspraak. Ofschoon de arme kleinen gewoonlijk niet medegerekend en beschouwd worden als bij de moeder te behooren, moeten er toch dikwerf velen, soms dertig of veertig, op éénen avond, uit gebrek aan plaats, worden afgewezen. Nadat zij den vriendelijken lichtstraal gezien, de verkwikkende warmte gevoeld

hebben, moet dan de arme zuster met bloedend hart de deur weêr voor haar sluiten, maar geen verwijt, geene tegenwerping verzwaart haar dezen harden pligt. De armen beginnen op nieuw hare treurige omzwerving langs de donkere, koude straten. En nog menigen avond zal zich dat tooneel moeten herhalen, totdat het den voortreffelijken priester gelukt, eene verdere uitbreiding aan het liefdewerk te kunnen geven.

Niemand van al de personen die met de nachtherberg belast zijn, ontvangt eenige de minste vergoeding.

Het toevlugtsoord is geopend van October tot April. Het staat onder de bijzondere bescherming van de H. Maagd en den Zaligen Benedictus Labre. Moge de Moeder, die eens zonder huisvesting door het ongastvrije Bethlehem rondging, en de Zalige, die hier op aarde als een bedelaar en het uitvaagsel der menschheid leefde, over dat liefdewerk der armen en verlatenen waken! Mogen er mededoogende harten zijn, die, naar gelang der behoeften, ook op die wijze de ongelukkigen helpen herbergen; een heerlijk, en hemelsch loon is er aan toegezegd.

DE ZAAK VAN DEN ANGLIKAANSCHEN BISSCHOP COLENSO.

Van Protestantsche zijde vernemen we, dat de beweging, door Dr. Colenso's ongeloovig schrijven tegen de boeken van Moses en Josue veroorzaakt, nog altoos aanhoudt. Er is geen eind aan de kleinere en grootere geschriften welke er tegen uitkomen. Ook de kerkelijke ligchamen, waarmede de rationalistische bisschop in aanraking was, hebben zich de zaak aangetrokken. Een der grootste genootschappen des lands, dat „voor de verbreiding van het evangelie in het buitenland", waarvan Dr. Colenso als bisschop een der ondervoorzitters was, heeft hem formeel ontslagen, en besloten, de fondsen die het jaarlijks in zijn diocees van Natal besteedt, voortaan door eene bijzondere commissie te

laten beheeren. De convocatie of synode der Anglikaansche kerk heeft eenparig zijne gevoelens veroordeeld; vele geestelijken sluiten zich hierbij aan; nu hebben ook de meeste Anglikaansche bisschoppen en aartsbisschoppen gesproken, en hunnen ambtgenoot in een gemeenschappelijk schrijven voorgehouden, dat, aangezien hij naar zijne eigene verklaring gewetenshalve sommige artikelen van de geloofsbelijdenis en tucht der kerk niet meer kon onderschrijven, hieruit voor hem de zedelijke pligt ontstond, om zijn ontslag te nemen. Dit zoo zacht, ja zwak gesteld verzoek was door al de prelaten der drie vereenigde rijken, op twee of drie na, onderteekend. Dr. Colenso heeft vlakaf weigerend geantwoord en zich daarop gegrond, dat hij, met voor zijne betrekking te bedanken, zou erkennen, verkeerd te hebben gehandeld, terwijl hij daarentegen van meening is, aan de kerk eene dienst te hebben gedaan. Thans gelooft men, dat zijn overste, de koloniale bisschop van de Kaap, hem bij een der geregtshoven van de koningin zal aanklagen. Nogtans schijnt men zeer in 't onzekere te wezen, hoe men verder in die netelige zaak te handelen heeft.

SPROKKELINGEN.

Consequentie. — Prof. Opzoomer zegt: „ Wanneer gij de wonderverhalen des bijbels aanneemt, hebt gij geen regt om andere wonderen te loochenen, bijv. die van de Roomsche kerk, ten minste indien gij geen reden hebt om aan de geloofwaardigheid des verhalers te twijfelen. " En dit geldt voor den Utrechtschen hoogleeraar als eene bedenking tegen het aannemen van de wonderverhalen der H. Schrift. De schrijver van „ *Licht- en Schaduwzijde der Moderne Theologie* ", D. S. Gorter, is het hierin volkomen eens met Opzoomer, en geeft gereedelijk toe, dat, indien wij na naauwkeurig en onpartijdig onderzoek de geloofwaardigheid des verhalers moeten erkennen, wij geen regt hebben tot twijfelen aan hetgeen hij verhaalt. Wij mogen ons oordeel over de medegedeelde wonderen opschorten [?], maar kunnen niet loochenen

dat ze geschied zijn. Ziedaar de consequentie, die de wonderen gelijkelijk doet loochenen en aannemen! (Vgl. de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, No. 4, Boekbeschouwing, bladz. 115.)

KERKEN IN BELGIE. — De *Commission royale des monuments* heeft een overzigt gegeven van de kerken in België, welke wegens ouderdom of architektuur bijzonder merkwaardig zijn. België heeft 120 zoodanige kerken, waarvan de waarde op 200 millioen franken begroot is; de kosten van herstel zouden omstreeks 20 millioen franken beloopen.

De waarde der voornaamste kerkelijke monumenten is geschat als volgt:

	Franken.
De kerk Notre-Dame te Antwerpen	18,000,000
St. Gudule te Brussel	10,000,000
Notre Dame te Mechelen.	10,000,000
De kathedraal te Doornik	9,000,000
Sainte Wandru te Mons (Bergen)	6,000,000
Notre-Dame de la Chapelle te Brussel	6,000,000
St. Jacques te Antwerpen	6,000,000
Saint Pierre te Leuven	5,000,000
Du Sablon te Brussel	5,000,000
Saint Paul te Luik.	4,000,000
De kerk Notre-Dame te Huy	4,000,000

EEN VERGAAN EN EEN NIEUW PROTESTANTSCH TIJDSCHRIFT. — De beruchte *Buona Novella* is met het einde van het vorige jaar opgehouden te verschijnen. Om die groote schade voor de evangelisatie-zaak in Italië eenigzins te herstellen, heeft Revel, professor aan de hoogeschool te Florence, en president van het Evangelisatie-comité, het plan opgezet, om onder den titel van *Il Messagiere Evangelico d'Italia* eene driemaandelijksche verzameling uit te geven van uittreksels uit de brieven der evangelisten, welke de Waldensische kerk in Italië in hare dienst heeft. De eerste aflevering van dit tijdschrift is verschenen.

VEROORDEELING

VAN

DR. FROHSCHAMMER'S GESCHRIFTEN.

Het ordinariaat van het aartsbisdom Munchen-Freisingen brengt, onder dagteekening van 31 Maart jl., dit berigt ter algemeene kennisse:

„Onze H. Vader Pius IX heeft bij Apostoliesch schrijven van den 11 December des vorigen jaars aan onzen Hoogwaardigen opperherder medegedeeld, dat de geschriften van Dr. J. Frohschammer, hoogleeraar aan de universiteit te Munchen, getiteld: „*Inleiding in de wijsbegeerte*, 1858", „*Over de vrijheid der wetenschap*, 1861", „*Athenaeum*, jaargang 1862", kerkelijk veroordeeld zijn. Te gelijk deed Z. H., onder verwijzing op de vroegere veroordeeling van het geschrift: „*Over den oorsprong der menschelijke zielen*, 1854", aan den schrijver bij het zorgvuldigst onderrigt de vaderlijke vermaning toekomen, dat hij aan de kerkelijke uitspraak het behoorlijk gevolg zoude geven."

Die gewigtige uitspraak geldt wel bepaaldelijk de genoemde werken, maar treft niet minder heel die ongeloovige rationalistische rigting, welke aan de rede ook op het gebied der geloofswaarheden de laatste beslissing, en dus de algemeene, algeheele opperheerschappij toekennend, zich diensvolgens ook over de diepst verborgene geheimen de wetenschappelijke uitspraak aanmatigt, en alzoo de eigenlijk gezegde bovennatuurlijke godsdienst gansch en al tot pure menschelijke philosophie verlaagt. Geleerden van dien trant, gelijk mede ten onzent een aantal professoren en een massa predikanten zijn, vinden er hunne duchtige teregtwijzing in, al zullen ze ook in hunne opgeblazen waanwijsheid dat klare, kalme onderrigt voor een middeleeuwsch aktestuk uitkrijten. Zeker is het, dat er vooral twee dwalingen in veroordeeld worden, die de ligtzinnige bespotters van het supernaturalisme zeer bijzonder raken. Immers, alsof het eene uitgemaakte zaak ware, waarop men niet eens meer mag terugkomen, en op een toon en met een voorhoofd, die zoo op eens verpletten willen, wie zich nog verstout er een woord tegen in te leggen; zoo roepen de redevergoders triomf; zij hebben de supernaturalisten voor goed verslagen! de vrijmagtige rede, dat is haar aangeboren regt, voere, ook in geloofszaken, den schepter der alleen- en opperheerschappij! Zij buigt voor geene ongerijmdheden, gelijk die geheimen zijn!...

Duidelijk, zeer bepaald omschrijft de H. Vader de grenzen van het schoon gebied der rede, en herinnert hiermede tevens de verhouding van wijsbegeerte en godgeleerdheid, van wetenschap en geloof. Hij, zoo hooren wij, dwaalt, die de geloofsgeheimen, welke de rede te boven gaan, tot onderwerp der wijsbegeerte maakt; ook

hij dwaalt, die de wijsbegeerte onder alle opzigten van het goddelijk gezag der openbaring en Kerk onafhankelijk verklaart, en dien ten gevolge aan de Kerk het regt ontzegt, om wijsgeerige dwalingen te verwerpen.

Helder, rustig worden die veelomvattende verklaringen uiteengezet, en op het einde met eene niet minder waardige dan teedere vaderlijke vermaning aan den afgedwaalden schrijver besloten.

VENERABILI FRATRI GREGORIO ARCHIEPISCOPO MONACENCI ET FRISINGENSI.

PIUS PP. IX.

Venerabilis Frater, Salutem et Apostolicam Benedictionem.

Gravissimas inter acerbitates, quibus undique premimur, in hac tanta temporum perturbatione et iniquitate vehementer dolemus cum noscamus, in variis Germaniae regionibus reperiri nonnullos catholicos etiam viros, qui sacram theologiam ac philosophiam tradentes minime dubitant quandam inauditam adhuc in Ecclesia docendi scribendique libertatem inducere, novasque et omnino improbandas opiniones palam publiceque profiteri, et in vulgus disseminare. Hinc non levi moerore affecti fuimus, Venerabilis Frater, ubi tristissimus ad Nos venit

AAN ONZEN EERWAARDIGEN BROEDER GREGORIUS, AARTSBISSCHOP VAN MUNCHEN-FREISINGEN.

PAUS PIUS IX.

Eerwaardige Broeder, Heil en Apostolischen Zegen.

Te midden van de zwaarste bitterheden, die Ons van alle kanten drukken, is het Ons bij deze zoo groote verwarring en ongeregtigheid der tijden eene grievende smart te vernemen, dat er in verschillende streken van Duitschland zelfs eenige Katholieken gevonden worden, die bij hun onderrigt in de heilige godgeleerdheid en de wijsbegeerte geenszins schromen, eene tot nog toe in de Kerk ongehoorde vrijheid van leeren en schrijven in te voeren, en openlijk nieuwe, volstrekt verwerpelijke meeningen te verkondigen en te verspreiden. Zoo is tot Onze niet geringe droefheid het treurig berigt tot

nuntius, Presbyterum Jacobum Frohschammer in ista Monacensi philosophiae doctorem hujusmodi docendi scribendique licentiam prae ceteris adhibere, eumque suis operibus in lucem editis perniciossimos tueri errores. Nulla igitur interposita mora, Nostrae Congregationi libris notandis praepositae mandavimus, ut praecipua volumina, quae ejusdem Presbyteri Frohschammer nomine circumferuntur, cum maxima diligentia sedulo perpenderet, et omnia ad Nos referret. Quae volumina germanice scripta titulum habent — *Introductio in philosophiam — De libertate scientiae — Athenaeum* — quorum primum anno 1858, alterum anno 1861, tertium vero vertente hoc anno 1862 istis Monacensibus typis in lucem est editum.

Ons gekomen, dat inzonderheid de priester Jacobus Frohschammer, leeraar in de wijsbegeerte aan de akademie te Munchen, zulk eene verregaande vrijheid van leeren en schrijven in toepassing brengt, en de verderfelijkste dwalingen in de door hem uitgegeven werken verdedigt. Daarom hebben Wij onverwijld aan Onze Congregatie, die over het beoordeelen der boeken gesteld is, last gegeven, de voornaamste boekdeelen, onder den naam van dien priester Frohschammer rondgaande, met de meeste naauwlettendheid en vlijt te onderzoeken, en Ons van alles verslag te geven Die boeken, in het Duitsch geschreven, hebben ten titel: *Inleiding in de wijsbegeerte; — Over de vrijheid der wetenschap; — Athenaeum*; het eerste is in 1858, het tweede in 1861, het derde in den loop van dit jaar 1862 te Munchen uitgegeven.

Itaque eadem Congregatio Nostris mandatis diligenter obsequens summo studio accuratissimum examen instituit, omnibusque semel iterumque serio ac mature ex more discussis et perpensis judicavit, Auctorem in pluribus non recte sentire, ejusque doctrinam a veritate catholica aberrare. Atque id ex duplici praesertim parte * primo

Die Vergadering heeft dan, Onze bevelen ijverig opvolgend, met de uiterste naauwlettendheid een hoogst naauwkeurig onderzoek ingesteld, en, na alles meermalen ernstig en rijpelijk, gelijk zij gewoon is, besproken en overwogen te hebben, geoordeeld, dat de schrijver in verschillende punten van een verkeerd gevoelen is, en zijne leer van de Katholieke waarheid afwijkt. En dit

quidem propterea quod auctor tales humanae rationi tribuat vires, quae rationi ipsi minime competunt, secundo vero, quod eam omnia opinandi, et quidquid semper audendi libertatem eidem rationi concedat, ut ipsius Ecclesiae jura, officium, et auctoritas de medio omnino tollantur. Namque auctor in primis edocet, philosophiam, si recta ejus habeatur notio, posse non solum percipere et intelligere ea christiana dogmata, quae naturalis ratio cum fide habet communia (tamquam commune scilicet perceptionis objectum) verum etiam ea, quae christianam religionem fidemque maxime et proprie efficiunt, ipsumque scilicet supernaturalem hominis finem et ea omnia, quae ad ipsum spectant, atque sacratissimum Dominicae Incarnationis mysterium ad humanae rationis et philosophiae provinciam pertinere, rationemque, dato hoc objecto, suis propriis principiis scienter ad ea posse pervenire. Etsi vero aliquam inter haec et illa dogmata distinctionem auctor inducat, et haec ultima minori jure rationi adtribuat, tamen clare aperteque docet, etiam haec contineri inter illa, quae veram propriamque scientiae seu philosophiae materiam

vooral in tweevoudig opzigt; voorreerst, wijl hij aan de menschelijke rede zoodanige krachten toekent, welke haar volstrekt niet toekomen; ten andere, wijl hij haar zulk eene volle vrijheid van gevoelen en van altijd alles te durven toestaat, dat er de regten, de bediening en het gezag der Kerk geheel door opgeheven worden. Immers de schrijver leert vooral, dat de welbegrepen wijsbegeerte niet enkel die Christelijke leerstukken kan bevatten en verstaan, welke de natuurlijke rede met het geloof (als onderwerp van beider kennis) gemeen heeft; maar ook die, welke hoofdzakelijk en eigenlijk de Christelijke godsdienst en het Christelijk geloof uitmaken; dat namelijk 's menschen bovennatuurlijk einde, met al wat er betrekking op heeft, en het allerheiligst geheim van de Menschwording des Heeren tot het gebied der menschelijke rede en wijsbegeerte behooren, en de rede, is slechts eens dat onderwerp gegeven, er uit hare eigene beginselen wetenschappelijk toe kan geraken. Ofschoon de schrijver eenig onderscheid maakt tusschen de eerst- en laatstgenoemde leerstukken, en opzigtens de laatste minder regt aan de rede toestaat, leert hij niettemin klaar en duidelijk, dat ook zij bij die onderwerpen begrepen zijn, welke de wezenlijke en

constituunt. Quocirca ex ejusdem Auctoris sententia concludi omnino possit ac debeat, rationem in abditissimis etiam divinae Sapientiae ac Bonitatis, immo etiam et liberae ejus voluntatis mysteriis, licet posito revelationis objecto, posse ex seipsa, non jam ex divinae auctoritatis principio, sed ex naturalibus suis principiis et viribus ad scientiam seu certitudinem pervenire.

Quae auctoris doctrina quam falsa sit et erronea nemo est, qui christianae doctrinae rudimentis vel leviter imbutus non illico videat, planeque sentiat. Namque si isti philosophiae cultores vera ac sola rationis et philosophicae disciplinae tuerentur principia et jura, debitis certe laudibus essent persequendi. Siquidem vera ac sana philosophia nobilissimum suum locum habet, cum ejusdem philosophiae sit, veritatem diligenter inquirere, humanamque rationem licet primi hominis culpa obtenebratam, nullo tamen modo extinctam recte ac sedulo excolere, illustrare, ejusque cognitionis objectum, ac permultas veritates percipere, bene intelligere, promovere, earumque plurimas, uti Dei existentiam, en eigenlijke stof der wetenschap of wijsbegeerte uitmaken. Naar zijn gevoelen derhalve, kan en moet men volstrekt besluiten, dat de rede ook in de verborgenste geheimen van Gods wijsheid en goedheid, ja zelfs in die van zijnen vrijen wil, mits het onderwerp der openbaring gegeven zij, uit zich zelve en niet uit het beginsel van het goddelijk gezag, maar uit hare eigene natuurlijke beginselen en krachten tot de wetenschap of zekerheid kan komen.

Hoe valsch en vol dwaling deze leer is, ziet en voelt dadelijk een ieder, die slechts iets van de eerste beginselen der Christelijke leer weet. Immers zoo die beoefenaars der wijsbegeerte de ware en eenige beginselen en regten der rede en wijsbegeerte voorstonden, zouden zij zeker den verschuldigden lof ontvangen; want de ware en gezonde wijsbegeerte neemt eene haar eigene hoogst aanzienlijke plaats in; hare taak is het, de waarheid vlijtig op te sporen, 's menschen rede, door de schuld van den eersten mensch wel verduisterd, doch geenszins uitgedoofd, behoorlijk en zorgzaam aan te kweeken, te verlichten, het onderwerp harer kennis en een aantal waarheden te bevatten, wel te verstaan, te ontwikkelen; zeer vele er van, zooals Gods bestaan, natuur,

naturam, attributa, quae etiam fides credenda proponit, per argumenta ex suis principiis petita demonstrare, vindicare, defendere, atque hoc modo viam munire ad haec dogmata fide rectius tenenda, et ad illa etiam reconditiora dogmata quae sola fide percipi primum possunt, ut illa aliquo modo a ratione intelligantur. Haec quidem agere, atque in his versari debet severa et pulcherrima verae philosophiae scientia. Ad quae praestanda si viri docti in Germaniae Academiis enitantur pro singulari inclytae illius Nationis ad severiores gravioresque disciplinas excolendas propensione, eorum studium a Nobis comprobatur et commendatur, cum in sacrarum rerum utilitatem profectumque convertant, quae illi ad suos usus invenerint. At vero in hoc gravissimo sane negotio tolerare nunquam possumus, ut omnia temere permisceantur utque ratio illas etiam res, quae ad fidem pertinent, occupet atque perturbet, cum certissimi, omnibusque notissimi sint fines, ultra quos ratio nunquam suo jure est progressa, vel progredi potest. Atque ad hujusmodi dogmata ea omnia maxime et apertissime spectant, quae supernatu-

eigenschappen, welke ook het geloof voorstelt te gelooven, door bewijzen aan hare beginselen ontleend, te betoogen, te handhaven, te verdedigen, en op die wijze den weg te banen om die leerstukken te juister door het geloof te houden, en zelfs om die verborgener geheimen, welke eerst slechts door het geloof op te nemen zijn, eenigermate door de rede te verstaan. Dat is het werk en de werkkring van de ernstige en zeer schoone wetenschap der ware wijsbegeerte. Indien de geleerden van Duitschlands akademiën, naar de eigenaardige neiging dier roemruchtige natie voor ernstiger en dieper beoefening der wetenschappen, zich daarop toelegden, Wij zouden hunnen ijver goedkeuren en aanbevelen, omdat zij dan, wat zij ten eigen nutte mogten vinden, in het belang der godsdienst zouden aanwenden. Doch nooit kunnen Wij in eene zaak van zooveel gewigt gedoogen, dat men alles roekeloos ondereenmenge, en de rede ook datgene wat tot het gebied des geloofs behoort, overmeestere en verwarre, daar er immers zeer bepaalde en aan allen welbekende grenzen zijn, welke de rede nooit met regt overschreden heeft, of overschrijden kan. Tot die leerstukken nu behoort voornamelijk en allerduidelijkst al wat 's men-

ralem hominis elevationem, ac supernaturale ejus cum Deo commercium respiciunt, atque ad hunc finem revelata noscuntur. Et sane cum haec dogmata sint supra naturam, iccirco naturali ratione, ac naturalibus principiis attingi non possunt. Nunquam siquidem ratio suis naturalibus principiis ad hujusmodi dogmata scienter tractanda effici potest idonea. Quod si haec isti temere asseverare audeant, sciant, se certe non a quorumlibet doctorum opinione, sed a communi, et nunquam immutata Ecclesiae doctrina recedere. Ex divinis enim Litteris, et Sanctorum Patrum traditione constat, Dei quidem existentiam, multasque alias veritates, ab iis etiam, qui fidem nondum susceperunt, naturali rationis lumine cognosci, sed illa reconditiora dogmata Deum solum manifestasse, dum notum facere voluit *mysterium, quod absconditum fuit a saeculis et generationibus* [1]), et ita quidem, ut postquam *multifariam multisque modis olim locutus esset patribus in prophetis, novissime nobis locutus est in Filio, per quem fecit et saecula* [2])..... *Deum enim nemo vidit unquam. Unigenitus Fi-*

schen bovennatuurlijke verheffing en zijne bovennatuurlijke gemeenschap met God betreft en ten dien einde, gelijk wij weten, geopenbaard is. En wijl deze leerstukken boven de natuur zijn, kunnen ze juist daarom door de natuurlijke rede en natuurlijke beginselen niet bereikt worden. Nooit toch kan de rede bekwaam worden gemaakt, om leerstukken van dien aard uit hare eigene natuurlijke beginselen wetenschappelijk te behandelen. Zij die dit vermetel genoeg durven volhouden, mocten wel weten, dat zij niet enkel van het gevoelen van dezen of genen geleerde, maar van de algemeene en nooit veranderde leer der Kerk afwijken. Want uit de gewijde Schriften en de overlevering der heilige Vaders is het zeker, dat wel het bestaan van God en vele andere waarheden, ook van hen die het geloof nog niet ontvingen, door het natuurlijk licht der rede gekend worden; maar dat God die meer verborgen leerstukken eerst heeft geopenbaard, toen Hij *het geheim* wilde bekend maken, *hetwelk voor de eeuwen en geslachten verborgen was* [1]); en wel zóó, dat Hij, *na weleer vele malen en op velerlei wijze tot de vaderen te hebben gesproken in de profeten, het laatste*

[1]) Col. I, 26.

[2]) Hebr. I, 1, 2.

lius, qui est in sinu Patris ipse enarravit [2]). Quapropter Apostolus, qui gentes Deum per ea, quae facta sunt cognovisse testatur, disserens de *gratia et veritate* [3]) *quae per Jesum Christum facta est, loquimur*, inquit, *Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est..... quam nemo principum hujus saeculi cognovit....Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum..... Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quae Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei* [4]).

Hisque aliisque fere innumeris divinis eloquiis inhaerentes SS. Patres in Ecclesiae doctrina tradenda continenter distinguere curarunt rerum divinarum notionem, quae naturalis intelligentiae vi omnibus est communis ab illarum rerum notitia, quae per Spiritum Sanctum fide suscipitur, et constanter docuerunt, per

tot ons heeft gesproken in den Zoon, door wien Hij ook de eeuwen heeft gemaakt [1])*.... Want niemand heeft ooit God gezien. De Eengeboren Zoon, die in des Vaders schoot is, Hij zelf heeft verklaard* [2]). Daarom als de apostel, die getuigt, dat de volken God door hetgeen gemaakt is, gekend hebben, *van de genade en waarheid* [3]) handelt, *die ons door Jesus Christus geworden is*, dan zegt hij: *wij spreken Gods wijsheid in een geheim, welke verborgen is,.... welke geen van de vorsten dezer eeuw heeft gekend.... Maar ons heeft God het geopenbaard door zijnen Geest; want de Geest doorgrondt alles, ook de diepten Gods. Wie toch der menschen weet wat des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is? Zoo ook wat Godes is, niemand kent het dan de Geest Gods* [4]).

Op grond van deze en andere schier ontelbare goddelijke uitspraken, droegen de heilige Vaders bij de uiteenzetting van de leer der Kerk altijd zorg, onderscheid te maken tusschen het begrip der goddelijke dingen dat uit kracht van het natuurlijk verstand aan allen gemeen is, en de kennis dier dingen, welke door den Heiligen Geest in het

---

[1]) Hebr. I, 1, 2.
[2]) Joan. I, 18.
[3]) Joan. I, 17.
[4]) 1 Cor. II, 7, 8, 10. 11.

hanc ea nobis in Christo revelari mysteria, quae non solum humanam philosophiam, verum etiam Angelicam naturalem intelligentiam transcendunt, quaeque etiamsi divina revelatione innotuerint, et ipsa fide fuerint suscepta, tamen sacro adhuc ipsius fidei velo tecta et obscura caligine obvoluta permanent, quamdiu in hac mortali vita peregrinamur a Domino [1]).

Ex his omnibus patet alienam omnino esse a catholicae Ecclesiae doctrina sententiam, qua idem Frohschammer asserere non dubitat, omnia indiscriminatim christianae religionis dogmata esse objectum naturalis scientiae, seu philosophiae, et humanam rationem historice tantum excultam, modo haec dogmata ipsi rationi tamquam objectum proposita fuerint, posse ex suis naturalibus viribus et principiis ad veram de omnibus etiam reconditioribus dogmatibus scientiam pervenire.

geloof wordt opgedaan; en zij leerde bestendig, dat door deze laatste kennis ons in Christus die geheimen geopenbaard worden, welke niet slechts de menschelijke wijsbegeerte, maar zelfs het natuurlijk verstand der Engelen te boven gaan, en, al zijn ze ook door goddelijke openbaring bekend geworden en door het geloof aangenomen, toch nog altoos door den heiligen sluijer van dat geloof bedekt en in een duisteren nevel gewikkeld blijven, zoolang wij in dit sterfelijke leven nog afwonen van den Heer [1]).

Uit dit alles blijkt, hoezeer Frohschammer's meening van de leer der Katholieke Kerk verschilt, daar hij niet aarzelt te beweren, dat alle leerstukken der Christelijke godsdienst zonder onderscheid het onderwerp der natuurlijke wetenschap of wijsbegeerte zijn, en de bloot historiesch ontwikkelde rede, zoo slechts die leerstukken haar ten onderwerp (van kennis) zijn voorgesteld, uit hare eigene natuurlijke krachten en beginselen tot de ware wetenschap over alle, ook de meer verborgene leerstukken kan geraken.

---

[1]) S. Joan. Chrys. homil. 7. (9) in I Cor. — S. Ambros. de fide ad Grat. 1, 10. — S. Leo de Nativ. Dom. Ser. 9. — S. Cyril. Alex. contr. Nestor. lib. 3. initio in Joan. I, 9. — S. Joan. Dam. de fide orat. II. 1. 2. in I. Cor. c. 2. — S. Hier. in Gal. III, 2.

Nunc vero in memoratis ejusdem auctoris scriptis alia dominatur sententia, quae catholicae Ecclesiae doctrinae ac sensui plane adversatur. Etenim eam philosophiae tribuit libertatem, quae non scientiae libertas, sed omnino reprobanda et intoleranda philosophiae licentia sit appellanda. Quadam enim distinctione. inter philosophum et philosophiam facta, tribuit philosopho jus et officium se submittendi auctoritati, quam veram ipse probaverit; sed utrumque philosophiae ita denegat, ut nulla doctrinae revelatae ratione habita, asserat, ipsam nunquam debere ac posse Auctoritati se submittere. Quod esset tolerandum et forte admittendum, si haec dicerentur de jure tantum, quod habet philosophia suis principiis, seu methodo, ac suis conclusionibus uti, sicut et aliae scientiae, ac si ejus libertas consisteret in hoc suo jure utendo, ita ut nihil in se admitteret, quod non fuerit ab ipsa suis conditionibus acquisitum, aut fuerit ipsi alienum. Sed haec justa philosophiae libertas suos limites noscere et experiri debet. Nunquam enim non solum philosopho, verum etiam philosophiae licebit, aut aliquid contrarium dicere iis, quae divina

Nu heerscht er in de genoemde schriften deszelfden auteurs nog eene andere meening, welke ten eenen male tegen de leer en den zin der Katholieke Kerk aandruischt. Hij toch geeft zulk eene vrijheid aan de wijsbegeerte, dat het geene vrijheid der wetenschap meer, maar eene volstrekt verwerpelijke, niet te dulden ongebondenheid der wijsbegeerte te heeten is. Na eenig onderscheid te hebben gemaakt tusschen den wijsgeer en de wijsbegeerte, geeft hij den wijsgeer het regt en den pligt, zich aan dat gezag te onderwerpen, hetwelk hij zelf als waar zal hebben bewezen, maar beiden ontzegt hij aan de wijsbegeerte en beweert, dat zij, met algeheel voorbijzien van de geopenbaarde leer, zich nooit aan het Gezag moet of kan onderwerpen. Dit zou te dulden en welligt aan te nemen zijn, indien het enkel gezegd werd van het regt, hetwelk de wijsbegeerte heeft, om, gelijk andere wetenschappen, van hare beginselen of methode, of van hare gevolgtrekkingen gebruik te maken, en indien hare vrijheid bestond in zulk een gebruik maken van haar eigen regt, dat zij zich niets wat zij niet zelve door eigen middelen verkreeg, of niets vreemds toeëigende. Doch deze regtmatige vrijheid der wijsbegeerte moet hare grenzen kennen en onder-

revelatio, et Ecclesia docet, aut aliquid ex eisdem in dubium vocare, propterea quod non intelligit, aut judicium non suscipere, quod Ecclesiae auctoritas de aliqua philosophiae conclusione, quae hucusque libera erat, proferre constituit.

Accedit etiam, ut idem auctor philosophiae libertatem, seu potius effrenatam licentiam tam acriter, tam temere propuguet, ut minime vereatur asserere, Ecclesiam non solum non debere in philosophiam unquam animadvertere, verum etiam debere ipsius philosophiae tolerare errores, eique relinquere, ut ipsa se corrigat, ex quo evenit, ut philosophi hanc philosophiae libertatem necessario participent, atque ita etiam ipsi ab omni lege solvantur.

Ecquis non videt quam vehementer sit rejicienda, reprobanda, et omnino damnanda hujusmodi Frohschammer sententia atque doctrina? Etenim Ecclesia ex divina sua institutione et divinae fidei depositum integrum inviolatumque diligentissime custodire, et animarum saluti summo studio

vinden. Nooit toch zal het den wijsgeer, en evenmin der wijsbegeerte, vrijstaan, om of iets te zeggen wat in strijd is met hetgeen de goddelijke openbaring en de Kerk leert, of iets daarvan in twijfel te trekken, omdat zij het niet begrijpt, of de uitspraak niet aan te nemen, welke het gezag der Kerk over eenige tot hiertoe vrijgelaten gevolgtrekking der wijsbegeerte goedvindt te doen.

Daarbij gaat dezelfde schrijver in zijn hevigen en vermetelen strijd voor de vrijheid, of liever teugellooze ongebondenheid der wijsbegeerte zóó ver van zonder den minsten schroom te beweren, dat de Kerk niet slechts de wijsbegeerte nooit moet teregt wijzen, maar zelfs hare dwalingen gedoogen, en het aan haar overlaten, dat zij zich zelve verbetere; waaruit volgt, dat de wijsgeeren noodzakelijk in die vrijheid der wijsbegeerte deelen, en ook zij zelven van alle wet ontslagen worden.

Wie ziet niet in, hoezeer deze meening en leer van Frohschammer te verwerpen, af te keuren, en volstrekt te veroordeelen zijn? Immers de Kerk moet krachtens hare goddelijke instelling allervlijtigst het pand des goddelijken geloofs onverminderd en ongeschonden bewaren, onophoudelijk met allen ijver voor

debet continenter advigilare, ac summa cura ea omnia amovere et eliminare, quae vel fidei adversari, vel animarum salutem quovis modo in discrimen adducere possunt. Quocirca Ecclesia ex potestate sibi a divino suo Auctore commissa non solum jus, sed officium praesertim habet non tolerandi, sed proscribendi ac damnandi omnes errores, si ita fidei integritas, et animarum salus postulaverint, et omni philosophio, qui Ecclesiae filius esse velit, ac etiam philosophiae officium incumbit nihil unquam dicere contra ea, quae Ecclesia docet, et ea retractare, de quibus eos Ecclesia monuerit. Sententiam autem, quae contrarium edocet omnino erroneam, et ipsi fidei, Ecclesiae, ejusque auctoritati vel maxime injuriosam esse edicimus et declaramus.

Quibus omnibus accurate perpensis, de eorundem VV. FF. NN. S. R. E. Cardinalium Congregationis libris notandis praepositae consilio, ac motu proprio, et certa scientia matura deliberatione Nostra, deque Apostolicae Nostrae potestatis plenitudine praedictos libros Presbyteri Frohschammer tamquam continentes propositiones et doctrinas respe-

het heil der zielen waken, en met de hoogste zorg alles weren en verwijderen wat tegen het geloof zou aandruischen, of het heil der zielen, hoe ook, in gevaar brengen. Daarom heeft de Kerk krachtens de haar door haren goddelijken Stichter toevertrouwde magt, niet het regt alleen, maar vooral ook den pligt, niet, om alle dwalingen te dulden, maar om ze te bannen en te veroordeelen, indien de ongeschondenheid des geloofs en het heil der zielen het aldus vorderen; en op allen wijsgeer, die een zoon der Kerk wil wezen, en ook op de wijsbegeerte rust de pligt, nooit iets te zeggen tegen hetgeen de Kerk leert, en datgene te herroepen waarover de Kerk hen vermaand heeft. De tegenovergestelde meening noemen en verklaren Wij voor geheel strijdig met de waarheid, en hoogst smadelijk voor het geloof, de Kerk en haar gezag.

Zoo dan, na dit alles naauwkeurig te hebben overwogen, en op den raad Onzer Eerwaardige Broederen de Kardinalen der Vergadering over het beoordeelen der boeken gesteld, en uit eigen beweging, met zekere wetenschap na eigen rijp beraad, en uit de volheid Onzer Apostolische magt, veroordeelen en verwerpen Wij bovengenoemde boeken van den

ctive falsas, erroneas, Ecclesiae, ejusque auctoritati ac juribus injuriosas reprobamus, damnamus, ac pro reprobatis et damnatis ab omnibus haberi volumus, atque eidem Congregationi mandamus ut eosdem libros in indicem prohibitorum librorum referat.

priester Frohschammer, als stellingen en leeringen bevattende, die of valsch, of met de waarheid in strijd, of smadelijk voor de Kerk, haar gezag en hare regten zijn; Wij willen, dat zij door allen voor verworpen en veroordeeld worden gehouden, en gelasten die Vergadering, gezegde werken op de lijst der verboden boeken te plaatsen.

Dum vero haec Tibi significamus, Venerabilis Frater, non possumus non exprimere magnum animi Nostri dolorem, cum videamus hunc filium eorundem librorum auctorem, qui ceteroquin de Ecclesia benemereri potuisset, infelici quodam cordis impetu misere abreptum in vias abire, quae ad salutem non ducunt ac magis magisque a recto tramite aberrare. Cum enim alius ejus liber de animarum origine prius fuisset damnatus, non solum se minime submisit, verum etiam non extimuit, eundem errorem in his etiam libris denuo docere, et Nostram Indicis Congregationem contumeliis cumulare, ac multa alia contra Ecclesiae agendi rationem temere mendaciterque pronuntiare. Quae omnia talia sunt, ut iis merito atque optimo jure indignari potuissemus. Sed nolumus adhuc paternae Nostrae caritatis vi-

Terwijl Wij u dit kenbaar maken, Eerwaardige Broeder, moeten Wij u wel onze groote droefheid uiten, als Wij zien, hoe die zoon, de schrijver dezer boeken, die zich overigens voor de Kerk verdienstelijk had kunnen maken, door eene ongelukkige gemoedsvervoering jammerlijk medegesleept, op wegen gaat, die niet ten heil leiden, en meer en meer van het regte pad afwijkt. Want na de vroegere veroordeeling van zijn ander boek, «Over den oorsprong der zielen», heeft hij, wel verre van zich te onderwerpen, niet geschroomd, dezelfde dwaling in deze boeken op nieuw te leeren, Onze Vergadering van den Index met smaad te overladen, en veel meer nog tegen de handelwijze der Kerk vermetel en leugenachtig uit te brengen. Dit alles was van dien aard, dat Wij er met alle reden en het volste regt over verontwaardigd hadden kunnen zijn. Doch nog willen Wij

scera erga illum deponere, et iccirco Te, Venerabilis Frater, excitamus, ut velis eidem manifestare cor Nostrum paternum, et acerbissimum dolorem, cujus ipse est causa, ac simul ipsum saluberrimis monitis hortari et monere, ut Nostram, qui communis est omnium Patris vocem audiat, ac resipiscat, quemadmodum catholicae Ecclesiae filium decet, et ita nos omnes laetitia afficiat ac tandem ipse feliciter experiatur quam jucundum sit, non vana quadam et perniciosa libertate gaudere, sed Domino adhaerere, cujus jugum suave est, et onus leve, cujus eloquia casta, igne examinata, cujus judicia vera, justificata in semetipsa, et cujus universae viae misericordia et veritas.

het gevoel Onzer vaderlijke liefde jegens hem niet afleggen, en daarom nopen Wij u, Eerwaardige Broeder, hem Ons vaderlijk hart en de grievende smart te openbaren, waarvan hij de oorzaak is, en hem tevens met de heilzaamste vermaningen op te wekken en aan te zetten, dat hij Onze stem, die de stem van aller algemeenen Vader is, hoore, en tot inkeer kome, gelijk het een zoon der Katholieke Kerk betaamt; dat hij ons allen aldus met blijdschap vervulle, en zelf eindelijk gelukkiglijk ondervinde, hoe zoet het is, niet eene ijdele en verderfelijke vrijheid te smaken, maar den Heer aan te hangen, wiens juk zoet, wiens last ligt is, wiens uitspraken zuiver, in het vuur beproefd, wiens oordeelen waar, in zich zelven geregtvaardigd, en al wiens wegen barmhartigheid en waarheid zijn.

Denique hac etiam occasione libentissime utimur, ut iterum testemur et confirmemus praecipuam Nostram in Te benevolentiam. Cujus quoque pignus esse volumus Apostolicam Benedictionem, quam intimo cordis affectu Tibi ipsi, Venerabilis Frater, et gregi Tuae curae commisso peramanter impertimus.

Gaarne eindelijk maken Wij van deze gelegenheid gebruik, om u andermaal Onze bijzondere welwillendheid te betuigen en te bevestigen; ten onderpand hiervan zij de Apostolische Zegen, dien Wij u, Eerwaardige Broeder, en de uwer zorg toevertrouwde kudde uit het innigste Onzes harten met alle liefde verleenen.

Datum Romae apud S. Pe-

Gegeven te Rome bij den

trum die 11 Decembris Anno 1862. Pontificatus Nostri Anno Decimo septimo.

H. Petrus, den 11 December van het jaar 1862, van Onze Pauselijke regering het zeventiende.

PIUS PP. IX.

PAUS PIUS IX.

TWEE AVONDMAALSVIERINGEN.

TER KENSCHETSING VAN HET TEGENWOORDIG PROTESTANTISME IN NEDERLAND.

Bewijs behoeft het niet meer, zoozeer is het van alle kanten gebleken, hoe het verregaandst ongeloof thans ook in het Nederlandsch Protestantisme heerscht. Van de meer behoudende zijde wordt openlijk en herhaaldelijk verklaard, dat er hier op zijn minst *vijftien honderd* predikanten zijn, die niet meer in de godheid van Christus gelooven. Eene magt van schrijvers, zoo in periodieke als in andere geschriften, beroemen er zich op, dat zij het supernaturalisme gelukkig te boven zijn; zij voeren sedert lang den hoogsten toon, heeten zich gaarne de „zelfstandige denkers"; hetwelk hierin bestaat, dat zij, het platste rationalisme huldigend, niets aannemen wat boven de natuurlijke rede uitgaat, en van zelf alle geheimen en wonderen met de grootste onbeschaamdheid loochenen. Tegen enkelen, die op den kansel zich nog uit vrees voor de gemeente inhouden en hun ongeloof achter dubbelzinnige woorden verbergen, zijn er zooveel anderen, die of opregt of moedig genoeg zijn, om openlijk voor hun gevoelen uit te komen en te verklaren, dat zij zich niet

meer in het verouderde Protestantisme van vroeger eeuw kunnen vinden of schikken.

Eene zoo drieste actie wekte natuurlijk bij velen verontwaardiging en reactie. De kerkrevolutionairen, die van geene formulieren of verbindtenissen meer willen hooren, jagen de zoogenaamde antirevelutionairen of meer kerkelijk-gezinden in het harnas, die zich immers nog altoos blijven diets maken, dat zij het eigenlijke Nederlandsche godsvolk, zij de ware Gereformeerden, de oud-orthodoxen in den geloove zijn. Krachtens dezelfde reactie ziet men tegenover de dorre zedeleer en prediking der modernen hier en daar ook eene zekere, al is het kwalijk begrepen mystiek voorstaan, en aan sommige *opwekkingen*, meest bij vrouwen waargenomen, meer of minder hechten; wat natuurlijk niet weinig weêr den spotlust der verlichte nieuwerwetschen van allen stempel gaande maakt.

Menigerlei verschijnsel van dien aard hebben we van tijd tot tijd reeds nagewezen; wij houden nu aanteekening van een strijd, welke naar aanleiding eener plegtigheid is gerezen, zoo hoog ernstig als tot dusverre nog meestal eene avondmaalsviering onder de Protestanten was. Onlangs uitgekomen vlúgschriften spreken van twee avondmaalsbedieningen, eene van de moderne, eene van de orthodoxe zijde, welke ons een dieper blik in het hedendaagsche Protestantisme gunnen. Beiden echter doen ons Katholieken pijnlijk aan. Huivert men van de godslasterlijke taal des ongeloofs, 't is grievend ook, de regtzinnigen, stekeblind als ook zij voor de klare waarheid zijn, te zien ijveren voor een teeken of figuur, voor eene schaduw zonder wezen of werkelijkheid, en dezelfden die de redevergoders willen bestrijden, in gevolge eene zelfde redevergoding over de alleen ware Katholieke leer

van Jesus' waarachtige tegenwoordigheid in het Allerheiligste Sakrament ongeloovig met de Capharnaieten te hooren uitroepen: Dat is een hard woord! wie kan het aanhooren?

I.

De eerstbedoelde avondmaalsviering had reeds voor eenige maanden plaats, doch erlangde eerst onlangs meer openbaarheid door het sedert kort verschenen vlugschrift van J. G. Verhoeff, predikant te Vaassen, waaraan hij ten titel gaf: „*Eene Avondmaalsviering* in de Mare-kerk „te Leyden. Op Zondag 28 September 1862. — Een woord „tot kenschetsing van den toestand der Hervormde kerk „en tot handhaving van het regt der gemeente" [1]). Een jeugdig dokter in de godgeleerdheid, de Leidsche predikant G. van Gorkum, „bediende" dan op gezegden zondag in de Mare-kerk „het Avondmaal", en moet bij die gelegenheid o. a. gezegd hebben, dat het Avondmaal niets anders is dan „de herinnering aan het overlijden eens vriends", dat het „godslasterlijk", ja „*heidensch*" is, „te leeren en te gelooven, dat God de zonden vergeeft „om den dood van een mensch". — In de volgende maand November bevond zich Ds. Verhoeff te dier stede en vernam van achtenswaardige gemeenteleden, hoe van Gorkum's „beschouwing over het Avondmaal velen ge„schokt, geërgerd en bedroefd had". Hij deed daarop in December in *de Heraut* (het welbekende blad van C. Schwartz, leeraar der vrije Schotsche kerk te Amsterdam,) eenen brief aan Dr. van Gorkum plaatsen, waarin

---

1) Nijkerk, G. F. Callenbach. 1863.

hij dezen op hoogen toon openlijk ter openlijke verantwoording over zijne avondmaalsbediening oproept.

„Gij hebt, schrijft hij, in het openbaar uwe inzigten over het Avondmaal medegedeeld; ik neem dus de vrijheid, om u in het openbaar twee vragen te doen en u te verzoeken die vragen openlijk te beantwoorden."

Mijne eerste vraag is: wat hebt gij over het Avondmaal gezegd?

Gij zijt het aan u zelven verpligt, hierop te antwoorden. Is het eene onregtvaardige beschuldiging of niet, „dat gij door eene Christus-onteerende beschouwing van het Avondmaal het Avondmaal ontheiligd hebt?"

„Gij zijt het aan de Hervormde Kerk verpligt", als lid, herder en leeraar dier Kerk; als toegelaten tot de evangeliebediening onder plegtige belofte, „dat gij.... orde „en eendragt zult voorstaan en aankweeken. En nu zegt „men van u, dat gij voor den dag zijt gekomen met „theoriën over het Avondmaal, die de gemeente moeten „verdeelen en verwoesten, omdat zij lijnregt overstaan „tegen de leer des Avondmaals van de Hervormde Kerk, „welke geheel overeenstemt „met het onderwijs van „Christus en de belijdenis der Apostolische Kerk" [!!]. „De Hervormde Kerk heeft het regt om te weten hoe „gij over het Avondmaal denkt, en daar anderen, voor „wie dit wel in de eerste plaats een heilige pligt is, „het niet doen, zoo vraag ik dit aan u in haar naam."

„Gij zijt dit ook aan mij verpligt! Het mag u niet „onverschillig zijn, hoe uwe ambtsbroeders u beschou„wen. --- Verwerpt gij het Avondmaal als eene god„delijke verzegeling van de vergeving der zonde in Christus „bloed, als eene goddelijke verordening tot versterking „des geloofs en der levensgemeenschap met den levenden

„Heiland, dan erken ik u niet langer voor een herder „en leeraar der Hervormde Kerk, dan weiger ik u voortaan „de hand der gemeenschap in Christus."

„Dit laatste zal misschien u, den jeugdigen en in uwe „jongheid wat overmoedigen doctor in de godgeleerdheid, „den leeraar in eene onzer akademiesteden, eene zaak „van weinig, misschien van geen belang zijn; — het zal „welligt u niet aangaan, hoe een leeraar en herder van „een klein dorp in Gelderland over u denkt; maar het „kan, als gij er goed over denkt, u toch wel niet in „het hart opkomen, om de apostolische vermaning ook „tegenover mij te vergeten: „Onthoud u van allen schijn „„des kwaads."" - - -

„Mijne tweede vraag heeft eene zedelijke strekking. „Gesteld dat alles waar is, wat men van u mededeelt, „dan vraag ik u: Kunt gij het met de eischen van zede- „lijkheid en eerlijkheid overeen brengen, om te blijven in „eene Kerk, die in hare beschouwing van het Avond- „maal zóó grovelijk dwaalt, dat gij meent, aan de tafel „des Avondmaals staande, openlijk daartegen te moeten „protesteren."

„Ware ik in uwe plaats geweest, ik had ridderlijk ge- „weigerd om het Avondmaal te bedienen, ik had vooraf „mijne gevoelens over dit punt aan de gemeente mede- „gedeeld, en niet .... gewacht om daarover staande voor „de tafel te spreken, met de heilige teekenen [!] van het „ligchaam en bloed des Heeren in de hand." - - „Gij „hebt met jeugdigen overmoed de gemeente te Leyden „rijp willen maken op dit punt. Welk eene vermetele „roekeloosheid! Welk eene strafbare waanwijsheid, om „hetgeen gedurende 18 eeuwen [1]) de roem, de kracht,

[1]) Het ontbreekt, gelijk men ziet, den predikant van Vaassen

„de troost is geweest der uitnemendsten van ons geslacht, „met een enkel woord in hartstogtelijke opgewondenheid „gesproken, te gaan vernietigen!"

Na eene vroom-pathetieke gemoedsvraag aan den Leidschen predikant, en de hooge aanmaning, om zoo spoedig mogelijk eene gemeente te verlaten, die hem niet heeft geroepen om haar geloof te bestrijden, en voor een zeer groot deel hem niet zou geroepen hebben, had zij zelfstandig mogen kiezen, stelt Ds. Verhoeff aan Dr. van Gorkum, als daar voor zijne regtbank staande, nog eens bepaald deze beide vragen voor:

„1°. Is het waar wat men van u zegt? Hebt gij het „Avondmaal beschouwd als uitnemend geschikt ter her„innering aan een gestorven vriend? Hoe hebt gij bij die „gelegenheid Matth. 26: 26—28, Mark. 14: 22 en „Luk. 22: 19 voor de gemeente verklaard?"

„2°. Is het waar, hebt gij de leer des Avondmaals „volgens de belijdenis der Hervormde Kerk gelasterd en

---

niet aan stoutheid. Ofschoon de Hervormden eerst in de 16e eeuw "met hunne theoriën over het Avondmaal voor den dag zijn gekomen", durft hij die toch de 18-eeuwen oude leer van Christus en de Apostelen noemen! Wat eene onbeschaamde aanmatiging! Dat alleen wat de Katholieke Kerk over de H. Eucharistie leert en belijdt, is de algemeene en eenparige leer aller eeuwen, eerst na duizend jaren voor een oogenblik door de voorbijgaande ketterij van Berengarius aangerand, doch vervolgens vooral in de XVIe eeuw door de verschillende Protestantsche sekten op velerlei wijze misvormd en verminkt. Ds. Verhoeff beroept zich tegen Dr. van Gorkum voor hetgeen hij de *teekenen* van 's Heeren ligchaam en bloed noemt, op Mt. XXVI, 26 vv. en gelijkluidende plaatsen. Doch nooit kan hij daar de Gereformeerde "teekenen", wél de Katholieke leer van Christus' waarachtig ligchaam en bloed vinden; er staat immers allerduidelijkst: ..... "dit *is* mijn ligchaam", ... "dit *is* mijn bloed des Nieuwen Testaments", en zóó juist ook heeft de apostel het van den Heer zelven vernomen. I Cor. XI, 23 vv.

„bestreden; is het dan eerlijk om u nog langer als herder „en leeraar van de Nederlandsche Hervormde Kerk te „laten begroeten en te laten .... *bezoldigen?*"

„Waarom volgt gij het voorbeeld van Pécaut niet, „die eenigen tijd geleden zijn ambt heeft nedergelegd, „omdat hij zich niet langer met de belijdenis der Kerk „kon vereenigen?"

Onze Geldersche regtzinnige zat nu met ongeduld op antwoord van den modernen Leidenaar te wachten. Dat mogt, naar zijne meening, niet achterblijven. De apostel Paulus regtvaardigde zich wel voor de Joden te Rome, „Hand. 28: 17"; „ook in de beide brieven aan de Corin- „thiërs en in dien aan de gemeente van Galatië". Maar geen antwoord! Welligt, denkt de schrijver, weet hij van mijnen brief in *de Heraut* niet af, en vraagt derhalve aan de Redactie, of dat nummer wel aan Dr. van Gorkum is toegezonden. Geen antwoord! Nu bezorgt hij een afschrift van zijn epistel aan de Redactie der [Protestantsche] *Kerkelijke Courant*, met verzoek om plaatsing. In het derde daarop verschenen nummer (van 31 Januarij ll.) staat zijn brief aan Dr. van Gorkum te lezen, doch — met twee opmerkingen van de Redactie! Die wil Ds. Verhoeff nu „krachteloos maken"; eerst echter meldt hij: Terwijl ik elken dag van Dr. van Gorkum, die toch zeker de *Kerkelijke Courant* las, antwoord wachtte, verneem ik, dat de uitgever van *de Heraut* (de Hoogh, te Amsterdam) het bewuste nummer dadelijk aan Dr. van Gorkum had overgemaakt; derhalve, besluit hij, is het onbeantwoord laten mijner beide vragen of aan onvermogen of aan onwil toe te schrijven. Doch, gaat hij voort, de Redactie van de *K. C.* (de predikant Kits van Heyningen, te

Deventer) geeft eene andere, in haar oog zeer billijke reden van het stilzwijgen: „De heer van Gorkum zal, meent zij, volkomen geregtigd zijn niet te antwoorden" aan iemand die geene bevoegdheid heeft om hem te vragen: wat hebt gij gezegd? Hij „is niet geroepen om den eersten den besten vrager aanstonds te woord te staan." — „Er is volgens alle regelen van regt eene bepaalde beschuldiging noodig, om iemand te kunnen veroordeelen; maar het strijdt tegen alle regelen, om den verdachte (dat is hier het woord) te vragen, zeg wat gij gedaan hebt."

Hiermede echter laat de orthodoxe Verhoeff zich volstrekt niet uit het veld slaan; hij houdt het hem betwiste regt vol, en herinnert tegelijk: dat reeds dadelijk, in *de Heraut* van 10 October, door C. Plu, lid der Hervormde gemeente te Leiden, eene beschuldiging tegen Dr. van Gorkum is ingebragt, en later door den heer Gravesteyn, predikant te Loon op Zand, in het *Kerkelijk Weekblad*, behoorende bij de *Boekzaal*. Alzoo de gevorderde beschuldiging *is* geleverd!

Nu geeft Ds. Verhoeff een later schrijven (van 10 Februarij) van genoemden C. Plu, hetwelk in een karakteristieken tint inderdaad kurieuse bijzonderheden uit het Protestantsche leven bevat; men houde het ons om die reden ten goede, dat we er zoovéél van overnemen, hoe klein-burgerlijk en dweeperig het luide. Men erkent de echte natuur er in!

Om nadere inlichting, heet het daar, aangaande het door Dr. van Gorkum gesprokene gevraagd, kan die heer niet anders zeggen dan hetgeen hij reeds in *de Heraut* van 10 Oct. heeft openbaar gemaakt. „Nogtans" (gaat hij voort) „kan ik U Eerw. wel enkele bijzonderheden mede-„deelen, waaruit blijken kan, dat het 's Heeren wil was,

„dat ik op dien oogenblik in de kerk wezen moest, om „getuige te zijn van de verregaande onbeschaamdheid en „onregtvaardigheid der moderne theologen, die zich niet „ontzien de dierbaarste waarheden, geopenbaard tot zalig- „heid voor eene verloren wereld, te beschimpen en te „bespotten. Wij regtzinnigen te dezer plaatse zijn in de „laatste jaren verpligt om des Zondags te huis te blijven, „in plaats van naar de openbare godsdienstoefeningen te „gaan, omdat de verkondiging des Evangelies ten eenen- „male ontbreekt in de Hervormde Kerk alhier."

„(In den laatsten tijd hebben wij, zooals U Eerw. „weet, het voorregt Zondag-avond in de zaal der Ver- „eeniging voor christelijke belangen het Woord Gods te „hooren verkondigen.)"

„Zooals ik gezegd heb, zijn wij Zondag-morgen ver- „stoken van de prediking des Woords, en blijven t'huis, „of loopen her- en derwaarts, met een bezwaard gemoed, „missende het voorregt om op te gaan met de gemeente „in het huis des Heeren. Zondag 28 September 1862, „was wederom zulk een dag voor mij, namelijk om te „huis te blijven. Tegen elf ure nam ik mij voor eene „wandeling te doen, ik koos daartoe een bepaalden weg, „om naar mijne berekening tegen twaalf ure weêr t'huis „te kunnen zijn; ik passeerde langs de Mare-kerk, en „of het door het openstaan der deur of door het orgel- „spel kwam, dat ik de kerk binnen ging, weet ik niet, „om den prediker zeker niet, *want ik wist niet wie daar „predikte;* ook wist ik niet dat daar het H. Avondmaal „bediend werd, want wij nemen er geen notitie van, „omdat wij toch niet ter kerk of ten Avondmaal kunnen „gaan bij zulke predikers. Ook ben ik niet de kerk „binnen gegaan om den prediker te beoordeelen; want

„dan was ik vroeger daar binnen geweest, maar niet „kwart over elf uur. - - - Iets bijzonders was het dat „mij daar binnen bragt! - - - Ik ging onder het orgel „staan, regt tegenover den spreker; toen zag ik eerst „dat het Ds. van Gorkum was. - - - Nu hield het orgel- „spel op, Ds. van Gorkum staat voor de tafel des Heeren „en begint te spreken, zooals ik in *de Heraut* letterlijk „heb medegedeeld, en nu nog wel aan U Eerw. wil „mededeelen. „Ik kan mij niet begrijpen dat na achttien „„eeuwen deze maaltijd nog bestaat; hij moet zeker iets „„aantrekkelijks hebben voor het menschelijk hart, hoewel „„men over dezen maaltijd zeer mystiek gedacht en ge- „„schreven heeft. Als men de geschriften leest van oudere „„en nieuwere godgeleerden over deze zaak, dan wordt „„ons verstand in wolken en nevelen gehuld, en men „„begrijpt niet wat zij hebben bedoeld, daar het Avond- „„maal toch niets anders is dan de herinnering aan het „„overlijden eens vriends, dien wij achtten en lief- „„hadden!" Dit zijn de hoofdzakelijke woorden, die ik „bij deze tafel heb kunnen opvangen; - - de aanzittenden „stonden op en andere genoodigden namen hunne plaats „in. De voorganger begon nu aldus: „ik kan nog niet „„zwijgen over de dwaling, die ook protestanten aan- „„kleeft," (doelende op het bovengenoemde, om iets anders „in het Avondmaal te zien dan de herinnering aan den „dood van een overleden vriend), „de Roomsche Kerk „„in de zestiende eeuw verkocht aflaatbrieven tot ver- „„geving van zonden [1])! Welk eene Godslastering!

---

1) De gewone vervalsching! Zou Dr. van Gorkum niet weten, dat volgens de Katholieke leer door een aflaat geene *zonden*, maar slechts hare *tijdelijke straffen* kwijtgescholden worden? Of *houdt*

„„Luther, de waarheidlievende man, verzette zich er „„tegen en velen met hem. Zij gingen uit de Roomsche „„Kerk en men noemde hen Protestanten. Hadden zij „„maar de dwalingen in de Roomsche Kerk gelaten; „„maar neen! al spoedig leerde en geloofde men dat „„God de zonden vergaf, *om den dood van een mensch!* „„Wat is Godslasterlijker, het eerste of het laatste? Het „„laatste. *Het is Heidensch!* God zou de zonden ver- „„geven om den dood van een mensch?" — Ik was „er van verschrikt zulks in het openbaar te hooren be- „spreken en wel bij de bediening van het Avondmaal; „ik wist wel dat voor den modernen theoloog dezer „dagen niets te heilig is om het te verwerpen, maar „zoo aanmatigend kon ik niet gelooven dat zij waren."

De heer C. Plu spoedde de kerk uit, en besloot, het gehoorde aan de Vaderlandsche Kerk bekend te maken, opdat zij eenigzins mogt weten, hoe ellendig het te Leiden gesteld is. Waar alles zwijgt, kon hij niet zwijgen, omdat hij „op eene bijzondere wijze er toe geleid was om dit gruwelijk woord te hooren." Na veel strijd heeft hij het eindelijk gedaan, en verblijdt er zich over; want, verzekert hij, „het heeft bij ons in de gemeente, zoowel „als in de Vaderlandsche Kerk, slapenden wakker ge- „schud, en ik heb mogen getuigen voor den naam des „Heeren"!

Ds. Verhoeff toont al verder tegen de *Kerkelijke Courant*, dat hij regt heeft, den Leidschen predikant naar

---

hij zich maar zoo onkundig? Zijn lasterlijke uitroep tegen de Kerk valt ten volle op hem als brutalen loochenaar van des Heeren zoendood.

het door hem gesprokene te vragen. Want door Gods genade heeft hij Christus lief, en kan dus niet zwijgen, als hij Hem verguisd ziet door hen, die zich zijne gezanten noemen; hij beroept zich voor zijn regt op de uitspraak van Christus: *Zoo wie zich Mijns en Mijner woorden zal geschaamd hebben voor dit overspelig en zondig geslacht, diens zal de Zoon des menschen zich ook schamen, wanneer Hij zal gekomen zijn in de heerlijkheid des Vaders en die der heilige Engelen.*

„Maar, vervolgt hij, zoo gaat het: men mag zich leeraar „der Hervormde Kerk blijven noemen, men mag de gel- „delijke voordeelen, aan die betrekking verbonden, blijven „genieten, ofschoon men zich beijvert om vrome gemeente- „leden uit alle kerkelijke betrekkingen te weren, om „gezegend werkende vereenigingen tot verbreiding van „waarheid en godzaligheid te verwoesten, om aan ge- „moedelijke en Godzoekende menschen het langer opgaan „in het bedehuis onmogelijk te maken, niet alleen door „het houden van dorre zedepreken, maar ook door het „loochenen van de dierbaarste waarheden, door het ver- „draaijen van Gods Woord, door het verminken van „onze schoone formulieren (dat van Doop, Avondmaal „en Bevestiging der leeraars of kerkeraadsleden) en door „dergelijke dingen! Dit alles mag men doen, maar wee „het gemeentelid, dat zich ook met de meeste bescheiden- „heid tegen dat alles verzet!" - - -

Dr. van Gorkum staat dan niet alleen, maar heeft vooral twee bondgenooten; de een is, gelijk we reeds hoorden, de redactie der *Kerkelijke Courant*, die zijn stilzwijgen niet alleen *verontschuldigt*, maar ook *regtvaardigt*, zeggende: „*de Heer Verhoeff zal vruchteloos den Heer van Gorkum hebben opgeroepen.*" Ook heeft zij

den brief des eersten „eene bijdrage tot den strijd van den dag" genoemd. — De ander is de ouderling D. A. Kelder, die in dezelfde *Kerkelijke Courant* (van 14 Febr.) deze verklaring aflegt:

„Als ouderling bij de Avondmaalsbediening in de „Mare-kerk op Zondag 28 Sept. jl. ambtshalve getuige „geweest zijnde van de wijze, waarop Dr. G. van Gorkum „haar bestuurde, verklaart de ondergeteekende, dat door „dezen leeraar niet alleen niets gesproken is, wat eenigzins de strekking had om het Avondmaal in minachting „te brengen, maar dat hij integendeel zulk eene hooge „ingenomenheid daarmede heeft ten toon gespreid, dat „hij de gemeente voorging om het met opgewektheid des „harten te vieren." - -

Eene magere verklaring, waarover iemand uit Leiden aan Ds. Verhoeff schreef: „Hoe nietsbeteekenend! Ieder beseft dat eene poging gewaagd wordt om wat te zeggen, zonder iets te bewijzen. Laat men tegen spreken hetgeen door u gezegd is." — „Eerlijkheid voor God en menschen", voegt onze Geldersche regtzinnige er bij, vordert, dat een ouderling, die zulke ongereformeerde gevoelens verdedigt, óók zijn ambt nederlegge.

Dan was er nog een X, die in de *Steenwijker Courant* schreef: — — „Als protest tegen het artikel van Ds. Verhoeff, in de *Kerk. Courant*, hebben vele leden der Leydsche gemeente opzettelijk den heer van Gorkum hunne ingenomenheid betuigd met zijne gepaste en echt christelijke toespraken bij de Avondmaalviering, welke plegtigheid door ZEw. met den meest mogelijken ernst werd bestuurd."

Ook dit, merkt de Vaassensche regtzinnige aan, bewijst niets. Het zegt alleen, dat er zich insgelijks ge-

meenteleden opdoen, die met de moderne beschouwing van Bijbel en Christendom dweepen, en oneerlijk genoeg zijn, om den naam van Hervormden te blijven dragen.

Uitvoerig en oratoriesch verantwoordt Ds. Verhoeff zich nu tegen de *Kerk. Courant* over de door hem gebruikte uitdrukking: „*de hand der gemeenschap in Christus* weigeren"; zij is „bijbelsch"! en te lezen „Gal. 2: vs. 9, in verband met Hand. 15." De orthodoxe man wilde er meê zeggen, dat hij, als Christus beminnende, niet kan zamenwerken met degenen die Hem verguizen en zijne godheid loochenen. Doch dáárom haat hij nog niet den persoon, niet Dr. van Gorkum, niet Prof. Scholten, Opzoomer en anderen, maar hunne dwalingen; hij benijdt hun de aanzienlijke standplaats, het geldelijk inkomen niet; wel wenscht hij, zoo zij het *geloof der Kerk* blijven bestrijden, dat zij dan, en liefst uit eigen beweging — want dat is eerlijk — afstand doen van het *geld der Kerk*. --- Maar, betuigt hij nog, „ik heb geen hardvochtig gemoed, mijne andersdenkende tijdgenooten aan de Utrechtsche Academie weten dit en kunnen het getuigen; éénmaal zeide iemand hunner tot mij: „*wat is het jammer, dat gij fijn zijt.*" ---

Men zegt: gij slaat den regten weg niet in; „wat heeft de gemeente met die theologische geschilpunten te maken?"

Ik vraag: wat is dan de regte weg? „Ik handhaaf het regt der gemeente, en beweer, dat zij eischen mag te weten, hoe hare leeraars ook over het Avondmaal denken. — Thans komt hij op een paar punten, die, ofschoon aan velen bekend, niet zonder belangstelling zullen gelezen worden: „Treurig is het, zegt hij, van de gemeente te moeten hooren, dat hare beschouwingen

over den persoon en het werk des Heeren als reeds lang verouderde meeningen openlijk worden ter zijde gesteld; maar nog veel treuriger was het vroeger gesteld, toen men de dwaling zeer voorzigtig *in bijbelsche termen* kleedde en aan het minder ontwikkelde, het eenvoudige deel der gemeente daardoor zand in de oogen strooide." -- „De gemeente begint meer uit de oogen te zien, komt meer tot besef van hetgeen de moderne theologie haar ontnemen wil, legt door steeds verminderend kerkbezoek eene krachtige getuigenis af tegen het moderne ongeloof, dat sierlijke steenen geeft maar geen brood. - Men begint, ook als volgelingen van eene alles behalve regtzinnige rigting, uit te roepen: *dat gaat nu toch al te erg!* Zoo gaat het overal, zoo gaat het ook te Leyden." Ten bewijze volgt het gebeurde tijdens de vakature door den dood van Ds. de Blaauw.

Ten einde het *annus gratiae* van de weduwe te kunnen uitkoopen, was er eene som van 1200 tot 1400 gulden noodig. Men wilde zoo spoedig mogelijk in de vakature voorzien. En nu, zóó klein was het vertrouwen der gemeente in den kerkeraad, zóó gering hare belangstelling in de vervulling van *al* de bestaande predikbeurten, dat *veertig kerkeraadsleden*, waaronder *zeven predikanten*, in eenige weken van die 1400 gulden slechts *f* 830 konden bijeenbrengen, terwijl 37 personen, de wenschelijkheid der beroeping van een *regtzinnigen* leeraar vaststellende, in 36 uren tijds eene som van 1470 gulden bijeenbragten. De berigtgever uit Leiden, die deze treurige geschiedenis in *de Vereeniging* van Augustus 1858 mededeelde, sluit met deze opmerking: „*dit getuigt wel van de weinige zuivere sympathie in de gemeente met den kerkelijken toestand, waaronder wij leven.*" En hoe eindigde nu deze zaak?

„Den 18den Julij 1858 werd van den predikstoel medegedeeld, dat slechts voor 830 gulden was ingeschreven op de rondgezonden circulaires en, daar deze som ontoereikend was, een der wijken in de stad gedurende geruimen tijd van het herderlijk bezoek zou verstoken blijven; terwijl een aanbod van de volle som, vrijwillig door anderen gedaan, niet kon of mogt aangenomen worden."

Zoo werd dan een groot deel der gemeente in hare billijke eischen miskend, en zulk een aanbod der adressanten, als geen antwoord waardig, ter zijde gelegd!

Nog van een anderen kant kan men zien, hoedanig de geest der gemeente is. Dezer dagen is er openlijk berigt: „Men verzekert, dat de gemeente-commissie te Leyden, door de verminderde opbrengst der kerkelijke inkomsten, zich gedrongen heeft gevoeld, het jaarlijksch stipendium van *f* 200 aan elk der predikanten in te trekken." — „Als dat waar is, merkt Ds. Verhoeff aan, dan zal het uitkomen, gelijk wel eens gezegd wordt: *die moderne heeren prediken de kerken nog ledig.* Waar dan de *geestelijke* belangen der gemeente niet bewegen tot het beroepen van regtzinnige leeraars, daar moge althans het *materiëel* verlies, dat de kerkelijke- en diaconiefondsen ten gevolge van iedere andere dan eene regtzinnige prediking lijden, daartoe opwekken! Bij de opmerking, dat — indien het gouvernement ons, leeraars, niet meer bezoldigde — de meeste liberale predikanten spoedig hunne demissie zouden nemen, voeg ik de volgende: *konden alom de gemeenteleden zelfstandig en onafhankelijk hunne leeraars verkiezen, vele liberale proponenten en predikanten zouden spoedig te vergeefs op een beroep wachten.*"

Met een uitermate plegtig woord, „als in de tegen-

woordigheid Gods", „met een beroep op den dag des oordeels, die ook voor hen beiden nadert", eindigt de orthodoxe leeraar van Vaassen zijn geschrift tegen den modernen predikant te Leiden. 't Is nog een raad en een wensch. Komt uwe beschouwing, voegt hij hem toe, niet overeen met het formulier des Avondmaals van het jaar 1563, „niemand kan u beletten om deze belijdenis godslasterlijk, heidensch te noemen, gij hebt daartoe volle vrijheid en moet slechts toezien, dat gij dit eenmaal verantwoordt voor den Heer der gemeente; maar" — en dit is de *raad*, — scheid u dan zoo spoedig mogelijk af van eene Kerk, „waar zoo iets godslasterlijks en heidensch geloofd en beleden wordt." — De *wensch* is, „dat de Heer der gemeente hem bekeere van de dwaling zijns wegs", dat zijne almagt en ontferming zich aan hem mogen verheerlijken, „opdat ook uit de binnenkamer van de pastorie te Vaassen eene dankzegging worde opgezonden voor zoo groote genade", en wat er meer volgt.

Een laatste trek voor dit eerste tafreel uit het hedendaagsch Protestantisme moeten we aan het „Woord vooraf" ontleenen.

Het hier ontlede geschrift van Ds. Verhoeff was reeds gedrukt, toen een Hervormd leeraar hem o. a. schreef: „Menigeen maakt zich het hoofd warm, door zich ongeroepen met eens anders zaken te bemoeijen. Er is bijna niemand die gelooft dat gij de Kerk eene dienst gedaan hebt met uwe voorbarige beoordeeling, of het moest zijn de smalle gemeente, die uit onkunde dikwijls in zulke zaken behagen schept."

Op „dien bitteren uitval" heeft de Vaassensche ijveraar alweder aan te merken, dat gemeenteleden, die *niet* van de smalle gemeente zijn, hem hunne instemming hebben

betuigd. Doch ook: het zuivere Gereformeerde is „wel „het meest door de niet vele wijzen, niet vele magtigen, „niet vele edelen naar het vleesch vertegenwoordigd." — „Eigengeregtige Farizeën en ligtzinnige Sadduceën" volgden den Heer niet. — Maar zoo gaat het in dezen met regt bangen tijd. Het is, gelijk Anastasio schrijft aan Dr. Pierson: „Ai mij, welk een geest is in onze dagen „losgelaten en over Nederland uitgegaan, dat zulke din„gen onder onze oogen kunnen voorvallen." Dit past Ds. Verhoeff natuurlijk op de Leidsche zaak en het hem daarbij wedervarene toe. Maar, profeteert hij, het zal gaan van kwaad tot erger; het ongeloof tracht naar nog grooter overwinningen; doch dan ook zal de hooge nood de ware Christenen vereenigen, volgelingen van Brummelkamp, Buddingh, Kohlbrugge, en anderen; die zamenvoeging van krachten moge spoedig „het kleine kuddeke der ware gereformeerden" tot den strijd voor Christus sterken!

Men vergunne schrijver dezes, hier even op te teekenen wat hem onder het zamentrekken van dit vlugschrift gedurig voor den geest kwam. Bij al dit gewirrewar en gehaspel, bij dat luid geroep door en boven elkaâr uit, dat scherp en giftig smalen, bij die nu eens tragiesch-ernstige, dan schier potsierlijke houding en spraak, bij die velerlei wanklanken, waaronder zich mede de *auri sacra fames* en het schel geluid der Christus-verloochening duidelijk genoeg laten hooren, weet men waarlijk niet meer, in welk een midden, in wat gezelschap men zich bevindt, of wat geest daar is losgelaten. Men zou willen denken aan een groot, verward, verbitterd huishouden, zonder eenig hoofd of gezag, zonder de minste orde of regel,

waar de een den ander voor bastaard scheldt en diens aandeel in den boedel betwist, waar ieder voor zich vecht en worstelt om te vangen en te grijpen, of te houden wat hij heeft, of meent te moeten hebben; doch dit zegt nog op verre na niet wat er al tegenstrijdigs en wanordelijks woelt en wremelt in die bonte massa van zaâmgevoerde individuen, welke men zich in die zoogenaamde Protestantsche kerk heeft voor te stellen. 't Is daar wel dat oproerig gebied, *ubi nullus ordo — inhabitat*! En *waar niet de minste orde woont* — „ai mij!" zou Anastasio uitroepen, welk een geest moet daar losgelaten zijn!...

II.

Wat wij daar aanstipten vinden we evenzeer bevestigd in hetgeen er naar aanleiding eener tweede avondmaalsviering over en weder geschreven is. We hebben ons nu uit de Leidsche akademiestad naar de hofstad te verplaatsen, en den orthodoxen predikant J. H. Gunning Jr. te hooren in zijne „*Opmerkingen* naar aanleiding van eene Avondmaalsviering op Palmzondag 1863, te 's Gravenhage" [1]).

Terwijl een deel der gemeente, verhaalt hij, in de Groote kerk te dier stede „aan de tafel aanzat", vond het volgende plaats. De voorganger (Ds. Gunning) „had de aanzittenden kortelijk herinnerd aan de geschiedenis der zondares die in het huis van Simon binnen trad en den Verlosser eerde door betooning harer liefde". In aansluiting aan zijne laatste woorden: „wien veel vergeven

---

1) 's Gravenhage, M. J. Visser. 1863.

is, die heeft veel lief", stond toen eene zuster onder de aanzittenden op, en betuigde, dat deze woorden ook hare persoonlijke ervaring uitdrukten. In kennelijk hooge spanning des gevoels verklaarde zij gedrongen te zijn van deze zaligheid aan des Heeren tafel te getuigen. Nadat zij een korte poos daarover gesproken had, zeide de voorganger Amen op hare woorden, en hernam, zich tot alle aanwezigen rigtende: „Voorzeker begeer „ik voor u en mij dat ook de ervaring van ieder onzer „moge instemmen met de betuiging: mij den voornaamste „der zondaren, mij is barmhartigheid geschied."

Dit is reeds de derde maal, dat Ds. Gunning een zoodanig spreken aan de avondmaalstafel overkomt. Hij zou er van gezwegen hebben, ware het niet, dat men over dit voorval veel had gesproken, niet alleen te 's Gravenhage, maar ook door het gansche land. Koeranten en brieven zijn hem daarover toegezonden van de uiterste grenzen des vaderlands, en velen hebben in deze zaak een levendig belang gesteld. Vrij algemeen dacht men, dat de voorganger dit spreken had uitgelokt; en dit berigt, bij het vele van dien aard wat men hem reeds toekende, maakte van hem „eene eenigzins buitensporige persoonlijkheid". Daarom wenscht hij zich te verklaren, en aan die verklaring een paar in zijn oog niet onbelangrijke opmerkingen toe te voegen. Hij heeft dat spreken, getuigt hij, *niet* uitgelokt, en wenscht ook, dat men het in 't vervolg nalate; maar hij „kan „geenszins deelen in de veroordeelende beschouwingen „der groote menigte over hen die zich aldus aan de „Avondmaalstafel hebben doen hooren, en hij neemt „tegenover de bedoelde beschouwingen bepaaldelijk hunne „partij op."

Het is ons minder om de regtvaardiging van Ds. Gunning te doen, dan wel om uit zijn vlugschrift het tegenwoordige Protestantisme nader te leeren kennen. Op hetgeen hij daaromtrent openlijk betuigt, vestigen we dus meer bepaaldelijk de aandacht.

Voor een half jaar, toen de heer Gunning nog slechts kort te 's Hage was, had hij tot inleiding eener avondmaalsviering gezegd, dat *oorspronkelijk* daarbij het woord niet aan een enkelen broeder toekwam. Doch, vervolgde hij, de regte wijze van Avondmaalsviering „kan tegen„woordig, bij de volstrekte tuchteloosheid en geheele „vermenging van belijders en *verachters* van Christus „ook bij onze Avondmaalsvieringen, sedert lang niet „meer bestaan. In afwachting nu van betere tijden, „wensch ik in onzen tijd van de *eigenlijke* beteekenis „der Avondmaalsviering, wat dit punt betreft, ge„tuigenis te geven door het ten minste *zwijgende* te „vieren."

Zijne bedoeling was derhalve *niet*, anderen aan de Avondmaalstafel te doen spreken, maar hij wilde de regte wijze der viering niet *toedekken*, gelijk gewoonlijk geschiedt. „Beter, zegt hij, openheid der wonde dan „misleidende pleistering. Het Avondmaal des Heeren is „onder ons verontreinigd. Het is voor een groot deel „eene *onwaarheid*, voor een deel eene *leugen* voor het „aangezicht Gods en der engelen en der wereld. Het „is eene onwaarheid door de tegenwoordigheid van die „zeer vele half-christenen, die daar gedachteloos aan„zitten, zonder zich van de heilige beteekenis der zake „rekenschap te geven. Het is eene leugen door de „tegenwoordigheid van die velen, die bepaald in duide-

„lijke zonde en ongeloof leven, en zich echter niet van „de aanzitting aan des Heeren tafel willen onthouden. „Het Avondmaal wordt eene onwaarheid door de aan- „zitting van hen die het oordeel des Heeren niet ken- „nen; eene leugen door de aanzitting van hen, die dat „oordeel trotseren en verachten."

Welk een toestand wordt ons hier geschilderd! Valschaards en huichelaars, die het oordeel trotseren, vieren met vroom gebaar het Avondmaal!... En dit zijn, naar we dadelijk hooren, reeds „historische toestanden" geworden; dit is „*de geest des geheels*"! Want op de vraag, wat er in dien toestand te doen is, luidt het antwoord van Ds. Gunning: Geene scheiding tusschen de kinderen Gods en de dienaren der wereld. „De toe- „standen zijn *historisch* geworden gelijk zij zijn. Het „is niet aan bepaalde personen, het is aan *den geest* „*des geheels* te wijten. En dit geheel behoort men, „mijns inziens, in den geloove te aanvaarden. Of liever, „ik kan het tot nog toe in gerustheid des gewetens aan- „vaarden, schoon met beklemdheid en smart. Ik be- „schuldig mijne darbystische en separatistische broeders „geenszins: neen, want hunne overtuiging heeft te eer- „waardige beweegredenen vóór zich. Maar ik *deel* die „overtuiging echter zelf *niet*." - - -

Onze Haagsche predikant wil alzoo met zijne geestverwanten „geene scheiding, maar alleenlijk onderscheiding"; hij wil „geene *positieve* kerktucht, welke hij in onze dagen voor onmogelijk houdt, maar slechts eene *negatieve*; dat is: hij wil „geen daadwerkelijk en bepaald aanwijzend getuigenis der Kerk [*wat en waar is die Kerk*?] *tegen* het onheilige, maar alleenlijk dat de Kerk zich onthoude van op eenige wijze vóór het

onheilige te getuigen. ook door het bestaan daarvan te verbloemen of het door middel van eenigen maatregel te bedekken. Zij moet niet alle ergernissen bestraffen, maar alleen zich zooveel mogelijk onthouden van *zelf* aan teedere gewetens ergernis te geven. Niet een gericht over de zeden der menigte houden, maar het *eigen* geweten zooveel mogelijk ongekrenkt bewaren, -- en de gebreken die er zijn „*erkennen als bestaande*".

Volgens Ds. Gunning derhalve moet de zoogenaamde Kerk waarmede hij gedurig schermt, niet anders doen dan, men vergeve ons de uitdrukking, „*hooren, zien en zwijgen*"! alsof eene Kerk bij zulke schromelijke ontheiligingen niet reeds ergerde en zondigde met ook maar te *zwijgen*!... Toch moet zij, volgens hem, de gebreken slechts erkennen, maar er niet over rigten! Immers op de verdere vraag: „Wat kan en moet er dan gedaan worden?" geeft hij ten antwoord: „De verbetering moet „uitgaan van de éénige plaats die niet behoeft te zijn „overstroomd door de golven van onwaarheid en leugen „welke de gansche kerk hebben bedekt. Die plaats is „de plaats der verkondiging. Het éénige wat er kan „gedaan worden, is de *getuigenis in het midden der ge-* „*meente*. Deze getuigenis moet gehoord worden bij elke „prediking des Woords. Welnu, ik wilde haar ook „doen hooren op ontkennende wijze, door het *stilzwijgen* „aan de tafel des Heeren." — Wat al gebazel en gebeuzel! bij de *prediking* des woords moet die getuigenis *gehoord* door het — *stilzwijgen*!...

Zoo dan, meent hij, de bedoeling zijner *zwijgende* avondmaalsviering duidelijk te hebben uitgelegd; hij moet evenwel bekennen, dat de lange stilte aan de

menigte niet bevalt; daarom breekt hij die dan ook met een kort woord af; dit woord echter zal altijd den „stempel zijner bedoeling dragen", en „niet den geheelen tijd der aanzitting van een deel der gemeente vervullen". Hij blijft het Avondmaal vieren met de groote gemeente, doch onder gedurige betuiging van hare onreinheid. Want het eerste wat er tegen de bestaande onreinheid en geesteloosheid in de Kerk te doen valt, is, naar zijn inzigt, de getuigenis der waarheid, de erkenning van den toestand gelijk hij is, opdat „wij „ophouden van de ondragelijke loftuitingen die steeds „nog aan de Kerk gegeven worden van wege de regel„matigheid waarmede hare uitwendige aangelegenheden „ingericht zijn en blijven."

Hier gaat Ds. Gunning op eene tweede beschuldiging over: de Protestantsche Kerk is niet enkel onwaarheid, leugen, onreinheid, maar daarenboven geheel *geesteloos*: zij heeft niets meer dan uiterlijke vormen, waarvoor men ijvert en strijdt; want breekt men de doode vormen af, dan blijft er hoegenaamd niets meer van haar over! Tot zóóverre is het dan met de uitgebazuinde „geest en waarheid" der hervormers gekomen: voor *geest*, *geesteloosheid* en ijdele vormen; voor *waarheid* onwaarheid, leugen, huichelarij, trotsering van Gods oordeel, algemeene *onreinheid*! En dat zijn nog wel *historische toestanden* geworden, dat is *de geest des geheels*, waartegen men niets beters weet te doen dan *zwijgende* te protesteren! Men hoore:

Het bestaan van die geesteloosheid in de Nederlandsche Hervormde Kerk, „als inrichting" zal, verklaart de Haagsche leeraar, „door weinige ernstige en der „zake kundige christenen ontkend worden. Ook hier

„openbaart zich *de schuld des geheels*, niet die van af-
„zonderlijke collegiën of personen." — In onze Kerk,
hervat hij nog eens, „gelijk zij is en bestaat, is *eene
groote geesteloosheid* openbaar." Zij blijkt in 't groot en
in 't klein; in 't groot: uit hare houding tegenover den
Staat, de school, de wetenschap onzer dagen, de groote
maatschappelijke belangen onzes tijds; — in 't klein,
bijv., uit dat nietig feit, hierboven vermeld. Wat al ge-
sprekken, beraadslagingen, koeranten-berigten, bezwaren,
raadgevingen en beschouwingen naar aanleiding van
eenige woorden aan de Avondmaalstafel gesproken! —
„Helaas, hoe zouteloos en bekrompen is onze kerkelijke
„wereld! Hoe nietig en kleingeestig die groote algemeene
„belangstelling, aan zulk een onbeduidend feit geschon-
„ken! Maar kleingeestig niet alleen. Hier toont zich bij
„de groote menigte eene treurige bezorgdheid voor de
„*uitwendige vormen*, terwijl men omtrent den *inhoud*
„onverschillig is." Die vreeselijke aanklagt tegen „de
groote menigte" wordt, ofschoon half-bedekt, ook ge-
staafd met de door ons gemelde avondmaalsbediening
in de Mare-kerk te Leiden: „Dat aan de Avond-
„maalstafel een leeraar (gelijk in deze zelfde dagen in
„eene der steden van ons land geschied is) de verkon-
„diging der Apostelen en onzer Kerk omtrent de be-
„teekenis van den dood des Heeren in 't aangezicht
„slaat, ja dat moge men al niet goedkeuren [1]), maar
„men acht het ten minste geene storing, geene erger-
„nis. Maar dat de bestaande *vorm* doorbroken worde:
„dat een andere mond dan de gewone den Heer prijze

---

1) Zie intusschen hierboven, hoe de bedoelde Dr. van Gorkum
ook zijne voorstanders heeft gevonden.

„voor Zijne genade en levenwekkende barmhartigheid — „en terstond worden de hoofden bij elkander gestoken „en alles geraakt in beweging." Bij dit beeld wordt de predikant treurig aangedaan, en brengt de klagelijke, gemoedelijke vraag uit, waarin echter eene scherpe veroordeeling van heel het tegenwoordige Protestantisme schuilt: „Ach, is het niet omdat men den inhoud voor „een goed deel verloren heeft en daarom met groote „angstvalligheid aan de *vormen* vasthoudt? Is het niet „alsof men ons toeroept: boven alle dingen, tast mijne „*vormen* niet aan! Doe met den inhoud wat gij wilt: „handhaaf dien — het is goed! Breek dien af — het „is minder goed, maar toch ook goed. Maar zoo gij „mij ook mijne *vormen* ontneemt, dan houd ik *niets* „meer over — dus vóór alle dingen, raak aan mijne „vormen niet."

Alsof dit niet genoeg ware, voegt er de heer Gunning, na de „hartelooze koelheid" van Simon den Farisee op de Protestantsche kerkgangers te hebben toegepast, deze verplettende woorden bij: „Deze kerk der „instelling acht ik dat meer en meer ontbonden wordt. „Immers zij heeft geen enkel levensbeginsel dat haar „bezielt en zamenhoudt: geene tucht, geene belijdenis, „geen algemeen aangenomen grondregel van geestelijk „leven. En allerlei ontbindende werkingen in de maat„schappij en de wetenschap nevens haar en in haar eigen „boezem tasten hare altijd nog eerwaardige overleverin„gen aan, en ondermijnen hare inrichtingen door die „hoe langer hoe meer tot eene doode letter te maken."

Op die verklaring laat de Wassenaarsche predikant L. J. van Rhijn in *de Vereeniging* volgen: „Dat snijdt „mij door de ziel. Ik gevoel en ondervind er de waar-

„heid van; Gunning heeft gelijk; maar mijn hart bloedt „er over" [1]).

Maar wat wil Ds. Gunning met zulk eene berooide, geest- en levenlooze kerk dan toch beginnen?

Dat is niet duidelijk, en geen wonder! wie weet er raad bij zulk een ontredderd getimmerte? Hij keuvelt er echter twee bladzijden lang over voort, en zegt o. a.: „Wij zullen den val dezer uitwendige kerk niet ver- „haasten. Met hare instellingen en inrichtingen möge „zij gaan zoover hare voeten haar zullen kunnen dra- „gen. - - God zal Zijne oordeelen volbrengen op Zijn „tijd." - - Tot zoolang dit dan geschiedt, heeft men niets anders te doen dan zijne opmerkzaamheid te rigten — „op de Gemeente des Heeren, op de kinderen „Gods, te onderscheiden van de uitwendig zichtbare „menigte, maar niet daarvan af te scheiden; — op „het leven des Heiligen Geestes in de gemeente, ken- „baar in vasthouding aan kern en merg van de heer- „lijke belijdenis onzer vaderen" [?!], „en in betooning „des geestes en der kracht in het leven." [*Al te maal holle klanken, niets meer*!] - - - „Vele krachten zijn er in „de gemeente aanwezig, tot nog toe maar al te zeer door „klerikalistische angstvalligheid in den lande werkeloos „gehouden." Van die krachten moet men een gepast gebruik maken; „er is overstelpend veel te doen"; er is „veel waakzaamheid en gebed noodig, opdat de Ge- „meente eenigzins hare roeping leere verstaan"; voor- gangers en leden der gemeente moeten „ijveren met „een goddelijken ijver. De Toekomst, de heerlijke Toe- „komst onzes Hoofds zij het gedurig uitzicht van ons

---

[1]) Zie onze vorige aflevering, bladz. 248 v.

„allen die onder allerlei namen, vormen en waardig-
„heden te zamen Zijne leden zijn."

Iedereen ziet: de predikant geeft klinkende, nog wel op effekt berekende phrasen, als van de „heerlijke belijdenis onzer vaderen", en „de heerlijke Toekomst onzes Hoofds", en daar blijft het dan ook bij. Dit echter meenen we er nog uit begrepen te hebben, dat eerst de tegenwoordige zigtbare kerk moet ineenstorten en dan daaruit de thans nog onzigtbare kerk verrijzen! Op zulke vage erbarmelijkheden leven onderwijl voorgangers en leden der gemeente dan maar heen, en behelpen zich met eene gedrogtelijke kerk, zooals Ds. Gunning haar hierboven heeft afgeschilderd!

Wat zeggen intusschen weêr andere „leden der gemeente" op zulk geschrijf hunner voorgangers. Eenigzins kunnen we er over oordeelen uit het vlugschriftje, door D*** ten wederwoord gegeven, onder den titel: „*Eene Opmerking* „bij het lezen van de *Opmerkingen* naar aanleiding van „eene Avondmaalsviering van Ds. J. H. Gunning, Jr. „te 's Gravenhage, op Palmzondag 1863" [1]). Dat boekje begint op zeer gemeenzamen toon aldus:

„Ik ben maar een burgerman, die, zonder dagelijks met den Bijbel in den zak te loopen, als lidmaat der Hervormde Kerk, zooveel mogelijk mijne pligten tracht te vervullen, en veel belang stel in het welzijn mijner Kerk, ofschoon ik een vijand ben van de twistziekte onzer dagen, over de leeraars der Gemeente en hunne beginselen, over de goede of verkeerde opvatting van deze of gene Bijbelplaats; redeneringen die ons, burger-

---

1) 's Gravenhage, Slingerland in 't Hout. 1863.

luidjes, toch doorgaans zoo slecht afgaan, meest den stempel dragen van dweeperij en onkunde, en dikwijls eindigen met de beste buren geslagen vijanden te maken. Ik houde mij liefst daar buiten, ofschoon ik niet altijd het stilzwijgen kan bewaren, vooral wanneer men met beweringen aankomt, die tegen het gezonde verstand indruischen."

Zijn vriend B. zond hem de *Opmerkingen* van Ds. Gunning ter lezing, en D*** drukt zijn niet gunstig gevoelen daarover in dezer voege uit:

„Dat ik niet alles begrepen heb, wat in dit kort geschrift voorkomt, beken ik gaarne, onder anderen waar gesproken wordt over *multitudinisme*, *individualisme* [1]), *positive* en *negative kerktucht*, van *darbystische* en *separatistische broeders*, *klerikalistische angstvalligheid*; woorden, die Vader en Moeder nog nooit gehoord hebben, en mij veel te hoog zijn; maar wat ik verstaan en begrepen heb, dat is, dat een man zooals Ds. Gunning, die beweert zich gestreng aan Gods woord te houden, van dat Woord in zijne handelingen geheel afwijkt, dat Woord verkeerd toepast, dat Woord niet begrijpt niet alleen, maar het zelfs verdraait. Ik ben alles behalve teêrge-

---

1) De heer Gunning verklaarde toch deze woorden (althans in de *tweede* uitgave zijner *Opmerkingen*, bl. 11): „Ik acht het vraagstuk van het *multitudinisme* en *het individualisme* (d. i. de vraag of allen die in hunne eerste jeugd gedoopt zijn, tot de kerk in allen gevalle blijven behooren, dan wel of eene persoonlijke geloofsbetuiging daartoe noodig is om in de kerk te worden opgegenomen) volstrekt niet op eene voor alle Christenen duidelijke wijze opgelost te zijn. Terwijl ik dus aan andere broeders hun recht niet betwist, om op hunne wijze in dezen te gevoelen, schaar ik mij met volle bepaaldheid aan de zijde van hen, die den zegen des kinderdoops erkennen en aan de *kerk der menigte* gehecht blijven."

voelig, maar zulke dwaze redeneringen en betoogen als die, welke in dit vlugschrift voorkomen, zijn nadeelig voor de Kerk, geven storing, ergernis en afdwaling."

En dan wijst de „burgerman" zijnen hem niet zeer bijbelkundigen leeraar omtrent enkele punten uit den bijbel teregt.

„*Tegen de Heilige Schrift*, zegt hij, handelt de Schrijver, wanneer hij, hoe dan ook, vergoelijkt, dat eene zuster het woord voerde bij eene Avondmaalsviering; of is het niet de Apostel Paulus, die dit wel degelijk in zijne Gemeente verbiedt: I Cor. XIV: 33, 34 en 35."

„*Tegen de Heilige Schrift* wordt beweerd, dat waar het Avondmaal des Heeren onder ons *verontreinigd* is, de scherpste aanvallen tegen eene gemeente veroorloofd zijn. En toch, dezelfde Apostel heeft verontreiniging gezien in de Corinthische Gemeente. En hoe spreekt de Godsman van de leden dier Gemeente: I Cor. XI: 17—34?" Wat zegt hij van de schuldigen? wil hij hen niet meer aan het Avondmaal zien? „Jaagt hij hen van den disch des Heeren?"

„Neen: De mensch *beproeve zich* en *ete* alzoo van het brood en *drinke* van den drinkbeker.

„Dit zal wel een voorbeeld wezen dat elk leeraar volgen moet.

„Laat dus Ds. Gunning, zoo als andere getrouwe leeraars doen, de menschen, ook de zondaars, ook zelfs zulke groote zondaars, als te Corinthe, toeroepen: beproeft U, en u beproefd hebbende, eet en drinkt alzoo."

Doch vooral valt D*** den heer Gunning hard over zijne verkeerde opvatting der handelwijze van Simon den Farisee: „Maar, gaat hij voort, wanneer ik lees op pag. 11, dat de Heer zegt, *zeer wellevend*, *zeer fatsoenlijk*,

zeer naar de regelen ontvangen te zijn in het huis van Simon, kan ik mijne oogen bijna niet gelooven, sta ik verstomd over de verregaande onkunde van een leeraar die het woord Gods kennen moest. Wat lees ik in Lucas VII: 44—46? — Is dit niet eene berisping in den mond van Jezus? Staat daar niet duidelijk uitgedrukt dat de gebruiken en pligten der gastvrijheid omtrent hem *niet* in acht genomen waren?"

Verder komt de leek (met I Cor. XIV, 33—35 en 40) tegen den leeraar op, dat hij de bezorgdheid voor bestaande vormen een teeken van geesteloosheid heeft genoemd. „Het doorbreken van eenen bestaanden vorm door ieder die met genoegzame hoogmoed en overmoed is toegerust, zou dan, zegt de „burgerman", een bewijs wezen van geestelijke voortreffelijkheid." — „Ongelukkig noemen wij de Kerk, waarin de leeraars zoo weinig Gods heilig woord kennen en de hoogmoed en onkunde voedsel geven!"

De leek wil zich onthouden van hatelijkheden; het past den Christen niet, zegt hij, tegen zijn broeder het zwaard te trekken, maar tegen zulke dwaze vertoogen als die van Ds. Gunning dient een woord van ernst en waarheid gezegd te worden. „Mij past zulks niet, ik ben maar een burgerman, en wil de beleefdheidsvormen uit het oog verliezende, niet bits en hard worden." Hij eindigt dan met den waarlijk niet zeer malschen wensch: „dat niet de blinden langer de blinden leiden, maar dat de leden der gemeente zich laten voorlichten door leeraars, die Gods heilig Woord zuiver prediken, bij wie zij wijsheid, goeden raad en opbeuring kunnen vinden; die weten dat in Christelijk handelen en niet in het veroordeelen, het kenmerk van het leven des Geestes bestaat.

Langs dezen weg, zullen bijgeloof, verwarring, haat en nijd geen voedsel vinden en verspreid worden onder een onkundig en liefdeloos gemeen, dat zich zoo gaarne de Gemeente Gods hoort noemen."

Ds. Gunning vond in den tweeden druk zijner *Opmerkingen* gelegenheid, den „burgerman" een wederwoord op zijne „*Opmerking*" aan te bieden. Over den toon van dien naamloozen beoordeelaar bedroeft hij zich, maar kan hem daarin niet volgen. Hij bekent, dat hij de woorden van den Heer tot Simon niet naar behooren heeft wedergegeven, ofschoon zijne hoofdgedachte t. a. p. toch juist was. — Het spreken dier zuster vergoelijkte hij *niet*, maar wees er het onraadzame voor onze toestanden van aan. — Tegen I Cor. XI heeft hij *niets* gezegd: hij verzoekt den lezer zijne woorden te vergelijken met hetgeen D*** er van maakt: dat „waar het Avondmaal des Heeren onder ons verontreinigd is, de scherpste aanvallen tegen eene Gemeente veroorloofd zijn". Niet ééne letter daarvan heeft hij gezegd. — Evenzeer bedriegt D*** zich, met te meenen, dat volgens den heer G. „de bezorgdheid eener Gereformeerde Gemeente voor de uitwendige vormen, een teeken van geesteloosheid is"; niet dat heeft hij beweerd, maar „de geesteloosheid der veelvuldige bespreking" van het spreken dier zuster afgekeurd.

Onze lezers zullen wel reeds oververzadigd zijn van al dit twisten, schelden en krakeelen der Protestanten onder elkaâr, en dat nog wel naar aanleiding van de hoogste godsdienstige plegtigheid, welke er eigenlijk onder

hen nog bestaat! 't Is dan wel, gelijk we hierboven aanmerkten, een uiterst verward huishouden, zonder hoofd of gezag, waar iedereen het beter weet; waar de een den ander met den bijbel poogt neder te vellen; waar niemand het opgeeft, en allen het laatste woord en gelijk willen hebben; waar men elkaâr voor „een onkundig en liefdeloos gemeen", of voor „smalle gemeente" uitscheldt, de „burgerman" zijnen leeraar „verregaande onkunde", „blindheid", vervalsching van het zuiver woord en dergelijke verwijt; waar allen hoog van de liefde opgeven en elkaâr intusschen de kwaadaardigste hatelijkheden toeduwen, en malkander om strijd van „hoogmoed en overmoed", van haat en nijd, van bijgeloof of ongeloof beschuldigen! Zijn wij niet ten volle geregtigd, om op het gezigt van zulk een toestand aan de woorden des Heeren (Mt. XII, 25) te denken: „Alle rijk, dat tegen zich zelf verdeeld is, zal verwoest worden, en alle stad of huis, tegen zich zelve verdeeld, zal niet staan"? En zullen die woorden niet te eer bewaarheid worden, nu het volslagenste ongeloof zich in het Protestantisme met den dag uitbreidt, en blijkbaar door geene reactie, door geen fanatieken of excentrieken ijver van oud-Gereformeerden te keeren is?

DE 12 APRIL TE ROME.

Rome, April, 1863.

GEACHTE VRIEND,

.... Het is u bekend, dat Z. H. Pius IX den 12n April 1850 uit zijne ballingschap van Gaëta in Rome terugkeerde, en op een anderen 12n April (1855) schier wonderdadig gered is bij de instorting van een vertrek in het klooster, dat gelegen is nabij de kerk van *St. Agnes buiten de muren.* Onlangs nu was ik getuige van de algemeene illuminatie, welke op den verjaardag van beide die treffende gebeurtenissen, ter eere van den Paus hier in Rome heeft plaats gehad, en, hoewel gij mogelijk reeds veel daarover hebt gelezen, bewijs ik u toch zeker geene ondienst, wanneer ik u thans eenige, welligt minder bekende, bijzonderheden meêdeel van die feestviering, welke ik persoonlijk heb bijgewoond. Voornamelijk wensch ik uwe aandacht te vestigen op enkele dier menigte opschriften, welke zoo de obelisken als de voornaamste gebouwen versierden, en met regt mogen gehouden worden voor eene krachtige uitdrukking van de kinderlijke liefde der Romeinen jegens den Paus, den onsterfelijken Pius.

Wat ook de liberalen (de voorstanders der omwenteling) en in het algemeen de vijanden der Kerk over den weêrzin des Romeinschen volks tegen het bestuur van den Paus mogen uitstrooijen, het plein van St. Pieter op Paaschdag en geheel Rome op den avond van 12 April hebben die boosaardige verdichtsels ten duidelijkste gelogenstraft. Zelfs een der volksvertegenwoordigers van Turijn, die of uit nieuwsgierigheid of uit spotlust met eenigen zijner ambtgenooten de plegtigheden der Goede Week te Rome was gaan bijwonen, heeft de bekentenis moeten afleggen, dat hij zich bedrogen had, en men te Turijn over den toestand van Rome

geheel iets anders te gelooven gaf dan de werkelijkheid. Overigens was het ligt te voorzien, dat de Romeinen de eerstkomende gelegenheid zouden aangrijpen tot eene demonstratie tegenover die, welke de liberalen in den Carnavals-tijd zich veroorloofd hadden bij de Porta Pia, op het Campo Vaccino en op Monte Pincio, alwaar zij door het uitdeelen van wat *halve paoli*, uit de heffe des volks een vijfhonderd man bijeen hadden geworven van zulk eene beproefde dapperheid, dat ze alleen door de overmagt van drie Pauselijke gendarmen zijn uiteengejaagd. Op den Paaschdag was dan ook het St. Pietersplein bezet door eene menigte, talrijker dan in vorige jaren gezien was, en die in eerbiedige stilte het oogenblik afwachtte, waarop zij den zegen ontvangen zou van Hem, wien de liberalen op allerlei wijze bespotten en zoo gaarne van den troon zouden stooten.

Maar de avond van 12 April heeft de zegepraal des Pausen en de beschaming der omwentelings-mannen ten top gevoerd. Alle dagbladen hebben gewaagd over de schitterende verlichting van dien avond, over het groot aantal burgers, die tot de benoodigde gelden hadden bijgedragen, en over de algemeene geestdrift des volks. Wel heeft men van vijandelijke zijde het gerucht verspreid, dat de Pauselijke regering zelve eene vrij groote som voor die feestviering had beschikbaar gesteld, maar dit is volslagen onwaarheid; de regering heeft daar geen enkelen *bajocco* voor uitgegeven; de geheele illuminatie is door de burgers bekostigd. In iedere wijk vereenigden zich de goede Katholieken en trouwe onderdanen, en hielden afzonderlijke kollekten tot verlichting der Piazza's en fonteinen, welke in hunne wijk worden aangetroffen. Uit eene algemeene kollekte werd verder het Corso (de meer dan een half uur lange hoofdstraat) en de Obelisk op de Piazza del Popolo, alsook het kruis op de kerk Aracoeli met gasvlammen verlicht. De Romeinsche jongelingschap en de studenten der Sapienza hadden zich vrijwillig aangeboden en vereenigd ter bekostiging van eene prachtige Bengaalsche illuminatie der Piazza Navona. Duizenden scudi's zijn er op die wijze, buiten omkooping, dwang of baatzuchtige berekening, ten offer gebragt door het getrouwe, dankbare volk, dat aan den zwaar beproefden Paus onmiskenbare blijken wilde geven van hulde en innige gehechtheid.

Ik behoef hier naauwelijks bij te voegen, dat door diezelfde ruime bijdragen vele behoeftige kunstenaars, schilders, drukkers, voerlieden, enz., aan werk geholpen en met meer dan gewone verdiensten bevoordeeld zijn; maar ik mag niet voorbijgaan, dat in sommige wijken meer dan er benoodigd was, is opgebragt, en men het overvloedige aan de gevers weder ter hand gesteld, of op hun verzoek onder de armen verdeeld heeft.

Doch er werd ook gemompeld (en het klonk niet onwaarschijnlijk), dat het zoogenoemde Comitato Nazionale heimelijk zijnen leden verboden had, dit feest bij te wonen, of daar op eenigerlei wijze toe mede te werken. Welnu, is er zulk een verbod uitgevaardigd, dan zou alles wat wij den 12^{n} April te Rome zagen, een bewijs opleveren óf van het onbeduidend getal dier leden, óf wel van den geringen invloed, dien het Comitato hier uitoefent. Want alle straten en pleinen waren zóó bezet, dat het dikwijls zeer moeijelijk was, door de menigte heen te dringen; bijna geen huis bleef onverlicht, en zelfs de wijk der Joden had zich voor het meerendeel niet aan het vreugdebedrijf onttrokken. De enkele huizen derhalve van hen die er geen deel aan namen, staken zeer af bij de andere en vielen dadelijk in 't oog; ook de weinige, donker geblevene paleizen van sommige aanzienlijken, die nog wel door Pausen of Kardinalen groot geworden zijn, getuigden van de ondankbaarheid der eigenaars, maar tevens voor de vrijwilligheid, waarmeê de overige bewoners van Rome hunne vreugde aan den dag legden.

De godsdienstige eerbied en kinderlijke liefde der Romeinen jegens den Paus bleken mij vooral uit de vele beteekenisvolle opschriften, waarvan ik u straks gesproken heb; dat ze mij in dat opzigt met regt getroffen hebben, zult gij ongetwijfeld erkennen bij het lezen der volgende, welke ik getrouw heb opgeteekend.

De parochie van S. Nicolaus in Carcere had gekozen:

O Vergine Immacolata
Madre Del Verbo Incarnato
Ricuoprite Col Vostro Materno Ammante
Il Comune Padre Dei Fedeli
L'Immortale Pio Papa IX

Pontefice E Rè
E
Difendetelo Dalle Insidie Dei Suoi Nemici.

dat is:

O Onbevlekte Maagd,
Moeder van het Vleeschgeworden Woord,
Spreid den mantel Uwer moederlijke bescherming
Over den Algemeenen Vader der geloovigen,
den Onsterfelijken Paus Pius IX,
Opperpriester en Koning;
en
Behoed Hem tegen de lagen Zijner vijanden.

De parochie der HH. Celsus en Julianus:

In Questa Roma
La Pace Cristiana Amplificò L'Impero
Già Fondatovi Colle Battaglie
O Maria
Date Vittoria A Pio IX P. M.
Vostro Glorificatore
Madre Del Verbo Eterno
Arca Di Salvezza
La Nave Del Papa Rè
Al Porto Di Tutta Gioja
Conduci.
A Maria
Eterna Laude Di Gratitudine
Per La Salvezza
Del Nostro Padre e Sovrano.

d. i.

In dit Rome
Verhief de Christelijke Vrede het Gebied,
Daar weleer door den strijd gevestigd;
O Maria,
Schenk overwinning aan Pius
Uwen Verheerlijker.

Moeder des Eeuwigen Woords,
Arke des behouds,
Geleid het schip van den Priesterkoning
In de haven van alle vreugde.
Aan Maria
Eeuwige lof der dankbaarheid
Voor de redding
Van onzen Vader en Vorst.

De parochie van S. Maria Sopra Minerva:

A Maria Immacolata
Guida E Salvezza
Del Nostro Padre E Sovrano
Pio IX
I Parrocchiani
Di S. Maria Sopra Minerva
Il Di 12 Aprile 1863.

d. i.

Aan Maria Onbevlekt,
Geleidster en Redster
Van onzen Vader en Vorst
Pius IX,
De parochianen
Van Maria Sopra Minerva.
12 April 1863.

De parochie van den H. Laurentius in Damaso:

O
Possente Vergine
Da Pio Incoronata
Maggiori Trionfi
Gli dona
E Sempre Fra Noi
Cresci Nuova Di Lode
E Di Votiva Gioja.

Te invocata
O Maria

Tornò Vive Regna
Glorioso Pio IX
Pontefice O. M.
Tutela di Roma
A Te Devota.

Tua Mercè O Vergine Immacolata
Pauroso Periglio Di Morte
Fù Converso Per Pio
In Argumento Di Splendido Trionfo
Parvè Cadere
Nè Fù Mai Visto
Simile Inalzamento.

Anche Oggi I Suoi Nemici
Ne Credono Vicina
Altra Caduta
Ma Tua Mercè Vergine Immacolata
Nuovamente Trionferà Pio
Ed Essi Saranno
Scabello Ai Suoi Piedi.

d. i.

Magtige Maagd,
Door Pius gekroond,
Schenk Hem grootere verwinning.
En immer meer vervulle zich ons hart
Met Uw lof
En met dankbare vreugd.

U riep Hij aan,
O Maria,
En Hij keerde terug, en leeft en regeert
De roemrijke Pius IX,
Beschermer van Rome,
Dat U vereert.

Door Uwe goedheid, Onbevlekte Maagd,
Werd een vreeselijk doodsgevaar
Voor Pius veranderd

In eene schitterende zegepraal.
Hij scheen te vallen,
Maar nooit zag men
Eene verheffing, gelijk aan de Zijne.

Nog wanen Zijne vijanden
Hem een anderen val nabij,
Maar door Uwe hulp, Onbevlekte Maagd,
Zal Pius wederom zegevieren,
En zij zullen Hem worden
Tot een voetbank zijner voeten.

In de wijk di Parione stond:

Ave o Pio
O gloriosissimo Dei Pontefici
O Fortissimo Dei Sovrani
Ai Tuoi Piedi
I Flutti Dell' Anarchia
Si Arrestano
Come Le Onde Tempestose
Al Lido Del Mare
A Te Loro Prence Loro Padre Loro Gloria
I Veri Romani
Dicono Salute.

A Te Sien Grazie
Vergine Immacolata
Mani Più Che Barbare Selvaggie
Ci Strapparono Un Di Dall' Amplesso
Del Padre
Tu Ce Lo Hai Ridonato
Nello Splendore Del Trono
Hanno Oggi Gli Empj Meditato
Nuovi Consigli
Ma Del Pontefice Rè
Tu Sei Lo Scudo
E Noi Diremo Nuovamente
A Te Sien Grazie.

d. i.

Gegroet, o Pius,
Roemrijkste der Pausen,
Moedigste der Vorsten!
Aan Uwe Voeten
Breken de golven der regeringloosheid,
Als de onstuimige baren
Op het strand der zee.
Aan U, hun Vorst, hun Vader, hun Glorie,
Wenschen de ware Romeinen heil.

U zij dank,
Onbevlekte Maagd!
Handen, meer dan barbaarsch,
Ontrukten ons eenmaal aan de omhelzing
Van onzen Vader.
Gij gaaft Hem ons weder
In den luister des troons;
Nu smeden Zijne vijanden
Nieuwe aanslagen.
Maar Gij zijt den Paus en Koning tot een schild,
En op nieuw zullen wij juichen:
U zij dank!

Op de Piazza della Rotonda las men:

Di Pio che siede sul maggior dei troni,
De' popoli l'amor viene a sostegno
E dalla man di Lui mira i Suoi doni
Volti a ben dell' inopia e dell' ingegno.

d. i.

's Volks liefde ondersteunt Pius,
Die op den verhevensten troon is gezeten.
Met eerbied aanschouwt het, hoe Zijne hand
De armoede helpt en de kunsten beschermt.

Op dezelfde Piazza:

Quale a Pio Nel Tuo Splendor e
Ti mostrasti, o Vergin bella,

E il campasti dal furore
Di terribile procella,
Tal pur sempre trionfante
Deh conquidi a Lui davante
Chi resiste al Suo poter.

d. i.

Gelijk Gij aan Pius uwe magt
Luisterrijk vertoond hebt, verheerlijkte Maagd,
En Hem van de woede bevrijd hebt
Van een vreeselijken storm,
Ach! onderwerp zoo aan Hem, altijd verwinnend,
Al wie zijn gezag weêrstaat.

In de parochie der H. Magdalena:

Mater Salutis
Se la prece de' figli è a Te gradita
Madre, che in questo di rendesti al trono
Il Sommo Pio, deh serbaci il tuo dono
E veglia i giorni di sì cara vita.

d. i.

Moeder des Heils,
Zoo het gebed uwer kinderen U gevallig is,
O Moeder, die heden den verheven Pius
Op den troon hersteld hebt,
Bewaar ons dan, wat Gij ons hebt geschonken,
Bewaak een leven ons zoo dierbaar.

Bij de Via Agonale:

Mater Misericordiae!
Le tue misericordie
Rinnova, o Madre, in terra:
Mira di quante insidie
A Pio si faccia guerra:
Cessa l'iniquo assalto,
Stendi la man dall' Alto.

Quale un dì salvo renderci
Ti piacque il Padre, il Rè.

d. i.

Moeder der barmhartigheid,
Vernieuw op aarde
O Moeder, Uwe ontferming.
Met tallooze listen
Bestrijdt men Pius;
Verijdel der boozen aanval,
Reik Hem Uwe hand uit den hooge,
Zooals Gij Hem eenmaal ons terug wildet geven,
Onzen Vader en Vorst.

Op de Via del Governo:

Madre di Pietate
Del Pastor Sommo accogli il prego umile,
E le agnelle ch'Ei piange traviate
Colla Tua man radduci al santo Ovile.

d. i.

Moeder van Ontferming,
Verhoor het nederig gebed des Opperherders,
En voere Uwe hand de misleide schapen, door Hem beweend,
Weêr terug naar den heiligen schaapstal.

Op de Obelisk van de Piazza del Popolo:

Oh! Morta È Di Ramesse La Falsa Gloria
Falsi E Bugiardi Gli Dei D'Egitto
Il Forte Amico Di Verità È Pio IX
Qui Regge Egli E In Tutte Parti Impera
Non Vinto
Tutela Di Sua Vita
E Del Diadema Sacro
È Maria.
Gloria E Salute
Del Grato Popolo Romano.

d. i.

Vernietigd is de valsche glorie van Ramses [1]),
Valsch en bedriegelijk zijn de goden van Egypte.
De moedige Vriend der Waarheid is Pius IX.
Hier heerscht Hij en regeert alom
Onverwonnen.
De beschermster van zijn leven
En van den heiligen diadeem
Is Maria.
Glorie en heil
Van het dankbare Romeinsche volk!

Op het Kapitool:

Pio IX. P. O. M.
Hoc. Vertente. Die
Tum. Reduci. Tum. Sospiti
Roma. Memor

d. i.

Aan Pius IX,
Op dezen dag
Én Teruggekeerd én Behouden,
't Herdenkende Rome.

Ik geloof, dat deze opschriften luide genoeg spreken, en geen verdere toelichting behoeven. Wanneer gij die, met hetgeen ik verder over deze feestviering u berigt heb, aan de lezers van *de Katholiek* wilt mededeelen, geef ik u volgaarne daartoe alle vrijheid.

Ontvang, waarde Vriend, enz.

---

[1]) De Obelisk is oorspronkelijk opgerigt te Heliopolis in Egypte door Ramses III (Sesostris den Groote).

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN ADRES AAN DE SYNODE.

Eenige leden van de Nederlandsche Hervormde kerk te Leiden, die naar aanleiding der kwestie, aldaar tusschen twee kerkelijke collegiën gerezen, met vele anderen op nieuw levendig gevoelen, van hoeveel belang het is, dat de Hervormde kerk, volgens art. 23 van het Algemeen Kerkelijk Reglement, tot haar regt van zelfstandigheid kome, en ook, hoe noodzakelijk het is, dat er een einde kome aan den halfslachtigen toestand, waarin die kerk verkeert, zoolang de scheiding van Kerk en Staat niet op eene wettige wijze, zonder reserves, ook op haar wordt toegepast, — hebben zich, naar zij berigten, in deze aangelegenheid met een adres tot de Synode en tot den Koning gewend. Het is niet onbelangrijk de bekentenissen te hooren, welke de adressanten in hun stuk aan de Synode doen. Zij wenden zich, verklaren zij, tot die vergadering voor eene aangelegenheid, welke een geruimen tijd, tot zeer onlangs toe, het onderwerp harer belangstellende overweging is geweest, de ten uitvoerlegging namelijk van art. 23 van het Algemeen Reglement der Nederlandsche Hervormde kerk:

« Het regt tot benoeming van ouderlingen en diakenen en tot « beroeping van predikanten berust bij de gemeente. »

Met leedwezen zagen de ondergeteekenden en den treurigen afloop der beraadslagingen, zoodat gezegd artikel 23 niet tot zijn regt is kunnen komen, en den gang der bemoeijingen in eene vergadering, die enkel bestond uit mannen onafhankelijk van de gemeente gekozen, en zich om voorlichting wendde tot de lagere kerkbesturen, wederom allen mannen onafhankelijk van de gemeente gekozen. Maar de gemeente zelve, om wier wille alle kerkbesturen

zijn en ook de synodale vergadering is, werd in deze aangelegenheid niet gekend.

„Zoo wordt dan — gaan de adressanten voort — de gemeente beschouwd en behandeld als onmondige kinderen, onder voogden en verzorgers, tot op den tijd, ja tot op welken tijd? want — als een onmondig kind verlangt naar zijne meerderjarigheid, dan weet hij den eindpaal zijner onmondigheid nog aan te wijzen, maar als de meerderjarige als een onmondige behandeld wordt en het voorschrift, dat hem de meerderjarigheid verzekert, eene doode letter blijft, waarmede zal hij zich troosten?

„Is dan de Hervormde gemeente van Nederland nog zoo weinig eene levende gemeente van Christus te noemen, dat zij uit haar midden noch ouderling en diaken, noch predikant mag kiezen? Waarin bestaat toch heden ten dage onze zoo geprezene vrijheid, die gezegende vrucht der kerkhervorming van voor 3 eeuwen? Eigenlijk alleen hierin, dat wij van alle kerkelijke tucht ontslagen zijn, daar, waar het de leer geldt, maar gebonden, waar het de kerkelijke reglementen geldt.

„Uwe vergadering, of wel uwe commissie, heeft zelve erkend, dat het eenerzijds te betreuren is, dat vele rigtingen in onze vaderlandsche kerk zich kruisen, als daar zijn de orthodoxe, de ethisch-irenische, de zoogenaamde Groninger en de moderne rigting. Zij heeft daarmede toch minstens het verlangen uitgesproken, dat er meer eenigheid des Geestes door den band des vredes mogte komen! en dit verlangen spreken ook de ondergeteekenden met geestdrift uit", en wagen het daarom, een weg aan te wijzen, die er toe leiden kan.

„Die weg is deze: Laat de gemeente tot haar regt komen. Laat zij, ingevolge opgemeld art. 23, vrij en zelfstandig hare ouderlingen en diakenen kiezen, hare predikanten beroepen, om vervolgens van de vrijheid, die ten opzigte der Roomsch-Catholijke kerk in Nederland erkend is, gebruik te maken in het regelen van hare eigene kerk.

„Zie hier de motiven: uwe vergadering klaagt zelve, dat van de vrijheid in het prediken misbruik gemaakt wordt en men daarin te ver gaat. Dat groote euvel zal merkelijk genezen, indien de gemeente als meerderjarig kan optreden; dan zullen vele, vooral

jeugdige predikanten de gemeente meer ontzien en haar niet langer als schoolkinderen, die stilzwijgend alles moeten aanhooren en verdragen, behandelen. Als de gemeente zelfstandig en vrij kiest, op zoodanige wijze, dat elk lid onbevreesd zijne stem kan uitbrengen, dan zullen de verborgene gedachten des harten der gemeente van Christus kenbaar worden, en die geopenbaarde gedachten zullen indruk maken, omdat zij den stempel zullen dragen van eerbied en liefde voor de godsdienst en verlangen tot heilige stichting, die den predikant in de oogen zal stralen en de ligtvaardigen tot nadenken zal brengen. Dan zullen er herders gevonden worden, die door de schapen zelven, welke de stem van den oppersten Herder kennen en volgen, tot beschaming gebragt worden, en, omdat de stem der schapen zedig en zacht is en zich eerder in stille gedragingen dan wel in wijdluftige redeneringen uit, zal zij te krachtiger werken op het gemoed, vooral van jeugdige voorgangers."

De lezer zal wel opgemerkt hebben, hoe hier eene gansch omgekeerde wereld geschetst en de volslagenste volkssoevereiniteit gepredikt wordt; de gemeente moet niet slechts haren kerkeraad, al hare hoogere en lagere kerkbesturen, hare predikanten of voorgangers kiezen; maar zij is het ook die den jeugdigen predikers ontzag inboezemen, hen beschamen, die hare voorgangers voorgaan, zij, de kudde, is het, die hare herders leiden moet! Indien men zulk een beginsel eens op staatkundig gebied overbragt en doorzette, zou de koning zeker niet lang meer koning, en er welhaast geen enkel gezagspersoon in den lande meer te vinden zijn!

De adressanten voeren nu een voorbeeld aan, tot welke ergernis de miskenning van het regt der gemeente leiden kan. "Twee collegiën, wier leden elkander, onafhankelijk van de gemeente, kiezen — de kerkeraad en de gemeente-commissie — voeren [in de stad hunner inwoning, te Leiden] sedert jaren te zamen een strijd, die eindelijk met een proces bekroond is geworden. Staande dat proces, neemt de kerkeraad den stouten maatregel, om van den kansel te verbieden de collecte, die sedert 50 jaren van wege de gemeente-commissie in de kerk gedurende de godsdienstoefening

plaats had, en daarentegen eene andere collecte aan te bevelen, die van wege den kerkeraad zou geschieden." - -

- - "Zoolang de gemeente niet tot haar regt komt, niet vrij en zelfstandig hare kerkbesturen kiezen en hare predikanten beroepen mag, zoolang verkeert zij in den slaafschen toestand, onder heerschappij voerende voogden en verzorgers, op wier benoeming en zamenstelling zij geen den minsten invloed kan uitoefenen."

De adressanten duwen der Synode nog eens toe, dat zij wel de kerkbesturen, doch niet de *gemeente* heeft geraadpleegd; daarom komen nu stemmen uit de gemeente, die roepen: Geef ons wat ons toekomt! Zij hebben zich gelijktijdig bij Z. M. den Koning laten hooren, "opdat onze kerk, ingevolge de grondwet, gelijkelijk met andere kerken in ons vaderland, moge losgemaakt worden van alle banden, die de bij de grondwet geproclameerde scheiding van kerk en staat nu tot onwettige banden gemaakt heeft."

Ziedaar den hoofdinhoud van het Leidsche adres aan de Synode. De ondergeteekenden hopen, dat er van vele kanten een dergelijk adres, of adhaesie aan het hunne zal ingediend worden.

Om met weinige woorden den toestand dier ontevredene Hervormden te kenschetsen, hebben we enkel de hierboven gedane vraag der adressanten te herhalen: "Waarin bestaat toch heden ten dage onze zoo geprezene vrijheid, die [door ons zoo hoog] gezegende vrucht der kerkhervorming van voor 3 eeuwen? Eigenlijk alleen hierin, dat wij van alle kerkelijke tucht ontslagen zijn, daar, *waar het de leer geldt*, maar gebonden, waar het de kerkelijke reglementen geldt." — Of wel, korter nog, konden zij zeggen: Wij zijn slaven, wij zijn "schoolkinderen"! ....

Niettemin beproeft men liever het onmogelijke, dan te erkennen, dat, zoo er voor de tijdelijke orde tijdelijk gezag noodig is, er veel meer nog voor eene godsdienstige of geestelijke maatschappij geestelijke autoriteit gevorderd wordt. Helaas, een allerschromelijkste hoogmoed belet, eene zoo hoogst eenvoudige waarheid in te zien en op te volgen!

JUBELFEEST VAN DEN HEIDELBERGSCHEN KATECHISMUS.

Van 17 tot 23 Januarij is, gelijk we in *de Vereeniging* lezen, te Philadelphia in Noord-Amerika het 300jarig feest van den Heidelbergschen] Katechismus gevierd. Ten dien einde zijn daar omstreeks 500 leeraars uit de Vereenigde Staten, onder welke velen van Hollandsche en Duitsche afkomst, tezamengekomen. Bidstonden, predikatiën in verband met het feestonderwerp, en gemeenschappelijke avondmaalsviering hadden op den 17 en den 18 Januarij, een zaturdag en een zondag, plaats. Op maandag den 19 begonnen de kerkelijke wetenschappelijke verhandelingen, door Dr. Nevin, professor aan het theologiesch seminarie, voorgezeten. In den loop dier verhandelingen werden niet minder dan 20 grootere en kleinere geschriften, die op het feest betrekking hadden, overgelegd, waaronder „Herzog, der Schweizerische Reformator", „Ullmann, der Heidelberger Katechismus in der Pfalz", „Kieffer, das theologische System vom Heidelberger Katechismus", „de Witt, de Heidelbergsche katechismus in de Hollandsch-Gereformeerde kerk". — Van Alphens „Geschiedenis en letterkunde van den Heidelbergschen katechismus en zijne invoering in de Nederlanden" is door professor Berg te Nieuw-Brunswijk in het Engelsch overgezet.

Een echt Gereformeerd feest! een kerkelijk feest voor een abstrakt, dood boek, voor louter menschenwerk, en waarvan de hoofdinhoud lang reeds door verre de meeste Protestanten geloochend wordt!

AANLEIDING EN ONGEGRONDHEID DER SCHRIFTBEZWAREN

VAN

DEN ANGLIKAANSCHEN BISSCHOP COLENSO.

't Is nu twee jaren geleden, dat eenige Anglikaansche predikanten met de *Essays and Reviews* optraden, welke in Engeland zooveel opzien baarden en zulk een hevigen strijd hebben uitgelokt [1]). Onze overzeesche naburen zijn aan het oude, het overgeleverde gehecht, namen bij hunnen afval van de Kerk ontzaggelijk veel uit haar mede, en bewaarden het tot op dezen dag. Daar zagen zij in genoemd geschrift de moderne kritiek met alle stoutheid op de boeken van het O. en het N. Testament toegepast, en wel hoofdzakelijk door predikanten; wat wonder, dat de ergernis groot en zooveel te grooter was, als tien uitgaven er van toonden, hoezeer ook het publiek deel nam in den strijd. De bisschoppen spraken hunne hooge veroordeelingen uit; in lijvige boekdeelen zocht men die drieste godgeleerden te wederleggen; men noemde

1) Zie *de Katholiek*, Dl. XL, bladz. 64 vv.

hen, zeven in getal, de „Zeven tegen Christus", en spaarde hun geene beleedigingen. De een vergeleek Jowett bij Juliaan den Apostaat; een ander verklaarde, dat hij de boeken van den vromen Bunsen niet kon lezen „zonder eene onwillekeurige huivering van walging, medelijden en verachting". De hoogere geestelijken echter gingen verder, en bragten de zaak voor de regtbank. Van de zeven schuldigen werden er twee als minder pligtig beschouwd; een derde was leek; een vierde was gestorven; doch het gelukte den bisschoppen van Salisbury en van Ely, om elk zijnen onderhoorige, Rowland Williams en H. B. Wilson, voor het *Court of arches* [1]) te doen veroordeelen. Nu bleef Jowett nog over, die wegens zijne kennis en invoed wel de gevaarlijkste van allen scheen. Lang bleef men van meening, dat hij in zijne hoedanigheid van eenvoudig hoogleeraar buiten bereik lag; nogtans wisten de regtsgeleerden er een middel op te vinden, en drie zijner ambtgenooten hebben hem bij het gezag der universiteit aangeklaagd [2]).

Onze *Vaderlandsche Letteroefeningen* geven (N°. 6, bl. 174) nog meer over dit heftig verschijnsel te lezen, en bieden er tevens eene verklaring van aan. „Zoo veel Engeland, vinden we daar, vooruit is en vooruit streeft in al wat praktisch is en industriëel, zoo veel en nog meer is het achterlijk op wetenschappelijk-godgeleerd gebied. Dat schijnt vreemd, als men in aanmerking neemt, dat de Engelsche natie eene bij uitstek godsdienstlievende natie is, die schatten veil heeft voor zendingszaak en allerlei christelijk-philanthropische inrigtingen; maar 't laat

---

[1]) Het oudste en hoogste geregtshof voor geestelijke zaken, dat onder den aartsbisschop van Kantelberg staat.

[2]) Vgl. de *Revue des Deux Mondes*, van 15 Maart 1863.

zich verklaren uit het stationaire der staatskerk en het meer ascetische dan wetenschappelijke der dissenters. Er is dan ook weinig aanmoediging voor vrijzinniger begrippen, waar b. v. de gematigde Maurice als een boosaardig ketter wordt vervolgd en gescholden, en waar de poging om door de uitgave van een nieuw tijdschrift: *Essays and Reviews*, de nieuwere wetenschappelijke theologie onder het oog der Britsche wereld te brengen, eenen vreeselijken storm deed opgaan, door welken zelfs de anders veeltijds solide *Quarterly-Review* zich inderdaad bespottelijk heeft gemaakt. Er is moord en brand geschreewd, de wraak des hemels is ingeroepen, vormelijke anathemas zijn uitgesproken over vrije, de boeijen van kerkregtzinnigheid afschuddende godgeleerde beschouwingen, die toch binnen de perken van diepen eerbied voor de goddelijke openbaring blijven [1]) — men kan zijne oogen niet gelooven en 't is als wordt men verplaatst in den tijd van dor dogmatisme, nadat de hervorming hare eerste liefde had verlaten om den eenen paus voor den anderen te verruilen. In 't kort! de dood onschuldige [!] *Essays and Reviews* hebben het sein gegeven tot eene godgeleerde beweging, even heftig in hare soort als de bekeeringsbewegingen op het mystische terrein. — Voor ons, Nederlanders, die den loop der theologie behoorlijk bijhouden, is er in het zoo hevig aangevallen tijdschrift niet veel nieuws", verklaart de opgenoemde schrijver in de *Letteroefeningen*; maar hij vindt het toch goed, dat er een paar verhandelingen uit dat boek in onze taal zijn overgebragt. Eene daarvan, zegt hij verder, „de

---

[1]) Wat er van dien eerbied zij, zie men ter bovenaangehaalde plaatse in ons opstel: *„Zeven tegen Christus."*

uitlegging der Schrift", door Benjamin Jowett, loopt over „eene ongepraejudiciëerde, verstandige, met eene redelijke opvatting der H. Schrift overeenkomstige bijbelverklaring", en geeft, heet het nog, „zeer gepaste wenken", „die natuurlijk den voorstander eener gestreng mechanische inspiratie-opvatting in geenen deele zullen voldoen, ja de onhoudbaarheid van dat stelsel in het helderste licht stellen."

Zoo liberaal als onze schrijver in de *Letteroefeningen*, denkt men in Engeland over de schriftuitlegging niet. Men vond daar de *Essays* alles behalve „dood onschuldig"; op verschillende wijzen poogde men de vermetele schrijvers te treffen; men hoopte door schrikaanjaging welligt meer nog dan door wederlegging het ongeloof te beteugelen en de regtzinnigen gerust te stellen, ja, meende reeds tot zekere hoogte geslaagd te zijn; en zie! daar komt op eens een nieuwe, veel onverwachter, gevoeliger en moeijelijker te keeren slag de Anglikaansche gemoederen op het hevigst verontrusten: een bisschop der gevestigde kerk treedt, o gruwel! als ijveraar voor de moderne ongeloovige kritiek, en onder de bestrijders der aloude overleveringen op.

Sedert eenige jaren heeft Engeland, gelijk men weet, in zijne uitgebreide koloniën een aantal bisschoppelijke zetels opgerigt. Die zetels zijn eigenlijk zendingsposten, niet door waardigheidbekleeders bezet, die langs verschillende kerkelijke betrekkingen opklommen, maar door personen in de kracht huns levens, die zich daartoe hetzij dan uit ijver of om andere redenen genegen verklaarden. Zulk een Anglikaansch episcopaat is er ook in de kolonie Natal, ten zuidoosten van de Kaap, gevestigd, en strekt zich over een grondgebied uit van achttien duizend vier-

kante mijlen, door de Kaffers en Hollandsche boeren bewoond. Daar aanvaardde Dr. Colenso in 1854, toen veertig jaren oud, zijne zendingstaak. Aan de universiteit van Cambridge had hij zich onderscheiden, en bragt eerst eenige jaren in het onderwijs, vervolgens een tijd lang in de herderlijke bediening op het land door. De door hem geschreven verhandelingen over reken- en stelkunde zijn aan scholen en universiteiten als leiddraad aangenomen. Als predikant gaf hij „dorpspreken" uit, die in het oog van deskundigen wel een tint van onregtzinnigheid hadden, maar waaraan men toch geene welsprekendheid en vroomheid ontzeggen kon. Zeker is het, dat het publiek volstrekt niet op zulk een slag van die zijde bedacht was. Colenso scheen zich geheel aan de onderrigting en beschaving der Kafferstammen te wijden; de geschriften, van tijd tot tijd door hem uitgegeven, hadden allen betrekking op het zendingwerk; men was zijne vroegere ongeloovigheden vergeten; hoe konde men dus denken, dat daar verre onder de Zulas door een zendeling een nieuwe theologische aanval werd voorbereid!

Het vorige jaar kwam Dr. Colenso in Engeland. Spoedig ging het gerucht, dat het was om daar een kritiesch onderzoek van den Pentateuch uit te geven, en dat dit boek veel beweging zou veroorzaken. Werkelijk verscheen er in November ll. een eerste gedeelte van zijn verwacht geschrift [1]). Het daarin gepredikte ongeloof ging het reeds opgedreven vermoeden verre te boven, en maakte de orthodoxen te meer gaande, wijl het van een bisschop kwam der gevestigde kerk; want de echte

---

1) *The Pentateuch and Book of Joshua critically examined* by the Right Rev. J. W. Colenso, Bishop of Natal. — London, Longman Green & Roberts, 1862.

Anglikaan had nog altoos die hooge waardigheid als een soort van waarborg voor de zuiverheid der leer aangezien. Hoe geheel anders is het hem nu gebleken!

Dit eerste gedeelte, dat zooveel beweging deed ontstaan, houdt zich enkel met de kritiek der feiten bezig, en bepaalt zich bij de meer negatieve zijde der vragen. De auteur gaat aldus te werk. Hij opent de boeken van het O. T., welke men gemeenlijk aan Moses toeschrijft; hij laat de groote verhalen van de schepping, zondeval en zondvloed ter zijde, om zich bij gemakkelijker te toetsen gebeurtenissen te bepalen. Hij verwerpt geen feit om die reden alleen, dat het wonderbaar is; hij voor zich vindt geen bezwaar in het aannemen eener bovennatuurlijke tusschenkomst der Godheid in de menschelijke aangelegenheden; maar hij kan geene elkaâr tegensprekende berigten als waar aannemen, en tegenstrijdigheden meent hij in den Pentateuch te hebben opgemerkt. Zoo neemt hij het verblijf der Israelieten in de woestijn tot bijzonder punt van zijn onderzoek en komt, bij meer, op het groote getal dergenen, die volgens den gewijden tekst aan het juk van Farao ontkomen zijn. Dat getal is, naar den Pentateuch, meer dan zes honderd duizend strijders, wat met de vrouwen en kinderen een gezamentlijk bedrag van drie millioen personen uitmaakt. Die bevolking had, onder tenten wonend, eene uitgestrektheid gronds van twaalf vierkante mijlen noodig; een omtrek bijkans zoo groot als de stad Londen heeft. Wil men zich dit volk in optogt voorstellen, dan heeft men eene ontzaggelijke kolom, die, op eene breedte van vijftig man, in de lengte twee en twintig mijlen zou beslaan, zoodat de eersten twee dagreizen van de laatsten zouden verwijderd geweest zijn. Colenso vergelijkt verder de verkregen

cijfers met een aantal plaatsen, welke daarmede onbestaanbaar zijn. Moses bijv. vergadert het volk voor den ingang van het tabernakel; hoe gingen drie millioen menschen in eene ruimte, die er geen vijf duizend kon bevatten? Josue leest de gansche wet aan heel het volk voor; men vraagt, hoeveel personen dier ontzaggelijke bevolking dat voorlezen konden hooren; en zoo slechts eenigen hem verstonden, waartoe diende dan eene zoo lange plegtigheid? De priesters (en daar waren er slechts drie!) moesten de overblijfselen der offers buiten de legerplaats brengen; de offers waren veelvuldig; en de priester had telkens, om aan dien pligt te voldoen, niet minder dan twee mijlen af te leggen. De Israelieten waren met hunne kudden uit Egypte getrokken; nemen we aan, dat de menschen door het manna werden gevoed; 't is dan nog moeijelijk te begrijpen, hoe men twee millioen ossen en schapen kon voederen en drenken.

Deze en dergelijke moeijelijkheden worden door Dr. Colenso geopperd, en hij komt tot het besluit: De Pentateuch kan in zijn geheel niet door Moses geschreven zijn, noch door iemand die de feiten kende; laat ons meer zeggen: het vermeende Mosaische verhaal kan, wie er ook de schrijver van was, niet voor historiesch, en het grootste gedeelte der geschiedenis van den uittogt uit Egypte, al heeft het waarschijnlijk eenigen grond, niet voor waar gehouden worden. Met zulke beweringen tast de Anglikaansche bisschop de waarachtigheid, en diensvolgens ook de inspiratie dier gewijde boeken aan; men kan denken, met welk eene ontsteltenis en verontwaardiging de orthodoxen zulk eene ongeloovige taal uit den mond van een der hoofden hunner Kerk vernamen. Doch niet minder zeker zal hen de openhartige mededeeling hebben ge-

schokt, hoe hij eigenlijk tot zijne twijfelingen, tot zijne ongeloovigheid en het schrijven van zijn boek gekomen is; vooral in de voorrede er van heeft hij over een en ander rekenschap gegeven.

God is mijn getuige, schrijft hij daar, hoe ik menig pijnlijk uur heb doorgebragt, wanneer ik, den bijbel lezend en elk woord van het heilig boek als een woord van God beschouwend, er tegenstrijdigheden in vond, welke ik met deszelfs absoluut gezag onbestaanbaar achtte, en zonder aarzelen in elk ander boek voor dwalingen zou hebben aangezien. Doch neen, men had mij geleerd, dat het mijn pligt was, elke vonk van twijfel in mij uit te dooven, alsof het geene liefde tot de waarheid was, die deze vonken had ontstoken, en alsof de liefde tot het ware geene gave van God was. Het gelukte mij, mijne angstvalligheden te doen zwijgen, mij zelven te verblinden, mijne waarheidsliefde geweld aan te doen; doch den hemel zij dank! het gelukte mij niet lang. Naarmate mijne kennissen zich uitbreidden en mijn verstand zich oefende, voelde ik de onmogelijkheid om aan de overdreven leeringen waarvan ik sprak, getrouw te blijven. Nog weigerde ik de tegenstrijdigheden in de H. Schrift als werkelijk aan te nemen, maar ik vermeed het, de vraag van te nabij te bezien. In mijne herderlijke pligten verdiept, deed ik wat waarschijnlijk menig evangelie-dienaar in dergelijke omstandigheden heeft gedaan, ik nam mijne toevlugt tot de specieuse uitleggingen der schriftverklaarders; ik verschanste mij achter de algemeene waarheid der bijbelsche verhalen; ik vestigde mijne aandacht meer op die gedeelten der Schrift, welke onderrigtingen of vermaningen bevatten, en ontmoette ik weder onoplosbare, klaarblijkelijke moeijelijkheden, zooals de schepping of den zondvloed, dan

zocht ik mij te overtuigen, dat er zeker eenig middel was om dat alles te verklaren.

In die stemming bevond zich Dr. Colenso, toen hij tot bisschop van Natal werd benoemd. Met geestdrift greep hij zijn zendingswerk aan; zijne eerste zorg was het aanleeren van de taal der inboorlingen; hij was die weldra meester en gaf er eene spraakkunst en een woordenboek van uit. Hij wilde vervolgens den bijbel vertalen, en dit juist werd hem tot een steen des aanstoots. Tegenover eenen tekst, dien hij verpligt was, in de kleinste bijzonderheden te bestuderen, letterlijk over te brengen, zag hij alle moeijelijkheden bij menigten en lastiger dan ooit terugkeeren. Nog iets anders kwam er bij. Hij had voor dien arbeid de hulp van eenige bekeerde inboorlingen ingeroepen. De Zulas nu zijn eenvoudige maar schrandere Kaffers en leiden een herderlijk leven, dat veel overeenkomst heeft met het leven van Israels volk in de woestijn. Bij het bestuderen der H. Schrift maakten zij eigenaardige en naïeve opmerkingen, gelijk een eerste indruk ze ingeeft. Eens dat men aan de geschiedenis van den zondvloed was, en de beschrijving van dat reusachtige schip had gelezen, waarin zooveel paren van alle viervoetige dieren, van alle vogels en het kruipend gedierte eene schuilplaats hadden gevonden, riep de Zula uit: Is dat alles wel waar? Gelooft gij werkelijk, dat dit alles zich inderdaad zoo toedroeg? — dat al die dieren, vogels en kruipend gedierte op aarde, groot of klein, uit heete en koude landen, paar aan paar kwamen, en in de ark van Noë gingen? En verzamelde Noë voorraad, om die allen te voeden? Mijn hart antwoordde met de woorden van den profeet: Zal een man voor de oogen van God liegen? Zach. XIII, 3. Ik vermogt dit niet te doen. — Verder

verhaalt hij, dat sedert zijn vertrek uit Engeland zijne kennis in de geologie aanmerkelijk was uitgebreid, en hoe hij thans op grond dier wetenschap van een reeds vroeger door hem betwijfeld punt met zekerheid wist, dat een algemeene vloed, als waarvan de bijbel bepaald spreekt, onmogelijk zóó kan hebben plaats gehad. Een vloed over een gedeelte der aarde kan hij met sommigen niet aannemen; het water moest noodzakelijk over de gansche aarde gevloeid zijn. Alleen een wonder kon dit voorkomen, en van zoodanig wonder zegt de Schrift niets. — Een ander keer vertaalden zij de wetten van Moses, en kwamen aan de plaats, waar het den meester veroorloofd wordt zijnen slaaf tot den dood toe te slaan, mits de dood niet onmiddellijk zij. Nooit zal ik, zegt Colenso, de verbazing en verontwaardiging vergeten, waarmeê een der inboorlingen die mij hielpen vernam, dat die woorden uitgesproken waren door dat oneindig groot en barmhartig Wezen, hetwelk ik hem had leeren aanbidden. Heel zijne ziel verzette zich bij die gedachte alleen. — Nog een anderen keer, wilde de bisschop van Natal eenen Zula tot evangelie-dienaar ordenen, denzelfden welligt van wien hier sprake was; een' uitnemend geschikt persoon, om hem in 't zendingwerk te helpen; hij was echter verpligt er van af te zien; want hij had hem dan, zegt hij, geloofsbelijdenissen moeten laten onderteekenen, waarvan de subtiele onderscheidingen niet eens in de taal van Natal waren over te brengen, en hem moeten doen verklaren, dat hij aan al de Schriften geloofde, terwijl hij ze nog niet eens had gelezen, en niet geheel had kunnen lezen.

Zoo was de zendingbisschop door de op hem rustende pligten genoodzaakt, de moeijelijkheden onder de oogen

te zien, waarvan hij zich te voren, hetzij door algemeene beschouwingen, of door de verstrooijing zijner vele werkzaamheden, had afgemaakt; hij moest voor anderen de opwerpingen te niet doen, waarvan hij de kracht had ontdoken, zoolang hij ze alleen voor zich zelven had op te lossen; en nu rekenschap van het vóór en tegen moetende geven, had hij al het gewigt der kritiek gevoeld. Hij schreef dan ook aan een professor in de theologie in Engeland, legde hem zijne hoofdbezwaren over het boek Exodus bloot, met verzoek hem eenige boeken aan te bevelen. Hengstenberg's bijdragen over den Pentateuch had hij reeds besteld, sedert hij die in eene kritiek op de *Essays and Reviews* had aanbevolen gezien. Die hoogleeraar zond hem Ewald's Geschiedenis van Israëls volk, en de Geschiedenis van het Oud Verbond door Kurtz. Met eerstgenoemd werk kon hij, naar hij zelf bekent, bezwaarlijk teregt komen: „I grappled with Ewald's book". In Engeland werd hij met de inleidingen van Bleek, de Wette, Hävernick, Kuenen en Davidson bekend. Hij raadpleegde de hem geworden bijbelverdedigers over de bij hem opgerezen bezwaren, maar werd niet bevredigd; integendeel hij stond verbaasd over de zwakheid hunner bewijzen, hij was geërgerd over de willekeur en onoprechtheid, waarmeê zij te werk gingen. Is dat dan, riep hij uit, het laatste woord der wetenschap over de vraag, die het hier geldt? Is dat dan alles wat de meest gespitste scherpzinnigheid, met de uitgebreidste kennissen gepaard, op de twijfelingen der kritiek weet te antwoorden? Is eene aldus verdedigde zaak niet een verloren pleit?

De Anglikaansche bisschop stelde zich echter in zijne tegenwoordige twijfelingen gerust, wijl hij er niet door eigen toedoen in gewikkeld was. Ik heb mij niet uit

mij zelven, schrijft hij, in die nasporingen verdiept, maar ik ben er door mijne pligten als bisschop en zendeling toe gebragt. Overigens, ik weet het, ben ik door den stroom der eeuw medegesleept, zooals die geheel in de aangewezen rigting gaat, en met den dag voor onze oogen toeneemt. Wat zullen de gevolgen dezer beweging zijn? God alleen kan het voorzien. Wat mij betreft, ik heb, de zaak aan Hem overgevend, mijne boot op de golven geworpen, en ik voel, dat zij mij medeslepen. Hoeveel liever had ik zulke navorschingen vermeden, zoo ik het had vermogt! En werkelijk heb ik ze vermeden, zoolang het mij mogelijk was. En ook, zegt hij weder, 't is onbillijk dergelijke nasporingen te keer te gaan met op de gevolgen te wijzen welke zij kunnen hebben, of met de verklaring: dat zij tot ongeloof en atheïsme brengen. Dat is welligt met enkele personen het geval, maar zal dit noodwendig met allen gebeuren? Zou men hetzelfde niet kunnen zeggen, en heeft men het niet zeer waarschijnlijk van den H. Paulus gezegd, toen hij het Jodendom bestreed; en van de hervormers, toen zij met de Roomsche Kerk in het strijdperk traden? Onze klaarblijkelijke pligt is, de waarheid te volgen werwaarts zij ons ook henenvoere, en de gevolgen aan God over te laten.

Met dit al wil onze Anglikaansche bisschop volstrekt geen ongeloovige, maar nog wel een streng en vurig Christen wezen! De bijbel blijft voor hem het boek der boeken, bevat het ware woord Gods, en is het krachtdadigste middel voor 's menschen heil. Hij meent, dat de goddelijke geest in dat boek met toonen spreekt, die tot aller geweten gaan, van het kind en den arme niet minder, ja meer nog dan van den criticus en wijsgeer.

Het geloof kan met gezonder begrippen over de Schrift en hare ingeving slechts winnen. De dag komé, dat men den menschen niet meer onder straf van verwerping fabelen zal leeren gelooven, waarvan de volken het aequivalent in hunne eigene overleveringen bezitten, en men zal het zendingwerk onder de Kaffers van Afrika en de bramienen van Hindostan vorderingen zien maken, welke men thans te vergeefs zou hopen.

Eigenlijk dus, moet men zeggen, schrijft de bisschop uit liefde tot zijne kerk, uit zucht om haar te dienen! De door hem bestreden bijgeloovigheden zijn toch in zijne oogen wat de zwakheid van het Anglikanisme uitmaakt. Men predikt eene leer over de inspiratie, welk in tegenspraak is met de feiten; men vordert van de bedienaren der godsdienst, dat zij boeken, gelijk die van Moses, vol onmogelijkheden en tegenstrijdigheden, als onfeilbaar aannemen. Het gevolg er van is, dat jongelieden, die zich aan de universiteiten onderscheiden, liever elk ander beroep dan dat der evangeliebediening verkiezen, en de leeken zelven tot twijfel en ongeloof vervallen. De herders hebben het vertrouwen hunner kudde verloren. De ongodsdienstigheid heeft de bovenhand aan de beide uitersten der maatschappij: onder de verlichte en welonderwezen personen en onder de verstandige werklieden. Men laat de zaken haren loop, men wil tegen elken prijs het stilzwijgen en *statu quo* handhaven; doch inmiddels is de kerk van Engeland op het punt van door eigen zwakheid in te vallen; zij is op weg om haren invloed op alle klassen te verliezen, en zal het bestuur der geesten slechts dan hernemen, als zij tot de opregtheid, de waarheid, de vrijheid wederkeert, als zij weder de bron wordt van licht en leven. Ik voor mij, voegt de schrijver er aan

toe, ik gevoel, welk eene vreeselijke verscheuring het zou wezen, die kerk te verlaten en mij aan alles te ontrukken wat ik bemind en vereerd heb. Ik meen niets tegen de kerkelijke wetten te hebben gedaan; mogt het anders, en bewezen zijn, dat een bisschop der Protestantsche kerk van Engeland het regt niet heeft, om de Schrift te onderzoeken en het resultaat zijner nasporingen uit te geven: het spreekt dan van zelf, dat ik de gevolgen van mijn gedrag zal moeten dragen. De leeken mogen zien, of zij willen, dat de geestelijkheid tot het onderteekenen van leerstukken gehouden zij, welke zij zelven niet gelooven, en waarvan zij voor niets ter wereld de verantwoordelijkheid op zich zouden nemen.

Colenso's boek is dan ook hoofdzakelijk voor leeken geschreven; alle vragen zijn er eenvoudig en hoogst bevattelijk in voorgesteld. Dit deed hij om ligt te begrijpen en ten deele reeds aangestipte redenen. Vooreerst had hij als zendingbisschop de Schrift te vertalen, en over de bijzondere punten te spreken met heidenen, die in hunne levenswijze en den ganschen toestand des lands zooveel overeenkomst hebben met de Israelieten, dat men de bijbelsche tafereelen als in 't leven aanschouwt en van zelf dus een naauwkeuriger onderzoek instelt. Ten andere heeft men dergelijke studiën te lang in Engeland verwaarloosd, en hierbij de studie van het Hebreeuwsch tot de laatste jaren toe geheel verzuimd. Verder, wat men daar tot dusverre tegen den Pentateuch heeft ingebragt, betrof slechts de schepping, den zondeval en zondvloed; velen zochten de bezwaren tegen de eerste twee punten daarmeê te ontkomen, dat zij die in allegorischen zin opnamen. Doch sedert de werken van regtzinnige schrijvers als Hävernick, Kurtz, Hengstenberg, Keil

en anderen, in het Engelsch vertaald, en in Clarks „Theologische Bibliotheek" uitgegeven zijn, is er alligt indirekt eene belangrijke verandering in de tegenwoordige theologie van Engeland te wachten. Men zal toch ligtelijk inzien, hoe zwak eenige der meest in 't oog vallende bezwaren van den Pentateuch verdedigd worden; bezwaren, welke menig Engelsch lezer eerst nu uit die pogingen tot verdediging leerde kennen, doch waarbij hij ook zien zal, hoe de schrijvers dikwerf door de magt der waarheid gedwongen waren, den zoolang in Engeland voor heilig gehouden grond prijs te geven. — Van den anderen kant verklaren de schrijvers der liberale Duitsche school, hetzij op kritische gronden, of wel a priori, wonderen of eenige bovennatuurlijke openbaring voor volstrekt onmogelijk; voor hen is het algeheel uitgemaakt, dat de Pentateuch meerendeels geen historiesch karakter heeft, niet van Moses afkomstig is; dit staat bij hen zóó vast, dat zij het niet eens der moeite waard achtten, de geloofwaardigheid van diens geschiedenis door een nader onderzoek der hun tot bewijs strekkende feiten te toetsen.

Om deze redenen vooral gaat Dr. Colenso de reeds genoemde en nog andere punten behandelen, waarin hij tegenstrijdigheden heeft opgemerkt. De *Quarterly Review* heeft van de Essayisten gezegd, dat zij hun gansche apparaat aan de Duitsche rationalisten hadden ontleend; dit is met den zendingbisschop niet het geval; wat hij den Duitschen geleerden dankt, heeft hij gemeld, alsmede hoe hij tot het schrijven van zijn boek gebragt is.

Gaarne gelooven we, dat er onder de geopperde bezwaren ook van Colenso's eigen vinding, of aan het brein zijner Zulas ontsproten zijn: zoo onnoozel, kinder-

achtig doen zij zich voor; zelfs de tamelijk ongeloovige Edmond Scherer heeft zijne bijbelkritiek „naïef" genoemd. Niettemin zien we dergelijke aanvallen, ook hier te lande, met groot vertoon van geleerdheid, en met dezelfde mensch- en bijbellievende bedoelingen herhalen. We willen dan, na de aanleiding van Colenso's bijbelbezwaren te hebben gehoord, ook eene en andere opmerking over hunne ongegrondheid maken, en het met een enkel voorbeeld nader toonen.

Allereerst zij herinnerd, wat ieder weet, dat die opwerpingen over 't geheel niet eerst nu door de Duitsche rationalisten uitgedacht, maar van veel vroeger tijd, van Spinoza, Voltaire en geestverwanten, ja gedeeltelijk van heidenen en ketters uit de eerste eeuwen herkomstig, en reeds duizendmaal, vooral door Katholieke, en ook door meer regtzinnige of geloovige Protestantsche schrijvers beantwoord zijn. Wilde men redelijker wijze overtuigd wezen, men zou het door de gegeven oplossingen genoegzaam worden.

De eerste vragen echter, die zich bij de gemaakte bezwaren opdoen, zijn: Gelooft gij, of gelooft gij niet aan eene *goddelijke* ingeving der Schrift? Is er voor u eene *bovennatuurlijke* goddelijke tusschenkomst, werking, mededeeling van waarheden, krachten? en derhalve: zijn er voor u geloofsgeheimen, profetiën, wonderen, al dan niet? Werkt er eene goddelijke Voorzienigheid in de groote wereldgeschiedenis ordelijk voort naar een doel? Had dan ook het Joodsche volk naar de raadslagen Gods in het verlossingsplan eene bepaalde, zeer bijzondere bestemming te vervullen? of leest gij die geheel eenige,

buitengemeene geschiedenis zonder eenig verband met de door haar afgebeelde en voorbereide toekomst?

Wie geene eigenlijk gezegde *goddelijke* ingeving der H. Schrift houdt, heeft in haar niet *het woord Gods*, maar op zijn hoogst een gemengd boek, dat ten deele onvoorwaardelijk geloof vordert, maar ten deele ook naar believen der kritiek tegengesproken en geloochend kan worden. Nu is 't onmogelijk, dat menschelijke wetenschap alleen uitmaakt: dát boek of die brief, of zóóveel er van en niet meer, is werkelijk door God ingegeven; wordt mij dit niet van Godswege door een daartoe gemagtigd gezag bepaaldelijk verklaard, dan moet ik wel altijd in het onzekere blijven. Wie dit niet vat, het feit is daar, om hem te overtuigen. Sedert de gewone kritiek op den bijbel gelijk op elk ander boek is toegepast, heeft de een dit, de ander dat gedeelte er van als onecht verworpen; neemt men al die onecht verklaarde gedeelten te zamen, dan schiet er van den ganschen bijbel al zeer luttel meer over; en ook dat weinige nog biedt reeds geen veiligen grond meer, en staat, als mogelijk louter menschenwerk, aan elken aanval bloot. Bisschop Colenso begint pas, is nog verre bij de moderne geleerden ten achter: reeds nu werpt hij zulk een algemeenen twijfel over de historische waarde van den Pentateuch en het boek Josue: wat zal er overschieten, indien hij door den tijdstroom, waarop hij zich waagde, al verder wordt voortgevoerd. Geen Protestant echter kan hem als Protestant zijn regt tot onderzoek betwisten: 't is onprotestantsch, ongevolgelijk, hem, al is hij zoogenaamd bisschop, over zijne wijze van doen hard te vallen. Integendeel, zoo die waardigheid, onprotestantsch genoeg, iets beteekent, is hij des te meer tot het onderzoek en

het mededeelen zijner uitkomsten gehouden. Wat in den bijbel Gods woord is, wat niet, moet hij vooral en vrijelijk naar zijne eigene bevinding mogen beslissen.

Doch weet ik eenmaal, niet op eigene individuele en feilbare beslissing, maar op goddelijk en onfeilbaar gezag, bepaald en zeker, wát heilige, door God ingegeven schrift is, dan moet ik haar ook als zoodanig behandelen; ik kan in haar geene werkelijke tegenspraak aannemen, en zoek de schijnstrijdigheden overeen te brengen. Al willen wij met Dr. Heidenheim niet beweren [1]), dat „het voor de bijbelsche wetenschap van het grootste nut „zoude wezen, zoo men die gedeelten der Schrift, welke „den uitleggers ten allen tijde de grootste moeijelijkheden „veroorzaakten, zonder dat hunne pogingen met een „gunstig resultaat werden bekroond, geheel onverklaard „liet", zouden wij, indien er inderdaad niet overeen te brengen plaatsen waren, er geen bezwaar in vinden, om met Dr. Colenso in zijne gelooviger dagen openhartig te verklaren: Er zal ongetwijfeld wel eene oplossing voor wezen, al weet *ik* die niet te vinden. — Ik moet dan denken: het is voor mij en anderen alsnog een geheim; maar het eene en het andere is *Gods woord*, en dat *kan* zich niet tegenspreken.

Met welk gevoel echter iemand, die a priori de wonderen voor onmogelijk houdt, den Pentateuch leest, kunnen wij ons moeijelijk voorstellen. Hoe fabelachtig, hoe door en door ongerijmd moeten hem al die bovennatuurlijke werkingen van God ten gunste zijns volks toeschijnen, vooral die, welke onder zulk een buitengemeenen vorm in Egypte geschied zijn. Die gansche

---

1) *Deutsche Vierteljahrschrift*, N. V, S. 104.

reeks van bovennatuurlijke werkingen door Moses, is daar, gelijk Dr. Haneberg opmerkt [1]), als een *wonder-polemiek* tegen het Egyptische bijgeloof op te vatten (Num. XXXIII, 4). Men moet er wel bij gedenken: waar, voor wien en tegen wien zij golden. Zij gebeurden in Egypte, in het land der teekenverklaarders, bezweerders en toovenaars, in het land der dierenvergoding en avontuurlijkste afgoderij. Zouden de Israelieten en Egyptenaren inzien, dat de door Moses gepredikte God sterker is dan alle tooverkrachten en heel de godenwereld der Egyptenaren, dan moest ook al datgene, waarop deze laatsten vertrouwden, door Moses in den naam Gods ineenstorten.

Voor hem, die in Israels geschiedenis geene wonderbare leiding van God, geene afbeelding en voorbereiding van het door Christus gestichte rijk erkent, is zij even onverklaarbaar als ongeloofelijk. Volgens den apostel (Gal. III, 24) was de wet de tuchtmeester die tot Christus opleidde; wie dit voorbijziet kan haar onmogelijk verstaan. Door de loochening van het allerinnigste verband tusschen het O. en het N. Testament, vervallen met de voorspellingen in feiten, ook de voorspellingen in personen en woorden, profeten en profetiën, en men gaat, gelijk de Leidsche hoogleeraar Kuenen het uitdrukkelijk wil en doet [2]), op de boeken des O. Testaments *dezelfde kritiek* toepassen als op elk ander geschrift der oudheid Dat is zeer onkritiesch, zoolang men nog van wezenlijke *inspiratie*, bijzondere *goddelijke* tusschenkomst, van het *volk Gods*, van het *Oude* en het *Nieuwe Verbond* blijft spreken. Indien men aan

---

1) *Versuch einer Geschichte der biblischen Offenbarung*. S. 73.

2) „*Historisch-kritisch onderzoek* naar het ontstaan en de verzameling van de boeken des Ouden Verbonds", I^e^ deel, voorrede XII.

die woorden nog eenige beteekenis toekent, kan er immers van geene *gelijke* kritiek opzigtens den bijbel en een ander boek sprake zijn.

Doch hoe kan Dr. Colenso, die, naar hij getuigt, geen feit dáárom alleen verwerpt, omdat het *wonderbaar* is, en geen bezwaar vindt in het aannemen eener *bovennatuurlijke* tusschenkomst in de menschelijke aangelegenheden, hoe kan hij daar moeijelijkheden maken, waar toch het wonder de zeer eenvoudige oplossing geeft? Dat bijv. al die verschillende soorten van tamme en wilde dieren, vogelen en kruipend gedierte, uit verschillende wereldstreken, paar aan paar in de ark gingen, is voor hem, als voor zijn Zula, gansch onaannemelijk, maar behoeft het immers niet te wezen, zoo hij hoogere tusschenkomst wil erkennen. — Hij kan zich niet begrijpen, hoe er in de woestijn, zoo de menschen al met het manna gespijsd werden, drinkwater voor hen was, alsook water en voedsel voor de groote kudden die zij met zich voerden. Intusschen heeft hij gelezen, hoe God zelf bij voorkomende behoeften tusschenbeide kwam. Al dadelijk, na drie dagen omzwervens in de woestijn, is er gebrek aan drinkbaar water; het volk mort, en de Heer toont Moses een hout, dat, in het bittere water geworpen, het zoet maakte. Exod. XV, 22—25. Vervolgens komen de Israelieten te Elim en vinden er *twaalf bronnen* (Ald 27). Te Raphidim echter hebben zij weder geen water: Moses slaat naar Gods bevel met zijn staf op de rots, het water vloeit er uit en het volk drinkt. Ex. XVII, 1—7. Andermaal is er gebrek aan water te Cades; alweder mort het volk; Moses slaat met zijn staf tweemaal op de rots, en er kwamen overvloedige wateren uit, *zoodat het volk dronk en het vee.* Num. XX, 11. Wij vernemen dus zeer be-

paaldelijk den nood, waarin het volk dikwerf verkeerde, maar ook, hoe God er in voorzag. Honderdmaal is het opgemerkt, dat God juist door die *wonderbare* hulp in allerlei behoefte en nood den Israelieten *hun* onvermogen en *zijne* magt wilde inscherpen. Hij toonde hiermede, hoe het *zijn* volk, en Hij *hun* God was. Zoo de Anglikaansche bisschop niet wonderschuw is, gelijk hij verklaart, hebben immers al die soort van opwerpingen niet het minste bezwaar.

De door hem opgemerkte tegenstrijdigheden zijn, voor zooverre zij 't verdienen, voorlang en herhaaldelijk overeengebragt. Bij onnoozele opwerpingen haalt men eenvoudig de schouders op. 't Is hem een bezwaar, dat het gansche volk geene plaats kon vinden voor den ingang des tabernakels; dat het gansche volk Moses en Josue niet kon hooren spreken, noch de voorlezing der wet verstaan; slechts voor weinigen was die afkondiging hoorbaar, waartoe diende dan zulk eene nuttelooze lange plegtigheid? — Wat lezer heeft hier zijn antwoord niet gereed? Zal eene wet verbinden, dan moet zij openbaar worden afgekondigd; maar wie was er ooit zoo dwaas van te vorderen, dat allen en een ieder daarbij tegenwoordig zijn. Zoodra het volk genoegzaam vertegenwoordigd is, gelijk de Israelieten het waren in het voorhof des tabernakels, of wanneer Moses of Josue sprak, dan schrijft men met alle regt: het *volk* is daar vergaderd, het *volk* hoort het; 't is waarlijk te nietig, om er nog zoo lang bij stil te staan. — Wat bezwaar verder zou er in liggen, indien al bij het voorttrekken der Israelieten de eersten een geruimen afstand van de laatsten waren verwijderd geweest? Het gewijd verhaal meldt daarenboven naauwkeurig, in wat orde en indeeling,

onder welke aanvoerders zij optrokken, en *hoe* zij zich rondom de ark legerden. Doch dit laatste zelf baart den bisschop alweder een nieuw bezwaar. De omvang der legerplaats was groot, de priesters hadden veelvuldige diensten buiten die legerplaats te verrigten: hoe konden zij op zulk een afstand er aan voldoen, te meer wijl zij slechts drie in getal waren. — 't Is waar, na den dood van Nadab en Abiu (Lev. X, 2 v.), bleven slechts Aäron en zijne beide zonen, Eleazar en Ithamar, over. Het priesterschap echter zette zich, onder zekere bepalingen en beperkingen, in zijn geslacht voort; en weldra ook worden de Levieten geroepen, om de priesters behulpzaam te wezen. Num. III, 6 vv. Doch behalve dit, is dan zulk eene legering ondenkbaar, dat althans op eenig punt de omtrek niet zoo verre van het altaar verwijderd was? En welke diensten moest de priester zeker *zelf* in persoon buiten de legerplaats verrigten? Er staat zeer bepaald vermeld, dat hij dagelijks zelf de asch van het altoosdurend brandoffer buiten de legerplaats moest brengen, Lev. VI, 4. Ook de roode koe voor het reinigingswater moest hij buiten de legerplaats slagten, Num. XIX, 3, doch een ander kon dit offer verbranden (v. 8). Wat de overige offers betreft, welke buiten de legerplaats moesten verbrand worden, als dat bij de priesterwijding, Ex. XXIX, 14, Lev. VIII, 17; het jaarlijksche groote verzoenoffer, Lev. XVI, 27 v.; het zondeoffer voor den priester, Lev. IV, 11, IX, 11; dat voor het volk, Lev. IV, 21; van deze en dergelijke zoenoffers kan men met vele schriftverklaarders gerustelijk beweren, dat de priester, vooral de hoogepriester, ze daar niet *zelf moest* verbranden, maar het door een *ander kon* doen, gelijk zeker in evengemeld geval, Num. XIX, 8, en met het groote verzoenoffer, Lev. XVI, 28. De gevallen derhalve, dat de priester in

persoon buiten de legerplaats moest gaan, waren niet zoo veelvuldig, of het kon door het aanvankelijk kleine getal geschieden.

We noemden nog meer bezwaren, door Dr. Colenso aangegeven: de ark was niet groot genoeg, om al die dieren met het noodige onderhoud te omvatten; — hoe kon het zondvloedwater de geheele aarde overdekken. Deze en andere door hem aangevoerde, en niet aangevoerde opwerpingen kan men allerwege wederlegd vinden. Men zie o. a. Veith, in zijne *Scriptura Sacra contra incredulos propugnata;* du Clot, *La sainte Bible vengée des attaques de l'incrédulité;* Glaire, *Introduction historique et critique;* Dr. Anton Westermayer, *Das alte Testament und seine Bedeutung.* Of gemakkelijker, kunnen we voor een aantal punten op een Nederlandsch werk verwijzen, dat zich in veler handen bevindt: de *Bijbelsche geschiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments*, door den Hageveldschen professor J. C. M. Muré, waarvan reeds het I^e^ deel, 1e stuk voltooid is [1]). Daar bijv. is bl. 67 v. met

---

[1]) Leiden, bij J. W. van Leeuwen, 1863. Men zie wat *de Katholiek*, deel XLI, bl. 251 v., ter aanbeveling van dit allernuttigste werk gezegd heeft. De geleerde schrijver slaagt uitnemend in zijnen arbeid; met veel genoegen lazen we in het berigt voor het afgesloten eerste stuk, waaraan zeer gepast een „uitvoerige inhoud", of liever een „volledig overzigt" der reeds behandelde Bijbelsche Geschiedenis is toegevoegd, dat prof. Muré Dr. Schuster's Handboek nog wel als eene voorname hulpbron gebruikt, doch overigens zijn eigen weg gaat. Teregt zag hij en al spoedig in, „dat eene *Bijbelsche Geschiedenis*, ten einde meer *aan de behoefte hier te lande* geëvenredigd te zijn, *volledig* wezen en vooral den *zamenhang* der gebeurtenissen, die de H. Schrift verhaalt, in het licht stellen moest, opdat daardoor én die gebeurtenissen zelven beter gewaardeerd, én de duidelijkheid en geleidelijkheid der geschiedenis in haar geheel meer zouden bevorderd worden." — Het is voor den schrijver eene groote bemoediging, dat zijn geschiedwerk zulk een algemeenen bijval vindt, en hij alzoo naar zijnen

cijfers nagewezen, dat de ark, met hare drie verdiepingen en een inhoud van 3,600,000 kubiek voet, overvloedige ruimte aanbood om al de te redden dieren, ruim 20,000 in getal, met al het er voor benoodigde op te nemen. — Daar ook, bladz. 70, vindt men het bewijs, dat de algemeenheid van den zondvloed volstrekt geene onmogelijkheid is. Het zeewater alleen zou voldoende zijn, om de geheele aarde ter diepte van 15,000 voet (de hoogte van den Montblanc) te overdekken. Al zijn de sneeuwbergen van den Himalaya veel hooger, en de Dhawala-giri volgens von Humboldt welligt eens zoo hoog: wat ontzettende watermassa bevatten dan ook de wolken, die de geheele aarde omringen; wat watermassa werd er aangevoerd door de sneeuw en het ijs der polen, gesmolten van den aanhoudenden regen, en door stormwinden van beide zijden naar het midden der aarde, waar alleen die ontzaggelijke bergen staan, zamengejaagd. Daarbij mag men met allen grond vragen: bestonden die hooge bergen reeds tijdens den zondvloed, of zijn ze misschien niet juist bij *die* geweldige omwenteling der aarde tot die verbazende hoogte opgeworpen? Zeker is het, dat dezelfde almagt, die eens het drooge uit de eerste wereldzee deed te voorschijn komen, ook in staat was, om aan de wateren hunne oude heerschappij weder te geven.

---

wensch *velen in ons vaderland* deelachtig kan maken „aan de rijkdommen der Goddelijke Openbaring, welke de H. Kerk in den Bijbel bezit.„ — Daarbij kunnen de Nederlandsche Katholieken reeds de *Historische boeken* van het N. T. lezen in twee nieuwe voortreffelijke vertalingen, met hare eigenaardige toelichtingen, door Prof. Beelen, en Mr. Lipman, (die ook reeds den Brief aan de Romeinen gaf,) en op die wijze hunne schriftkennis vermeerderen. Zij hebben in het werk van prof. Muré de geschiktste voorbereiding en opleiding tot een grondig en dieper begrip der schriften van t Nieuwe Testament.

We wilden den Anglikaanschen bisschop niet op den voet volgen, maar enkel uit eenige voorbeelden doen zien, hoe weinig gegrond de door hem gemaakte bezwaren zijn. Over de moeijelijkheid, welke hij er in vindt, dat de Israelieten gewapend zijn (Exod. XIII, 18), geven we hierachter, om daar te melden reden, een afzonderlijk opstel. — Hartstogtelijk vertoon van een Kaffer moge den zendingbisschop hebben getroffen, maar moest den schrijver voor geen bewijs gelden. Die Zula kan met alle kortzigtige philanthropen over het lot der Joodsche slaven jammeren: de billijkheid vordert, dat men hunnen toestand naar tijd en maatschappelijke verhouding beoordeele; algemeen wordt erkend, dat juist de Joodsche slaaf eene bijzondere bescherming en begunstiging genoot [1]). Ook is Colenso's voorstelling van het regt des meesters niet geheel overeenkomstig de bedoelde plaats der H. Schrift. Volgens hem kon de eigenaar zijnen slaaf vrijelijk tuchtigen, dat hij er van stierf, zoo de dood slechts niet onmiddellijk volgde. Maar Exod. XXI, 20 v. wil juist de bestraffing in onbedachtzame drift voorkomen of temperen, en verklaart den meester aan misdaad en wraak schuldig, die zijnen slaaf zóó tuchtigt, dat hij er binnen één of twee dagen van sterft: „Wanneer iemand zijnen knecht of zijne dienstmaagd zal slaan met een stok, dat hij onder zijne handen sterft, zal hij aan misdaad schuldig zijn; doch zoo hij nog één of twee dagen in leven blijft, zal hij niet strafpligtig zijn, want het was zijn geld." Maar, zegt dan nog (vs. 26 v.) een ander voorschrift, slaat hij hun een oog of tand uit, dan moet hij

---

[1]) Men zie o. a. Winer, in zijn „*Bibl. Realwörterbuch*", op het woord *Sklaven*.

hun de vrijheid geven. Onredelijk is het zeker, een maatschappelijken toestand, zooals die vijftien eeuwen vóór Christus was, naar de tegenwoordige denkbeelden af te meten en ingerigt te willen hebben. En dit brengt ons terug op eene bovengeuite gedachte, waarmede wij ditmaal eindigen: wij moeten de geschiedenis van het Oude Testament nemen voor hetgeen zij is: als voorbeduiding namelijk en voorbereiding van eene andere geschiedenis, die des Nieuwen Testaments, of der Kerk. God heeft dit zijn volk en rijk niet enkel door profeten in woorden en figuurlijke handelingen laten aankondigen, maar voller, levender, aanschouwelijker, in personen en door eene gansche, zeer eigenaardige zich ontwikkelende maatschappij. Hiertoe verkoos Hij het Israelitische volk, waardoor het van zelf in zijne geschiedenis, in zijne voornaamste mannen, en gansche inrigting de duidelijkste en veelzijdigste overeenkomst aanbiedt met het voorafgebeelde rijk, door Christus gesticht; dáár was het de voortgezette voorbereiding, hier de zich nog altoos voltrekkende vervulling; daar de afschaduwing, hier de werkelijkheid; of wel, naar de beeldspraak der kerkvaders: het Oude Testament is de *bloesem* en de *knop*, het Nieuwe de *vrucht* en de *ontloken bloem*. Wat omhuld of omsluijerd lag in het Oude Testament, zegt de H. Augustinus, is onthuld of ontsluijerd in het Nieuwe. De Aartsvaders, hunne verbonden, woorden, handelingen, hun leven, hunne kinderen waren voortgezette voorspellingen van Christus en zijne Kerk; *heel het Joodsche volk met zijne gansche geschiedenis was eene groote voorafbeelding van Christus en de Kerk* [1]).

Wie niet in den geest diens scherpzinnigen kerkvaders

---

1) Verg. Muré, *Bijbelsche Geschiedenis*, 1e deel, bladz. 3 v.

het Oude Testament leest; wie de boeken van het O. T. niet in strikten zin als van God ingegeven beschouwt, hij moet wel op ontelbare moeijelijkheden stooten; hij mist niet enkel de doorloopende hoofdgedachte, welke het geheel doet begrijpen, maar ook den diepsten grond zelven, waarop de waarachtigheid dier geschiedenis steunt. Hij moet noodzakelijk tot de twijfelingen van den Anglikaanschen bisschop van Natal, en tot altoos verder gaand ongeloof vervallen. Wat critici van dien stempel nog met Colenso tot lof van den bijbel, van het „woord Gods", en het „krachtdadigst middel tot 's menschen heil" verkondigen, heeft volstrekt geen zin meer: onder hunne handen verdwijnt allengs de gansche H. Schrift, en van dien aanvankelijken Algod en Afgod der Protestanten blijft er in 't eind niets hoegenaamd meer over. En toch durft eene zoodanige wetenschap in haar eigenwaan minachtend nederzien op al wie haar werk van verwoesting niet wil deelen. De roekeloozen! liever doen zij den grond wegzinken onder hunne voeten, dan hunne beperkte rede te buigen voor *goddelijke* wondermagt en een zich onfeilbaar betoonend *goddelijk* gezag!

EENE NIEUWE EN EENE OUDE UITLEGGING VAN EXODUS XIII, 18.

Dr. Colenso herhaalt in zijn Kritiesch onderzoek van den Pentateuch eene reeds door Calvijn gemaakte bedenking op Exod. XIII, 18, waar wij lezen, dat de kinderen van Israel *gewapend* uit Egypteland togen. Al neemt men dit enkel van de omstreeks zesmaal honderd duizend mannen, even te voren (XII, 37) vermeld: het is toch ongeloofelijk, zegt hij, dat Farao aan dat onderdrukte volk wapenen heeft toegestaan, zoodat het in een oogenblik 600,000 gewapende mannen kon uitzenden. En hoe zelfs, luidt een ander bezwaar, kon er toen zoo groot eene strijdbare manschap wezen. Konden dan de mannelijke nakomelingen van Jakob, bij hunne aankomst in Egypte 67 in getal, in den tijd van 215 jaren tot omstreeks 600,000 aangegroeid zijn?

Ter oplossing van het eerste bezwaar heeft de Protestantsche geleerde Dr. M. Heidenheim, die zeer bedreven is in de Oostersche talen, maar verwonderlijk slecht schrijft, onder zijne „bijdragen ter schriftverklaring" [1]), een beknopt opstel, en, naar hij opmerkt, iets geheel nieuws geleverd. Met opzet heeft hij bovengemelde plaats afzonderlijk behandeld: geene toch der gewone opvattingen is volgens hem bevredigend. We bieden hier eerst den inhoud zijner verklaring, en daarachter eene aanteekening, nagenoeg twee

[1]) *Deutsche Vierteljahrschrift*, N. V, S. 67.

en eene halve eeuw vroeger door een Katholiek schriftuitlegger op datzelfde woord gegeven, doch niet in eene opzettelijke bijdrage, maar in een doorloopenden Commentair op den Pentateuch, en nagenoeg heel het Oude Testament. De lezer moge beoordeelen, in hoeverre Dr. Heidenheim iets nieuws, en vooral of hij iets beters geleverd heeft.

Evengenoemde geleerde schrijft: In de meeste bijbelvertalingen wordt חֲמֻשִׁים (Exod. XIII, 18) door „gewapend" overgezet. Die plaats baarde moeijelijkheid aan de uitleggers, en in den laatsten tijd ook aan Dr. Colenso, die eenige *hem* bekende verklaringen aanvoert, en er niet door bevredigd is. Daarom enkel kan zij voor zijn doel dienen, [het tegenstrijdige en onhoudbare in den Pentateuch aan te toonen,] wijl hij de gewone overzettingen voor de *alleen mogelijke* houdt.

Wat nu de tot nog toe gegeven overzettingen dezer plaats betreft, vervolgt hij, ze zijn inderdaad *allen onhoudbaar*, zoo men slechts de voorafgaande en volgende schriftberigten er mede vergelijkt. Reeds Exod. XII, 11 ontvangen de Israelieten dit bevel: „Zoo zult gij het (het paaschlam) eten: uwe lendenen omgord en *uwe stokken* in uwe handen". Naar dit voor ons liggend historiesch berigt werd in Egypte dat bevel aan de Israelieten gegeven. Dáár vierden zij het eerste paaschmaal. Juist op dien avond, toen de slaande engel door de straten van Egypte trok en slechts die huizen voorbijging, welker deurstijlen met het bloed des lams besproeid waren, die woningen immers waar de reisvaardige Israelieten het lam aten, juist toen sloeg het uur der verlossing! De Schrift stelt ons de Israelieten voor als alleen met *stokken* in de hand, van *wapenen* weet zij niets; ook dan

slechts zouden de berigten zich zelven tegenspreken. Veeleer schildert zij ons de Israelieten, gelijk wij zelven hen ons voorstellen. Aan een volk, bij hetwelk sedert lang alle gevoel voor de *eigenlijke* vrijheid gestorven was, zouden wapens ook weinig gebaat hebben; het wist ze niet eens te hanteren! En dit juist is ook de reden, waarom Jehova hen niet den naasten weg kan laten inslaan, daar het volk op het gezigt van den krijg naar Egypte zou terugkeeren (Exod. XIII, 17). Daarom kan de verhaler van Exodus de Israelieten *geenszins* beschreven hebben als gewapend uit Egypte trekkend.

Hoe nu eenige overzetters op het denkbeeld gekomen zijn, om hier חֲמֻשִׁים met *gewapend* te vertalen, omdat het woord Jos. I, 14 hetzelfde beteekent, is zeer bevreemdend. Beter reeds deden de LXX en anderen, die het van חָמֵשׁ, *vijf*, afleidden, en dan, gelijk bijv. in de kantaanteekeningen der Engelsche geautoriseerde bijbelvertaling, aan „vijf in eene rij" [1]) denken, dat namelijk de Israelieten met vijf personen op eene rij zijn uitgetrokken. Ook de „Midrasch Tanchumah" neemt die afleiding van het woord aan en verbindt er de volgende sage mede: „Slechts een *vijfde gedeelte* der Israelieten toog uit Egypte, een vierde gedeelte stierf gedurende de driedaagsche duisternis."

De moeijelijkheid, welke de plaats tot heden toe aanbiedt, kan volgens Heidenheim slechts opgelost worden, wanneer men zich kan overtuigen, dat hier een palaeographische fout staat. Het is bekend, zegt hij, hoe de letters *beth* en *kaf* in oude Hebreeuwsche handschriften

---

1) De Statenvertaling heeft: „by vijven"; van der Palm: „in vijf heiren".

schier niet van elkaâr te onderscheiden zijn. Neemt men verder in aanmerking, dat men ligt in de oude handschriften, waar de letters digt aan elkaâr geschreven zijn, בו voor een *mem* kon lezen, inzonderheid wanneer *beth* op *kaf* geleek, dan zal de plaats ons helder worden. Naar zijne meening heeft er oorspronkelijk חֲבוּשִׁים gestaan. Men denke zich eenen tekst *zonder punten*, de letters digt aan elkaâr geschreven, *beth* en *kaf* bijkans niet te onderscheiden, en men zal inzien, hoe ligt beide woorden konden verwisseld worden.

't Is niet onmogelijk, merkt hij aan, dat de LXX, door de aangehaalde sage verleid, daarom onze plaats met *vijf* hebben overgebragt.

Neemt men onze gissing aan, vervolgt Heidenheim, dan is de moeijelijkheid opgelost. חָבוּשׁ beteekent *binden*, dan ook eene wond *verbinden*. Zoo wordt het bijv. van het hoogepriesterlijk hoofddeksel gebruikt, Exod. XXIX, 9. Ezech. XXIV, 17, enz. Dan op onze plaats, waar het *omgorden* beduidt. Ons vermoeden wordt door de overzetting van Onkelos bekrachtigd, die hier, en voor Exod. XXIX, 8: וְחַגַּרְתָּ, hetzelfde woord *omgorden*, זרז, gebruikt. Zoo vertaalt ook de Targum de overige plaatsen Job XXXVIII, 3. 2 Kon. IX, 1. Ik haalde de plaats uit Exodus eerst aan, wijl hier alleen van het omgorden des priesters spraak is; daaruit blijkt, dat Onkelos niet dan slechts זרז gebruikt, waar het omgorden van het *zwaard* bedoeld wordt, maar ook in de eenvoudige beteekenis van het woord. Zonder gordel kan men in het kostuum der Oosterlingen niet snel gaan. De Israelieten moesten en wilden gaarne het land hunner slavernij verlaten. Met het woord חֲבוּשִׁים wil de Schrift ons berigten, dat Israel *snel*, *ijlings* uit Egypte gegaan is.

Men kan mij niet tegenwerpen, dat het woord ook hier den zin heeft: met het zwaard omgord zijn, wijl de schrijver er onmogelijk dien zin aan heeft kunnen geven, daar de Israelieten naar het bijbelsch berigt, gelijk we hierboven toonden, ongewapend uit Egypte trokken. Met de uitdrukking Exod. XIV, 8: Israel is „*met opgeheven hand*" uit Egypte getogen, wil de verhaler zeggen: Niet langer zijn het volk de handen gebonden, zij zijn voortaan *vrij*; maar de Schrift wil er niet mede te kennen geven, dat de Israelieten gewapend zijn geweest; want reeds in de volgende verzen wordt berigt, hoe laf het volk zich op het gezigt der Egyptenaren toonde.

Onze nitlegger laat nog volgen: Is hier dan de door ons gegiste eigenlijke lezing voor de bedorvene in de plaats te stellen, dan moet ook overal waar חמש *binden*, *omgorden*, beteekent, חבוש staan. Hierdoor wordt het ook mogelijk, het woord חֻמָּשִׁים 2 Sam. II, 23 te verklaren. Men zag wel, dat hier de plaats des ligchaams gemeend is, waarom de gordel gewonden was. Men wist echter geen raad om het woord af te leiden, en kwam weder op het telwoord חמש, *vijf*, zoodat het dan (volgens R. Jochannan) de vijfde ribbe, de plaats waar de lever en gal hangen, beteekende. De vertaling van de LXX en die van Jonathan zijn geene vertaling. Naar de door ons voorgeslagen lezing in Exodus, zou men ook hier het woord kunnen verklaren: hij stak hem namelijk door den *gordel*.

Hooren we na deze breedvoerigheid de eenvoudige aanteekening van bovenbedoelden Cornelius a Lapide; we laten echter zijne tropologische toepassing rusten.

Voor *armati*, gewapend, schrijft hij, heeft het

Hebreeuwsch *chamuschim*, dat is, *vijf aan vijf*. Daarom gispt Calvijn onzen overzetter, die *gewapend* overbragt, en hij wil het met *gerangschikt* vertaald hebben. Doch dikwijls nemen Israelieten als R. Abraham, Aben Esra, Andr. Masius op Josue I, 14 en anderen *chamuschim* voor *challutsim*, dat is, *gewapend*, of met omgorde lendenen, *succincti lumbos*. Ook Aquila en Symmachus vertalen κεκοσμημένοι, dat is, gewapend; en dat Aquila goed vertaald heeft, daarin stemmen al de regtbanken der synagogen overeen, zegt de H. Hieronymus aan Damasus, quaest. 2. Wijl de gewapende soldaten in slagorde vijf aan vijf gaan, daarom is *chamuschim*, *vijf aan vijf*, naar eene bij de Joden gebruikelijke verwisseling, zooveel als *gewapend*. — Anders Cajetanus. *Chamuschim*, zegt hij, is hetzelfde als *quintati*, dat is, *armati*, of met het zwaard en wapen omgord op de plaats der vijf ribben; want daar hangt men gemeenlijk het zwaard om. Calvijn zegt, dat de Israelieten geene wapenen hadden; van waar toch zouden zij zich, arm als zij waren, zooveel wapenen hebben aangeschaft? — Het antwoord is: de meer aanzienlijken hadden die reeds vroeger in huis; anderen, te voren over hunnen uittogt onderrigt, schaften zich ook wapenen aan; anderen ontvingen die van de Egyptenaren te leen; want dat zij wapenen hadden, blijkt uit den oorlog dien zij kort daarna met de Amalecieten voerden.

De LXX hebben voor *gewapend*: „*in het vijfde geslacht*"; zij verstonden onder *chamuschim*, dat *vijfde* beteekent, het woord *geslacht* er bij. En ook dit is waar, zoo men de geslachten van den stam Judas telt; want Judas gewon Phares, Phares gewon Esron, Esron gewon Aram, Aram gewon Aminabad, Aminadab gewon Naason, die in de woestijn het hoofd van den

stam Judas was. Anders, zoo men de geslachten van Levi rekent, vindt men er slechts vier; want Levi gewon Caath, Caath gewon Amram, Amram gewon Aaron, Aaron gewon Eleazar, die met zijnen vader uit Egypte toog. Naar deze berekening beloofde de Heer aan Abraham, dat de Israelieten in het vierde geslacht uit Egypte zouden trekken, Gen. XV, 16. Aldus de H. Hieronymus aan Damasus. Anders de H. Augustinus, quaest. 49. *Geslacht*, zegt hij, is *eeuwen*, namelijk de tijd van honderd jaar. Met het vierde geslacht nu, dat is, toen het vierde honderdtal jaren vervuld en het vijfde begonnen was, zijn de Israelieten uit Egypte getrokken, gelijk de Heer Gen. XV, 16 aan Abraham beloofd had.

Merk, zoo sluit a Lapide zijne aanteekening, het woord *gewapend* op; tot nog toe hadden de Israelieten ongewapend de Egyptenaren gediend; zij hanteerden tigchelsteenen en leem; nu zij als vrije menschen uit Egypte zullen trekken, worden zij uitgerust tot den strijd.

Zien we even, wat we met Heidenheim's geleerdheid gewonnen hebben; al de gewone uitleggingen toch keurt hij af als *onhoudbaar*, en meent dus zeker, er eene betere en voldoende verklaring voor in de plaats te geven. Waarop echter steunt zij? Op eene bewering en eene gissing, welke hij geen van beiden staaft. „*Gewapend*" *kan* er niet staan, beweert hij, want het volk was niet gewapend. Het bewijs? In den nacht van den uittogt moesten de Israelieten het paaschlam eten, de lendenen omgord, met hunne stokken in de hand, alzoo geheel reisvaardig; wapenen zijn hiermeê uitgesloten en worden niet genoemd. Ook hadden zij ze niet weten te gebruiken, en worden, als bang voor den strijd, langs een omweg uitgeleid.

Dat de Joden, zoo lang gebukt onder het Egyptische slavenjuk, den eigenlijken wapenhandel niet kenden en een geoefend en sterk uitgerust leger vreesden, is ligt begrijpelijk, maar nog geen bewijs, dat zij geene wapenen hadden. Dáár ter plaatse, waar de verhaler het zinnebeeldige eten van het paaschlam beschrijft, gewaagt hij wel van geene wapenen, maar, zeggen wij nog met regt, hij doet het even verder, na den uittogt, waarbij de Egyptenaren zelven, verslagen over den dood van al hunne eerstgeborenen, Israels volk uit alle magt drongen om toch dadelijk te vertrekken, ja, goud, zilver, kleederen in menigte medegaven; zelfs toog eene tallooze gemengde schare met Israël uit. Exod. XII, 31—38. Wie nog geene wapenen had, vond derhalve gelegenheid genoeg, om er zich van te voorzien. Ook zegt de Schrift niet, *hoeveel* er en in *hoeverre* zij gewapend uittrokken, maar eenvoudig: de kinderen Israels togen gewapend uit Egypteland; dat is: niet weerloos, niet zonder verdediging, of onbeschermd gelijk zij waren te voren. De bijtekst derhalve verbiedt de gewone lezing en vertaling niet; we hebben geene de minste behoefte aan de voorgeslagen oplossing door vermeende tekstverbetering. — Doch ook die gissing zelve mist allen grond. Zij steunt enkel en alleen op eene mogelijke vergissing in 't lezen om de gelijkenis der gezegde letters; geen handschrift echter geeft aanleiding tot dit vermoeden; de beste oorkonden hebben die ééne aloude lezing; in andere heeft de *schin* een dagesch. Dan is 't nog zeer te betwijfelen, of het gegiste חֲבֻשׁ wel ergens bepaaldelijk den zin heeft van *op*binden, *op*gorden, gelijk Heidenheim wil en het behoeft, om de Joden „*snel*", „*ijlings*" te laten vlugten; het is veeleer en vooral *om*winden, *ver*binden, *om*binden (van een last op jukdieren); terwijl daarentegen de door

hem verworpene lezing, behalve door *armati*, *armis accincti*, enz., herhaaldelijk ook door *procincti*, *expediti*, *festinabundi*, enz. is wedergegeven, zooals men in de *Synopsis Criticorum* zien kan. In spijt van Heidenheim's bezwaren, hebben andere geleerden de (ook door a Lapide herdachte) verschillende verklaringen naar de verschillend vertakte afleidingen niet zoo ongegrond, noch verwerpelijk geacht. Maurer vergelijkt, evenals a Lapide, ons woord met חֲלָצִים, en verklaart: *uitgerust*, *strijdvaardig*. Gesenius denkt er in 't algemeen de *slagorde* bij, in zooverre een leger uit *vijf* afdeelingen bestond: het centrum, de beide vleugelen, de voor- en achterhoede; (vandaar Theodotion: πεμπταΐζοντες, van der Palm: „in vijf heiren";) doch hij laat ook deze aanhalingen gelden: „Aquila: ἐνωπλισμένοι. Symm. καθωπλισμένοι. *Vulg. armati.* Desgelijks *Onk.* Syr. *Arab.*" Zij en ook wie het stamwoord *vijf* in de *vijf*ribben-plaats zoeken, en zoo tot *omlendenen*, het om- of aangorden van het zwaard komen, zij stemmen allen daarin overeen: dat de Joden in gewapende orde, „naar hunne heirscharen", *per turmas suas* (Ex. XII, 51), bij wijze dus van ordelijke legerscharen uit Egypte zijn getogen.

Men vergeve ons de uitweiding; we wilden een voorbeeld uit den allerjongsten tijd geven, hoe stout men dikwerf doorslaat, een grooten ophef maakt en toch iets zeer onbeduidends te berde brengt. En Dr. Heidenheim behoort nog tot de gematigde en geloovige bijbelgeleerden. Niettemin wil hij op het nietig gezag van zulk eene gissing, niet alleen *alle* vroegere uitleggingen verwerpen, maar er nog andere schriftplaatsen naar verbeteren! Wel gemakkelijk! maar gaat dat aan? Is dat degelijk? Ook hij let te weinig op hetgeen God door zijne magt bij dien uittogt deed; en toch verklaart ditzelfde ééne

XIII hoofdstuk tot *viermaal* toe: dat *de Heer* hen *met eene sterke hand* uit Egypte heeft geleid; het volgende hoofdstuk heeft alweder v^{s}. 8: dat zij *door eene hoog opgeheven hand* zijn uitgetogen; hetwelk Heidenheim tegen den zin en zeer flaauw verklaart: „met vrije, opgeheven hand". En gedurig herhaalt de Schrift: dat *de Heer* het is die zijn volk heeft nitgeleid, — en wel op één dag! gelijk men Exod. XII, 17, 41, 51 als eene inderdaad zeer gewigtige bijzonderheid opgemerkt vindt. Daarom moest die dag ook voor altijd hoogst plegtig gevierd worden.

Op het tweede bezwaar: hoe 67 personen in 215 jaren tijds tot zulk een getal konden aangroeijen, dat er omstreeks 600,000 strijdbare mannen onder waren, hebben we enkel het gewone antwoord te herhalen. Vooreerst doet de H. Schrift uitkomen, dat de vermenigvuldiging zeer buitengemeen, ja, wonderbaar was, zoodat de Egyptenaren er zich over bekommerden en er maatregelen tegen namen (Exod. I, 7, 10). Doch, volgt er, „hoe meer zij hen onderdrukten, des te meer vermenigvuldigden zij zich, en groeiden zij aan" (Ald. 12). Naar zeer matig genomen berekeningen heeft bovengenoemd getal niets ongeloofelijks. Zoo bijv. telt men op 27 jaren één geslacht, laat uit elk huwelijk, door elkaâr gerekend, 5 in het leven blijvende zonen voortkomen, en men heeft, toen Moses geboren werd, dat is, tachtig jaren vóór den uittogt, eene mannelijke bevolking van 250,000 zielen, behalve de grijsaards van tachtig en meer jaren [1]).

[1]) Vgl. Muré, *Bijbelsche Geschiedenis*, I, 228. — Schuster toont (in zijn *Handbuch zur Biblischen Geschichte*, S. 224) met eene andere berekening, dat er in dit groote getal niets onwaarschijnlijks ligt, en geeft er nog eenige redenen bij aan: dat men vroeger huwde, langer leefde, enz.

Dr. Heidenheim is, meenen wij, blijkens het gezegde, in zijne eerste bijdrage naar aanleiding van Dr. Colenso's *Kritiesch onderzoek* niet zeer gelukkig geslaagd. Hij belooft, diens gewigtigste opwerpingen in de volgende afleveringen van zijn kwartaalschrift te zullen behandelen. We zijn er wel nieuwsgierig naar, en hopen, nu hij zich verpligt ziet, het viermaal 's jaars op *onbepaalde* tijden uit te geven, dat hij zijne lezers niet al te lang zal laten wachten.

HERINNERINGSFEEST

VAN

HET SLUITEN DER KERKVERGADERING VAN TRENTE.

In 1845 is door den toenmaligen prins-bisschop van Trente, Mgr. Bernhard, de opening der aldaar voor drie eeuwen gehouden kerkvergadering feestelijk herdacht. Ofschoon die plegtigheid in een ongunstig jaargetijde, op 13, 14 en 15 December, inviel, waren er toch een kardinaal, 5 bisschoppen, eene zeer talrijke geestelijkheid en ten minste 30,000 vreemdelingen te Trente, in Zuidelijk Tyrol, bijeengekomen. We hebben vermeld gevonden, dat de tegenwoordige prins-bisschop Mgr. Riccabona, bij rondgaand schrijven van 22 Januarij jl., alle Oostenrijksche en Duitsche bisschoppen had uitgenoodigd, om in de maand Junij het derde eeuwfeest der sluiting van gezegd concilie te komen vieren. Later lazen we, dat er ten dien einde eene uitnoodiging aan de geestelijk-

heid en geloovigen van alle landen was gerigt. Naar het zich laat aanzien, zal het een schitterend herinneringsfeest wezen. Reeds hebben de meeste Duitsche, Hongaarsche en Slavische bisschoppen beloofd, er te zullen verschijnen; ook een aantal leden der hooge geestelijkheid van Frankrijk en Italië zouden er bij aanwezig zijn, en onze H. Vader gelijk men heeft berigt, door den kardinaal von Reisach vertegenwoordigd worden. Daar de sluiting van het concilie eerst later in het jaar heeft plaats gehad, is vermoedelijk voor het betere jaargetij de feestviering eenige maanden vervroegd. Naar het voorbeeld van anderen [1]), vestigen we de aandacht op die hoogst belangrijke feestelijkheid, welke onwillekeurig tot eenige vergelijkingen en opmerkingen uitlokt.

Op den 3 en 4 December van het jaar 1563, werd de XXVe en laatste zitting der groote kerkvergadering van Trente gehouden. Nadat de vaders op die beide dagen de gewigtigste besluiten genomen, en nog bepaald hadden, dat men de verdere werkzaamheden voor den Index der verboden boeken, voor den Katechismus, het Missaal en het Brevier aan den Paus zoude overlaten, onder wiens gezag ze zouden voltooid en openbaar gemaakt worden, ontvingen de vorsten nog eene aanmaning, om de vastgestelde besluiten aan te nemen, in hunne landen in te voeren en van kracht te maken. Men las ook de onder Paulus III en Julius III uitgevaardigde dekreten voor, en vervolgens werd het concilie plegtig voor gesloten verklaard. De eerste legaat en voorzitter, kardinaal Moronus, zegende

---

[1]) Inzonderheid *Der Katholik* van Mei, van wiens opstel wij een vrij gebruik maken; ook *de Tijd*, in meer dan één nummer; de *Kerkelijke Courant*, enz.

de H. Synode en sprak: „*Na dankzegging aan God, Hoogwaardige Vaders, gaat in vrede.*" En zij antwoordden: *Amen.*

De akten werden onderteekend door 4 legaten, 2 kardinalen, 3 patriarchen, 25 aartsbisschoppen, 168 bisschoppen, 7 abten, 39 wettig-gemagtigden van afwezigen, en 7 ordes-generalen; te zamen 255.

Het concilie van Trente was niet enkel een middenpunt van herstel bij den grooten afval der XVIe eeuw; het werkte en werkt nog altoos heilrijk voort. De Kerk heeft op die vergadering de aangevallen en geloochende leerstukken naauwkeurig omschreven en gehandhaafd; hare beslissingen en veroordeelingen blijven gelden voor altoos; hare besluiten tot hervorming gaven den grondslag voor eene doortastende verjeugdiging van het kerkelijk leven. Bragt reeds Paus Adrianus VI, die in 1523 overleed, een strengeren geest aan het Romeinsche hof: met Paulus IV begint (1555—59) een nieuw tijdperk voor het pausschap; de vroegere gebreken werden erkend en naar best vermogen hersteld; eene vernieuwing van Christelijke zeden en leven gaat van Rome over de Katholieke landen uit. In de diocesen ontstaan seminariën; voor Duitschland rigt Gregorius XIII het *Collegium Germanicum* weder op, en begiftigt het rijkelijk. De officiële uitgave der Vulgaat, de Romeinsche Katechismus, de verbeterde Juliaansche kalender of Gregoriaansche tijdrekening, het herziene Missaal en Brevier, alsmede de Index, het dagteekent alles van dien tijd, en weinig of niets is er sinds aan veranderd. Tot Clemens X, in 1676 overleden, bleef het pausschap zijn herkregen aanzien behouden; van dien tijd af, helaas! zochten de Katholieke vorsten zelven den H. Stoel zoo diep mogelijk te vernederen.

Men zag dan in het laatst der XVIe eeuw de Katho-

lieke Kerk in Duitschland allerwege herleven. De groote vertegenwoordigers van dat herstel waren kardinaal Stanislaus Hosius, bisschop van Ermeland, die in 1579 stierf; hertog Ernst van Beijeren, aartsbisschop van Keulen; Theodorus von Fürstenberg, bisschop van Paderborn; kardinaal Clesel van Weenen, en Julius Echter, bisschop van Würzburg, de man van vastberaden handeling en doortastende geestkracht. Al die kerkvorsten werden onvermoeid door de orde der Jesuiëten ondersteund.

Voor Italië toonde de groote kardinaal Carolus Borromaeus, aartsbisschop van Milaan, hoe de hervorming der diocesen kan doorgevoerd worden; het voorbeeld diens heiligen opperherders had een weldadigen invloed voor de gansche Kerk. Aan de noordelijke helling der Alpen schitterde een ander heilig licht, de zachte Franciscus van Sales, die zoowel den wereldling en hoveling tot een godvruchtig leven wist op te leiden, als de uitverkorenen in de stille kloostercel. De H. Ignatius vormt zijne sociëteit, die welhaast op allerlei wijze, door wetenschap, volksonderrigt, vorming der jeugd, zendingwerk, het heil der zielen bevordert. De H. Teresia begint in Spanje de orde der Carmelieten te hervormen, en kweekt de overweging, de aanbidding, het inwendige leven aan, terwijl in Frankrijk de H. Vincentius van Paulo ten roep heeft, het toonbeeld eener alles omvattende Christelijke naastenliefde te worden. Ook de Katholieke wetenschap nam na het concilie van Trente weder eene hoogere vlugt, en maakte verbazende vorderingen. Door de groote werkzaamheid van de Jesuiëten, de Italiaansche en Fransche Oratorianen, de Benedictijnen, door de conferentiën van den H. Vincentius van Paulo verhief zich de liefde voor de wetenschap onder de geestelijkheid; de

verschillende vakken werden beoefend, en werken zagen het licht, waartegen wij thans bezwaarlijk iets van die waarde kunnen overstellen.

Doet het herinneringsfeest ons aan de opleving der Kerk in het laatst der XVIe eeuw denken: het wijst ons evenzeer op hare tegenwoordige verjeugdiging. Ieder toch erkent, dat wij in een tijd van herstel en nieuwen bloei verkeeren.

Die eerste herleving is niet bestendig geweest. In Frankrijk heeft het Jansenisme haar niet weinig tegengewerkt; in Duitschland heeft de vreeselijke dertigjarige oorlog onbeschrijfelijk veel verwoest; al spoedig vormde zich het despotisme, en de Katholieke vorsten in Portugal, Spanje, Frankrijk, Oostenrijk poogden den Paus, het episcopaat, de Kerk onder het juk te brengen. Het waren de jammerlijke voorbereidselen tot de omwenteling van 1789, tot de saecularisatie van 1803. Sedert eerstgenoemd jaar heeft de revolutie reeds driemaal uit al hare magt de Kerk bestookt; zij doet het nu voor de vierde maal. 't Is haar niet gelukt, de Steenrots te overweldigen, doch ook zij heeft er zich nog niet tegen verbrijzeld. Nog is de strijd niet voldongen. De Kerk heeft wel veel van hetgeen de omwenteling vernielde weder opgerigt en aangevuld; doch het herstel is nog niet voltooid, wordt ook thans op velerlei wijze weêrstreefd, en op dit oogenblik zelf zijn de dienaren der revolutie in hernieuwde woede ontstoken. Elk opmerkzaam waarnemer der tijden ziet het in: tusschen de *Kerk* en de *revolutie* wordt in onze dagen de groote strijd gevoerd; zij staan lijnregt tegenover elkaâr.

Ongetwijfeld zal ook het rijk der omwenteling eindigen, wanneer vorsten en volken voor hunne schulden zullen geboet hebben; de triomf der orde zal er eens te schitte-

render door wezen. Teregt immers mag men de revolutie als een strafwerktuig, als een vreeselijken geesel in de hand van God beschouwen. Zij toch, die 's menschen natuur en zijne bestemming ten eenenmale miskende, heeft met alle overleveringen gebroken, zij, tegen alle historische ontwikkeling in, veel voor lang of voor goed vernietigd, om zelve eene nieuwe en welke geschiedenis! voort te brengen? Met alle gevoel van eerbied uit te roeijen, tast zij een diepen levensgrond der maatschappij aan, ontbindt die maatschappij zelve, werpt zij de goederen der menschheid aan de willekeur ten prooi, en ondermijnt, verwoest de zedelijkheid door haar ongestraft te laten aanranden. Hare handlangers en werktuigen, menschen zonder deugd, zonder geloof, zonder piëteit, hielden van oudsher roof, moord, plundering voor geoorloofd; meer nog, de revolutie maakt het oproer en de omverwerping der bestaande orde tot beginsel, tot een *regt;* zij is de stelselmatige loochening van het wettig gezag, en wil de maatschappelijke orde, gelijk God die gaf, doch vóór alles de Kerk met haar zigtbaar Hoofd verdelgen. Hoe barbaarsch-antichistelijk toonde zij zich reeds in 1789 en 1793; zij heeft de bisschoppen vermoord, de priesters neêrgeschoten en verdronken; duizenden Katholieken op het schavot gesleept; de kerken gesloten en verwoest, kruis en relikwiën in het slijk vertreden, kloosters opgeheven en de kloosterlingen uiteengejaagd. Zij is zich zelve sedert zeventig jaren altoos gelijk gebleven; dezelfde magtmoorden, dezelfde kuiperijen en plannen, met het doel alleen om den maatschappelijken invloed der Kerk te vernietigen. Zoo dan is de revolutie niet een bloot-politieke, maar zij is de groote godsdienstige vraag der eeuw.

Gelijk de omwenteling van 1789 het uitvloeisel was van den grooten afval in de XVIe eeuw, en het revolutionair beginsel der volkssoevereiniteit zich dan slechts kon doen gelden, als het volk eerst in het godsdienstige soeverein geworden, en de deur voor het rationalistiesch ongeloof wagenwijd opengezet was; zoo moest ook de herstellende werking van den altijd in de Kerk levenden geest tegenover de grnwzame verwoestingen der revolutie wel overeenkomst hebben met die, welke zij in de tweede helft der XVIe eeuw bij het verlies van zoovelen harer leden aan den dag legde. Inderdaad ook biedt de tegenwoordige opbloei der Kerk, waarover in dit maandschrift herhaaldelijk gesproken is, een niet minder belangwekkend schouwspel aan, dan in die dagen van weder opgewekt leven. Zijn er nog wel geene personen als een Carolus Borromaeus, Franciscus van Sales, Vincentius van Paulo, als de H. Teresia geweest: daden, feiten, resultaten zien we ook thans in het rijk Gods, welke niet minder ontzagwekkend en bemoedigend zijn dan toen. God heeft de zware boeten, door de Kerk tijdens de omwenteling in bloed en armoede gebragt, in barmhartigheid aangenomen en de vorige schuld vergeven; de Kerk van Frankrijk heeft zeer veel, misschien wel het meeste geleden: zij werd door den Heer ook bijzonder begenadigd. Ook de Katholieken van Engeland hebben tot 1830 een driehonderdjarig martelaarschap met eere uitgestaan: maar ook, welk eene herleving aanschouwen we aldaar!

De Kerk moet uit al hare krachten aan den opbouw der maatschappelijke orde deel nemen, of het zal een ijdel werk zijn. En dat deed zij zeer blijkbaar sedert de laatste tien jaren der vorige eeuw. De nitgeweken Fransche

priesters strooiden vruchtbaar zaad uit, in Engeland, hier te lande, in Zwitserland, gedeeltelijk ook in Duitschland. De geschiedenis van P. Tournely, meer nog die van P. Varin, behelst vele bijzonderheden over de eerste pogingen tot wederopbouw en herstel. Met den persoon van P. Varin verbindt zich de stichting der vaders van het H. Hart (1796—1814), der congregatie van O. L. Vrouw te Namen, der vrouwen van het H. Hart te Parijs-Amiens, van de zusters der H. Familie, welke allen in het begin dezer eeuw ontstonden. — De wasdom der Kerk in Noord-Amerika sedert 1802 is hoogst opmerkelijk; hoeveel kathedralen zijn daar gebouwd, hoeveel diocesen opgerigt, met seminariën, konventen, gasthuizen en scholen! Ook de scheppingen der Engelsche Katholieken, hunne kathedralen te Southwark, Salford, Nottingham, hunne prachtige kerken op het land, hunne 160 kloosters, allen sedert 1830 gebouwd, en enkel door de offervaardigheid van bijzondere personen, — het geeft, tezamen beschouwd, een verheffenden indruk. Eene schepping als het groote missie-seminarie van Ierland te All-Hallows in Drumcondra, is door de kerkgeschiedenis op te teekenen; want dat huis, hetwelk thans twintig jaren bestaat, herbergt reeds eens zooveel zending-kandidaten als de Propagande te Rome. Niet minder treft het moederhuis der Iersche schoolbroeders te Dublin, ofschoon het nog niet kan wedijveren met dat der broeders van de la Salle te Parijs. Hier toch leven 400 broeders in een huis en tuin, door de stad hun geschonken; zij geven te Parijs alleen aan 20,000 kinderen onderrigt; in geheel Frankrijk bezoeken 300,000 kinderen hunne scholen; de broeders zelven zijn 9000 in getal. Daarbij hebben zij een noviciaat te Montreal in Canada, te

Baltimore, en huizen in Alexandrië (met 30 broeders), te Cairo, Smyrna, Singapore, in Algiers, te Quito en Ecuador. — Is 't ook geen merkwaardig feit, dat er in het moederhuis der Graauwe zusters van den H. Vincentius te Parijs bij de 400 novicen voor alle werelddeelen worden opgeleid, en daar te zamen 700 zusters zijn, aan wie 80 instituten in Parijs zijn toevertrouwd. Nagenoeg 20,000 liefdezusters worden alleen uit dit moederhuis bestuurd. We lezen niet, dat de H. Teresia zulke resultaten in haar leven heeft verkregen; maar wel weten wij, dat bijv. mevrouw Barat, de stichtster van de congregatie der vrouwen van het H. Hart, die daar thans 60 jaren aan het hoofd staat, uit Parijs 80 invloedrijke huizen in verschillende werelddeelen bestuurt. Meer nog hebben we de ongeloofelijke uitbreiding en de diensten der Armen-zustertjes te bewonderen; eene verkwikkelijke stichting, door de Voorzienigheid aan het eigenaardig lijden dezes tijds beschikt. In twintig jaren hebben zich duizend maagden aan de zware dienst der armen gewijd. Frankrijks grootste steden wedijverden, om voor haar en hare armen grootsche huizen te bouwen. De Kerk vond heilmiddelen voor alle wonden, en hulp voor alle soorten van ellende. Wat er voor de zendingen, buiten het reeds genoemde, gedaan is, kan men zoo spoedig niet optellen. De Maristen van Marseille en de congregatie van Picpus te Parijs wijden zich aan verschillende missiën, vooral van Australië; de congregatie van den H. Geest te Parijs arbeidt voor de Zwarten op de westkust van Afrika; zij verzorgt tevens de armsten en gebrekkigen, en heeft zich met de missie van Midden-Amerika belast. De 1300 zusters van den H. Josef van Clugny schonken er 600 uit haar midden aan de Afrikaansche zendingen; zij

stichtten bij de Zwarten onberekenbaar veel goed, daar die natuurvolken aan de magt der zachtmoedigheid en zich opofferende liefde niet kunnen wederstaan.

In de laatste tien jaren zijn er in Frankrijk drie congregatiën voor de altoosdurende aanbidding ontstaan, die onafgebroken, dag en nacht, de gramschap Gods met hare gebeden pogen te verzoenen. — De congregatie van O. L. Vrouw van Sion, tot bekeering der Joden, breidt zich van jaar tot jaar uit. Liefdezusters redden en doopen in China de te vondeling gelegde, en hiermeê ter dood gewijde kinderen, alsook de Indische vrouwen, die zich na den dood van hare mannen moeten verbranden; zij worden in Afrika als hoogere wezens geacht.

Dit zijn slechts zeer enkele trekken, en van weinige landen, uit het kerkelijke leven onzer dagen. Ze zijn echter voldoende om te toonen, hoe het ook nu een tijd is van vernieuwing en herstelling, zooals die, welke in de XVIe eeuw door het concilie van Trente werd ingeleid en bevorderd. Men behoeft aan de herdachte verschijnselen niet te hooge beteekenis toe te kennen, maar men mag en kan ze toch niet onopgemerkt voorbijgaan. — Op één gewigtig feit moeten we nog met een woord verwijzen; het verheven Pinksterfeest van het jaar 1862 bood er zulk een treffend tafreel van aan: we bedoelen de allerinnigste gehechtheid van het gansche episcopaat, de geestelijkheid en geloovigen aan het Hoofd der Kerk, den Stedehouder van Christus. Zij allen dringen om hem, hun middenpunt, met verwonderlijke liefde zamen; allen wijden met hunne personen, hunne gebeden en gaven aan den beminden Vader toe. Wie het in 1845 gevierde gedachtenisjaar van de opening der kerkvergadering van Trente, vergelijkt met het tegenwoordige herinneringsfeest

van hare sluiting, zal in die achttien jaren op dit punt eenen niet weinig beteekenenden en bemoedigenden vooruitgang opmerken. In dien hoogsten vertegenwoordiger van geestelijk en tijdelijk gezag beide, wordt nu tevens, met die algemeene betooning van zulk een kinderlijken eerbied, op schitterende, openbare wijze, een plegtig eerherstel gebragt aan het gezag in 't algemeen, hetwelk door de rustelooze revolutie zoo onbeschaamd wordt aangerand en verguisd.

Nogtans heeft zij niet uitgewoed, voortdurend is zij op verdelging uit; haar geest en bedoelingen zijn altoos dezelfde, hoewel hare eerste toovermagt, waarmede zij de menigte vervoerde, wel eenigzins verminderd schijnt. Maar hoe ook zoude een kwaad, dat meer dan honderd jaren lang is voorbereid, geene wijdvertakte en diepe wortelen hebben geschoten en zoo spoedig uit te roeijen zijn? Niet op eens en openlijk trad zij in het volksleven op; maar in beginsel voorgestaan en gekweekt door geleerden, die reeds zelven onder den indruk leefden der tijdsomstandigheden, werd zij allengs heerschende gedachte, en dientengevolge ook dezer toepassing in daad. Dit hebben mannen als Cartesius, of als zijn tijdgenoot, onze beroemde Huig de Groot, wel niet bedoeld noch ingezien. Waar echter is het, dat van Grotius' tijd af het *natuurregt* revolutionair is geworden; zijn beroemd werk: *De jure belli ac pacis* drukte reeds den geest der eeuw uit, bragt de bestaande omstandigheden tot stelsel, tot bewustzijn [1]), en 't was een zeer verleidelijk axioom, van toen af door het natuurregt verdedigd:

---

[1]) Dit vindt men grondig aangetoond door wijlen den Warmondschen hoogleeraar C. Broere in zijn uitnemend werk: *„ De terug-*

„Gij, menschen en volken! hebt geene overheid van Gods wege, of krachtens eenige zedelijke orde, maar enkel ingevolge uwen wil, omdat gij haar wilt, en voor zooverre gij haar gewild hebt." Dit natuurregt heerschte tot Kant, en vormde den wetenschappelijken grondslag der revolutie. Zulke leeringen hadden de strekking, om den mensch gansch en al aan eene hoogere zedelijke orde te ontheffen, hem los te maken van alle overlevering omtrent regt en zeden, van alle geschiedenis, en voerden aldus voor eene welgeordende maatschappij eene schromelijke wanorde aan. Op dien grond bouwde Rousseau voort, die in zijn *Contrat social* de eigenlijke leer der revolutie, de soevereiniteit des volks, betoogde, en het booze stelsel voltooide.

Volgens hem, kunnen de menschen hunne vrijheid niet aan eenig gezag onderwerpen; zij moeten haar ongeschonden bewaren, zoowel als hun leven; daaruit volgt de volstrekte gelijkheid van allen, de onmogelijkheid van de volksmagt over te dragen, en tegelijk hare onbeperktheid, alzoo: eigenlijke *volkssoevereiniteit.* Hiermede werd de opstand tegen de overheid openlijk voor den normalen toestand verklaard. Nog andere oorzaken hielpen de omwenteling voorbereiden: het Engelsch puriteinisme en de Independenten, die het beginsel des oproers predikten, het koningschap verlaagden en niet vreesden, met de geschiedenis te breken. Ook de Whigspartij maakte door hare stelselmatige oppositie tegen het koningschap aan het denkbeeld der volkssoevereiniteit gewoon; terwijl de koninklijke waardigheid niet minder in Frankrijk onder den strijd der Ligue heeft geleden.

---

keer van Hugo de Groot tot het Katholieke geloof." Te 's Gravenhage, bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen. 1856. Zie o. a. bl. 113 vv.

Op zulk een leer en strijd volgde in de XVIIIe eeuw de algemeene afval der geesten van het geloof en de godsdienst. Het begon in Engeland, waar sedert 1688 de scholen des ongeloofs heerschten; in Frankrijk sloeg dit ongeloof tot materialisme, in Duitschland tot rationalisme over. Daar volgens het materialisme alle bestaan zijnen oorsprong heeft in het stof en tot het stof terugkeert, is de voldoening der menschelijke zelfzucht het hoogste doel op aarde, en voor geloof en strengheid van zeden moet een ligtzinnig levensgenot in de plaats treden. Het Duitsche rationalisme loochent den persoonlijken God, de Christelijke openbaring, en vergoodt zich zelve in de rede. Voltaire vertegenwoordigt het materialisme, Kant Fichte en Hegel zijn de kopstukken van het rationalisme. Voltaire vergenoegt zich met spot en hoon, spant zich niet wetenschappelijk in; zijn gansche wezen is oppositie, loutere ontkenning en verguizing van het heilige, een oorlog tegen openbaring, godsdienst en zedeleer. De Duitschers arbeiden in het zweet huns aanschijns, trekken ontzaggelijke getimmerten en getorenten van ideën op, met zedelijken ernst en onder diepe beschouwingen. Ook de Duitsche poëzij rust bij hare hoogste vertegenwoordigers op dit rationalisme en pantheïsme; de Duitsche dichters hebben het op zijn hoogst tot eene kunstenaars-vereering van het Christendom gebragt. In een aldus bereiden grond moest de revolutie wel wortel schieten; de beginselen van 1789 waren overvloedig ingeleid.

Sinds dat jaar vooral heeft zij alle der Kerk vijandige magten in hare dienst genomen: Caesarisme, Gallikanisme, Josefisme, rationalisme, naturalisme, valsche politiek, valsche nationaliteit, valsche wetenschap, valsche opvoeding. Om die tallooze scharen van vijanden te ver-

slaan, is het noodig, dat de Kerk alle beschikbare krachten te zamen trekke, en de strijders voor de zaak van Christus zich altoos meer aaneensluiten. Het Pinksterfeest van 1862 heeft ook daartoe veel bijgedragen : moge weder het herinneringsfeest van het sluiten der zoo heilrijke Kerkvergadering van Trente eenige dergelijke uitwerking te weeg brengen. De kampvechters voor de orde, die uit God is, willen zich, men ziet het, elke gelegenheid ten nutte maken ter onderlinge vereeniging van alle hoogere en betere krachten in godsdienst en zedelijkheid, wetenschap en staatkunde; om aldus door die gemeenschappelijke zamenwerking een beteren toestand van volledige ware vrijheid aan te voeren, om de openbare meening te louteren, en een einde te helpen maken aan de heillooze eeuw der omwenteling. Tegenover dezer geheime aanslagen, sluipgangen, het aangrijpen van alle gelegenheid om openbaar schandaal te maken, willen de manhaftige verdedigers der door God gestelde orde het openbare bewijs geven van aaneensluiting, van kalm en vruchtbaar overleg, van hunne bekendheid met de helsche plannen der zamenzwering, van hunne onvermoeide waakzaamheid om ze met alle hun ten dienste staande middelen te verijdelen.

Moge dan de feestelijke zamenkomst van een aantal grootwaardigheidbekleeders der Kerk, van vele priesters en geloovigen, zoowel voor wie in haar als die buiten haar zijn, door Gods genade, tot nieuwen zegen wezen!

VERSCHEIDENHEDEN.

PROTESTANTSCHE WOELING IN HANNOVER.

We spraken vroeger over den hevigen „katechismus-strijd" in Hannover [1]); sedert dien tijd is er de Protestantsche beweging nog niet opgehouden. Reeds zijn er vele predikanten tot verzet gekomen, en doopen de kinderen, zonder zich om de belofte van den duivel en al zijn bedrijf te verzaken, langer te bekommeren; tot nog toe had men zich aan die oude formule trouw gehouden, maar nu men niet meer aan een persoonlijken duivel gelooft, was het immers eene dwaasheid, zulk eene belofte te laten afleggen.

Den 22 April is te Celle (in Hannover) eene Protestantsche vergadering belegd, welke 600 vertegenwoordigers van gansche gemeenten bijwoonden. De predikant Bauerschmidt, bekend door zijn verzet tegen de synode, en zijne rationalistische, antichristelijke beginselen, werd tot voorzitter, Benningsen, stichter en hoofd van het beruchte *National Verein*, en grootmeester der loges, tot ondervoorzitter gekozen. Men bragt weder alle oude klagten op het tapijt. Zij wilden van den eenen kant eene Protestantsche nationale kerk, welke door eene algemeene synode der gezamentlijke landskerken moest voorbereid worden; naar zulk eene soort van nationale kerk streefden reeds Luther en zijne vrienden. Van den anderen kant werd de strijd met nieuwen moed weêr opgevat tegen de nog bestaande consistoriële en bureaukratische kerkinrigting. Die vorm was verouderd en had uitgeleefd. Men moest de consistoriën, die zich nog aan den belijdenisdwang hielden, van hunnen invloed berooven; ook de vermenging der

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XLII, bladz. 254 v.

aangelegenheden van kerk en staat, had der belijdenis ten verderve gestrekt, zoodat er eene groote verdeeldheid tusschen de gemeenten en de organen der belijdenis en het hoogste kerkelijk bestuur heerschte. Daarom wilden zij eene buitengewone synode ter regeling hunner belangen bijeenbrengen.

't Is overigens uit de rigting dezer gansche partij zeer duidelijk, dat zij niet anders zoekt dan eene vage rationalistische gemeenschap, die allen kan opnemen; geestelijke magt, leerstukken en dergelijke moeten eenvoudig wijsgeerige formulen worden. Dat zou dan die zoogenaamde nationale, of staatskerk wezen! Een bewijs alweder waartoe de loochening van alle geestelijk gezag brengt. Bij de hand over hand toenemende verwarring in het Protestantisme, beklaagde Stahl, over de partijen in staat en kerk handelend, „het verlies eener *persoonlijke kerkelijke autoriteit*, welke de gansche Christenheid omvat. Het Protestantisme, verklaarde hij, heeft aan eene algemeene kerkelijke autoriteit, op eene of andere wijze, behoefte. — Zoodanig gezag is met het Protestantisme volstrekt onbestaanbaar; dan moet men in het kamp der Roomschen overtreden, en men zal er die gewenschte autoriteit in de — leerende Kerk vinden.

VERGADERINGEN DER ENGELSCHE GENOOTSCHAPPEN.

De gewone groote jaarlijksche vergaderingen der verschillende godsdienstige genootschappen van Engeland zijn dit jaar van het laatst van April tot half Junij te Londen gehouden. Eene uitgegeven lijst kondigde 86 bijeenkomsten aan, waar de 30 predikatiën, door de beroemdste redenaars in verschillende kerken te doen, niet bijgerekend zijn. Naar hetgeen men nu reeds van de verslagen verneemt, hebben die genootschappen weinig onder de „katoenkrisis" geleden; slechts weinige zagen hunne inkomsten afnemen, voor andere daarentegen waren ze vermeerderd. Een en veertig genootschappen hebben te zamen ruim een millioen p. st., dat is,

TWAALF MILLIOEN GULDEN opgebragt. De vele maatschappijen en vereenigingen van weldadigheid zijn hier niet onder begrepen.

Het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap, dat in Mei zijn 59e jaarfeest vierde, had het laatste jaar 158,750 p. st. (ƒ 1,905,000) ontvangen, 150,539 p. st. (ƒ 1,806,468) uitgegeven, en 2,133,860 exemplaren der H. Schrift verspreid. Het had 30 kolporteurs, en het Schotsche Bijbelgenootschap 13 agenten met bijbels, Nieuwe Testamenten en traktaatjes naar Italië gezonden en aldaar laten arbeiden. Laatstgenoemden alleen hadden 5000 bijbels en Nieuwe Testamenten verkocht, en 50,000 vlugschriften en traktaatjes verspreid. Het Britsch Buitenlandsch Bijbelgenootschap bragt sedert zijne oprigting meer dan DRIE EN VEERTIG MILLIOEN exemplaren in omloop.

Het godsdienstig traktaatgenootschap heeft in de 64 jaren van zijn bestaan *duizend en zes millioen* exemplaren van onderscheidene geschriften in handen gegeven; in dit laatste jaar alleen 600,000 in verschillende Oost-Indische dialekten en 200,000 in het Chineesch. De ontvangst bedroeg 95,302 p. st., of verre over de *millioen* gulden.

Men had teleurstellende zendingberigten uit Oost-Afrika ontvangen. De zendeling Krapf was in zijn vaderland teruggekomen. Zijne pogingen om, hetzij met Wesleyanen, of met Crischona-broeders, nieuwe posten op de kust van Oost-Afrika aan te leggen, waren weinig of niet geslaagd. De Duitsche, en ook een der Engelsche broeders waren naar huis teruggekeerd; één slechts heeft het gewaagd, onder de Wanika's achter te blijven, en bij den eenzamen zendingpost van broeder Rebmann een nieuwen post aan te leggen.

DE ARMEN-ZUSTERTJES VOOR DE ENGELSCHE REGTBANK.

Hoog roemt men de Engelsche vrijheid, en in menig opzigt met grond. Op het stuk echter van godsdienstige vrijheid, inzonderheid

als het de Katholieken geldt, hebben de Engelschen nog veel in hunne wetten en zeden te veranderen. Dat men in Engeland de priestertoog niet op straat kan verdragen, we laten het aan zijne plaats; maar dat men er zelfs het kleed van een armen-zustertje niet kan uitstaan, verraadt wel, wat er in 't gemoed van den Brit, die zoo hoog opgeeft van zijne philanthropie, tegen de Katholieke Kerk verscholen ligt. Werkelijk heeft onlangs een Engelsch regter beslist, dat dergelijk gewaad niet zonder magtiging kon gedragen worden. Men mag zich in Engeland kleeden, al naar men verkiest; zoo zonderling kan de dragt van vreemdelingen, uit wat wereldstreek ook, niet wezen, dat de regter er zich mede bemoeit; zamenzweerders, moordenaars, het schuim der revolutie vindt er gastvrijheid en wandelt er ongehinderd rond; de grootste fielten houden vergaderingen, razen naar hartelust en vinden toejuiching; maar komt daar van de overzijde eene Fransche liefdezuster wonen, ten behoeve van de tallooze Engelsche verlaten armen; gaat zij in haar eenvoudig gewaad zelve onvermoeid rond, om voor die ongelukkigen het dagelijksch onderhoud te vragen, dan wordt zij als eene opligtster gevat, voor de regtbank gebragt, en met lage bedriegsters gelijk gesteld.

Den 3 Mei dan werden twee der armen-zustertjes, die te Londen een huis hebben, op hare dagelijksche inzameling aangehouden en onmiddellijk naar het policie-bureau van Malborough-Street gebragt. Daar liet men elk in eene afzonderlijke kamer en onderzocht haar naauwkeurig; men nam haar alles af wat zij bij zich hadden, bezag oplettend haar schapulier, en deed haar zelfs hare schoenen uittrekken, om zich te verzekeren, of er welligt niet het bewijs van misdrijf in verborgen lag. Vervolgens trok een policie-agent eene der zusters bij hare hoofdkap, en geleidde haar naar de regtbank. Men liet haar vier uren wachten, en toen het eindelijk hare beurt was om voor te komen, legde een konstabel der *Mendicity Society*, eene bijzondere vereeniging ter opsporing van bedelende bedriegers, deze getuigenis af: „overeenkomstig de inlichting aan het bureau van gezegde vereeniging geworden, had hij de gevangenen bespied; hij had haar in verschillende winkels zien ingaan en aalmoezen voor de armen vragen; men had haar een „shelling" gegeven, en hij had haar aangehouden, omdat zij voor

eene niet bestaande instelling rondgingen, en wijl hij meende, dat haar kloosterkleed slechts eene vermomming was. " Men liet een tolk komen, om de bij haar gevonden Fransche papieren, — want het waren Fransche zusters, — te vertalen. Daarop sprak de regter tot de zusters: dat zij, "zoolang zij in dit land waren, de wetten er van hadden te eerbiedigen; dat zij geen regt hadden, om *langs de straten te gaan bedelen*, in zulk een soort van kleed, hetwelk zij niet zonder magtiging konden dragen; "dat men in dit land de afzetterij (*humbug*) grootelijks verfoeide. Wat ook hare bedoeling was, met aldus hier en daar te gaan, zij mogten zoo niet *bedelen*, en werden zij weêr voor hem gebragt, dan zou hij haar tot eene *maand* gevangenisstraf veroordeelen." Daarop werden zij op vrije voeten gesteld.

Men moet Engelschman wezen, om zich zoo hooghartig en onbeschoft aan te stellen jegens fatsoenlijke jonge dochteren, vreemdelingen, die rondgaan om Engelsche armen met moederlijke liefde te verzorgen. Uit de verklaring des konstabels vernam de regter toch, met wat doel zij die aalmoezen vroegen. Doch niet juist dit was het, wat zoozeer ergerde, maar dat soort van kleed: de *popery* was de *humbug!* — 't Is een staaltje te meer, tot hoeverre de oud-Engelsche afschuw gaat van al wat Katholiek is. Wel mogt de geleerde Manning, die het van nabij heeft kunnen zien en ondervinden, verklaren: Er is geen volk ter wereld, bij hetwelk de geest van haat tegen de Kerk zulke diepe en wijdvertakte wortelen heeft geschoten, als het Engelsche. Die haat tegen de Kerk is eene overlevering bij de individuen, in de familiën, in de stammen, op den troon.

Geen Fransch armen-zustertje mag zonder verlof in haar kleed eene aalmoes voor de allerarmsten onder de tallooze armen van het rijke Engeland vragen; en de Engelschen zelven intusschen spelen overal in den vreemde den meester, bemoeijen zich met alles; zij vragen naar geene wetten des lands, als zij voor de Mortara's te Rome, voor de Matamorossen in Spanje ijveren, en hemel en aarde in beweging brengen tot zwartmaking en verijdeling eener regtspraak, gansch en al gegrond op de wetten des lands. Meenen zij op grond der wet aldus met jonge maagden te mogen handelen, die zich ten offer wijden voor hunne armen: dat zij

dan zwijgen over hetgeen elders zeer zeker krachtens de bestaande wetten tegen vreemde indringers, oproerstokers, volksberoerders, geloofverdervers wordt gedaan. Doch het Engelsche IK, dat trotsche I, zoekt zich zelf alleen, zelfs door allerlei vermomming en kuiperij; het Engelsche *no-popery!* zit in merg en gebeente, en laat liever de Engelsche armen verhongeren en vergaan, dan ze te verkwikken door eene vreemde liefdedienst, als zij komt van eene Katholieke hand, vooral eener aan God gewijde kloostermaagd!

Dat heeft men onmenschelijk cynisme, paganisme, barbarisme genoemd; en we meenen niet zonder reden: 't is hondsch, heidensch, barbaarsch!

VORSTELIJKE KUNSTBESCHERMING VAN PIUS IX.

Pius IX is in alle opzigten een vaderlijke weldoener van de hoofdstad der Christenheid, welke door zijne zorg gasverlichting, eene hangende brug over den Tiber, en bij het herstel der openbare bronnen, 660 in getal, vele nieuwe fonteinen ontving, en de wegen harer hoofdpoorten hersteld zag. Onder Visconti's leiding geschiedden de opgravingen te Ostia welke zulke belangrijke uitkomsten opleverden; Cavina bestuurde die der Via Appia, en er is in den Kerkelijken Staat geen gedenkteeken van eenige bebeteekenis, waaraan onze H. Vader zijne zorg niet wijdde. Sedert 1854 werd door zijn toedoen het *Christelijk Museum* in Laterane geopend; het bevat de merkwaardigste oudheden uit de katakomben, en staat onder het toezigt van het Comité voor gewijde Archaeologie, dat ook de daar geschiedende nasporingen leidt. Iedereen heeft thans, op aanvrage bij het sekretariaat van den kardinaalvikaris, vrijen toegang tot de katakomben.

Veel is voor het herstel der kerken van Rome gedaan, en de basiliek van den H. Paulus bijna voltooid; aan deze kerk heeft men van 1825—1837 in 't geheel 720,000 scudi te koste gelegd, elk jaar, meerendeels uit de Pauselijke schatkist, 50,000 scudi, terwijl

enkele gedeelten van Europa 1,600,000 voor den bouw bijdroegen. De nieuwe campanile (open klokkentoren), nu aan de oostzijde opgetrokken, vroeger stond hij aan de westzijde, heeft alleen 120,000 scudi gekost. Pius IX gaf van zijn eigen vermogen 30,000 scudi voor de groote mosaïek, welke, naar de teekeningen van Agricola, een der hoofdgevels moet versieren. Het gebouw, naar de plannen van Belli en Poletti uitgevoerd, wordt door kenners sterk gegispt, omdat de architekten merkelijk van het denkbeeld van Leo XII, die de oorspronkelijke basiliek wilde wedergegeven zien, vooral van binnen zijn afgeweken. — Ook de basiliek van de H. Agnes is onder dezen Paus prachtig gerestaureerd. Pius IX heeft tijdens zijne regering uit eigen beurs voor aan kunstenaars bestelde schilderijen, beeldhouwwerken, bronzen, mosaieken, 60,000, en daarenboven 50,000 scudi voor gewijde vaten en kerksieraden uitgegeven. Mag dit niet eene vorstelijke bescherming der schoone kunsten heeten? (Vgl. het *Organ für christliche Kunst*, van 15 April jl.)

Mr. OPZOOMER OVER DEN HEER GROEN.

De Utrechtsche hoogleeraar Mr. C. W. Opzoomer heeft onlangs eene door hem uitgesproken redevoering in druk gegeven, onder den titel: *De orthodoxie aan het staatsroer* [1]). Die redevoering zelve van den empirischen wijsgeer is eene vinnige uiteenzetting der staatsleer van wijlen den orthodoxen Stahl, met het doel om voor zijne geestverwanten ten onzent te waarschuwen. Mogen wij er blind voor zijn, vraagt hij (bl. 13), „dat Nederland op Stahl gewezen wordt als op den Christenstaatsman bij uitnemendheid, dat te zijner nagedachtenis een lofrede op zijne rigting is uitgesproken, en men er ruiterlijk voor uitkomt, dat ook bij ons zij die zich de antirevolutionairen noemen onder de vanen willen strijden die hij heeft opgeheven?"

[1]) Amsterdam, J. H. Gebhard & Comp. 1863.

In den Pruissischen Stahl met zijne partij wil Mr. Opzoomer te gelijk den Nederlandschen Stahl, — zoo toch is de heer Groen menigmaal betiteld, — met zijne geestverwanten treffen. Scherp verklaart hij het in de Voorrede, waar hij den regtzinnigen heer Groen met zijne politieke slingeringen in eenige trekken te aanschouwen geeft. 't Is der moeite waard, ook voor wie Opzoomers ervaringsleer, zooals hij die voorstaat, volstrekt niet kan deelen, een oog op die schets van zijne hand te slaan. Wij geven er hier de gelegenheid toe.

„Al wat Stahl geeft draagt den stempel van actualiteit." Die uitspraak van Groen, zegt de heer Opzoomer, is volkomen juist. Een gevolg is, dat ook alles wat tegen Stahl gesproken en geschreven wordt op denzelfden lof van actualiteit aanspraak heeft.

De leer der antirevolutionairen, wier grondslag de kerkelijke regtzinnigheid is, ligt van mijn leer zoo ver af als het op Protestantsch gebied mogelijk is. Tusschen beide in staan vele partijen, voorstanders van wat zij het juiste midden noemen. Haar zwakheid tegenover de uitersten is reeds genoeg gebleken. In een overwinning, op haar bevochten, steekt weinig eer. De groote strijd moet tegen elkander door de uitersten zelf worden gestreden. Menige slag is geleverd, maar aan neêrleggen der wapenen is thans minder dan ooit te denken. Wien zal het vreemd zijn, dat ik ze het liefst aangord tegen 's vijands besten ridder?

Dien naam verdient Stahl veel meer dan een zijner Hollandsche bondgenooten, veel meer dan Groen. Wel schrijft deze: „Om de denkwijze van Stahl te leeren kennen, zou ik kunnen verwijzen naar die zijner geestverwanten in ons eigen land. Welligt naar mijn eigen geschriften en gedrag." Maar ik zou, hervat Opzoomer, met die verwijzing geen vrede hebben.

Het meest nog wat *de geschriften* betreft. Mits er alleen aan Groen's latere werken wordt gedacht, wier denkbeelden aan Stahl ontleend zijn. Vroeger was het anders. Toen was Groen met Stahl volstrekt niet bekend. Hij stond in de antirevolutionaire schoenen van Bilderdijk en von Haller, wier streven hij thans met Stahl als „ongerijmde nabootsing van middeleeuwsche toestanden" veroordeelt.

Vooral niet wat *het gedrag* betreft. Het politiek gedrag van Stahl is met zijn leer overal in harmonie. Zooals hij spreekt, zoo handelt hij. Bij Groen is meestal het tegendeel waar.

„Na 1858," ik gebruik met opzet Groen's woorden, merkt de heer Opzoomer aan, „toen, door het opkomen van een eenigzins vrijzinnig gouvernement, Stahl tot opposant gemaakt werd, was hij ook op dit standpunt onvermoeid en onwrikbaar." Zoo bleef hij aan zijn beginselen getrouw. Die de revolutieleer [1]) verwierp kon den revolutiemannen de hand niet reiken. Zelfs een „eenigzins vrijzinnige" regering kon op zijn felsten tegenstand rekenen.

Ook wist hij wat hij wilde. De boom, dien hij geplant had, droeg vruchten. Hij streed niet voor beginselen alleen, maar even krachtig voor hun toepassing. Eerst in hun werking zag hij hun leven. Waar de regering niet voorging, daar bragt hij zelf wetsontwerpen ter tafel.

Bij Groen is alles anders. Hij kan alleen leeraar, geen gouvernement zijn. Zijn beginselen zijn dood; ze uiten zich niet in staatsvormen. Zijn beste redevoeringen zijn algemeene beschouwingen; zijn meest bewonderde gevechten zijn spiegelgevechten. Het bestaande mishaagt hem, maar hij mist de kracht van wijziging, van hervorming. Zelfs bij de grondwetten van den revolutietijd ijvert hij minder tegen „haar inhoud," dan tegen „den geest waarin zij gemaakt en toegepast zijn." Zoo schrijft hij tegen geesten zonder inhoud, tegen ijdele schimmen alleen.

Niet tegen een ministerie van vleesch en been. Stahl ziet aan het roer van zaken een maar „eenigzins vrijzinnig gouvernement," en terstond bestrijdt hij hen ten bloede toe, gelijk zijn beginselen het vorderen. Groen ziet, nu 14 jaar geleden, het staatsbeleid in handen eener regering, die optreedt om de revolutie in praktijk te brengen, en terstond verklaart hij „vrij ministerieel" te zijn. Zelfs „wanneer zij versmaad mogt worden," wil hij, „zijn ondersteuning aan het bewind schenken." En toen, na een achtjarige

---

[1]) Opzoomer teekent op dit woord aan: „Natuurlijk verplaats ik mij hier telkens in het spraakgebruik van Stahl en Groen. Over de oneerlijkheid hunner liefelijke terminologie is reeds dikwijls genoeg gesproken."

verwijdering, het uitstekend hoofd van dat ministerie op nieuw de leiding van 's lands bestuur aanvaardt, erkent Groen zijn optreden als „onvermijdelijk," omdat het een eind maakt aan een regering, die „zonder kracht, zonder eigen beginsel, in algemeene beginselloosheid levensverlenging zoekt." Hij wil „dit ministerie aan het werk zien," en dringt er op aan, „dat in het bestrijden van de wetten geen middel van kabinetsverandering moet worden gezocht." Hij wil niet verder gaan dan ieder lid der vertegenwoordiging, al ware hij 's ministers trouwste bondgenoot, behoort te gaan, „afkeuren wat hem inderdaad afkeurenswaard voorkomt." Aan een verzet, zooals het uit kracht van beginselen geboren moet worden, uit kracht van een overtuiging die met de heerschende in onverzoenlijken strijd is, wordt niet gedacht.

Althans slechts zelden. En dan weêr met ontrouw aan eigen verklaringen, gelijk Opzoomer alweder toont. In de zitting van 13 November 1862 verklaart Groen, die zoo dikwerf herhaalde, dat afstemming eener begrooting om bezwaren buiten haar zelf een daad van revolutie is: „uit staatsregtelijk beginsel ben ik, zoo zich geen bezwaar *in* de begrooting opdoet, tot een goedkeurend votum verpligt." En toch hij stemt tegen de begrooting van den minister, wiens val de val van het geheele bewind moet zijn. En dat niet om bezwaren *in* de begrooting; maar alleen, gelijk hij zelf in de zitting van 6 December zegt, om hetgeen hij van den minister vernomen heeft „over de theologische faculteit en het lager onderwijs"!

Door een feit, waarin Opzoomer zelf betrokken is, wordt hij in de gedachte versterkt, dat de regte praktijk Groen onverschillig is, zoo maar de regte leer wordt gehandhaafd. In de zitting van 24 November heeft Groen, zegt de Utrechtsche hoogleeraar, verklaard, dat hij niets heeft tegen het prediken mijner leer, mits het niet geschiede „van staatswege, niet op staatskosten," uit „het geld der ingezetenen." Ik meen, verklaart Opzoomer, regt te hebben tot deze vraag: indien Thorbecke, wiens naam Groen zoo vaak met den mijnen verbond, op staatskosten de revolutie, het ongeloof, in praktijk mag brengen en daarbij zelf op Groen's ondersteuning kan rekenen, waarom wordt mij het regt betwist,

de revolutie, het ongeloof, op staatskosten te leeren? Is het niet, omdat bij Groen de leer boven de praktijk gaat?

En, hoe vreemd het ook klinke, misschien is dit zeer praktisch te noemen. De regel van alle doen is toch op het eind alleen in de leer te zoeken. Die het middel weet om deze te bedwingen, heeft van zelf het handelen gebreideld. Stel Groen in staat, om door het lager onderwijs het volk met zijn overtuiging te bezielen, en de toepassing kan niet uitblijven. Uit de school zal de leer haar weg vinden in het leven, in den staat.

Wat we dan te wachten hebben, besluit Opzoomer, dat kan Groen's ingenomenheid met Stahl ons voorzeggen. We zien de vrucht van Stahl's prediking, zoowel in de binnenlandsche politiek van Pruissen als in zijn diplomatie. De conventie met Rusland is geheel in den geest van Stahl. Hij heeft het ruiterlijk verklaard: „van het Westen gaat de revolutie uit, en dreigt in Europa haar rijk te vestigen; een beproefden bondgenoot tegen haar kan Duitschland alleen in Rusland vinden, dat naar zijn natuurlijke betrekkingen de handhaver is van monarchaal gezag, van historische orde, van kerkelijken staatsgrondslag."

Ziedaar de schets, welke de empirische hoogleeraar van den orthodoxen Groen geeft. Vleijend is zij niet, maar heeft zij geen grond? Is 't niet jammer, dat zoogenaamde regtzinnige, Christelijke staatslieden zooveel vat geven aan de „revolutie" en het „ongeloof"?

SPROKKELINGEN.

BLOEDIGE VERVOLGING IN HET ANAMITISCHE RIJK. — In het keizerrijk Anam duurt de wreedaardige vervolging voort. In 1861 vaardigde de keizer een dekreet uit, waarbij de Christenen van hunne goederen beroofd, en geboeid naar de verschillende gewesten des lands vervoerd werden. Op dien smartelijken togt

poogde men hen door allerlei kwellingen en verleidingen tot afval te brengen. Velen stierven van ontbering en uitputting; in de stad Namding alleen bezweken er van de 300 niet minder dan 240 door den hongerdood. In Mei 1862 beval de keizer de verdelging aller Christenen. Zij werden deels onthoofd, deels bij menigten verbrand, levend begraven, of, twee aan twee, of vijf aan vijf aan elkaâr gebonden, in het water geworpen, gespiest, opgehangen. Een aantal priesters en een bisschop ondergingen den marteldood. Alleen in twee vikariaten moeten er, naar men berekenen kan, niet minder dan 16,000 geloovigen omgebragt zijn, terwijl het aantal als slaven behandelde Christenen omstreeks de 20,000 beliep. En hoeveel slagtoffers zullen er sedert dien tijd nog bijgekomen zijn.

Het tiende slavische eeuwfeest. — Er worden groote toebereidselen gemaakt tot het vieren van het duizendjarig jubelfeest voor de Slavische Katholieken, waarover wij in ons nummer van Maart jl. uitvoerig gesproken hebben. Men rekent, dat er in de maand Augustus bij de vier honderd geestelijken, bisschoppen, prelaten, en zeker duizenden en duizenden geloovigen te Wissehrad zullen bijeenkomen. De aartsbisschop van Olmutz, die een groot vermogen bezit, laat de antieke kerk van Wissehrad op eigen kosten geheel herstellen. Een aantal uitstekende kunstenaars zijn reeds een tijd lang bezig met fresko-schilderingen, welke de werkzaamheden van de Heilige Methodius en Cyrillus, de apostelen der Slaven, voorstellen, ten einde ook op die wijze de herinnering van het nationale jubelfeest te vereeuwigen.

Gedwongen celibaat. — Er wordt berigt, dat de Pruissische regering van eenige onderwijzeressen aan scholen en inrigtingen thans den ongehuwden staat vordert; zij verklaart er bij, dat dit geschiedt uit het oogpunt van *zedelijk* en *algemeen* nut, tot verbetering van het onderwijs aan het vrouwelijk geslacht. Wie zich aan het onderwijs willen wijden, moeten zich aan dit voorschrift onderwerpen, of verliezen terstond hare betrekking. Alzoo heeft men dan een celibaat, een *gedwongen* celibaat van den staat! Wat zouden de hervormers van zulk een maatregel gezegd hebben? —

Het celibaat der Katholieke Kerk daarentegen is geheel vrijwillig; men aanvaardt het uit eigen verkiezing, en na rijpe zelfbeproeving: niemand wordt er toe gedwongen. Dit echter zien de bestrijders van het celibaat altoos over het oog.

OVERLIJDEN VAN PATER A BULSANO. — Op den 30 Maart jl. is de pater Capucijn Albertus a Bulsano (Knoll) te Bozen overleden. Zijne *Institutiones theologiae theoreticae seu dogmaticae*, in zes lijvige deelen (Oeniponti, Taurini, 1852—59), vonden als zeer degelijk, spoedig in Italië, Duitschland, Frankrijk, hier te lande en elders een welverdienden bijval. Dat grootere werk zal, naar we vermeld zagen, tot drie deelen zamengetrokken, en alzoo verkort uitgegeven worden.

PROTESTANTSCHE TIJDSCHRIFTEN IN OOSTENRIJK. — De *Protestantische Blätter* zijn eerst onlangs te Weenen verschenen; de *Evangelische Sonntagsbote* is een Protestantsch weekblad, dat aldaar sedert drie jaren uitkomt. Het kondigt een nieuw godsdienstig tijdschrift aan: *Der Protestant*, dat zich ten doel stelt Rome en Israel, de Katholieken en de Joden over de leer des Evangelies in te lichten! Behalve dit drietal hebben de Protestanten in Oostenrijk nog de *Familienblätter* en het *Evang. Wochenblatt.*

EINDE VAN HET DRIE EN VEERTIGSTE DEEL.